

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

ANUL VIII SERIE NOUĂ
nr. 5-6 • 1997

DIN SUMAR:

- SORIN M. RĂDULESCU**, Elemente pentru o analiză evaluativă a procesului de restructurare a mineritului în România
- DANIEL SAULEAN, DANIELA PÂRLEA**, Restructurarea în industria minieră. Disponibilizarea forței de muncă în Bazinul Carbonifer al Văii Jiului
- AYSE KUDAT, VADIM BORISOV, BULENT OZBILGIN**, Restructurarea sectorului minier din Rusia
- LIDIA-ELENA CONSTANTINESCU**, Șansele egale - un deziderat în România androcrată
- FLORENTINA CĂȚOIU, IULIAN SCHULLER**, Caracteristici actuale ale fenomenului suicidal la copii și adolescenți
- FLOARE CHIPEA, ADRIAN HATOS**, Etiologia criminalității romilor - studiu regional.
- LILY RAIN**, Căsătoria etnic mixtă și dilemele ei
- GEOPOLITICĂ; GÂNDIRE SOCIALĂ; RESTITUIRI; CULTURĂ ȘI POLITICĂ; COMENTARIU; MEDALION; RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ; SEMNAL; INDEX ALFABETIC*

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE

Dr. DAN BANCIU, director al Institutului de Sociologie; dr. MIHAIL CERNEA, membru corespondent al Academiei Române; dr. MARIA CIOBANU-BĂCANU; dr. EMILIAN M. DOBRESCU; prof. IOAN DRĂGAN; dr. IANCU FILIPESCU, secretar general de redacție; MARIA FULEA; IOAN GLODEANU, secretar științific al Institutului de Sociologie; dr. OSCAR HOFFMAN, director adj. al Institutului de Sociologie; dr. MARIA LARIONESCU, redactor șef adjunct; dr. MICHEL MAFFESOLI, profesor, Universitatea Paris V; NICOLAE PERPELEA; dr. SORIN M. RĂDULESCU, redactor șef; dr. CONSTANTIN SCHIFIRNET; Acad. VLADIMIR TREBICI, directorul Centrului de Demografie al Academiei Române; dr. ALIN TEODORESCU, director IMAS.

REDACTORI: Maria Iazăr Colfescu; Mariana Nica.

Microprocesare și tehnoredactare text: Cristina Tutunea

Redacția: Calea 13 Septembrie, nr. 13,
București, cod 76117,
Căsuța poștală 30,
Oficiul 42, Telefon 337 41 78; 410 38 46/2504,
Fax: 337 41 78

Editare computerizată: Iolanda Povară

© Copyright, 1998, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie, nr. 13
București, cod 76177, sector 5
Tel. 40-1-4119008; 40-1-4103448
Fax: 40-1-4103983

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul VIII, nr. 5-6 • 1997

SUMAR

REFORMĂ ȘI RESTRUCTURARE ÎN INDUSTRIA MINIERĂ

SORIN M. RĂDULESCU, Elemente pentru o analiză evaluativă a procesului de restructurare a mineritului din România.....	495
DANIEL SAULEAN, DANIELA PÂRLEA, Restructurarea în industria minieră. Disponibilitatea forței de muncă în Bazinul Carbonifer al Văii Jiului	505
AYSE KUDAT, VADIM BORISOV, BULENT OZBILGIN, Restructurarea sectorului minier din Rusia.....	519

ANOMIE ȘI CONFLICT ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ

LIDIA-ELENA CONSTANTINESCU, Șansele egale – un deziderat în România androcrață	527
FLORENTINA CĂȚOIU, IULIAN SCHULLER, Caracteristici actuale ale fenomenului suicidal la copii și adolescenți	533
FLOREA CHIPEA, ADRIAN HATOS, Etiologia criminalității rromilor – studiu regional.....	541
LILY RAIN, Căsătoria etnic mixtă și dilemele ei.....	553

GEOPOLITICĂ

VLADIMIR TREBICI, Geopolitica românească în perioada interbelică.....	567
---	-----

GÂNDIRE SOCIALĂ

IANCU FILIPESCU, Eugen Ehrlich – fondator al sociologiei dreptului.....	575
VIRGILIU CONSTANTINESCU-GALICENI, Satul și țăranul în sistemul sociologic al lui Dimitrie Gusti	583
ION VLĂDUȚ, Monografia juridică – metodă de cercetare a sociologiei dreptului.....	593

RESTITUIRI

EUGEN EHRLICH, Despre „dreptul viu”	599
---	-----

CULTURĂ ȘI POLITICĂ

NADIA STAHOVSKI, Despre statutul structural și funcțional al culturii.....	609
SIMONA MARINCU, Evenimentele de la Târgu-Mureș.....	629

MEDALION

ȘTEFAN COSTEA, Miron Gh. Gheorghe Constantinescu (1917-1974) – 80 de ani de la naștere.....	653
---	-----

COMENTARII

MILAI C. TEODORESCU, Axiologia medicală a dependenței de alcool	661
COSIMA LARIONESCU, Pareto și recuperarea unității omului	671

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

ANGELA BANCIU, Istoria vieții constituționale în România (1866–1991), Editura ȘANSA, București, 1996 (Gheorghe Radu) (p. 675); TRAIAN ROTARIU, PETRE ILUȚ, Ancheta sociologică și sondajul de opinie, Editura Polirom, Iași, 1997 (Petruș Alexandrescu) (p. 679); MICHAEL M. CERNEA, AYSE KUDAT (coord.), Social Assessments for Better Development. Case Studies in Russia and Central Asia, Washington. D.C., The World Bank, 1997 (Sorin M. Rădulescu) (p. 681); ALAIN TOURAINE, Qu'est-ce que la démocratie, Editura Fayard, Paris, 1994 (Iuliana Ursac) (p. 685).	
--	--

SEMNAL

Asociația Sociologilor din România	687
--	-----

INDEX ALFABETIC

ELEMENTE PENTRU O ANALIZĂ EVALUATIVĂ A PROCESULUI
DE RESTRUCTURARE A MINERITULUI DIN ROMÂNIA*

SORIN M. RĂDULESCU

1. SITUAȚIA GENERALĂ A PROCESULUI DE RESTRUCTURARE ÎN DOMENIUL
MINERITULUI

La fel ca și în alte țări din Europa Centrală și de Est, procesul de restructurare a industriei miniere din România se confruntă cu numeroase dificultăți. Cele mai reprezentative dintre ele se referă la absența unui program adecvat care să cuprindă măsuri de reconversie a forței de muncă disponibilizate și de reconstrucție a zonelor miniere. De abia din luna februarie a acestui an, ca urmare a unei hotărâri guvernamentale, a început să funcționeze o *Agenție pentru Dezvoltarea Zonelor Miniere*, care își propune să elaboreze și să implementeze măsuri în legătură cu cele mai adecvate strategii și politici centrale sau locale pentru reconstrucția zonelor miniere, gestionând, totodată, fondurile necesare pentru această reconstrucție și pentru combaterea șomajului. Conducerea Agenției este asigurată de către un președinte, asimilat cu funcția de secretar de stat. De asemenea, Uniunea Europeană și Banca Mondială și-au arătat disponibilitatea de a sprijini restructurarea mineritului, prin acordarea unor fonduri (circa 2 milioane ECU) pentru dezvoltarea, în primul rând, a unor activități economice private în bazinele miniere din Oltenia și Valea Jiului, cele mai afectate de procesul de restructurare.

Restructurarea mineritului a fost mult întârziată în România, între altele și datorită lipsei de voință politică a unor lideri. Minerii români au reprezentat, așa cum se știe, o forță de temut atât pentru liderii fostului regim totalitar (să ne amintim că, în timpul unei greve, minerii l-au luat ostatic chiar pe șeful guvernului comunist), cât și pentru oamenii politici din perioada postdecembristă, speriați de consecințele devastatoare ale „mineridelor”. Pe de altă parte, așa cum au observat diferiți analiști, minerii au fost folosiți adeseori ca o veritabilă „masă de manevră”, având, în acest sens, un regim privilegiat: salarii mai mari și facilități deosebite față de alte categorii de muncitori din alte sectoare ale economiei. Procesul de restructurare din minerit se resimte și astăzi din cauza acestei poziții privilegiate, adeseori minerii considerând că au drepturi aparte față de alți muncitori. Nu se poate nega, desigur, că o mare parte din revendicările lor sunt justificate. Condițiile lor de muncă sunt deosebit de grele, minele n-au mai fost reutilitate sau consolidate

* Material redactat pe baza articolelor publicate în presă.

de decenii întregi, lipsesc materialele necesare derulării normale a procesului de producție, iar în unele unități miniere, timp de mai multe luni, angajații n-au mai primit decât 35–40% din salariile avute înainte, fără nici o indexare. Deși Fondul Proprietății de Stat a promis o restructurare de fond a unităților miniere și finanțele necesare pentru conservarea minelor care vor trebui închise, aceste lucruri nu s-au realizat nici până în prezent. La rândul lui, guvernul nu și-a ținut promisiunea (în special H.G. nr. 466/25 august 1997) de a declara ariile de minerit ca zone speciale pentru atragerea de investitori, care să permită crearea a noi locuri de muncă. Toate aceste nemulțumiri au determinat numeroase proteste și greve din partea minerilor. În perioada septembrie–octombrie 1997 s-au desfășurat greve la Cluj, Baia-Mare, Suceava, în Oltenia etc., toate culminând cu o grevă generală de 24 de ore la care au participat 120 000 de mineri din toate zonele.

În ultimii ani, calitatea cărbunelui extras a scăzut, iar costurile de producție au început să întrecă valoarea lui reală. Totuși, mineritul a continuat să se numere printre cele mai subvenționate sectoare din România. De exemplu, numai în prima jumătate a anului 1997, din totalul subvențiilor de stat, în valoare totală de 187,2 miliarde de lei, mineritului i-au fost acordate 104,4 miliarde lei, adică 55,8%. Nu se știe exact cum au fost cheltuite aceste subvenții, dar este cunoscut faptul că o mare parte dintre ele au fost cheltuite pentru indexarea periodică a salariilor și pentru alte venituri (prime sau sporuri) destinate minerilor și liderilor acestora. Despre Miron Cozma, cunoscutul lider implicat în conducerea mineriadelor de tristă amintire, care a făcut un an detenție pentru „mineriade”, reușind să evite acuzația de subminare a ordinii de stat, se spune, de exemplu, că a avut salarii fabuloase (circa 20–30 milioane lunar).

În aceste condiții, restructurarea mineritului a devenit o „moștenire” grea pentru noua guvernare rezultată din alegerile din noiembrie 1996, o problemă care trebuia rezolvată într-un fel sau în altul, eliminând însă cu desăvârșire un conflict deschis cu minerii. Unica strategie folosită de guvern în acest scop a constat în elaborarea a două ordonanțe de urgență: *a.* una cu caracter general (nr.9/aprilie 1997) cu privire la *disponibilizarea la cerere a angajaților din regiile autonome, în schimbul unor compensații materiale* (constând în plata salariului pe un an înainte) și *b.* alta cu caracter special (nr.22/august 1997) privind plăți compensatorii cuprinse între 12 și 20 salarii medii nete pe ramură *personalului disponibilizat din regiile autonome miniere, din societățile comerciale din minerit și geologie și din societățile comerciale desprinse din regiile autonome de minerit, până la înregistrarea lor ca persoană juridică*¹.

¹ Un studiu evaluativ complet al procesului de restructurare a mineritului din România ar trebui să analizeze, între altele, modul succesiv de trecere de la o formă la alta, de la înființarea regiilor autonome (în ce an s-au creat și în ce formă juridică) până la desprinderea din cadrul lor a societăților comerciale (care este forma lor juridică, ce deosebire există între ele și regiile autonome etc.) Conform unor informații publicate de presă, chiar unele regii autonome (Ploiești și Oltenia) au fost transformate în societăți naționale pe acțiuni. Datele, care trebuie să cuprindă și informații despre personal, ar putea fi identificate la Ministerul Industriilor și Comerțului.

2. UNELE ESTIMĂRI CU PRIVIRE LA NUMĂRUL DE DISPONIBILIZĂRI DIN INDUSTRIA MINIERĂ

Ca efect al primei ordonanțe menționate, numai din Valea Jiului au fost disponibilizați un număr de 629 de angajați provenind din: industria alimentară – 154 (24,5%), transporturi – 155 (24,6%) și industria de mașini și echipamente – 320 (50,9%). Din toți acești angajați, în marea lor majoritate (aproximativ 74%) muncitori calificați, 62,2% proveneau de la Petroșani, 26,4% de la Vulcan și 11,4% de la Lupeni.

Ca urmare a ordonanței guvernamentale nr. 22/1997, până la 15 septembrie 1997 au fost disponibilizați din regiile autonome de minerit un număr de 44 256 salariați (mineri, dar și personal cu altă calificare), care au primit drept compensații bănești suma totală de 618 329 164 517 lei, fiecărui fost angajat revenindu-i în medie aproximativ 14 milioane de lei.

Cei 44 256 de salariați disponibilizați aparțin următoarelor cinci regii autonome²:

Regia Autonomă a Lignitului (Oltenia)	14 858 angajați (33,6% din totalul celor disponibilizați)
Regia Autonomă a Cuprului (Deva)	3 861 angajați (8,7%)
Regia Autonomă a Huilei (Petroșani)	14 834 angajați (33,5%)
Regia Autonomă a Plumbului și Zincului (Baia-Mare)	9 746 angajați (22,0%)
Regia Autonomă a Cărbunelui (Ploiești)	957 angajați (2,2%)
TOTAL	44 256 angajați disponibilizați

Conform unor informații mai precise, furnizate de cercetătorii care au investigat în mod specific procesul de restructurare din Valea Jiului³, din cele trei exploatari miniere din această zonă s-au înscris pentru disponibilizare la cerere un număr de 11 032 de angajați⁴ din care au primit efectiv compensații bănești circa 90,8%. Dintre aceștia, 51,5% proveau de la Petroșani, 21,3% din Vulcan și restul (27,2%) din Lupeni. Cea mai mare pondere (peste jumătate) din cei disponibilizați au avut-o cei mai tineri: 18–23 de ani – 12,5%, 24–28 de ani – 19,9% și 29–33 de ani – 19,5%.

² Ar fi interesant de știut dacă mai există și alte regii autonome și ce personal total (mineri și alte categorii profesionale) are fiecare regie, pentru a calcula cât la sută din forța de muncă a fost disponibilizată în fiecare regie. Procentele de mai sus se referă doar la ponderea existentă în totalul de 44 256 de angajați disponibilizați.

³ De exemplu, membrii Facultății de Psiho-Sociologie a Universității din Petroșani.

⁴ Circa 26% din efectiv. Această cifră este, totuși, contrazisă de alte date conform cărora personalul s-a diminuat cu peste 40%, ca efect atât al disponibilizărilor, cât și al transferurilor, pensionărilor și concedierilor pentru diferite abateri.

În ceea ce privește, gradul de instrucție și de calificare: 62,4% erau muncitori calificați, 27,0% erau muncitori necalificați, 7,2% aveau studii medii și 3,4% aveau studii superioare. În ansamblul celor disponibilizați, numai 1 455 (14,5%) erau *mineri (ortaci)*, cu activități în subteran, restul având diverse ocupații cu caracter de deservire și servicii miniere, printre care: *muncitori necalificați* – 2 707 (27,0%), *lăcătuși* – 1 465 (14,6%), *electricieni* – 1 097 (10,9%), *vagonetari* – 888 (8,9%), *ajutori de miner* – 262 (2,6%), *semnaliști* – 238 (2,4%), *ingineri mineri* – 198 (2,0%), *mecanici* – 191 (1,9%), *mașiniști* – 184 (1,8%), *motopompiști* – 126 (1,3%), *preparatori cărbune* – 105 (1,0), *alte ocupații (maiștri, tehnicieni, subingineri, asistenți medicali, operatori, primitori-distribuitori, lucrători în domeniul administrației etc.)* – 2 558 (25,6%).

Ulterior, până la sfârșitul lunii ianuarie din acest an, în baza aceleiași ordonanțe 22/1997, au mai fost disponibilizate din întreaga industrie minieră și de prospecțiuni geologice încă un număr de 1800 de persoane. În total, au beneficiat de plățile compensatorii, de anul trecut și până în ianuarie al acestui an, din sectorul minier, circa 77 000 de angajați, reprezentând aproximativ 34% din totalul celor disponibilizați pe țară, în baza ordonanțelor 9/1997 și 22/1997. În viitor, vor mai fi disponibilizați numai acei angajați care aparțin de acele societăți comerciale și regii autonome ale căror programe de restructurare, privatizare sau lichidare au fost deja aprobate de către Guvern (în primul rând, Regia Autonomă a Huilei Petroșani și Regia Autonomă de Cupru și Zinc Deva)⁵.

Ca urmare a mirajului exercitat de plățile compensatorii, în lunile septembrie – octombrie au cerut, în mod voluntar, să fie disponibilizați un număr de 18 000 mineri (*ortaci*, care lucrează în subteran), din toate zonele miniere, primind, în schimb, plăți compensatorii în valoare de aproximativ 20 de milioane fiecare. Ca un fenomen inedit, numeroși mineri cărora nu li s-au putut aproba cererile de disponibilizare au intrat în grevă de protest sau au făcut greva foamei, solicitând voluntar să fie disponibilizați, în schimbul compensațiilor materiale. Un număr de 80 de mineri din minele Dragotești și Cojmănești din Regia Autonomă Oltenia s-au blocat, de pildă, în subteran, cerând să fie disponibilizați. Chiar și cei din unitățile miniere care nu se aflau în programul guvernamental de restructurare (de exemplu, angajații din Exploatarea Minieră Altân-Tepe din județul Tulcea) au recurs la asemenea forme de protest, voind să beneficieze de prevederile Ordonanței 22/1997.

Un protest cu un caracter aparte a fost inițiat de minerii maramureșeni de la Societatea Comercială Cuarț S.A. Baia-Mare, unde cei aproximativ 1 000 de disponibilizați la cerere au avut surpriza să constate că activitatea lor de muncă a fost încadrată în cea de prospecțiuni geologice, motiv pentru care au primit mult mai puțin decât compensațiile materiale promise minerilor. Prin artificul de a fi considerați lucrători în geologie, acești mineri au fost încadrați la un salariu de aproximativ 600 000 de lei, în loc de 826 000 de lei pe lună, cât s-a calculat pentru

⁵ Transformate recent în Companii Naționale

ortacii din „adevăratul” minerit. Deși au crezut în miracolul „zecilor de milioane”, minerii din Maramureș au constatat că au primit extrem de puțin și și-au pierdut, totodată, și locul de muncă.

Date fiind cererile masive de disponibilizare din partea minerilor, care, conform opiniei liderilor unor sindicate miniere, nu fac altceva decât să determine „haos și dezastru” în minerit, Guvernul României a fost nevoit să modifice unele prevederi ale Ordonanței nr. 22, iar Ministerul Industriei și Comerțului a elaborat un proiect de ordonanță privind stabilirea numărului mediu de personal din industria minieră, pentru a evita ca cererile de disponibilizare să ajungă la 100%. Potrivit acestei ordonanțe, disponibilizările vor fi făcute în continuare, dar va trebui păstrată o limită de 15%, în funcție de necesitățile organizatorice.

3. CONDUITE ECONOMICE ALE CELOR DISPONIBILIZAȚI DUPĂ CE AU RENUNȚAT VOLUNTAR LA LOCURILE DE MUNCĂ

Deși prin plățile compensatorii s-a intenționat ca cei disponibilizați să poată deschide o afacere pe cont propriu, majoritatea lor și-au cheltuit banii pe lucruri de folosință îndelungată (locuințe, autoturisme, produse electrocasnice, televizoare, mașini de spălat, frigidere, aparatură audio-video etc.), unii au preferat să-și schimbe banii în valută, alții i-au cheltuit pe produse alimentare și pe băutură, iar alții, mai puțini la număr (cei din Moldova, mai ales), s-au întors în locurile natale, pentru a încerca să se recalifice în altă ocupație (în primul rând, în domeniul construcțiilor). Un număr foarte redus de foști mineri (10–20, conform unor publicații) au ales calea privatizării, deschizând diferite firme pentru producție, prestări servicii sau construcții. Pentru a se înscrie la Camera de Comerț și Industrie, în scopul privatizării, ei au trebuit să depună drept capital social al firmei nou înființate suma de un milion lei, circa 5% din totalul compensațiilor materiale primite.

De bunăstarea efemeră a proaspeților „îmbogățiți” au profitat, mai ales, negustorii și bișnițarii, care au ridicat imediat prețurile, determinându-i pe cei disponibilizați să cheltuiască mult mai mult pe niște bunuri care, în alte zone decât cele miniere, ar fi fost achiziționate la prețuri mai modeste (și oneste). Unele firme specializate în transport au pretins sume variind între 1,5 – 3 milioane de lei numai pentru transportul bunurilor din locuințe spre ariile în care s-au reorientat angajații după disponibilizare. „În Vale (Valea Jiului – n. ns.) – titra „România liberă” într-un număr din septembrie 1997 – se naște o indiferență îndulcită de gustul milioaneilor.”

Înainte de părăsirea zonelor miniere, o parte, este drept, mică dintre disponibilizații la cerere au valorificat, prin vânzare, în propriul lor beneficiu, diferite utilaje miniere. De exemplu, de la Exploatarea Minieră Petrila a fost furată o stație TR-3 în valoare de peste 10 milioane de lei, care a fost dezasamblată și vândută piesă cu piesă, sub forma unor deșeuri refolosibile.

De asemenea, din fostele locuințe pe care le-au ocupat în zonele miniere, cei disponibilizați au valorificat diferite obiecte, printre care calorifere sau căzi de baie. „Blocurile construite în mare pripă în anii '80 pentru cei detașați în Valea Jiului – sublinia un cotidian central („România liberă” din 20 septembrie 1997) – au fost complet abandonate și devastate.” Pentru a preveni aceste sustrageri a fost nevoie de intervenția poliției și a paznicilor.

Mulți dintre cei care au cerut disponibilizarea contra compensațiilor bănești și au părăsit zonele miniere și-au făcut calculul ca, peste un an, o dată cu „reșezarea” problemei mineritului, să se reîntoarcă și să se angajeze înapoi la mine. Singurul lor regret a părut a fi faptul că nu vor mai beneficia de locuințele din zonă, de anumite gratuități și facilități pe care regiile le suportau din bugetul propriu, ca și de substanțialele reduceri la plata energiei electrice.

După cum era ușor de scontat, o mare parte dintre cei care au părăsit zonele miniere au ajuns rapid la „fundul sacului de bani”, rămânând și fără venituri și fără slujbe. După ce au ajuns să-și vândă la jumătate din preț mașinile uzate sau televizoarele achiziționate contra unor sume substanțiale, unii s-au angajat în diverse activități necalificate (construcții sau reparații de drumuri, până și la cules de struguri în Ungaria), alții mai norocoși (cei din Maramureș) s-au angajat în industria extractivă din Tatabanya sau Recsk (Ungaria), ori s-au întors în zonele natale pentru a se ocupa de agricultură, în timp ce cei mai mulți își caută încă de lucru. Totuși, conform unor estimări, numai circa 10–15% din totalul celor disponibilizați au părăsit zonele miniere, fiind veritabili șomeri.

4. PROIECTE ȘI PROGRAME DE RECONVERSIE A FORȚEI DE MUNCĂ ȘI DE RESTRUCTURARE A ZONELOR MINIERE

Nu există, în acest sens, un program coerent de reconversie a forței de muncă, atât pentru cei disponibilizați, cât și pentru soțiile sau copiii lor adulți, care au activat anterior în diferite întreprinderi din zonele miniere. Ministerul Muncii și Protecției Sociale a promis, de exemplu, punerea în aplicare a unui program special de reconversie a celor disponibilizați din Valea Jiului. Acolo s-au înființat deja un centru de formare profesională (la Petroșani) și două centre de mediere a forței de muncă (la Vulcan și Lupeni), care își propun diferite programe de reconversie (prin plasarea disponibilizaților mai întâi în lucrările de drumuri) și de reabilitare a zonei.

Un alt proiect⁶ inițiat de Prefectura județului Hunedoara, prezentat și la o întâlnire cu Președintele României, își propune elaborarea unor reglementări legislative specifice pentru Valea Jiului, care să stimuleze pe întreprinzătorii privați să-și dezvolte afacerile în această zonă (de exemplu, scutirea de plata impozitului

⁶ Toate aceste programe și proiecte trebuie evaluate în mod specific, pentru a vedea în ce măsură au început să fie aplicate în practică, cu ce dificultăți se confruntă, care este eficiența lor etc.

pe profit pe un termen de 5 ani pentru activitățile care creează locuri de muncă, reducerea cu 50% a impozitelor și a taxelor, acordarea unor subvenții de stat pentru cei care investesc în zonă etc.) și care să permită reconversia forței de muncă disponibilizate (de pildă, organizarea de cursuri de calificare, acordarea de credite cu dobândă subvenționată pentru cei care își deschid o afacere, repartizarea a 2-5 ha teren agricol celor care părăsesc Valea Jiului pentru a face agricultură ș.a.). Același proiect prevede posibilitățile de absorbție a forței de muncă, mai ales în industrie, dar nu prin dezvoltarea unor noi capacități de producție, ci prin reabilitarea celor existente și aflate în conservare: de exemplu, repunerea în funcțiune a două fabrici de mobilă, a Fabricii „Vâscoza” din Lupeni, modernizarea și re tehnologizarea fabricilor de industrie ușoară și a societății de prelucrare a cuarțului de la Uricani etc. Singurul domeniu în care s-a progresat în Valea Jiului, deși nu a absorbit încă personal suficient, este cel al construcțiilor, al modernizării șoselelor naționale. Direcția Județeană a Drumurilor a început deja să reabiliteze Drumul Național 7A Petrița-Rm. Vâlcea, impracticabil până de curând pentru autoturisme. De asemenea, modernizarea Drumului Național 66A Uricani- Herculane, cu traversare prin Valea Cernei, ar putea deschide o cale atractivă de comunicare cu Banatul, ceea ce ar putea stimula turismul în zonă. În realizarea acestui ultim proiect, este posibil ca Uniunea Europeană și Banca Mondială, interesate în dezvoltarea regională a Văii Jiului, să aloce circa 100 milioane de ECU.

Ca o reușită, orașul Petroșani a fost inclus în cadrul unui program Phare privind îmbunătățirea termoficării, ceea ce ar putea atrage acordarea unui credit de circa 2 milioane USD. RENEL, la rândul său, s-a angajat să acorde în acest an 4 miliarde de lei pentru punctele termice din Valea Jiului. De asemenea, în Valea Jiului s-a deschis o linie de credite în valoare de 12 000 de dolari cu care au fost, se pare, creditate 12 persoane disponibilizate și care au înființat câteva întreprinderi mici și mijlocii.

De posibilitățile de reconversie a forței de muncă din Valea Jiului și din bazinul minier al Olteniei s-au ocupat și unele organizații nonguvernamentale, cum este, de exemplu, Fundația Pro-Democrația, care oferă servicii de consultanță economică Guvernului și care și-a propus inițierea unor proiecte specifice în acest domeniu, cu sprijinul unor experți străini.

Nu lipsesc deci programele sau proiectele, ci, în primul rând, fondurile necesare pentru punerea lor în aplicare. Pe de altă parte, există încă multă inerție și obstacole birocratice. De exemplu, este greu de crezut că ar putea fi stimulată activitatea turistică în Valea Jiului, în condițiile în care ea se sprijină, în continuare, pe o infrastructură aflată, în majoritate, în sectorul de stat. Cele mai multe cabane aparțin Regiei Autonome a Huilei, care nu poate oferi, decât cu mari eforturi și fonduri, servicii de calitate turiștilor. La rândul ei, dezvoltarea unor ferme agrozootehnice în zonă nu este decât un frumos proiect care nu se știe când și cu ce va fi realizat.

Guvernul României a finalizat, la sfârșitul lunii ianuarie, programele de restructurare a patru mari Regii Autonome, printre care Regia Autonomă a Huilei

Petroșani și Regia Autonomă de Cupru și Zinc Deva. Se așteaptă modificarea legii în Parlament, astfel ca să se poată emite o hotărâre de guvern în problema restructurării și, implicit, asigurarea unor fonduri. Implementarea unor măsuri adecvate de reconversie a forței de muncă și de restructurare economică a zonelor miniere solicită în mod imperios o intervenție financiară solidă, pentru ca reforma mineritului să nu se reducă doar la disponibilizări.

Până la adoptarea și, mai ales, aplicarea acestor măsuri, nimeni nu știe și nu poate anticipa cu precizie ce vor face cei disponibilizați, care și-au cheltuit toate veniturile primite și trăiesc de la o zi la alta, fără un serviciu stabil. Deja, o mare parte dintre aceștia s-au constituit în asociații ale disponibilizaților, înregistrate legal, care, dat fiind faptul că membrii lor nu au depus cereri de retragere din sindicatele miniere, se consideră încă membri ai acestora. Principalele revendicări ale acestor asociații vizează: crearea unor facilități de ordin fiscal prin înființarea, de exemplu, a „Zonei Libere Valea Jiului”, acordarea de credite subvenționate de stat, prelungirea perioadei de acordare a șomajului, recalcularea compensațiilor materiale primite, care au fost mai mici decât cele care ar fi trebuit să le fie acordate și nu au inclus indexările pentru plata inflației, accesul în continuare la serviciile sociale și facilitățile destinate minerilor, acordarea retroactivă a primelor de Crăciun și a cadourilor pentru copii, controlul utilizării fondurilor alocate de organisme financiare internaționale etc. Liderii asociațiilor de disponibilizați au semnat, în luna ianuarie a acestui an, un protocol de colaborare pentru realizarea unor demersuri comune în vederea realizării tuturor obiectivelor menționate.

Măsurile luate până acum de către Guvern în scopul restructurării mineritului par doar un simplu paliativ, fără efecte structurale și benefice pe termen mediu și lung. Deși unele estimări apreciază că, în unele exploatari miniere, în pofida disponibilizărilor, care au făcut ca efectivele de mineri să scadă în mod dramatic, au crescut productivitatea și disciplina muncii, situația minerilor, a familiilor și comunităților lor rămâne în continuare dramatică. Numai puțini au reușit să se reintegreze profesional, iar o parte și mai mică (doar circa 500, după unele aprecieri) s-au reîntors în zonele natale, în primul rând în Moldova. Majoritatea celor disponibilizați, fără venituri și fără speranța găsirii unui alt loc de muncă, au rămas să-și apere drepturile în zonele miniere.

5. CONSECINȚELE RESTRUCTURĂRII MINERITULUI ANUNȚĂ O NOUĂ „MINERİADĂ”?

Milioanele primite de mineri drept „mită” – observa editorialul ziarului „Național” din 27 ianuarie 1998 – s-au dus foarte repede. „*Ei nu s-au întrebat ce vor face în clipa când li se vor termina banii. S-au lăsat vrăjiți de imaginea stivelor de bancnote. Luăm banii, îi cheltuim și apoi mai vedem! – și-au zis unii. Nu se poate ca, o dată rămași fără nici o lețcaie, Guvernul să ne lase de izbeliște! – și-au spus alții. Vor*

găsi cei de la București vreo formulă prin care, deși fără bani, noi s-o ducem mai departe ca boierii. Banii disponibilizaților sunt, iată, pe sfârșite. Cei mai mulți dintre milionarii lui Ciorbea au rămas pe loc, în Valea Jiului, prăpădind sumele primite. Puțini dintre ei au luat, totuși, calea Moldovei, socotind că-și vor face vreun rost pe târâmurile unde s-au născut. Și-au pus calabălăcul în camioane, nevestele și copiii în trenuri și au descins în satele de unde au plecat cu ani în urmă. Aici au dat peste crunta, hâda realitate. Părinții, neamurile, consătenii i-au primit cu posomorală pe acești călători la drum de seară, veniți să le ia din bruma de pământ căpătată prin Legea 18. După câteva săptămâni de zbateri zadarnice, îndrăzneții s-au întors în Valea Jiului. Fără o lețcaie în buzunar. Acum stau cu toții – și cei rămași pe loc și cei care s-au întors – și așteaptă. Tot mai speră că Guvernul va întreprinde ceva pentru a nu-i lăsa muritori de foame.” Lipsa de speranță în această privință – avertiza același editorial – se poate transforma ușor într-o explozie de masă, ca un fel de „notă de plată” pentru măsurile paliative luate de către Guvern.

Chiar dacă aceste previziuni sumbre care anunță o nouă „mineriadă” nu se vor realiza, situația minerilor și a zonelor miniere constituie, în permanență, un pericol de instabilitate economică, socială și chiar politică, care trebuie prevenit prin măsuri grabnice, dar decisive.

Debutul activității Agenției Naționale de Dezvoltare și Implementare a Programelor de Reconstrucție a Zonelor Miniere, care are 14 organizații teritoriale (în Petroșani, Tg. Jiu, Deva, Borșa, Anina etc.) și dispune, în prezent, de 500 miliarde lei (din 15 000 miliarde promiși de Guvern) și 400 000 ECU din programul PHARE pentru reconversia socială, pare de bun augur. Propunându-și crearea unei bănci de date cu privire la situația celor disponibilizați și înființarea, în 1998, a circa 7 000 de locuri noi de muncă, majoritatea legate de procesul de conservare, și de închidere a 110 guri de mină, ca și de refacerea mediului înconjurător, agenția menționată, care are în conducerea sa trei lideri sindicali ai minerilor, constituie, fără îndoială, un pas important pentru stimularea reconversiei forței de muncă din minerit.

Procesul de restructurare a activității miniere se află însă la început⁷, dar oamenii, familiile și comunitățile lor nu mai au răbdare. Un asemenea proces ar fi trebuit sprijinit de echipe mixte de specialiști, din care să facă parte și sociologii. Din păcate, prea puține colective de cercetare s-au implicat sau au fost implicate în activități de evaluare și de recomandare⁸. Un motiv în plus ca, cel puțin acum, guvernul să apeleze (și) la sociologi, care ar putea găsi, împreună cu alți specialiști, soluții pe termen scurt, mediu și lung pentru o veritabilă restructurare a industriei și a localităților miniere.

⁷ Banca Mondială și-a arătat disponibilitatea de a sprijini reforma sectorului minier din România, promițând guvernului că la începutul anului 1999 va oferi fonduri în valoare de 30–40 milioane USD, pentru restructurarea acestui sector.

⁸ În anul 1998, un colectiv de sociologi, coordonat de Sorin M. Rădulescu și Maria Larionescu va efectua, în urma unui contract încheiat cu Banca Mondială, un studiu de *evaluare socială* a restructurării sectorului minier din România.

RESTRUCTURAREA ÎN INDUSTRIA MINIERĂ: DISPONIBILIZAREA FORȚEI DE MUNCĂ ÎN BAZINUL CARBONIFER AL VĂII JIULUI

DANIEL SAULEAN, DANIELA PÂRLEA

CADRUL ECONOMIC

Șomajul a fost oficial recunoscut ca problemă în societatea românească o dată cu trecerea de la economia de comandă la cea de piață. Restructurările economice, începute prin schimbarea tipului de proprietate, continuate apoi prin reconstrucția instituțională, au avut ca scop reducerea prezenței statului în activitatea economică. În acest sens, adaptarea mediului legislativ la noile cerințe reprezintă primul pas. Ca trăsătură generală, se remarcă ideea că modificările legislative din întreaga perioadă de tranziție desfășurată până în prezent – după mai multe runde de alegeri generale și locale – au fost motivate exclusiv de interese politice, ceea ce le-a conferit un caracter secundar ca ordin de importanță între celelalte procese ale schimbării. Întârzierea de *acquis* legislativ și lipsa de coerență strategică a restructurării pot fi apreciate ca atribute capitale ale tranziției românești.

Restructurarea macroeconomică, declanșată de schimbarea generală de sistem, a avut ca scop principal reasezarea raporturilor economice pe principii fundamentale al respectării proprietății private și pe mecanismul de funcționare de tip cerere-ofertă. În fapt, schimbările politice nu au reușit să opteze de o manieră netă între conservatorism și reformism, remodelarea economiei naționale realizându-se în condițiile de imprecizie politică mai mult pe considerente sau conjuncturi „laissez-faire”. Cadrul juridic a permis întemeierea asociațiilor private, orientate fie spre afaceri, fie spre activitatea non-profit. Amândouă categoriile de organizații, destinate promovării reformei, au modificat înfățișarea economiei și au dat un nou conținut raporturilor între stat și „non-stat”, multiplicând partenerii sociali. Vorbind despre tipuri ideale, construite în procesul de coagulare sectorială a organizațiilor amintite, putem spune că pe fundamentul acestor actori organizaționali s-a evidențiat emergența a două instituții generice ale tranziției: *economia de piață*, respectiv *societatea civilă*. Astfel, dacă pentru societățile comerciale private au fost elaborate reglementări noi (Legea nr. 31/1990, amendată ulterior în câteva rânduri), pentru asociațiile voluntare cu caracter civic au fost păstrate prevederile actului legislativ interbelic, neabrogat și dovedit stimulator pentru inițiativa socială privată – Legea nr. 21/1924. Cadrul juridic a favorizat dezvoltarea instituțională, stimulată de necesitatea satisfacerii unor nevoi sociale generate ca urmare a retragerii sau a

slăbirii prezenței statului în economie și viața socială. Totuși, nu s-a eliminat total rolul statului, care s-a menținut, o dată cu perpetuarea proprietății de stat, în companiile în care statul este acționar majoritar (administratorul lor fiind Fondul Proprietății de Stat), regiile autonome și instituțiile bugetare.

În contextul restructurării, *privatizarea* sectorului de stat urma să fie instrumentul principal de adaptare a întreprinderilor la mediul creat de mecanismele de piață. Elementul structural de bază solicitat de procesul de privatizare este o acțiune de *vânzare*, respectiv de cumpărare de către investitorii privați a unei mari părți a întreprinderilor de stat. Scopul acestei acțiuni o reprezenta *capitalizarea* întreprinderilor, iar acest lucru nu s-a realizat decât parțial, mai ales în cazul procedurii de vânzare a activului întreprinderilor către proprii săi angajați. Astfel se face că, la un an distanță după a doua schimbare politică în guvernare, nevoia unei legi unice a privatizării, care să elimine toate disfuncționalitățile responsabile de ritmul lent și neîmplinirile relative la această etapă a restructurării, a devenit de mare urgență. Temporizarea reformei în diferitele ramuri ale economiei a condus la situația în care produsul intern brut și veniturile populației au scăzut, într-o perioadă de 8 ani, aproape la jumătate din nivelul avut în momentul inițial al declanșării transformărilor.

Documentul care a schimbat forma de „retribuire” a muncii în una salarială este Legea Salarizării (nr.14/1991). Descentralizarea remunerării muncii a dat posibilitatea întreprinderilor să-și construiască autonomia structural-funcțională, ca premisă esențială a restructurării activității tuturor actorilor economici. Pentru prima oară după 1989, salariul este rezultatul unei *negocieri*, individuale sau colective, între angajat și angajator. Sindicatele pot participa la negocieri colective, având ca partener de dialog patronatul. Desigur, politica salarială a Guvernului privește doar sectorul public – indexările, compensațiile, al 13-lea salariu nu au decât un caracter facultativ pentru sectoarele private (profit sau nonprofit). Multe dintre elementele salariale au fost destinate, în termeni economici și fiscali, a acoperi diminuările de salarii, precum și externalitățile generate de inflație, respectiv de devalorizarea monedei naționale. Astfel se face că, în termeni reali, salariul mediu pe economie a fost într-o continuă cădere, datorată în mare parte încercării oficiale de absorbție a inflației.

Constrângerile economiei de piață au făcut ca întreprinderile și instituțiile din sectorul public să fie primele care au micșorat salariile. Soluția de rezistență cea mai utilizată în anii tranziției de către acest tip de organizații, în general supradimensionate ca număr de personal, a fost trecerea unei părți a angajaților în *șomaj*. Una din formele de șomaj din întreprinderile de stat a fost *șomajul tehnic sau temporar* – dovedită a fi o inovație ineficace și, până la urmă, o falsă soluție, nefiind destinată a aduce relansarea economică așteptată. Nu puține au fost cazurile în care șomajul temporar s-a transformat în unul propriu-zis, astfel că, după ce în primele luni ale anului 1990 s-a înregistrat o creștere pe ansamblul economiei a ratei de angajare (până la 101,8% comparativ cu anul precedent, conform Comisiei

Naționale pentru Statistică), ponderea șomerilor a cunoscut o creștere în puseuri, până la cca 8%. Agravarea șomajului a dus la necesitatea fundamentării cadrului juridic atât pentru fenomenul social propriu-zis, cât și în scopul protejării segmentului social afectat. Politica guvernamentală cu privire la șomaj este reglementată prin Legea-cadru nr. 1/1991, cu privire la protecția socială a șomerilor și reintegrarea lor profesională – amendată ulterior prin legile 72/1991 și 86/1992.

După *corporatizarea* întreprinderilor de stat, realizată în principal prin măsurile de descentralizare, s-a declanșat *privatizarea* celei mai mari părți a acestora, proces în care actorii principali urmau să fie F.P.S. și F.P.P. După ani de pregătire și de tatonări, privatizarea de masă este încă într-o fază intermediară. Cauza principală rezidă în conjunctura politico-electorală, care a afectat planurile globale de restructurare a industriei, din alte rațiuni decât cele economice.

Se cunoaște faptul că *întreprinderile mici și mijlocii* reprezintă mai departe un segment redus ca dimensiune al economiei. Se consideră că unitățile economice mici și medii („small units”) reprezintă tamponul care ar putea absorbi „unda de șoc” produsă de restrângerea activității coloșilor industriali de stat. După modelul altor economii, ele sunt capabile a stimula considerabil contribuția fiscală la bugetul de stat. Pe de altă parte, adâncirea crizei în care a intrat sistemul cooperatist, de consum și meșteșugăresc, incapabil să se reformeze după 1990, nu dă speranțe pentru dezvoltarea sectorului întreprinderilor mici și mijlocii, în viitorul apropiat.

Un pas semnificativ în procesul de coagulare a strategiei de schimbare macroeconomică a fost făcut în primele luni ale anului 1997, o dată cu promulgarea Ordonanței Guvernamentale nr. 9. Elementul novatoriu al acestui act de guvernământ îl constituie *disponibilizarea la cerere* a angajaților din regiile autonome, în condițiile recompensării materiale a solicitanților. Succesul așteptat al măsurii se baza pe conjugarea a două elemente: nivelul derizoriu al salariului din întreprinderile nerentabile și compensarea materială stimulativă, cu valoarea venitului pe un an înainte.

Un caz special, construit în primii ani ai schimbărilor, îl reprezintă situația minerilor. Existența unui plan de restructurare a industriei miniere din România, bazat pe reducerea progresivă, până în anul 2002, cu 70 000 de angajați a personalului din regiile autonome extractive, pare a fi probată de o altă ordonanță – nr. 22/august 1997 –, care conține procedura de aplicare a celei precedente (nr. 9/aprilie 1997). Aceste măsuri constituie punctul de plecare în investigația noastră de teren, care a urmărit descrierea cadrului și efectelor sociale din orașul Petroșani în perioada imediat următoare aplicării lor.

PREMISA

Valea Jiului este o mare zonă minieră. Cărbunile se extrage intensiv din mine de adâncime, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Populația orașelor din bazinul carbonifer al Văii Jiului era la 1 iulie 1995 de 171 698 de persoane,

într-o creștere ușoară față de anul 1994 (conform datelor de la Comisia Națională pentru Statistică). Orașul Petroșani avea la aceeași dată 53 110 locuitori. Regiunea se remarcă printr-un pronunțat multiculturalism, datorat imigrației în regiune, de-a lungul timpului, a unor persoane provenind din diferite grupuri etnice (maghiari, germani, italieni, ucraineni, romei etc.).

Calitatea cărbunelui extras în Valea Jiului a scăzut mult în ultima perioadă, iar costul de producție a ajuns să depășească valoarea sa. În luna august 1997, Guvernul a trecut la aplicarea unui plan de restructurare a industriei miniere, a cărui principală componentă se referă la restrângerea progresivă a acestei activități economice neperformante. Prin ordonanță guvernamentală (OG nr. 22/19 august 1997) s-a prevăzut posibilitatea disponibilizării la cerere a lucrătorilor din industria minieră, în condițiile compensării materiale a solicitanților.

Semnalele primite imediat după aplicarea primelor măsuri de restructurare au indicat o masivă cerere de disponibilizare în industria minieră și posibilitatea unui „exod” din zonă. Un asemenea fapt poate fi generatorul unor probleme sociale noi și de lungă durată.

OBIECTIVELE PRINCIPALE ALE INVESTIGAȚIEI SOCIOLOGICE DE TEREN SE REFERĂ LA:

Ce schimbări au provocat primele măsuri de restructurare a mineritului în Valea Jiului?

Care sunt consecințele sociale în zonă, la o primă apreciere?

Ce recomandări se pot face pentru a face față efectelor generate de șomaj?

METODA URMATĂ

Pentru atingerea obiectivului s-a optat pentru o investigație calitativă de teren în orașul Petroșani. Instrumentul principal de colectare a datelor a fost *interviul intensiv* cu „experți” în problemă. S-a urmărit contactarea a cât mai multe instituții locale, inclusiv a cetățenilor, pentru o cuprinzătoare investigație a mediului local.

Principiul de selecție: instituțiile/organizațiile cu rol în schimbările actuale și viitoare din Valea Jiului.

Interviurile au fost coordonate de doi cercetători ai Institutului de Sociologie; ele au fost consemnate și nu înregistrate. La instituțiile vizitate s-au solicitat și date efective privind amploarea procesului declanșat în industria minieră din Valea Jiului, care au fost încadrate succint în raportul care urmează.

DESFĂȘURAREA INVESTIGAȚIEI

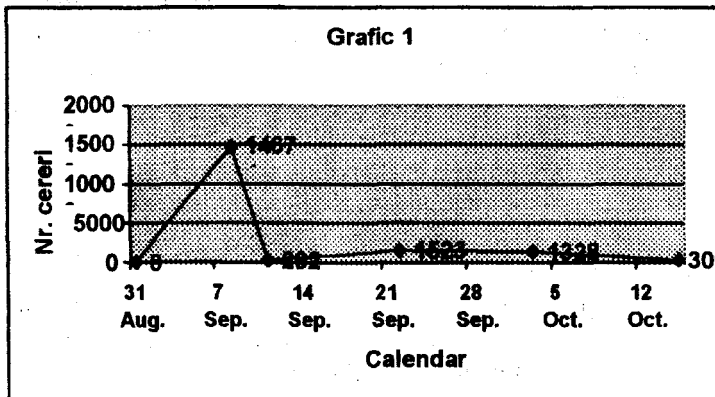
1. REGIA AUTONOMĂ A HUILEI VALEA JIULUI

Cererile de disponibilizare au fost supervizate de Regia Autonomă a Huilei. În prima fază de aplicare a măsurilor nu au existat criteriile organizaționale de disponibilizare: propriu-zis, orice cerere – indiferent de categorie profesională – a fost aprobată, indiferent de nevoile funcționale ale minelor.

Totalul angajaților pe Regie era la 31 august 1997 de **42 603 angajați**.

Premergător Ordonanței Guvernamentale nr. 22/19 august 1997, R.A.H. a întocmit un „plan de restructurare”, elaborat în cadrul Comisiei tripartite syndicate-guvern-patronat, care preconiza o scădere până la 31 decembrie 1997 cu peste **10 000** a numărului de angajați pe ansamblul Regiei. Această cifră includea: 2 000 de pensionări, 500 de concedieri pentru abateri disciplinare, 1 500 de „desprinderi” de unități pe diferite motive (transferuri). Se prevedea ca restul de 6 000–6 400 de persoane să fie recrutate prin cereri personale de disponibilizare, în schimbul acordării de compensații, cu restricția reangajării pentru o perioadă de 1 an.

Evoluția cererilor de disponibilizare a înregistrat „vârful” în prima săptămână de aplicare, ceea ce denotă o adevărată reacție populară după aplicarea măsurilor (grafic 1):

Până la 15 octombrie au fost disponibilizate în total **18 096 persoane**. Cifra celor rămași se ridică la **aproximativ 24 500**, ceea ce indică o diminuare a personalului din minerit cu 42% într-o perioadă foarte scurtă de timp.

Compensațiile acordate au jucat un rol hotărâtor în acest proces de reducere a personalului din minerit. S-au acordat indemnizații de trecere în șomaj între 9 și

19 milioane de lei, reprezentând echivalentul a 12 salarii medii pe ramură (pentru vechime în muncă mai mică de 5 ani), respectiv a 15 salarii (vechime între 5 și 15 ani) sau a 20 salarii (vechime mai mare de 15 ani – cazuri puține), conform prevederilor actului guvernamental. La salariul mediu de ramură (826 000 lei), multiplicat, se adaugă încă 3 salarii nete, prevăzute prin contractul colectiv de muncă.

În funcție de principalele *categorii profesionale*, situația celor rămași în exploatarea *subterane* este redată în tabelul 1.

Tabelul 1

PRINCIPALELE CATEGORII DIN SUBTERAN	NR.
mineri în front	3 200
ajutori mineri	1 050
artificieri	380
vagonetari	1 500
lăcătuși	1 500
electricieni	2 000
alți muncitori calificați	3 000
muncitori necalificați	2 100
TOTAL	14 730

Pentru susținerea producției în minele din Valea Jiului este nevoie de un prag minim de **23 000** de angajați.

Personalul de suprafață număra la 15 octombrie circa **7 500** de angajați. Printre cei disponibilizați ponderea principală o dețin cei din subteran (**80%**), unde condițiile de muncă sunt mai grele decât în exploatarea de suprafață.

Reduceri s-au efectuat și în structura birocratică administrativă a mineritului, Regia Autonomă a Huilei: din 170 de angajați au mai rămas aproximativ 100.

Media de vârstă a personalului minier se plasează între 40 și 41 de ani. Pensionarea intervine la vârste cuprinse între 50 și 55 de ani. Majoritatea noilor șomeri provin din grupa de vârstă tânără, 30-40 de ani.

Dificultățile de susținere a ritmului producției în noile condiții s-au reflectat și în scăderea productivității, de la **11,4 tone cărbune/angajat** la sfârșitul lunii august 1997 (pentru un număr de 42 000 de angajați), la **10,9 tone/angajat** la începutul lunii octombrie 1997. Unele mine (de exemplu Lonea) se află în reale dificultăți de continuare a procesului de producție, îndeosebi datorită diminuării drastice a numărului celor din serviciile de întreținere a exploatarea. Acestea sunt în situația să reia programul de angajări.

În scopul opririi fenomenului de defluire a personalului minier au fost modificate tacit criteriile metodologice de aplicare a Ordonanței 22, prin introducerea avizului dat de angajator, în conformitate cu nevoile sale de menținere a producției de cărbune.

În procesul de aplicare a măsurilor de disponibilizare s-a atins nivelul-prag, a cărui depășire ar necesita trecerea la etapa de închidere și conservare a

minelor. Se dorește ca reducerea drastică a cheltuielilor cu plata salariilor să genereze resurse pentru re tehnologizare (în ultimii 8 ani un singur abataj – Valea cu Brazi – a fost dotat cu echipamente noi).

2. SINDICATUL

Sindicatul angajaților din industria minieră din bazin, afiliate Ligii Sindicatelor Miniere Valea Jiului, sunt o importantă forță de mobilizare socială în zonă. După 1989, sub conducerea liderilor sindicali, minerii s-au deplasat în capitala țării, generând violente confruntări politice și de stradă – de 3 ori în perioada 1990–1991.

Sindicatul și-a dat acordul pentru aplicarea planului de restructurare a minelor, inclusiv asupra disponibilizărilor. Poziția acestuia ține cont de opțiunea membrilor de sindicat și nu dezaprobă măsurile guvernamentale. Se recunoaște că, practic, până la aplicarea Ordonanței 22, în *minerit nu a existat șomaj*. Aplicarea prevederilor Ordonanțelor guvernamentale 9 și 22 a generat un adevărat entuziasm printre sindicaliști. După aprecierile celor de la sindicat, o proporție de 15% dintre cei disponibilizați au părăsit deja zona, majoritatea îndreptându-se către localități din Moldova. Unii dintre ei ar fi cumpărat cu sumele compensatorii gospodării săsești din Banat. Problemele grave sunt de așteptat peste 1 an, după epuizarea ajutorului legal de șomaj. Pentru preîntâmpinarea lor, Sindicatul consideră necesară înființarea unei Comisii Naționale pentru Reorganizarea Zonelor Miniere, care să elaboreze un plan guvernamental de declarare a statutului de „zone speciale” pentru bazinele carbonifere, prin care să se continue activitatea economică minieră, să se relanseze economia locală și să fie atrase investițiile. Forța de muncă din minerit trebuie să beneficieze de măsuri de stabilizare până în anul 2010.

Organizația sindicală principală din Valea Jiului a primit cu pasivitate măsurile guvernamentale de restructurare, dar solicită o politică mai activă a statului de protejare economică și socială a industriei miniere.

3. MINA

La Mina Dâlja din Petroșani (numită și „mină de oraș”), disponibilizările au fost operate cu precădere din rândurile personalului calificat. Operațiunea a dus la o scădere indezirabilă a nivelului de profesionalism din exploatare. Pentru o restructurare eficientă ar fi trebuit ca actualele măsuri să fi fost introduse din timp, progresiv. Nu se poate reduce personalul la jumătate fără consecințe negative! Riscul de accidente se mărește (ultimul accident, de la data cercetării noastre, din subteran, la Dâlja, s-a produs în urmă cu cca. 4 luni și s-a soldat cu 7 morți).

Directorul recunoaște lipsa criteriilor profesionale aplicate la angajarea în mină. De pildă, încă se mai practică o „cutumă” locală prin care descendenții pe linie masculină ai minerilor decedați în subteran sunt angajați automat pe postul

tătălui. Un afiș de la poarta minei avertizează că recrutările de personal sunt suspendate. Se apreciază că, în cazul căutării unui nou loc de muncă, minerii disponibilizați vor avea de înfruntat și *stigma publică*, datorită participării lor la „mineriade”. Peste câteva luni se prognozează o confruntare a minei cu cereri multiple de reangajare din partea actualilor solicitanți de trecere în șomaj.

Procentele de reducere a personalului de la Dâlja depășesc media pe Valea Jiului. În subteran reducerea este de 54%. Situația generală, pe categorii de personal, este prezentată în tabelul 2.

Tabelul 2

CATEGORII	Efective inițiale		Rămași după disponibilizare		Rămași după reorganizare *	
Muncitori în mină	2043	100%	914	45%	946	46%
maiștri	81	100%	60	74%	57	70%
personal TESA în producție	45	100%	32	71%	26	58%
personal TESA în administrație	59	100%	57	97%	44	75%
TOTAL	2228	100%	1063	48%	1073	48%

* Din rațiuni specifice, mina a trebuit să procedeze la transferuri între sectoare, transformări de posturi, unele angajări etc. – numite generic „reorganizare”.

Managementul consideră că mina suportă consecințele pieței, deși nu acționează direct pe ea. În eventualitatea unei concesiuni a minei se va pune problema cât cărbune trebuie extras și la ce preț trebuie vândut pentru a fi rentabilă.

4. PRIMĂRIA

Serviciul comasat de „Administrație locală / Autoritate tutelară / Asistență socială / Drepturi cetățenești / Registrul Agricol” de la Primăria Petroșani onorează lunar circa 150 cereri de ajutor social. La începutul lunii octombrie 1997 s-au înregistrat 155 de cereri – cifră relativ constantă, neafectată de recente măsurii de restructurare din minerit. Clienții ajutorului social provin în majoritate din grupurile de rromi, în rândul cărora este un șomaj aproape total, precum și din familiile cu mulți copii (practicante ale cultelor neoprotestante).

Se consideră că problemele generate de copiii abandonți, instituționalizați până la vârsta de 3 ani la Secția Distrofici a Spitalului din Petroșani, vor avea de suferit prin mutarea Comisiei de Ocrotire a Minorilor de la Primăria din Petroșani la cea din Deva.

Primăria Petroșani a organizat în colonie o cantină de ajutor social, sponsorizată de Mina Lupeni, care acordă zilnic nevoiașilor 150 de porții de mâncare.

Într-un cartier din preajma oraşului, locuit de câteva sute de rromi, „Saşa”, calitatea locuirii este precară, lipsesc şcolile, apa curentă şi asistenţa sanitară.

Nu există precedentă în colaborarea administraţiei locale cu asociaţiile voluntare locale. O tânără fundaţie, „Petroşani 2000”, îşi va începe activitatea pe lângă Oficiul Prefectural, urmând a întocmi un proiect de înfiinţare a unui Centru de consultanţă în afaceri, pentru care intenţionează a solicita o finanţare FIMAN.

Implicarea autorităţilor locale în rezolvarea problemelor comunitare este redusă. Există însă premisele atragerii lor în viitoare parteneriate cu societatea civilă.

5. ŞCOALA

Din datele de la Inspectoratul Şcolar Valea Jiului din Petroşani, volumul plecărilor de elevi din şcolile localităţilor din Bazinul Văii Jiului, imediat după începerea anului şcolar, s-a ridicat la 1480 de elevi, din care au revenit deja 25 (pe parcursul unei luni) (vezi tabelul 3).

Amplourea plecărilor de elevi din oraşele Vulcan şi Petroşani este de 8,6%, respectiv 5,6% din totalul de elevi înscrişi la începutul anului şcolar, total care a fost de 3294 în Vulcan, respectiv 3998 în Petroşani.

Tabelul 3

LOCALITATEA	PLECAŢI (după 15 septembrie 1997)	REVENIŢI (până la 15 octombrie 1997)
Petrla	309	8
Vulcan	383	10
Lupeni	301	0
Uricani	273	5
Petroşani	224	2
TOTAL	1480	25

Nu s-au verificat datele vehiculate în presă, conform cărora migraţia minerilor disponibilizaţi a dus la reducerea numărului de clase din şcoli.

6. POLIŢIA

La departamentul „Ordine Publică” de la Poliţia din Petroşani nu s-a înregistrat o variaţie a actelor infracţionale în perioada septembrie-octombrie. Pe primul loc se plasează furturile: din autoturisme şi din locuinţe (îndeosebi parter). Numărul mediu al furturilor din maşini în oraşul Petroşani este de 10/lună. Autorii identificaţi ai furturilor sunt în general localnici, recidivişti, minori sau rromi.

Deşi este dificil a obţine date efective de la Poliţie, tipologia criminalităţii în bazinul Văii Jiului nu pare a se fi schimbat semnificativ în ultimele luni.

7. ORGANIZAȚIILE NEGUVERNAMENTALE

Asociația de Caritate și Misiune „Inimă către inimă” a fost fondată în 1990. Activitatea ei s-a restrâns semnificativ în ultimii ani. De la înființare, organizația s-a ocupat îndeosebi de intermedierea unor ajutoare materiale primite de la diferite organizații de caritate internaționale, beneficiind la rândul ei de donații (mai ales sub formă de autovehicule). Președintele asociației nu consideră că asociația pe care a înființat-o are misiune religioasă.

De serviciile asociației au beneficiat până în prezent 400 de persoane cu handicap.

În momentul de față funcționează doar o grădiniță cu 36 de copii. O treime dintre ei beneficiază de o masă de prânz gratuită. Programul acestei grădinițe este de circa 5 ore zilnic, iar pentru un copil se încasează o taxă lunară de numai 15 000 lei. Grădinița își desfășoară activitatea în două camere aflate în proprietatea asociației, situate într-un imobil din centrul orașului Petroșani. (Problema grădinițelor în Valea Jiului s-a agravat în momentul de față, datorită retragerii subvențiilor acordate de Liga Sindicatelor Miniere, care asigurau practic gratuitatea. În prezent, grădinițele sunt obligate să perceapă taxe. Cheltuielile neonorate ale grădinițelor publice din zonă se ridică, după aprecieri neoficiale, la cifra de 700 milioane lei.)

Asociația colaborează și cu alte organizații neguvernamentale din zonă, precum Asociația de Binefacere „Artemis” din Lupeni (care desfășoară un program numit „Salvați copiii din Pui”), Asociația Handicapaților Neuromotor „Libertatea”, Asociația „Credința” din Petroșani și Asociația „Bethania” din Uricani.

Asociația a construit un nou corp de clădire, dar lucrările au fost sistate din lipsă de fonduri. Se intenționează dotarea sălilor din noua clădire cu calculatoare, pentru a oferi cursuri de inițiere pentru tinerii din orașul Petroșani. Demersurile de stabilire a unui parteneriat al asociației cu administrația locală sunt nule. Indisponibilitatea Primăriei de a colabora cu asociația a fost confirmată și de către șefa serviciului Asistență Socială. De altfel, pe plan local, nu se poate vorbi despre un parteneriat social între autoritățile publice și sectorul terțiar. Înființarea unei SRL, din care se susține și activitatea grădiniței, a fost realizată pentru a despărți net activitatea economică de cea socială a membrilor asociației.

Slaba activitate a asociațiilor voluntare ale cetățenilor face dificilă implementarea unor programe intensive de dezvoltare locală, de combatere a șomajului, de creștere a gradului de participare civică la rezolvarea problemelor comunității.

8. ALTE INSTITUȚII

De la începutul anului, la secția Maternitate a Spitalului de Urgență din Petroșani au fost efectuate 944 de avorturi la cerere. La acestea se adaugă avorturile, mai puțin numeroase, din secția Ginecologie. Făcând bilanțul, numărul

avorturilor depășește ușor cifra nașterilor. Doctorii au remarcat apariția unor cazuri de hidrocefalie la ultimii nou-născuți. Mamele sunt în general tinere între 18-20 de ani. Calitatea asistenței medicale la naștere poate fi apreciată ca satisfăcătoare.

Parohia Romano-Catolică din Petroșani, împreună cu Oficiul „Caritas – Solidaritate Catolică” din Alba-Iulia acordă asistență socială bătrânilor singuri, bolnavilor în vârstă din spitalele din Petroșani și, în mod special, copiilor din Secția Distrofici – Aeroport, Fundația își va intensifica programele în zonă, în conformitate cu misiunea socială și caritabilă a organizației, care are filiale în întreaga țară.

Asistența medicală și educația pentru sănătate a populației din regiune se află la standarde scăzute. Pe de altă parte, instituțiile religioase din regiune dispun de resurse și structuri funcționale care asigură premisele implicării lor în acțiuni de asistență socială.

CONSEMNĂRI ADIȚIONALE

– Prețul apartamentelor pe piața imobiliară din Petroșani, după o scădere majoră în luna septembrie, a revenit la situația „normală”. La o agenție imobiliară, prețul solicitat pentru un apartament de 2 camere era de 25-30 milioane lei (centru), respectiv de 18-20 milioane (excentric). Pentru realizarea tranzacțiilor se utilizează frecvent metoda informală a afișajului stradal.

– Există o reală problemă a lipsei de ocupație profesională a femeilor din oraș. Majoritatea au un nivel de educație redus, fiind casnice.

– După acordarea compensațiilor a crescut considerabil volumul vânzărilor de obiecte de folosință îndelungată. Acesta este un comportament consacrat de relaxare/diminuare a stresului.

– Comunicarea telefonică locală și interurbană din zonă este dificilă. Oficiul Poștal Central nu a fost dotat după 1989 cu aparate telefonice noi, iar posturile internaționale lipsesc.

– În Petroșani sunt editate 2 cotidiene locale, „Matinal” și „Jurnalul Văii Jiului”, a câte 4 pagini fiecare. Există, de asemenea, rețele de televiziune prin cablu și post de radio local. Nivelul calitativ și cantitativ al informației din media locală poate fi evaluat ca modest.

– Au fost constatate și cazuri de emigrare externă, izolate, la persoanele cu pregătire superioară (ex.: un informatician de la mina Lupeni a primit aprobarea de emigrare în Canada, la scurt timp după solicitarea disponibilizării).

COMENTARIU FINAL

Minerii disponibilizați în toamna anului 1997, plus cei care vor părăsi minierul în următoarele luni, vor reduce cu aproape 1/2 totalul forței de muncă din Valea Jiului. Dacă industria extractivă din regiune va supraviețui acestei restrângeri

masive de activitate, previziunile cu privire la destinul celor aproximativ 20 000 de oameni care au renunțat benevol la locurile lor de muncă sunt dintre cele mai îngrijorătoare. Acest lot uman se împarte în 3 categorii:

1. Oameni care părăsesc zona minieră împreună cu familiile lor. Prin migrația lor se va produce un transfer regional de probleme sociale. De regulă, majoritatea celor care își mută întreaga gospodărie se întorc în zonele de origine. Ei vor contribui la atenuarea problemelor din Valea Jiului, dar vor duce la agravarea problemelor din localitățile de destinație. Nu se știe în ce măsură noul proces migratoriu va fi unul menit să rezolve asigurarea traiului acestor familii, știut fiind faptul că ei provin din regiuni cu grad mare de sărăcie.

2. Capi de familie care au părăsit temporar gospodăria, în căutarea unui nou loc de viață. De obicei, femeile și copiii au rămas în așteptare. Este cu precădere cazul celor care și-au construit o situație satisfăcătoare și chiar bună prin practicarea mineritului. Strategiile lor de părăsire a zonei miniere sunt ceva mai elaborate și sunt șanse ca ei să fie în cea mai mică măsură „exportatori” de probleme sociale.

3. Oameni care își păstrează în continuare rezidența în localitățile miniere (situație specifică mai ales orașelor Petroșani, Petrila, Lupeni). Aceștia pot fi:

a. părinți cu copiii de vârstă mare, chiar majori, care au evaluat pozitiv posibilitățile de realizare socială prin rămânerea pe loc;

b. fost personal calificat TESA, cu potențial antreprenorial, care dorește lansarea într-o activitate locală privată;

c. cei care nu doresc emigrarea economică, dar nici nu au strategii precise de viitor.

Pentru toți a funcționat un criteriu motivatoriu determinant, prin care nu trebuia pierdută ocazia încasării unei sume compensatorii substanțiale și a unui ajutor de șomaj, cel puțin pe durata unui an. Din contactele cu solicitorii de disponibilizare se poate înțelege că mulți dintre ei definesc situația ca una de *vânzare a unei „mărți proaste”* (i.e. propriul loc de muncă) *în schimbul unui preț bun.*

Este dificil a se vorbi despre un comportament asociativ în afaceri al minerilor. Prin urmare, nu este de așteptat să fie frecvente situațiile de constituire a unui capital de inițiere a unei afaceri prin asocierea mai multora.

Problemele sociale generate de lipsa veniturilor vor fi mult mai grave la sfârșitul perioadei de încasare a ajutorului de stat, moment așteptat peste 9 luni-1 an. În aceste condiții, *potențialul local de anomie socială, generator de infracționalitate, poate fi evaluat ca grav.*

UNELE RECOMANDĂRI

Este de așteptat ca programele de asistență guvernamentală și ale altor organizații publice sau private de combatere a sărăciei și problemelor generate de către șomaj să se orienteze către localitățile de aici. De altfel, ar trebui ca aceste

programe de asistență să se concentreze pe viitor asupra tuturor segmentelor sociale afectate de aplicarea Ordonanței 9/1997.

Deoarece unul dintre segmentele sociale cele mai afectate este cel de vârstă relativ tânără (30-40 ani), cu un potențial prezumtiv de participare civică, ar putea fi promovat, prin intermediul diferitelor programe PHARE de dezvoltare locală, un proiect al unei asociații de tineret din oraș, cu șanse de continuare și multiplicare.

În scopul stimulării activităților din sectorul serviciilor, a cărui lipsă se resimte și care poate absorbi forța de muncă excedentară, se poate aplica și adapta *modelul cooperativelor sociale*, ca întreprinderi mici (până la 50 de salariați). Utilă s-ar dovedi adaptarea unor elemente inspirate din sistemul cooperativelor Mondragon din Spania, sistem care a rezolvat problema sărăciei în regiuni cu rate foarte ridicate de șomaj.

RESTRUCTURAREA SECTORULUI MINIER DIN RUSIA*

AYSE KUDAT, VADIM BORISOV ȘI BULENT OZIBILGI

Tranziția Rusiei de la planificarea centrală la economia de piață a făcut să crească oportunitățile pentru mulți din muncitorii ei. În sectorul minier, totuși, unde restructurarea va determina creșterea șomajului și scăderea veniturilor reale, reforma economică a înrăutățit viețile deja dificile ale multor angajați din industria minieră, ale familiilor și comunităților lor. Ca rezultat, sectorul minier, una dintre industriile cele mai puternic subvenționate ale țării, se află în centrul atenției. Închiderea minelor neproductive va afecta indirect peste 800 000 de oameni și direct circa 250 000 de mineri și familiile lor. Gândind să acorde sprijin pentru restructurarea sectorului minier al Rusiei, Banca Mondială speră să ajute la stimularea unui proces care reduce dificultățile pentru muncitorii și comunitățile afectate și la asigurarea stabilirii unei rețele de protecție socială.

Acest raport prezintă constatările unui studiu social evaluativ desemnat să ajute guvernul și Banca Mondială să pregătească un program de asistență care răspunde preocupărilor, reacțiilor și așteptărilor minerilor, familiilor și comunităților afectate de restructurare. Prima secțiune a raportului prezintă o privire de ansamblu a situației industriei miniere din Rusia, ocupându-se de statutul ei, efectele sociale ale restructurării acestei industrii și diverșii participanți afectați de acest proces. Cea de a doua secțiune a raportului dezbate obiectivele și activitățile studiului evaluativ în timp ce constatările și implicațiile sale de bază sunt sintetizate în secțiunea a treia.

CONDIȚIILE SECTORULUI MINIER

Rusia are câteva dintre cele mai mari rezerve și producții de cărbune din lume. Industria de cărbune folosește curent circa 800 000 de muncitori utilizați în 260 mine și în întreprinderile de prelucrare și deservire. La fel ca în celelalte țări industriale, unde ultimii 20–30 ani au adus perioade dureroase de schimbare a sectorului de cărbune, industria minieră din Rusia se află în curs de restructurare. Spre deosebire de majoritatea altor țări, unde sectoarele miniere s-au diminuat în

**Restructuring Russia's Coal Sector*, în volumul *Social Assessments for Better Development. Case Studies in Russia and Central Asia* (Michael M. Cernea and Ayse Kudat – Editors), *Environmentally Sustainable Development Studies and Monographs Series N°16*, Washington, D.C. The World Bank.

mod drastic, sectorul minier din Rusia va rămâne vast chiar după restructurare. Din întreaga Rusie, 18 regiuni miniere includ peste 70 de orașe și așezări. În plus, 28 de asociații ale minerilor activează în circa 261 mine de adâncime și de suprafață. Există diferențe importante între marile și micile orașe sau așezări, între regiunile miniere nordice și sudice, între ariile unde este disponibilă energie alternativă.

Situația în sectorul minier din Rusia este foarte serioasă (*World Bank, 1994a*). În ultimii ani, cererea de cărbune a scăzut, iar sectorul de conducere inefficient a rămas neschimbat.

Prețurile cărbunelui nu mai sunt controlate, dar subvențiile federale pentru industria minieră urmează imediat după cele alocate agriculturii. Dificultățile de adaptare la condițiile economiei de piață sunt amplificate de salariile excesive, productivitatea scăzută și condițiile economice precare din mine.

Adaptarea, care intenționează să realizeze o industrie minieră viabilă din punct de vedere economic și care să opereze fără subvenții de proporții nu poate fi făcută doar prin schimbarea productivității și a salariilor. În preajma anului 2000 se așteaptă ca cererea de cărbune să fie cu 50% mai scăzută decât la nivelul anului 1990. Multe proiecții ale cererii de cărbune anticipează pentru următorii 10-15 ani necesitatea unor reduceri majore în personalul minier.

Industria cărbunelui primește o parte substanțială din subvențiile acordate de stat. Rosugol, compania națională a cărbunelui controlează distribuția acestor fonduri. În administrarea acestor subvenții au apărut, totuși, câteva probleme. De exemplu, subvențiile au fost folosite pentru a construi noi mine și îmbunătăți pe cele vechi, atunci când de fapt fondurile ar fi putut să fie folosite mai bine pentru amortizarea impactului negativ asupra celor care și-au pierdut slujbele prin dispariția unor mine. În plus, lucrătorii obțin, în general, informații inadecvate cu privire la compensațiile bănești, care nu sunt demne de încredere și sunt incomplete, iar aceste compensații nu au un caracter regulat. Conducerile din aproape toate asociațiile locale ale cărbunelui par nepregătite în legătură cu restructurarea. Managerii regionali și cei ai asociațiilor locale par să nu conștientizeze perspectivele pe termen mediu și lung în ceea ce privește cererea fragilă de cărbune și nu pot aprecia necesitatea presantă de a reduce forța de muncă, dacă se pune problema ca industria să furnizeze niveluri stabile de forță de muncă în viitor. Unele fonduri de stat sunt utilizate pentru a extinde activitățile noncarbonifere și a crea locuri de muncă pentru minerii șomeri. Aceste locuri de muncă n-au fost, totuși, create.

Una dintre problemele principale cu care se confruntă lucrătorii din industria carboniferă este informația inadecvată. Actori diferiți din acest sector, printre care asociații sau uniuni regionale ale mineritului și mass-media furnizează informații insuficiente. În mod suplimentar, pentru plata salariilor, bilanțuri și repartizarea beneficiilor sunt utilizate instrumente juridice complicate, fiind aplicate acorduri de tarife și practici la fel de birocratice. Lucrătorii din sectorul carbonifer, de exemplu, nu cunosc, de cele mai multe ori, care decrete prezidențiale legate de drepturile lor se aplică în aria lor de activitate sau ce posibilități de recurs legal (dacă există) se

aplică în cazul lor. În multe cazuri muncitorii intră în grevă din cauză că în anumite perioade nu sunt plătiți cu lunile. Chiar mai confuze decât informațiile asupra drepturilor individuale sunt litigiile cu privire la activele sociale (bunurile colective), de exemplu cine are în proprietate minele și cine le conduce; practicile curente au condus numeroși lucrători să creadă că multe servicii sociale nu vor mai fi furnizate. Natura nesigură a operațiilor de muncă din sectorul carbonifer, de asemenea, contribuie la creșterea tensiunilor sociale și politice în toate comunitățile miniere rusești.

Un factor determinant care contribuie la problema informației este schimbarea repetată a responsabilităților în sectorul carbonifer. Atunci când Ministerul Minelor a fost desființat în 1992, autoritatea la nivelul sectorului carbonifer s-a schimbat de la Ministerul Aprovizionării și Departamentul Energiei Cărbunelui la Corporația Rusească de Cărbune. Încă de atunci Ministerul Aprovizionării și Energiei și-a pierdut mult din influența sa, care este acum concentrată la Rosugol.

ACTORII CHEIE ȘI INTERESELE LOR

Deși subvențiile de stat pentru industria cărbunelui finanțează câteva din serviciile sociale conduse de întreprinderile adiacente, ele nu par să fie destinate oamenilor din comunitățile miniere care sunt afectate de declinul cererii de cărbune. În plus, multe din problemele industriei de cărbune pot fi atribuite controlului centralizat asupra societăților pe acțiuni cu capital de stat din industrie. Anchetele în familii, convorbirile în cadrul comunităților și discuțiile cu minerii arată că închiderea minelor și reducerea locurilor de muncă au un caracter arbitrar. Asemenea convingeri sunt întărite și datorită faptului că cererile legale de diseminare a informațiilor către populațiile afectate nu sunt respectate.

Multe grupuri de acționari sunt afectate de restructurarea industriei de cărbune, fiecare cu preocupările și interesele sale care, adeseori, intră în conflict cu ale altora. Principalii acționari sunt:

Beneficiarii. Restructurarea sectorului carbonifer nu generează beneficii directe și imediate. Rușii din toată țara care au achitat indirect mari subvenții pentru minele inefficient conduse, cu mari pierderi, își vor vedea, în cele din urmă, povara lor financiară redusă, pe măsură ce sectorul va deveni din ce în ce mai bine consolidat prin eforturi proprii. În plus, angajații minelor eficiente vor beneficia de un sector de exploatare mai mic, mai viabil și mai profitabil. Oamenii din regiunile carbonifere, indiferent dacă sunt mineri sau nu, vor fi probabil în mod nefavorabil afectați, atunci când subvențiile vor fi reduse, locurile de muncă desființate și minele închise. Cu toate acestea, suferința lor ar putea fi ușurată prin politici mai bune și prin achitarea integrală a drepturilor lor egale. Pierderile provocate minerilor și comunităților lor de rapida deteriorare a serviciilor sociale, locuirii și infrastructurii pot fi compensate parțial și gradual prin întărirea managementului conducerilor locale, prin menținerea bunurilor sociale și prin încurajarea unor noi investiții în alte

sectoare. Problemele populației din bazinele carbonifere sunt rezultatul unei restructurări economice naționale și sectoriale. Se spune că diminuarea efectelor nefavorabile ale reformei pe termen scurt este dificil de realizat. Este de sperat, totuși, că aceste efecte ar putea fi amortizate prin asistență internațională.

Un asemenea ajutor poate fi asigurat prin intermediul unui dialog cu privire la necesitatea reducerii subvențiilor pentru a satisface trebuințele populațiilor afectate.

Populațiile afectate. Acestea includ pe mineri și familiile lor, la fel ca și comunitățile care se bazează pe activitățile miniere. Aceste grupuri vor fi în mod inevitabil, principalii perdanți pe termen scurt. Preocupările lor includ compensații pentru aceia care își pierd locurile de muncă și continuarea accesului la serviciile sociale și comunitare. În alte țări, populațiile direct afectate de restructurarea sectorului carbonifer au primit, adeseori compensații suplimentare; problemele sociale asociate cu tranziția Rusiei la economia de piață vor face dificil procesul de finanțare, prin măsuri speciale pentru lucrătorii mineri, doar prin resurse interne. Mai mult, multe comunități miniere au structuri mixte de utilizare a forței de muncă. În consecință, chiar dacă pachetul de beneficii pentru mineri ar putea fi realizat, el poate fi problematic din punct de vedere social deoarece exclude nonminerii.

Aționarii locali și noii actori. Aceștia cuprind conducerile locale și alte instituții locale sau regionale care vor trebui să-și asume managementul și activizarea bunurilor sociale după restructurare. Conducerile locale vor fi incapabile să administreze bunurile sociale ale minelor dacă nu vor primi sprijin financiar pentru a-și îndeplini acest rol nou. Dacă acest sprijin va fi disponibil, conducerile locale vor avea mult de câștigat.

Managerii sectorului carbonifer. Ei includ managerii minelor și liderii asociațiilor miniere regionale și naționale. Asociațiile par să-și fi redefinit pozițiile lor în cadrul sectorului, pentru a-și menține controlul asupra subvențiilor și întreprinderilor restructurate. Datorită faptului că restructurarea va afecta echilibrul controlului în sector, așteptările privind performanța vor începe să se concentreze asupra minelor individuale. Pentru asociațiile regionale cea mai bună cale de menținere a *statu-quo*-lui este transferul de putere de la nivel național la nivel regional. Asociațiile naționale au, totuși, anumite rezerve în legătură cu descentralizarea. Continuarea menținerii asociațiilor naționale de sector, în special în administrarea subvențiilor, ridică problema dirijării acestor subvenții către obiective adecvate.

Sindicatelor. Ele își definesc pozițiile lor fie pentru a câștiga, fie pentru a recâștiga puterea. Sindicatele tradiționale și-au pierdut din puterea lor de când au fost stabilite sindicate independente. Ce va rezerva viitorul ambelor tipuri de sindicate va depinde, în mod deosebit, de măsura în care ele îi pot reprezenta pe muncitori și comunitățile acestora și pot rezista, situându-se în lupta pentru putere, fie de partea asociațiilor miniere naționale, fie de partea celor regionale.

Moderatorii și decidenții în materie de politică. Acest grup include legiuitorii (Duma de Stat), Comitetul Inter-agenției Cărbunelui, Ministerul

Economiei, Ministerul Aprovizionării și Energiei, Ministerul de Finanțe, Ministerul Muncii și Serviciul Federal de Utilizare a Forței de Muncă. Comisia Inter-agenției Cărbunelui a făcut ca procesul de restructurare din sectorul carbonifer să fie mai participativ și ea și-a întărit vizibilitatea și rolul său pozitiv în cadrul sistemului.

Organizațiile nonguvernamentale (O.N.G.-urile)

Deși limitate ca număr și ca arie de activitate regională, organizațiile nonguvernamentale sunt importante și primesc o atenție și un sprijin special din partea guvernului. Ele au apărut, în general, ca răspuns la creșterea trebuințelor nesatisfăcute de asistență socială ale grupurilor dezavantajate. Prezența O.N.G.-urilor străine a făcut, de asemenea, să crească interesul față de cele rusești. Lipsa unei tradiții anume a organizațiilor nonguvernamentale în Rusia, absența finanțării lor și a unui personal instruit au fost rezolvate de numeroase O.N.G.-uri străine performante din care unele activează în regiunile carbonifere ale Rusiei. Deși câteva din ele au activat cu succes și în alte țări, acțiunile lor sunt unice, atât pentru Rusia, cât și pentru fosta Uniune Sovietică. Anumite O.N.G.-uri primesc subvenții guvernamentale în forma salariilor pentru personal, spațiului pentru birouri și scutiri de impozit. O.N.G.-urile care lucrează cu populația handicapată sau inaptă de muncă tind să structureze preocupări constante în acest domeniu pentru a face să crească gradul de conștientizare a problemei invalidității de către factorii de decizie. Grupurile de femei au avut, de asemenea, un rol activ; Serviciul Federal de Utilizare a Forței de Muncă a cooperat cu O.N.G.-urile formate din femei și a contractat furnizarea unor servicii pentru ele. Alte organizații nonguvernamentale din sectoarele miniere operează în arii diverse, cum sunt asociații ale micilor întreprinzători, asociații sportive, grupuri de pensionari, de veterani de război, camere de comerț, grupuri de ecologiști și structuri de sănătate și protecție. Activitatea nonguvernamentală se confruntă în continuare cu serioase constrângeri, incluzând condițiile economice dificile, ambianța legislativă restrictivă și statutul impozabil al activităților generatoare de venit.

Sprijinitorii reformei

Acest grup include grupurile de interes public și anumite părți din mass-media. Dată fiind vizibilitatea sectorului carbonifer, punctele de vedere ale mass-media și publicului, sunt extrem de importante pentru dezvoltarea unui sprijin pentru reformă. În mod similar, conducerea reformei sectorului carbonifer este unul din elementele care influențează în mod direct stabilitatea sau instabilitatea politică în Rusia.

EFECTELE SOCIALE ALE RESTRUCTURĂRII INDUSTRIEI CARBONIFERE

Așezările carbonifere din Rusia au diverse trăsături în funcție de structura demografică, nivelul veniturilor și forța de muncă. Ca o consecință, efectele restructurării sectorului carbonifer și răspunsul fiecărei comunități față de aceste

efecte nu sunt uniforme. Cu toate aceste efecte comunitare specifice, există trei efecte sociale negative, cu caracter general, ale restructurării:

Pierderea locului de muncă. Șomajul poate apărea în trei feluri: pierderea locului de muncă o dată cu închiderea minelor, reducerea forței de muncă ce-și continuă activitatea și reducerea forței de muncă în întreprinderile care sprijină operațiile miniere (de exemplu, cele care fabrică echipament) și în serviciile care sprijină așezările miniere (de pildă, facilitățile medicale și grădinițele).

Astfel, restructurarea unei mine prin închiderea sau prin reducerea activității ei nu numai că determină în mod direct șomajul în cadrul sectorului carbonifer, dar determină și reducerea oportunităților generale pentru angajarea într-un loc de muncă.

Compensații inadecvate. Minerii nu sunt siguri de drepturile pe care le au și există diferențe semnificative între drepturi și ceea ce cer ei de fapt. De exemplu, compensațiile pentru pierderea serviciului se dau numai pentru o perioadă de trei luni. Dacă șomajul depășește această perioadă, muncitorii șomeri sunt îndreptățiți la o compensație suplimentară, echivalentă cu o parte din salariul lor de bază. În plus, regulile și instrucțiunile guvernamentale privind durata contractului de muncă și ponderea șomajului sunt neclare. Cei care au o probabilitate mai mică de a fi reangajați (adică muncitorii vârstnici aproape de vârsta de pensionare) au o slabă protecție. În timp ce instrucțiunile permit teoretic muncitorilor să primească compensații și pensii în baza coeficienților regionali, permițând, de asemenea, creșteri peste salariul de bază pentru locuitorii din zonele cu climat aspru, aceste drepturi sunt, de obicei, anulate de limitele impuse de către unitățile care le administrează. Mai mult, deși acordurile cu privire la concedieri, negociate între mine și sindicate sunt generoase, ele nu au fost, adeseori, respectate cu ocazia închiderii acestor mine. Complicații suplimentare apar datorită lipsei de informație asupra drepturilor existente și din cauza confuziei care domnește prin multiplicarea instrumentelor legale nou introduse.

Deteriorarea serviciilor sociale. Asociațiile miniere au oferit în mod tradițional o serie de servicii (cuprinzând locuință, educație, îngrijirea sănătății, transport și energie) minerilor și așezărilor acestora. În mod suplimentar, minerii, inclusiv pensionarii și cei invalizi de muncă, au obținut bunuri (cum ar fi cărbune pentru încălzire și gătit) care erau mai bune decât pentru populație în general. Din luna ianuarie 1996, stocul de bunuri sociale care a rămas în administrarea ROSUGOL-ului a scăzut până la aproximativ 70%, în timp ce în Kuzbas a scăzut cu 80%. Facilitățile sociale mai puțin esențiale cuprind o cotă-parte substanțială de bunuri care sunt încă la ROSUGOL, în timp ce locuințele sunt degradate sau vor fi complet degradate în anul următor. Subvențiile pentru cheltuieli de locuire furnizate în ultimii trei ani nu sunt considerate suficiente pentru a păstra stocul de locuințe într-o stare adecvată. În câteva orașe mai mici cu profil carbonifer, conducerea municipală a devenit responsabilă pentru administrarea stocului de locuințe care este de trei ori mai mare decât cel pe care-l administra în trecut. Transferul de servicii privitoare la locuințe, sănătate și educație în sarcina financiară a conducerilor

municipale a demonstrat, fie că aceste servicii nu mai sunt disponibile, fie că au o calitate discutabilă. În concordanță cu președintele de sindicat din mina Seviakova (Kuzbas), după ce fondurile pentru servicii sociale destinate minerilor au fost transferate administrațiilor locale, ele au scăzut de la 300 000 de ruble la 60 000 de ruble pe fiecare copil în parte. Minerii, cărora nu li s-a plătit salariul de 3-4 luni, nu pot plăti aceste servicii. Deși această problemă nu este unica în bazinele carbonifere, ea afectează locuitorii într-o perioadă când capacitatea lor de a se confrunta cu caracterul inadecvat al acestor servicii este deosebit de limitată, atât datorită șomajului de mare amploare existent într-o formă disimulată în sectoarele carbonifere sau noncarbonifere, cât și din cauza bazei economice insuficient de diversificate, care nu poate oferi o utilizare alternativă a forței de muncă.

Orice restructurare implică costuri sociale semnificative. În Rusia, totuși, restructurarea industriei de cărbune a avut în mod deosebit influențe negative din cauză că, adeseori, muncitorii nu au primit în prealabil notificarea că vor rămâne șomeri, solicitată de legislația din Rusia; sindicatele miniere n-au putut să apere în mod eficient interesele muncitorilor afectate de închiderea minelor; serviciile sociale transferate din administrarea societăților cărbunelui în cea a municipalităților au fost lăsate să se deterioreze; securitatea socială nu protejează în mod adecvat pe nonmineri de impactul închiderii minelor; aranjamentele instituționale nu asigură o alocare echitabilă sau o distribuție adecvată a subvențiilor; conducerea societăților cărbunelui deturbează subvențiile pentru a le folosi ca salarii și alte obligații sociale în scopul acoperirii pierderilor și investițiilor; subvențiile în industria minieră nu sunt folosite pentru a oferi o protecție socială mai bună pentru minerii care și-au pierdut locurile de muncă; minerii sunt foarte puțin informați despre drepturile lor și despre programul de restructurare, având foarte puțină încredere în sistemul existent, în special cu privire la alocarea și distribuirea subvențiilor. Reacția minerilor și a comunităților lor din industria rusă a cărbunelui, față de efectele negative ale restructurării nu este bine cunoscută. Oriunde în altă parte a lumii, reacțiile individuale (și comunitare) față de închiderea minelor au un caracter diversificat, bazându-se pe *trei modele de comportament*:

1. Individul rămâne pasiv. Această lipsă de reacție poate continua pentru o perioadă indefinită de timp, în cursul căreia muncitorul strămutat nu își reduce aspirațiile și va fi obligat să se adapteze atunci când nu va mai avea nici un fel de venituri.

2. Individul devine activ într-un mod corespunzător. Aceasta implică dezvoltarea unor strategii de creare de venit, cum sunt ore de muncă prelungite, schimbarea locului de muncă, utilizarea mai eficientă a bunurilor (de exemplu, a loturilor de grădină), cumpărarea unor produse pe datorie și schimbarea modelelor de consum pentru a reduce risipa.

3. Individul devine activ într-un mod inadecvat. În acest caz, trebuințele și așteptările individului se transformă și trebuie să fie realizate prin acceptarea unui grad de satisfacție mai scăzut. Transformarea trebuințelor în acest mod poate conduce la efecte negative cum ar fi abuzul de alcool sau problemele de sănătate legate de stres.

Reacțiile față de închiderea minelor includ, de asemenea, comportamente cum sunt contestarea, migrația și folosirea forței de muncă în interesul personal. Muncitorii strămutați prezintă, adeseori, un înalt grad de alienare și neîncredere față de alte grupuri și instituții care alcătuiesc structura socială a comunității și națiunii. Deși expresiile alienării nu sunt influențate, în mod necesar, de vârsta sau sexul muncitorilor, cei mai vârstnici și femeile tind să fie mai pesimiști(ste) în legătură cu posibilitățile de muncă în viitor.

În legătură cu reacțiile familiei față de închiderea minelor au fost făcute puține cercetări, utilizarea forței de muncă, ca atare este, adeseori, discutată numai în termeni individuali. Un declin în coeziunea familiei și o creștere a tensiunilor sunt însă fenomene obișnuite. Studiile arată, de asemenea, că aproape o treime din relațiile respondenților cu propriile lor soții s-au înrăutățit din cauza privațiunilor economice care urmează după închiderea minelor.

În Rusia, reacțiile par să se ordoneze, de asemenea, de la opoziție activă (prin greve), la adaptare (prin căutarea unui nou loc de muncă și alte mecanisme) și resemnare ori renunțare. Așteptările minerilor legate de beneficiile acordate de guvern variază și ele. Se recunoaște, totuși, din ce în ce mai mult, că, pentru definirea și alocarea acestor beneficii, totuși, constrângerile financiare sunt prea severe.

Dat fiind gradul de cunoaștere al efectelor restructurării, rezolvarea unor probleme cheie va face să crească susținerea socială a restructurării sectorului minier: reducerea nesiguranței în rândul minerilor și al familiilor lor, prin stabilirea unui program care să identifice unde vor fi închise minele și unde va fi redusă în viitorul apropiat forța de muncă; clarificarea cadrului legal și stabilirea unor politici mai echitabile (de exemplu, acordarea permisiunii ca pensiile minerilor să fie transferate în alte regiuni și mai multă flexibilitate în sistemul de înregistrare rezidențială pentru aceia care părăsesc regiunile carbonifere); întărirea capacității instituționale a conducerilor locale pentru a pregăti și implementa programe de protecție socială pentru mineri și nonmineri; dirijarea subvențiilor tot mai reduse, pentru atenuarea impactului restructurării și asigurarea unui tratament echitabil populațiilor negativ afectate, angajate în activități nonminiere; creșterea structurii participative a conducerilor locale în bazinele carbonifere pentru a asigura transparența și buna administrare în distribuția locală și regională a sprijinului guvernamental; stabilirea unui program de evaluare socială permanentă, în scopul mai bune cunoașteri a situației, cu deosebire în domeniul accesului la serviciile sociale, pentru a oferi participanților implicare și *feedback* și pentru a monitoriza și evalua eficacitatea eforturilor de atenuare a impactului social al restructurării.

În elaborarea și aplicarea acestor obiective, prin intermediul analizei sociale evaluative, intervenția specialiștilor și a colaboratorilor Băncii Mondiale a avut și are un rol esențial.

ȘANSELE EGALE – UN DEZIDERAT ÎN ROMÂNIA ANDROCRATĂ

LIDIA-ELENA CONSTANTINESCU

Pornind de la analiza situației unei grupări defavorizate – femeile, prezentul articol se dorește a fi o pledoarie pentru înființarea unui „Consiliu Național al Șanselor Egale”, destinat asigurării calității vieții prin consolidarea feed-back-ului mentalităților privind grupările afectate de mentalități false, greșite sau depășite.

Așa cum se știe, în România, femeile au obținut *de jure* drepturi egale cu bărbații, fapt stipulat în legile țării. Din cauza faptului că accesul la putere, prestigiu și resurse, acces ce ar putea asigura o egalitate reală a celor două genuri (sexe), a fost și este net în favoarea bărbaților, egalitatea femeii cu bărbatul rămâne numai o egalitate *de jure* nu și *de facto*.

În aceste condiții, termenul cel mai potrivit pentru lumea noastră este cel de lume androcrață (de la „andros”, bărbat, „cratos”, putere), iar femeile pot fi considerate o majoritate minoritară.

Pentru a ne convinge de veridicitatea acestor afirmații putem să facem o analiză statistică a situației bărbaților și femeilor din România de azi.

SITUAȚIA DIN ROMÂNIA ANDROCRATĂ

Vom utiliza baza de date din proiectul „Participarea femeilor la dezvoltare”, inițiat în anul 1994 sub egida Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, și de la Ministerul Muncii și Protecției Sociale în perioada analizată (1992–1995), luând în considerare următoarele criterii de analiză: populația, nivelul de instruire, populația salariată și accesul la forurile reprezentative.

Mai întâi, vom constata că din totalul populației de circa 22 de milioane, 49% sunt bărbați și 51% sunt femei. Dintre aceștia: 6,2% dintre bărbați, respectiv 4,2% dintre femei au absolvit o formă de învățământ superior, 70% dintre bărbați, respectiv 62,8% dintre femei au absolvit o formă de învățământ secundar, iar 20,9% bărbați și 26,2% femei sunt absolvenți doar de învățământ primar.

Astfel, se constată, pe de o parte, un înalt nivel de calificare, de instruire a populației, nivel din păcate în fază de descreștere, și, pe de altă parte, procente asemănătoare pentru femei și bărbați, înaltul nivel de instruire al femeilor din România la acest sfârșit de secol nefiind nici pe departe posibil de imaginat la începutul acestui secol.

Se poate totuși pune problema dacă femeile, spre deosebire de bărbați, după ce au absolvit o formă de instruire, utilizează cunoștințele acumulate, implicându-se în viața economico-socială. Pentru a afla un răspuns la această întrebare, vom utiliza, pe lângă aceeași bază de date, și datele furnizate de Comisia Națională de Statistică și vom constata că, în 1994, în cadrul populației ocupate a țării, 69% dintre bărbați și 56% dintre femei aveau statutul profesional de salariați, ceea ce indică o puternică implicare, a bărbaților și a femeilor în activități remunerate.

Întrucât egalitatea reală dintre femei și bărbați poate fi evaluată și prin prisma accesului la forurile reprezentative, vom lua în considerare, ca ultim criteriu, reprezentarea bărbaților și femeilor în funcții de conducere, de decizie, justificată de înaltul nivel de instruire și de necesitatea implicării acestora în vederea promovării intereselor proprii.

Folosind aceeași bază de date, vom constata că în Parlamentul României au fost în legislatura trecută 96,9% bărbați și 3,1% femei și a existat o femeie ministru. În noua legislatură, în Parlament sunt 95% bărbați și 5% femei, iar cabinetul ministerial este monocolor în ceea ce privește genurile.

Dacă vom observa că au fost 16 candidaturi pentru Președinție în alegerile din noiembrie '96 și că n-a fost nici un candidat femeie, este evident slabul interes feminin de participare, situație ce se regăsește și la alegerile pentru Parlament.

În aceeași perioadă, conform buletinului Parlamentului Europei „Tribune pour l'Europe”, în parlamentele naționale ale țărilor scandinave sunt între 30 și 40% femei parlamentar, iar în celelalte state vest-europene sunt în general între 10 și 30% femei parlamentar.

În ceea ce privește femeile șef de stat sau ambasador, dintre statele lumii este suficient să amintim Marea Britanie, Canada, Germania, India, Italia, Filipine, Nicaragua, Pakistan, Turcia, SUA etc. și să ne referim la ONU, Consiliul și Parlamentul Europei.

România, cu procentele precizate, se găsește într-o situație inferioară, necorelată cu nivelul de instruire și implicare atât a bărbaților cât și a femeilor, aceasta dovedind persistența tradițiilor patriarhale și o întârziere a evoluției mentalităților în concordanță cu nivelul de integrare a femeilor în viața cetății.

Datele menționate ne conduc la concluzia că nivelul de implicare a femeilor în poziții de decizie nu este nici pe departe corelat cu nivelul de instruire, de educație (deci și de autocontrol și toleranță), precum și cu nivelul de integrare a femeilor în viața economico-socială a țării și că această situație se datorează în principal persistenței mentalităților patriarhale și întârzierii evoluției mentalităților în concordanță cu nivelul de integrare a femeilor.

Vom remarca astfel că eforturilor depuse în ultimele decenii de către instituțiile de educație și învățământ li s-a opus o puternică rezistență la nivelul familiei și opiniei publice. Motivul divergențelor: modelele și mentalitățile false, greșite sau depășite.

Acest proces a fost determinat, după părerea mea, fie de inexistența unui feed-back al mentalităților privind cele două genuri, fie de disfuncția acestuia.

Dacă ar fi existat și ar fi funcționat corect, acest feed-back ar fi asigurat luarea unor măsuri corective vizând aceste modele și mentalități, precum și mecanismele ce le-au generat, ar fi promovat actualizarea și dezvoltarea mentalităților, cu efecte benefice privind speranța unei vieți mai bune pentru noi și copiii noștri, indiferent de gen.

În plus, inexistența sau disfuncția feed-back-ului mentalităților au determinat, atât un proces de inhibare a femeilor cu potențial spiritual în ceea ce privește folosirea practicilor discursive în scopul accederii spre poziții reale de decizie, cât și un proces de marginalizare a acestor categorii de către restul societății, femei și bărbați, procese reflectate în absentismul femeilor în politică.

Această situație, precum și imposibilitatea grupului dominant masculin – imposibilitate datorată persistenței mentalităților patriarhale – de a percepe corect situația femeilor din România ultimelor decenii și în special a celor cu înalt nivel de instruire, au făcut practic imposibile, atât folosirea adecvată a nivelului lor de educație și instruire, cât și promovarea corespunzătoare a intereselor lor, aceasta conducând la efecte negative asupra întregii societăți.

CAUZELE PERSISTENȚEI MENTALITĂȚILOR PATRIARHALE.

Există multe cauze obiective ale persistenței mentalităților patriarhale, dar dintre acestea aș menționa câteva și anume:

a. Existența unor modele patriarhale (mama casnică, tatăl salariat) în majoritatea familiilor în care copiii s-au născut înainte de anii '60 și care în prezent sunt ei înșiși părinți. Acest model și-a pus amprenta asupra subconștientului unei mari majorități a populației având în prezent peste 30 de ani, indiferent de nivelul de educație pe care aceștia au primit-o ulterior în școală și de faptul că au reflectat sau nu asupra perenității acestui model.

b. Educația diferită în familie, precum și influența diferită a opiniei publice asupra fetelor și băieților, conform unor modele, clișee moștenite și folosite fără discernământ; de observat că multe dintre aceste modele și clișee au fost puternic influențate de cultura și tradițiile Orientului apropiat, din motivele geografice și istorice cunoscute. Astfel, până în anii '60 și nu numai, în primii 6–7 ani de viață fetele erau educate, în general, spre obediență, docilitate, necesitatea protecției, deci spre dorința de ocupare de poziții secundare în societate, iar băieții de aceeași vârstă spre necesitatea de atac fizic sau verbal, agresivitate și discurs, deci spre ascensiune în ierarhia socială. În acest context, trebuie să ne gândim la faptul că lumea androcrată selectează în poziții de decizie pe cei mai agresivi și care, în același timp, știu să folosească bine practicile discursive, nu pe cei care știu să ia decizii bune.

c. Nerecunoașterea dreptului la educație și muncă remunerată. Așa cum se știe, practic, până la începutul acestui secol, la noi ca și în întreaga lume, femeilor nu le-a fost recunoscut dreptul la activitate remunerabilă și nici măcar dreptul la educație egală cu bărbații, iar această situație persistă încă în conștiința oamenilor. În acest context, merită amintit cazul Mariei Sklodowska Curie, căreia i s-a acordat de două ori premiul Nobel, în 1903 pentru fizică și în 1911 pentru chimie, și care acum un secol, în 1911, a fost obligată să-și părăsească țara natală pentru a studia la Sorbona, întrucât în Polonia femeile nu aveau dreptul la studii universitare [9].

d. Dominanța în cultura familiei, în perioada formării și dezvoltării copilului, a unor modele masculine și slaba afirmare la nivel societal a unor modele feminine interesante și moderne la generațiile de peste 35 de ani, care, în mod firesc, ar trebui să aibă un rol deosebit în procesul decizional. În acest context, este demn de menționat că în lume au existat mai multe femei șef de stat decât personaje literare remarcabile (reamintim șefi de stat precum: Elisabeta I a Angliei, Caterina de Medici, Ecaterina cea Mare a Rusiei, Golda Meir în Israel, Indira Gandhi în India, Margaret Thatcher în Marea Britanie etc.).

e. Crearea de către forțele politice, economice, religioase etc. a unor modele negative, reguli discriminatorii și clișee false privind femeile și drepturile acestora. În acest context, ar fi interesant de menționat chiar și numai clasicul model al Evei, creată, conform Bibliei, din coasta lui Adam. Multă vreme, oamenii au fost intrigati de ce, dacă Dumnezeu a creat pe om după chipul său, l-a creat de sex masculin și sex feminin; având desigur destulă argilă la dispoziție, de ce n-ar fi făcut-o pe Eva ca și pe Adam? Descoperirea unor tăblițe cuneiforme în ruinele Babilonului [7] a dat explicația revelatoare în acest sens. S-a constatat că, de fapt, totul a pornit de la un mit sumerian despre Nin-Ti, care în limba sumeriană însemna și „Doamna de la coastă” și „Doamna care dă viață” și care fusese chemată, conform legendei, să vindece coasta bolnavă a zeului Enki, și de la confuzia realizată ulterior de triburile ebraice între Nin-Ti și străbunica lor (dătătoarea de viață), Eva.

f. Crearea de către factorii de putere, în țările fost „comuniste”, a unor false clișee privind egalitatea în drepturi între toți membrii societății. Dezvoltarea acestui clișeu în România, cu precădere în perioada soților Ceaușescu, avea în spate un disimulat complex de inferioritate al celor doi, al tuturor celor similari lor, față de cei care, datorită unui fond genetic adecvat și a unui nivel de instruire ridicat, aveau acces la libertatea spirituală. Astfel, se poate explica, pe de o parte, nevoia celor doi, ca și a celor care îi imitau, de a-și însuși titluri științifice ce nu li se cuveneau și, pe de altă parte, o marcată prigoană a celor de autentică valoare (a se vedea cazul Anei Aslan și nu numai). De remarcat că existența modelului negativ al celor doi a avut efecte dezastruoase la nivelul societății, conducând la marginalizarea unor valori autentice, atât bărbați cât și femei, de către mediocrii agresivi de ambele genuri. Acest proces a început prin preluarea de către aceștia a modelului discursului revoluționar, utilizat cu succes de Ceaușescu, și a condus inclusiv la anihilarea unei politici adecvate în problema celor două sexe.

g. Lipsa rezolvării armonioase din perspectiva ambelor sexe a problemelor în orice domeniu al vieții economico-sociale. O abordare echilibrată ar fi condus, datorită interdependenței celor două componente de bază ale societății, la depistarea frânelor produse de mentalitățile învechite, iar o încercare de rezolvare adecvată a acestora ar fi dus la înlăturarea acestor mentalități.

h. Lipsa solidarității feminine. Marea majoritate a femeilor nu realizează încă necesitatea existenței acestei solidarități în vederea aplicării și actualizării prevederilor legale privind drepturile celor două genuri.

i. Existența unei excesive solidarități masculine. Dacă o solidaritate masculină oriunde în lume poate avea efecte benefice asupra progresului societății, existența unei exagerări a acestei solidarități are efecte nedorite, inclusiv pe acela de ignorare a unor valori autentice, indiferent de sex. În acest sens, aș aminti, de exemplu, cazul unor fiziciene valoroase precum Ida Nodak, a cărei teză îndrăzneată privind fisiunea nucleară a fost ignorată în 1934, sau cazul Lisei Maitner, a cărei contribuție esențială, alături de Otto Hahn, în perioada 1934–1938, la descoperirea fisiunii nucleare este trecută sub tăcere [4].

j. Inexistența unui feed-back adecvat al mentalităților cu privire la cele două genuri sau disfuncția acestui feed-back (din cauzele precizate mai sus), cu efecte negative asupra întregii societăți.

Având în vedere cele precizate mai sus, este evident faptul că procesul de stabilizare a echilibrului relațiilor dintre cele două genuri, indiferent dacă este vorba despre viața particulară/familie sau viața publică, pornindu-se de la nivelul microstructurilor de orice tip și ajungându-se la nivelul macrostructurilor de orice tip, nu poate fi controlat decât de ambele genuri, cu observația că o responsabilitate deosebită îi revine, desigur, grupului dominant masculin. În aceste condiții, este necesară o implicare mai puternică a factorilor de decizie în procesul evoluției mentalităților, iar în acest sens organizarea și buna funcționare a unui organism al șanselor egale, având în componență și o reprezentare a Președinției, Guvernului și Parlamentului, ar putea fi o soluție potrivită pentru această perioadă de tranziție.

Atribuțiile unui Consiliu al șanselor egale ar trebui să includă:

– analiza legilor, normelor, regulilor, dar mai ales a modului de aplicare a acestora, în vederea detectării mentalităților și modelelor false, greșite sau depășite, a discriminărilor, precum și a mecanismelor ce le-au generat;

– detectarea mentalităților și modelelor false, greșite sau depășite, propagate de către opinia publică;

– detectarea și elaborarea de propuneri de măsuri corective în vederea eliminării acestor mentalități, modele, discriminări și mecanisme;

– detectarea și elaborarea de propuneri de noi legi, norme și reguli, alinierea la normele euro-atlantice;

– consolidarea rețelei de feed-back a mentalităților privind cele două genuri, antrenarea în acest sens a instituțiilor de învățământ, cercetare, cultură, precum și a organizațiilor neguvernamentale;

- sensibilizarea factorilor de decizie, a autorităților și forțelor politice;
- conștientizarea populației;
- urmărirea modului de materializare a propunerilor și a altor inițiative specifice ale Consiliului, precum și a efectelor acestora asupra autorităților, mass-media și opiniei publice.

În acest context, nu trebuie să neglijăm faptul că între diferite grupări de oameni, grupări stabilite nu numai pe criteriu de gen, ci și de vârstă, etnie, profesie etc. ca și între aceste grupări și realizările lor materiale și spirituale, inclusiv limbajul și mentalitățile specifice fiecărei grupări, există interdependențe firești.

Din acest motiv, pentru a se asigura o funcționare eficientă a Consiliului, ar fi necesar ca acesta să fie o secțiune a unui organism mai larg, destinat asigurării calității vieții prin dezvoltarea mentalităților, celelalte secțiuni având drept obiect alte parteneriate de viață, precum cel dintre generații, cel dintre oameni de diferite etnii, diferite profesii etc.

Nucleul unui astfel de organism ar putea să fie realizat într-un institut de cercetare de specialitate, urmând ca ulterior să fie atrase într-o unitate de acțiune unități guvernamentale și neguvernamentale cu preocupări în domeniu.

BIBLIOGRAFIE

1. *Buletin informativ al proiectului PNUD – Participarea femeilor la dezvoltare, 1994–1996.*
2. *Women and democracy*, Conference in Oslo, Equal Status Council, nov. 1991.
3. *Biblia, Vechiul Testament.*
4. GIGANTE CASTELLEN, *Istoria bombei atomice*, Editura Politică, București, 1968.
5. CONSTANTINESCU LIDIA-ELENA, *Mentalități românești. Punct de vedere despre parteneriatul celor două genuri în România*, sesiune de comunicări științifice cu tema „Sferele ALTER”, Lugoj, 31 mai–1 iunie, 1996.
6. CONSTANTINESCU LIDIA-ELENA, *Parteneriat pentru viață. Punct de vedere despre statutul celor două genuri în România androcrată*, Congres organizat de ONG ANFDUR cu participare internațională, București, 1 noiembrie 1996.
7. KOSSIDOWSKY ZENON, *Povestiri biblice*, Editura Științifică, București, 1970.
8. MIROIU MIHAELA, *Studii privind femeile. Concepte și termeni*, Buletin informativ PNUD-PFD, aprilie 1994, nr.1.
9. E. ZAMFIRESCU, *Viața și opera savantei Marie Curie*, Editura Tehnică, București, 1955.

CARACTERISTICI ACTUALE ALE FENOMENULUI SUICIDAR LA COPII ȘI ADOLESCENȚI

FLORENTINA CĂȚOIU, IULIAN SCHULLER

Sinuciderea sau suprimarea intenționată a propriei vieți este un fenomen psiho-socio-medical aflat de multă vreme în atenția specialiștilor din diverse domenii. Pentru psihiatri el apare definit ca un act autolitic „desfășurat într-un moment de tensiune afectivă sau de perturbare a conștiinței” și reprezintă prima mare urgență psihiatrică deoarece pune medicul în fața pericolului de pierdere imediată a pacientului¹.

Deși problematica suicidului este complexă, etiologia sa înglobând factori psiho-medicali, socio-economici, familiali, factori de mediu fizic etc., nu se poate spune că fenomenul sinuciderii este pe deplin cunoscut, mai ales că acesta capătă aspecte noi în funcție de transformările economice și culturale produse în societate.

Sociologii și statisticienii s-au străduit să contureze un anumit „portret” la nivel social al sinuciderii ca fenomen, găsind următoarele aspecte: tentativele de suicid sunt mai frecvente la femei decât la bărbați, sinuciderea ca act împlinit este mai frecventă la bărbați decât la femei, numărul de tentative suicidare crește cu vârsta, crește, de asemenea, în perioadele de criză economică, datorită discrepanței ce se crează între aspirații și satisfacții², tentativele de sinucidere sunt mai numeroase în mediul urban decât în cel rural, se produc mai ales primăvara și vara etc.³

După E. Durkheim, sinuciderea depinde de două variabile sociale, integrarea socială și reglarea normativă, rezultând patru tipuri sociale de suicid: egoist, altruist, anomic și fatalist⁴.

Durkheim respingea, în lucrarea sa din 1897 intitulată *Le suicide*, interpretările date de clinicieni și psihologi, care vorbeau despre sinucidere în termeni de „predispoziții sau imitație” (precum G. Tarde)⁵.

În „Revista de Psihologie” nr. 2/1996 a apărut articolul *Mai este actuală teoria durkheimiană a sinuciderii?* semnat de prof. dr. Gilles Ferreol de la Universitatea Lille 1, Franța. Titlul este incitant și îndeamnă la o reconsiderare a parametrilor fenomenului suicidar.

¹ G. Ionescu, *Tratat de psihologie medicală și psihoterapie*, Editura Asklepios, București, 1995, p. 167.

² C. Zamfir și L. Vlăsceanu, coord., *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, București, 1993, p. 552.

³ „Revista de psihologie”, nr. 2/1996, p. 4.

⁴ S. M. Rădulescu, *Homo sociologicus*, Editura Șansa, București, 1994, p. 173.

⁵ „Revista de Psihologie”, nr. 2/1996, p. 4.

În prima jumătate a anului 1996, medicii de la secția de pediatrie a Spitalului Județean au semnalat creșterea numărului de copii internați în ultimii ani cu tentative de sinucidere.

Pomind de la acest semnal am realizat un studiu menit să evidențieze unele aspecte calitative și cantitative ale fenomenului suicidar pentru grupa de vârstă 8–19 ani.

În studiul de față ne-am propus să arătăm, pe de o parte, care este ponderea suicidului la copii și adolescenți în totalul subiecților care au comis tentative de sinucidere și au fost spitalizați în perioada 1 VIII 1994 – 31 VII 1997, comparativ cu perioada 1 I 1986 – 31 XII 1988 și, pe de altă parte, ce caracteristici familiale, psihologice și de realizare au copiii și adolescenții care recurg la sinucidere.

Principalele aspecte asupra cărora ne-am oprit au fost următoarele:

- repartiția pe sexe și grupe de vârstă a numărului total de suicidari spitalizați în Brăila în perioadele anterior menționate;
- repartiția lunară pe sexe și grupe de vârstă a numărului total de tentative de suicid spitalizate în perioada 1 VIII 1994 – 31 VII 1997;
- evidențierea grupei de vârstă 8–19 ani în totalul cazurilor spitalizate și repartiția acestora pe sexe și subgrupe de vârstă (8–11 ani, 12–15 ani, 16–19 ani);
- mortalitatea din cauză suicidară la cazurile spitalizate în cele două perioade menționate pe sexe și grupe de vârstă.

În privința aspectelor calitative ale tentativei de sinucidere la copii și adolescenți am analizat un număr de 50 de cazuri de pacienți internați în secția de Pediatrie a Spitalului Județean Brăila în perioada 1 II 1996 – 1 II 1997, care au consimțit să colaboreze.

Metodele utilizate în studiu au fost: interviul clinico-biografic cu răspunsuri libere; analiza de caz; analiza documentară (registrele de internări ale spitalelor, rapoartele de statistică medicală, foi de observație); metode de statistică uni- și bivariată.

Principalele dificultăți și limite pe care le-am întâmpinat în studiul de față au fost: imposibilitatea cunoașterii adevăratei dimensiuni ale fenomenului suicidar deoarece nu toate tentativele sunt spitalizate sau înregistrate ca atare; refuzul multor părinți de a colabora cu personalul medical în situația în care copiii sau adolescenții lor au avut una sau mai multe tentative de suicid.

CARACTERISTICI STATISTICE ALE FENOMENULUI SUICIDAR ÎNREGISTRAT ÎN UNITĂȚILE SANITARE DIN BRĂILA

I. EVOLUȚIA FENOMENULUI SUICIDAR ÎN PERIOADA 1 VIII 1994 – 31 VII 1997 COMPARATIV CU PERIOADA 1 I 1986 – 31 XII 1988.

Între 1 I 1986 – 31 XII 1988, în spitalele brăilene au fost internați 828 pacienți cu tentative de sinucidere, dintre care: 23% au fost copii și adolescenți (8–11 ani), 49% au fost tineri cu vârste cuprinse între 20–39 ani, 24% au fost adulți (40–59 ani) și 4% au fost persoane de 60 ani și peste.

Pentru perioada 1 VIII 1994 – 31 VII 1997, situația suicidarilor internați a fost următoarea: total 1241 dintre care 41% au fost copii și adolescenți (8–11 ani), 45% au fost tineri cu vârste cuprinse între 20–39 ani, 11% au avut între 40–59 ani și 3% au avut 60 ani și peste.

În ceea ce privește distribuția pe sexe a cazurilor de suicid, datele pe care le-am cules și analizat arată că, în ambele perioade avute în vedere, situația este similară: 33%–35% cazuri de sex masculin și 67%–65% cazuri de sex feminin.

Decesele din cauză suicidară, în perioada 1986–1988, au fost în total în număr de 17, dintre care 14 cazuri (1,5% din total) au fost bărbați și 3 cazuri (0,3% din total) au fost femei.

În perioada 1 VIII 1994 – 31 VII 1997 au fost 21 decese în total, din care 15 cazuri (1,2% din total) au fost bărbați iar 6 cazuri (0,6% din total) au fost femei.

Pentru grupa de vârstă care interesează studiul de față (8–19 ani), datele noastre arată că, în perioada 1986–1988 au fost internați în total, în Brăila, 188 cazuri cu tentativă de sinucidere iar în perioada 1 VIII 1994 – 31 VII 1997, numărul total de cazuri a crescut la 501.

Mortalitatea din cauză suicidară la această grupă de vârstă a fost scăzută: două cazuri în prima perioadă menționată (1,04%) și un caz în cealaltă perioadă studiată (0,2%).

II. EVOLUȚIA PE PERIOADE DIN AN A FENOMENULUI SUICIDAR ÎNTRE 1 VIII 1994 – 31 VII 1997.

Tabelul 1

Numărul de tentative de suicid internate în perioada menționată, pe luni ale anului și pe sexe:

luni sex	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	total
masc.	30	25	29	47	39	39	59	28	32	37	17	35	407
fem.	49	60	60	94	87	87	78	59	65	64	71	63	834
TOTAL	79	85	89	141	126	126	137	87	97	101	88	98	1241

Sursa: registrele de internări ale spitalelor brăilene.

Tabelul 2

Evoluția lunară a cazurilor de tentative de sinucidere spitalizate, pe grupe de vârstă în perioada menționată

luni grupe de vârstă	I	II	III	IV	V	VI	VII	IX	X	XI	XII	total	
8–19 ani	37	41	54	32	47	52	55	31	44	35	38	34	501
20–39 ani	40	36	47	42	76	56	53	39	38	50	38	49	564
40–59 ani	6	6	9	10	14	11	13	13	12	14	7	12	131
60 ani	3	2	3	5	4	5	6	4	3	2	5	3	45
TOTAL	79	85	113	89	141	120	137	87	97	101	85	98	1241

Sursa: registrele de internări ale spitalelor brăilene.

III. CARACTERISTICI STATISTICE ALE FENOMENULUI SUICIDAR LA GRUPA DE VÂRSTĂ 8-19 ANI ÎN PERIOADA 1 VIII 1994 - 31 VII 1997.

Din totalul de 501 cazuri de copii și adolescenți spitalizați în perioada menționată, 115 au fost băieți (23%) iar restul de 386 (77%) au fost fete.

Dintre cei 501 subiecți - copii și adolescenți - cu tentative de suicid, 1,2% au vârste cuprinse între 8 și 11 ani, 24% între 12 și 15 ani, restul (74,8%) fiind între 16 și 19 ani.

STUDII DE CAZ

Pentru determinarea unor caracteristici familiale, biografice, psihologice și de producere a tentativei de sinucidere la copii și adolescenți am procedat la analizarea a 50 de cazuri urmărind, în special, următoarele aspecte: pattern familial (tip de familie, atmosferă familială, atitudine parentală în educație), motivele declarate de subiecți ca declanșatoare ale tentativei de suicidare, trăsăturile dominante de personalitate ale subiecților, tulburările psihice anterioare tentativei, numărul tentativelor de sinucidere la fiecare subiect coroborat cu modalitatea (spontană sau premeditată) de producere și substanțele folosite de subiecți în tentativa suicidală (T. S.).

Dintre cei 50 de subiecți, 13 sunt băieți (26%) și 37 sunt fete (74%). Cea mai mică vârstă din eșantion este de 8 ani; 36% dintre subiecți au vârste cuprinse între 8 și 15 ani și 64% sunt de 16 și 19 ani.

Distribuția subiecților din eșantion în funcție de tipul de familie și atmosfera familială percepută este redată în tabelul 3.

Tabelul 3

atmosferă familială / tip de familie	coezivă	indiferentă	conflictuală	fără părinți	total
biparental	13	5	16	-	34
monoparental	1	2	6	-	9
fără părinți	-	-	-	3	3
alte situații (crescuți de bunici, părinți vitregi)	1	-	3	-	4
TOTAL	15	7	25	3	50

Se remarcă faptul că predomină tipul de familie biparental (68% din cazuri), familii în care predomină o atmosferă conflictuală, agravată (în 5 cazuri) de consumul de alcool al unuia dintre părinți.

În tabelul 4 este prezentată distribuția subiecților după atitudinea părinților în educație (așa cum apare ea percepută de către subiecți) și modalitatea (spontană sau provocată) de producere a T.S.

Tabelul 4

Modalitatea de producere Atitudinea parentală în educație	spontană	premeditată	total
agresivă	15	6	21
hiperprotectoare	6	5	11
liberală	6	2	8
indiferentă	2	4	6
alte situații (oscilantă, fără părinți)	1	3	4
TOTAL	30	20	50

Ca tipuri dominante de personalitate (evaluate după descrierile lui K. Leonhard) am găsit că „firea” nestăpânită apare în 54% din cazuri ca fiind responsabilă de producerea (în 62% din cazuri) în mod spontan a T.S. La 24% din subiecți predomină „firea” emotivă, restul având trăsături ale firilor: labile, demonstrative, hiperperseverente etc.).

Ca număr de tentative de sinucidere, 72% dintre subiecți se aflau la primul eveniment de acest fel, (dintre care 83% produse în mod spontan), 20% au fost la a doua tentativă, restul la a treia tentativă. Toți subiecții aflați la a doua și a treia tentativă au declarat că au premeditat tentativa.

Motivele declarate de subiecți ca fiind determinate pentru T.S. sunt reunite în tabelul 5 (în funcție de modul – spontan sau premeditat – de producere):

Tabelul 5

motive declarate de subiecți	spontan	premeditat	total
conflicte familiale (cu mama, tatăl, între părinți, etc)	16	6	22
conflicte școlare (eșec școlar, conflicte cu profesorii, teamă de eșec școlar)	8	2	10
sentimentale	2	4	6
situații dramatice (decesul părinților, pentru a atrage atenția asupra lor)	1	3	4
sentimente de vinovăție, inutilitate, dezamăgire, eșec existențial, etc)	1	3	4
răzbunare pe mamă sau pe tată	2	1	3
traume fizice și psihice severe	1	–	1
TOTAL	30	20	50

INTERPRETAREA REZULTATELOR ȘI CONCLUZII

Din analiza datelor cuprinse în tabelele anterior prezentate se desprind următoarele aspecte:

a. Creșterea cu aproximativ 34% a numărului de tentative de de sinucidere spitalizate în Brăila în perioada I VIII 1994-31 VII 1997 față de I I 1986-31 XII 1988. Această creștere este sensibil mai mare la copii și adolescenți (respectiv de peste 60%).

b. Cea mai mare pondere a cazurilor de T.S., în ambele perioade menționate, o deține populația tânără (20-39 ani), urmată îndeaproape de grupa de vârstă 8-19 ani. În perioada actuală, 41% dintre suicidarii internați au între 8-19 ani și 45% au vârste cuprinse între 20-39 ani.

c. Raportul între sexe în cazul sinuciderilor este de 2 femei la 1 bărbat, în ambele perioade menționate; în cazul grupei de vârstă 8-19 ani, acest raport se modifică în 3 fete la 1 băiat. Unele studii de specialitate au găsit raportul între sexe în cazul tentativelor de sinucidere ca fiind 1 femeie la 3 bărbați (Resnik, pg. 2085).

d. În privința evoluției pe perioade din an, cele mai multe cazuri se înregistrează primăvara și toamna, în cazul adulților și la începutul primăverii și vara în cazul copiilor și adolescenților.

e. În ceea ce privește decesul din cauză suicidară, raportul între sexe este de 2-3 decese la bărbați la 1 deces femeie, similar cu ceea ce raportează unii cercetători în literatura de specialitate (A. Rudolpd, "Pediatrics", pg. 837).

f. În grupa de vârstă 8-19 ani, aproximativ 75% din T. S. se produc la subgrupa 16-19 ani, urmată de 12-15 ani (24%). Aceasta demonstrează că frecvența tentativelor suicidare crește brusc la adolescență, ca urmare, atât a transformărilor psihice și fizice proprii vârstei, cât și „internalizării” unor conflicte exterioare. Se remarcă, de asemenea, coborârea vârstei la care au loc T. S. până la 8 ani, în acest caz, gestul având un caracter reactiv.

Din analizarea studiilor de caz, am găsit că cea mai mare parte a subiecților provin din familii organizate sau aparent organizate dar cu o atmosferă conflictuală, psihotraumatizantă, cu acțiune distructivă asupra psihicului fragil al adolescentului.

În cazul atmosferei familiale coezive, trecerea la actul suicidar a fost precedată de conflicte sau eșecuri școlare sau de motive sentimentale.

Aceste situații sunt „împletite” cu particularități de personalitate. În celelalte situații întâlnite (familii de tip monoparental, adolescenți fără părinți) se realizează o hipoprotecție care reprezintă cea mai directă și sigură cale spre inadaptare socială. Sentimentul de inferioritate este trăit intens traumatizant. Pe el se construiește complexul de vinovăție și apare revolta împotriva societății, cu cele mai diverse modalități de exprimare, printre care și T. S.

Atitudinea parentală în educație are o mare importanță în construirea personalității adolescentului. Agresivitatea în relațiile din familie este responsabilă de aproape o jumătate din cazurile de T. S., determinând modalitatea spontană de comitere a autoagresiunii. Spontaneitatea gestului demonstrează intensitatea

conflictului și dramatismul trăirilor, lipsa de elasticitate psihică și sărăcia mecanismelor de apărare psihică. Premeditarea apare în stări conflictuale cronice, ineficiența relaționării sociale, epuizarea mecanismelor de apărare.

Dacă în cazul spontaneității, elementul surpriză poate fi o circumstanță atenuantă pentru anturajul suicidarului, în cazul premeditării, semnele și simptomele apărute în timp, cum sunt: cefaleea, inhibiția psiho-motorie, depresia, izolarea, anxietatea, labilitatea afectivă, irascibilitatea, modificările de comportament și multe alte semne observabile, ar fi putut constitui un semnal de alarmă.

Mai mult de 50% din autorii T. S. se încadrează în „firea nestăpânită” și au recurs la modalitatea spontană de producere a gestului, urmați de cei cu „fire emotivă”. Acești subiecți resimt profund situațiile frustrante, sunt impulsivi, ușor impresionabili și cad ușor pradă unor reacții depresive severe.

Simptomele prezentate la subiecții investigați, în măsuri diferite, în perioada premărgătoare actului suicidar, sunt în special tulburări din sfera gândirii, tulburări afective, ale activității și voinței etc. De cea mai mare importanță sunt tulburările somnului, cu insomnie în doua parte a nopții, somnolență diurnă, inhibiție psihomotorie, scădere în greutate. Ele constituie semnalul de alarmă pentru că nu pot fi ascunse familiei, personalului din școli, personalului medical, anturajului, în general.

Analizând recidivele am observat că, spre deosebire de subiecții aflați la prima tentativă care au reacționat spontan, cei aflați la a doua sau a treia tentativă au premeditat.

Motivele declarate ale tentativelor de suicid situează pe primul loc conflictele familiale. Acestea au generat aproape jumătate din numărul cazurilor, argumentând astfel teoria conform căreia tentativa suicidară este o reacție la dorințele (percepute de subiect) distructive ale unei persoane din familie. Actul suicidar este privit ca o modalitate de răzbunare pe o anumită persoană (mama sau tatăl, mai rar un frate sau o soră) împotriva căreia s-a acumulat o cantitate foarte mare de ură, pulsiunea distructivă devenind autodistructivă.

Urmează dificultățile școlare, un orgoliu individual sau familial, de cele mai multe ori nejustificat, este dăruit printr-un „accident de catalog”. Apar astfel, autoimaginea nefavorabilă, complexul de inferioritate, sentimentele de vinovăție, inutilitate, dezamăgire, eșec existențial.

Perioada de tranziție, fluctuația valorilor, lipsa unor repere morale solide, starea materială precară se constituie într-un veritabil handicap social, perceput de adolescenți ca atare.

Alarmant este faptul că „dezorientarea” socială nu îi afectează doar pe adolescenți ci și pe cei care ar trebui să le fie sprijin, exemplu, ocrotitori: pe părinți. De aceea, elaborarea unui program de prevenție a suicidului ar trebui să devină prioritară, iar în cadrul acestui program interrelaționarea principalelor instituții sociale implicate în munca cu copiii și adolescenții ar fi de maximă importanță.

ETIOLOGIA CRIMINALITĂȚII RROMILOR – STUDIU REGIONAL

FLOARE CHIPEA, ADRIAN HATOS

Urmând tendințele recente din gândirea socială mondială, specialiștii români din domeniul științelor sociale se confruntă cu problemele etice pe care activitatea lor le relevă. O arie de preocupări ce solicită evidente interogații politice și morale este cea a rromilor. Deși este, neîndoielnic, una dintre cele mai spinoase chestiuni cu care se confruntă societatea românească, situația rromilor provoacă, poate tocmai datorită gravității sale, tendințe de evitare, de negare sau, dimpotrivă, de abordare radicală din partea celor care sunt chemați să se aplece asupra ei.

Astfel, putem considera problema o simplă construcție socială și să dedicăm o conferință întreagă aspectelor de percepție, de deconstrucție a stereotipurilor sau prejudecăților, ignorând total pe cei care fac obiectul acestor mecanisme ale cogniției sociale. Sau putem veni într-un mod tranșant în întâmpinarea celor care așteaptă o confirmare „științifică” a eșafodajului de clișee referitoare la cea mai marginală dintre minoritățile din România. În primul caz, avem sfiala caracteristică unei corectitudini politice incipiente încă, iar în cel de-al doilea, o reacție a cărei relevanță rezidă, în esență, mai de grabă în intenția de opoziție la corectitudinea mai sus menționată, decât în rezultatele efectiv produse.

Prin studiul nostru încercăm să găsim anumite răspunsuri sau cel puțin să clarificăm întrebările ce privesc infrafracționalitatea rromilor. Un deziderat pe care ni l-am propus este acela de a ne elibera de stinghereala care însoțește, aparent, orice referire la problema rromilor. Mai mult, nu intenționăm să tragem semnale de alarmă, să negăm sau să confirmăm stereotipuri referitoare la rromi, nici nu aducem strategii acționale menite să „îmbunătățească” situația.

CONTEXTUL CERCETĂRII

În perioada 1995–1996 am efectuat un studiu extensiv relativ la cauzalitatea fenomenului infrafracțional. Reducându-ne universul cercetării la comportamentele infrafracționale de pe raza județului Bihor, am putut realiza o abordare multidimensională, limitată în principiu de finitudinea resurselor disponibile. Pentru a surprinde fenomenul în multitudinea sa de fațete și

determinări, am apelat la metode precum ancheta, studiul de caz și analiza secundară¹.

Ancheta, realizată pe un eșantion de deținuți ai Penitenciarului Oradea, ne-a oferit ideea și datele studiului de față. Pe scurt, 199 de deținuți au fost chestionați în probleme ce privesc: circumstanțele săvârșirii infracțiunii pentru care ispășesc pedepse privative de libertate, climatul emoțional din familie, nivelul de trai, modul de viață, alături de inevitabilele întrebări referitoare la datele socio-demografice. Subiecții au fost selectați prin eșantionare stratificată.

Datele obținute urmau să ajute la stabilirea „ecuației” de factori care generează infracționalitatea. Simpla lectură a distribuției populației de infractori studiate ne arată însă că fenomenul este departe de a fi omogen, fiecărei categorii (rromii sau recidiviștii de exemplu) putându-i-se asocia surse specifice. În ceea ce-i privește pe rromii, frapează proporția lor mare în cadrul eșantionului cercetat – menționăm că utilizăm autoidentificări – 26,6%. Ponderea obținută diferă semnificativ de cea rezultată pentru rromii în județul Bihor în urma recensământului din 1992: 3,63%. Își are această diferență originea în validitatea datelor, în specificitățile funcționării organelor de ordine sau în anumite caracteristici ale comunității rrome, care îi fac pe membrii acesteia mai disponibili pentru acte criminale?

Îată câteva interpretări posibile:

1. Aspectele referitoare la autoidentificare sau eșantionare pot explica doar o proporție redusă din diferența observată anterior. Probabil că la recensământ mulți rromii s-au declarat de o altă naționalitate, ceea ce nu a mai fost valabil în contextul închisorii, dar nu credem că asemenea fenomene pot da seama de distanța dintre 4% și 27%.

2. O interpretare oarecum mai plauzibilă ar incrimina instituțiile represive ale statului. Poliția și justiția reprezintă valorile și interesele categoriilor dominante, categorii care îi marginalizează, discriminează și chiar oprimă pe rromii. Prin urmare, ponderea mare a rromilor în rândurile deținuților este efectul tendinței majorității de a-i culpabiliza, de a-i face „țapi ispășitori” pe rromii, tendință materializată în plângeri, arestări și acțiuni judiciare mai frecvente și în pedepse mai severe. Situația rromilor ar fi, așadar, interpretată similar cu cea a negrilor din S.U.A. în optica criminologiei radicale sau critice.

3. În fine, un număr de variante explicative fac trimitere la trăsături intrinseci ale populației de rromii, fără a face totuși abstracție de contextul social global. Dintre numeroasele teorii ce-și propun a face inteligibile comportamentele calificate drept delincvente, două sunt cele la care se face cel mai adesea apel când

¹ Rezultatele studiului vor fi accesibile în curând în volumul *Sociologia comportamentelor infracționale. Studiu regional în județul Bihor*, Editura Euxin, București, 1997 (autor: Floare Chipea).

se abordează situația rromilor. Prima, înrudită cu varianta conflictualistă descrisă anterior, afirmă că societatea îi împinge pe rromi, prin discriminare și marginalizare, la transgresarea normelor sociale. Într-adevăr, potrivit celebrei scheme a lui Merton, devianța este o manieră de a atinge scopuri acceptate prin mijloace indezirabile și caracterizează sistemele care nu oferă instrumentele necesare satisfacerii nevoilor pe care același sistem le propune.

A doua interpretare, care diferă de cea anterioară în nuanță, nu și în esență, accentuează importanța elementului cultural. Principalul motor al activităților criminale ar fi un sistem de norme și valori care acceptă sau chiar încurajează comportamentele respinse de membrii altor culturi. Față de teoria de dinainte, cea de față diferă doar în formă, întrucât nu neagă posibilitatea caracterului instrumental la origine al sistemului cultural la care facem referire. Mai important ni se pare transferul atenției de la majoritate la minoritate, de la responsabilitatea societății la culpa comunității. Credem că nu greșim când afirmăm că ceea ce opune cele două categorii de explicații ține nu de paradigme științifice, ci de afiliații ideologice, mai mult sau mai puțin conștientizate. Subiectivitatea opțiunii între ele devine și mai evidentă în momentul în care sesizăm că ele sunt reciproc deductibile – subcultura delincventă provoacă marginalizare și invers –, cu excepția cazurilor în care esențializăm elemente precum cultura, normele sau valorile. Determinarea ideologică a opțiunii teoretice este evidentă.

Probabil că toate cele trei ipoteze se aplică unui anumit număr de cazuri dintre cele supuse examinării noastre. Un obiectiv ambițios îl poate reprezenta disocierea categoriilor de rromi infractori care corespund fiecăreia din explicațiile propuse mai sus. O finalitate mai accesibilă poate fi demonstrarea sau infirmarea specificității infrafracționalității rromilor, chiar dacă interpretarea se oprește la ambiguitatea punctului (3) de mai înainte. În cele ce urmează, vom încerca să realizăm aceste obiective în limitele pe care datele disponibile ni le permit.

Să revenim la observația de start: procentul „aberant” al rromilor în cadrul populației penale studiate. Comparația cu ponderile din ansamblul populației indică spre cauze ale prezenței în închisoare care nu se regăsesc în cazul subiecților de altă naționalitate. Prin urmare, comparația cu „colegii” de penitenciar români, maghiari, în general ne-rromi, poate furniza indicii cu privire la factorii asociați realității statistice alarmante de la care pornim excursul nostru analitic. Identificarea acestor factori se bazează pe compararea distribuțiilor variabilelor din studiul nostru pe cele două categorii de naționalitate de bază: rromii și ne-rromii. În categoria ne-rromilor am comasat toate cazurile de altă naționalitate decât cea a rromilor.

Procedurile de analiză a datelor utilizate pentru investigația din această cercetare sunt cele standard: teste Student pentru variabile parametrice și indici de asociere în cazul caracteristicilor categorice – în special testul chi-pătrat, calculat după metoda lui Pearson.

REZULTATE GENERALE

S-au obținut indici semnificativi ($p < 0,05$) în cazul a 23 de variabile dintre cele peste 70 supuse verificării. Dintre acestea, în cazul a 10 variabile, $p < 0,005$. Poate fi luată în considerare și o a 24-a relație, în cazul căreia chi-pătrat are $p = 0,05028$.

Lista brută a variabilelor corespunzătoare poate fi confuză, astfel încât am hotărât să le grupăm în clase omogene din punctul de vedere al formei și al conținutului.

Variabile	Subiect (identificare respondent)	Familia de proveniență	Infraționalitatea	Calitatea vieții
Factuale	<ul style="list-style-type: none"> - mediul de proveniență (Q28) - sexul (Q46) - confesiune (Q49) - nivel de instrucție (Q50) - ocupația (Q51) - repetenție (Q55) 	<ul style="list-style-type: none"> - nr. de copii (Q17) - nivelul de instrucție al mamei și al tatălui (Q22) - ocupația mamei (Q25) 	<ul style="list-style-type: none"> - alte condamnări în familie (Q27) - tipul infrațiunii (Q5) 	<ul style="list-style-type: none"> - veniturile familiei (Q33) - posesia: autoturism, frigider, radio, mașină de spălat, motocicletă, pământ (Q59)
Opinie		<ul style="list-style-type: none"> - situația financiară a familiei (Q23) - consumul de alcool în familie (Q26) - dacă tatăl l-a lăudat (Q20) 	<ul style="list-style-type: none"> - ce procent din infrațiunile „reale” sunt reclamate și înregistrate de către organele de poliție (Q3) - rolul prietenilor în favorizarea infrațiunii (Q9) 	

Precum se vede, am clasificat variabilele după două dimensiuni:

1. Caracterul factual sau de opinie al întrebărilor corespunzătoare.
2. Temă: familia de proveniență, infraționalitatea, subiectul (respondentul) și elemente referitoare la calitatea vieții celui interviuat.

Vom dezbate pe scurt caracteristicile ce-i diferențiază pe infractorii romi, urmând decupajul categorial prezentat mai sus.

SUBIECTII

Cei cu proveniență rurală sunt majoritari în rândul ne-romilor (51,4%), însă procentul lor este mult mai mare printre romi: 68,1%. Nici una dintre femeile din eșantion (11 la număr) nu este romă. De asemenea, mai mult de jumătate dintre romi se declară fie lipsiți de orice grad de școlaritate, fie doar cu niveluri elementare de instrucție. Acest handicap educațional este în contrast vizibil cu proporția ridicată a absolvenților de școală profesională în grupul ne-romilor: 36% față de doar 15% în cazul romilor.

Tabelul 1

Nivel de instrucție	fără școală	școală primară	școală generală	școală medie	școală specială	școală profes.	școală post- liceală	învățământ superior	școala reeducare	Total
categoria										
ne-rromi	7	14	38	16	5	52	4	7	1	144
%	4,9	9,7	26,4	11,1	3,5	36,1	2,8	4,9	0,7	
rromi	14	15	11	4	0	8	0	0	0	52
%	26,9	28,8	21,2	7,7	0,0	15,4	0,0	0,0	0,0	
Total	21	29	49	20	5	60	4	7	1	196
%	10,7	14,8	25	10,2	2,6	30,6	2	3,6	0,5	100

$$X^2 = 39,16$$

$$p = 0,0000$$

Mai mult, în timp ce categorii ocupaționale precum funcționarea și patronatul nu sunt reprezentate printre rromi, întâlnim aici o pondere semnificativ mai mare de șomeri (15%) și de persoane cu ocupații casnice (9,5%).

Tabelul 2

Ocupația	N.R.	muncitor	țăran	funcți- onar	intelec- tual	șomer	patron	pensio- nar	nu a lucrat	casnic	Total
categoria											
ne-rromi	31	56	12	5	2	11	6	1	21	1	146
%	21,2	38,4	8,2	3,4	1,4	7,5	4,1	0,7	14,4	0,7	
rromi	8	17	4	0	0	8	0	0	11	5	53
%	15,1	32,1	7,5	0,0	0,0	15,1	0,0	0,0	20,8	9,4	
Total	39	73	16	5	2	19	6	1	32	6	199
%	19,6	36,7	8	2,5	1	9,5	3	0,5	16,1	3	100

$$X^2 = 19,45$$

$$p = 0,02162$$

Aceste specificități, oricum covariate, sunt în legătură cu un alt aspect: experiența repetenției în perioada școlarizării. Dintre cei 73,6% de rromi care au urmat anumite forme de învățământ, 43,6%, sau 32,1% din totalul rromilor, au rămas repetenți.

Tabelul 3

În perioada școlarizării ați rămas repetent?

răspunsuri	N.R.	da	nu	Total
categoria				
ne-rromi	14	28	103	145
%	9,6	19,3	71	
rromi	14	17	22	53
%	26,4	32,1	41,5	
Total	28	45	125	198
%	14,1	22,7	63,2	100

$$X^2 = 23,61$$

$$p = 0,00003$$

Familia de proveniență. În ceea ce privește instanțele de socializare primară, circumstanțele par a fi, din nou, defavorabile romilor. Astfel, 62,3% dintre mamele subiecților rromi sunt fără școală sau au urmat doar cursurile treptei primare. Diferența cea mai notabilă este în cazul absenței totale a școlarității: 32,1% în cazul mamelor rromilor, 6,1% în cazul celorlalți subiecți. De asemenea, în timp ce 9% dintre mamele subiecților ne-rromi au absolvit școli postliceale sau studii superioare, printre rromi nu există nici un caz de acest tip. Situația este asemănătoare și în ceea ce îi privește pe tați: 18,9% sunt fără școală, în timp ce pentru cei de altă naționalitate această pondere este de doar 3,4%. Să menționăm, totuși că, în cazul mamelor, diferențele sunt mult mai importante ($p_{\text{mamă}} = 0,00023$; $p_{\text{tată}} = 0,021$).

Tabelul 4

Nivelul de instrucție al mamei

Nivelul de instrucție categoria	N.R.	fără școală	școală primară	școală generală	școală profesională	școală specială	școală medie	școală post-liceală	învățământ superior	Total
ne-rromi	5	9	38	50	15	2	14	8	5	146
%	3,4	6,2	26,0	34,2	10,3	1,4	9,6	5,5	3,4	
rromi	0	17	16	13	3	0	4	0	0	53
%	0,0	32,1	30,2	24,5	5,7	0,0	7,5	0,0	0,0	
Total	5	26	54	63	18	2	18	8	5	199
%	2,5	13,1	27,1	31,7	9	1	9	4	2,5	100

$X^2 = 29,74$

$p = 0,00023$

Tabelul 5

Nivelul de instrucție al tatălui

Nivelul de instrucție categoria	N.R.	fără școală	școală primară	școală generală	școală profesională	școală specială	școală medie	școală post-liceală	învățământ superior	Total
ne-rromi	10	5	26	37	38	5	12	4	8	145
%	6,9	3,4	17,9	25,5	26,2	3,4	8,3	2,8	5,5	
rromi	3	10	11	13	10	1	5	0	0	53
%	5,7	18,9	20,8	24,5	18,9	1,9	9,4	0,0	0,0	
Total	13	15	37	50	48	6	17	4	8	198
%	6,6	7,6	18,7	25,3	24,2	3	8,6	2	4	100

$X^2 = 18,07$

$p = 0,021$

Dintre mamele rromilor din eșantion, 32,7% fie nu au lucrat nicăieri, fie sunt declarate șomere, față de 15,8% pentru cei de altă naționalitate. O abatere semnificativă prezintă și răspunsurile din categoria „alte situații”, în care se încadrează 23,1% dintre subiecții rromi. Analiza răspunsurilor la această variantă

deschisă ne arată că o mare parte dintre mamele clasificate în categoria „alte situații” nu au lucrat de fapt niciodată în cadru instituționalizat.

Numărul mediu de copii din familia de proveniență este de 7,15 la rromi și doar de 3,92 la ceilalți subiecți. Testul Student aplicat acestor medii indică faptul că diferența dintre ele este semnificativă la cel de al doilea prag de semnificație ($p < 0,001$).

Răspunsurile la câteva dintre întrebările de opinie referitoare la familia de proveniență confirmă și în raport cu percepțiile subiecților statisticile anterioare, care semnaleză precaritatea condițiilor din mediul de proveniență. Astfel, situația financiară a familiei de proveniență este apreciată ca fiind slabă sau foarte slabă în cazul a 40,38% dintre rromii intervievați și a 14% în cazul ne-rromilor.

La întrebarea: „Care dintre membrii familiei dvs. avea obiceiul de a consuma frecvent alcool?”, varianta modală pentru ne-rromi este „tatăl” (40,4%) fiind urmată de „nimeni” (32,9%). În schimb, la rromi, 54,7% dintre răspunsuri îl indică pe tată, 17% pe subiect însuși și doar 15,1% dintre rromi aleg varianta „nimeni” (vezi tabelul 6).

Tabelul 6

Care dintre membrii familiei dvs. avea obiceiul de a consuma frecvent alcool?

răspunsuri categoria	N.R.	mama	tata	frații	subiectul	soț, concubin	copiii	nimeni	Total
ne-rromi	2	5	59	19	10	3	0	48	146
%	1,4	3,4	40,4	13,0	6,8	2,1	0,0	32,9	
rromi	2	2	29	3	9	0	0	8	53
%	3,8	3,8	54,7	5,7	17,0	0,0	0,0	15,1	
Total	4	7	88	22	19	3	0	56	199
%	2,0	3,5	44,2	11,1	9,5	1,5	0,0	28,1	100,0

$$X^2 = 14,47$$

$$p = 0,025$$

În timp ce 56,6% dintre rromi afirmă că tații lor îi laudau foarte des sau des, doar în 31,7% dintre cazuri aceste răspunsuri sunt alese de ne-rromi. Practic, majoritatea rromilor își apreciază pozitiv tații, în timp ce ne-rromii au, în majoritatea situațiilor, opinii nefavorabile.

Calitatea vieții actuale. La această categorie de variabile – covariantă a celor două anterioare – întâlnim din nou diferențe semnificative între rromi și ne-rromi.

În ceea ce privește venitul mediu pe membru de familie în luna anterioară arestării, 44% dintre rromi se poziționează pe primele două trepte ale scalei cu intervale de grupare utilizate, spre deosebire de doar 18,9% dintre ne-rromi, 54,5% dintre aceștia alegând ultimele două variante, cele superioare.

Tabelul 7

Ce venit mediu (total împărțit la numărul membrilor din familie) a obținut familia dvs. în luna anterioară arestării?

răspunsuri categoria	N.R.	<20.000	21.000- 50.000	51.000- 70.000	71.000- 100.000	peste 100.000	Total
ne-rromi	28	12	13	12	15	63	143
%	19,6	8,4	9,1	8,4	10,5	44,1	
rromi	8	9	13	4	4	12	50
%	16,0	18,0	26,0	8,0	8,0	24,0	
Total	36	21	26	16	19	75	193
%	18,7	10,9	13,5	8,3	9,8	38,9	100,0

$$X^2=15,33$$

$$p=0,009$$

Procente semnificativ mai mari dintre rromii declară că nu posedă următoarele bunuri de folosință îndelungată: autoturism ($p = 0,012$), frigider ($p = 0,0002$), aparat radio ($p = 0,006$), mașină de spălat ($p = 0,0004$), motocicletă ($p = 0,048$) și pământ ($p = 0,018$).

Infraționalitatea. Răspunsurile referitoare la infraționalitate sunt cele care interesează expres studiul de față. În sfera factualului s-au obținut diferențe semnificative în cazul întrebărilor:

Q5 – „Pentru ce tip de infracțiune ați fost condamnat?”

Q27 – „Care dintre membrii familiei dvs. au suferit condamnări?”

În cazul primei întrebări, este de semnalat aparenta specializare a rromilor în furturi: 60,33% dintre ei declară că au fost condamnați pentru astfel de infracțiuni, în timp ce, în cazul celorlalți subiecți, furturile reprezintă cauza condamnării doar pentru 37% dintre aceștia. O diferență importantă apare și la categoria „altele”: 13,2% în cazul rromilor, dar 29,5% în cazul ne-rromilor.

Tabelul 8

Pentru ce tip de infracțiune ați fost condamnat?

răspunsuri categoria	N.R.	furt din avutul obștesc	furt din avutul privat	tâlhărie	omor	viol	lovitură cauzatoare de moarte	altele	Total
ne-rromi	3	4	50	23	11	8	4	43	146
%	2,1	2,7	34,2	15,8	7,5	5,5	2,7	29,5	
rromi	2	5	28	7	2	1	1	7	53
%	3,8	9,4	52,8	13,2	3,8	1,9	1,9	13,2	
Total	5	9	78	30	13	9	5	50	199
%	2,5	4,5	39,2	15,1	6,5	4,5	2,5	25,1	100

$$X^2 = 14,05$$

$$p = 0,05028$$

Tabelul 9

Care dintre membrii familiei dvs. au suferit condamnări?

răspunsuri	N.R.	mama	tata	frații	concubinul (a) (mamei sau al tatălui)	soțul, concubinul	copiii subiectului	nimeni	Total
categoria									
ne-romi	14	9	18	19	1	1	0	84	146
%	9,6	6,2	12,3	13,0	0,7	0,7	0,0	57,5	
romi	0	5	12	17	1	1	0	17	53
%	0,0	9,4	22,6	32,1	1,9	1,9	0,0	32,1	
Total	14	14	30	36	2	2	0	101	199
%	7,0	7,0	15,1	18,1	1,0	1,0	0,0	50,8	100

$$X^2 = 22,309$$

$$p = 0,00106$$

În ceea ce privește condamnările suferite de ceilalți membri ai familiei, 57,5% dintre ne-romi răspund „nimeni”, alți 25,3% indicându-și tații sau frații, în timp ce, dintre romi, varianta „nimeni” este aleasă în doar 32,1% din cazuri, 54,7% dintre aceștia provin din familii în care tatăl sau frații au suferit și ei condamnări. Evident că aceste procente sunt deosebit de mari atât pentru romi cât și pentru ceilalți și confirmă parțial ipoteza unor subculturi delincvente ce se transmit intergenerațional, chiar prin familie. Situația romilor pare însă mai dramatică și necesită abordări ulterioare aprofundate.

În raport cu tema infracționalității se disting răspunsurile la două întrebări care fac apel la reprezentările subiecților:

Q3 – „După părerea dvs., dintr-o sută de infracțiuni comise în județul Bihor, câte sunt reclamate și înregistrate la organele de poliție?”

Q9 – „În ce măsură v-a influențat grupul de prieteni în săvârșirea infracțiunii?”

Pentru prima întrebare, media pe subșanționul romilor este de 41,5% în timp ce, pentru ceilalți subiecți, rata medie percepută de reclamare a infracțiunilor este de 55,2%. Diferența dintre cele două medii este semnificativă la primul prag de probabilitate ($p < 0,05$). În schimb, diferențele varianțelor manifestate de această variabilă pe cele două subșanțioane sunt ne semnificative ($F = 0,76$, $p = 0,385$) ceea ce arată că avem două tipuri omogene distincte de percepție a fenomenului infracțional.

A doua întrebare distinge categoria romilor printr-o tendință accentuată de culpabilizare a grupului de prieteni. În timp ce 43,4% dintre romi afirmă că prietenii i-au influențat în săvârșirea infracțiunilor, ponderea corespunzătoare în cazul subiecților ne-romi este de doar 22,1%.

Tabelul 10

În ce măsură v-au influențat prietenii în comiterea infracțiunii?

răspunsuri	N.R.	foarte mult	mult	nici prea mult, nici prea puțin	puțin	foarte puțin	Total
categoria							
ne-romi	33	32	21	7	12	40	145
%	22,8	22,1	14,5	4,8	8,3	27,6	
romi	6	23	7	1	6	10	53
%	11,3	43,4	13,2	1,9	11,3	18,9	
Total	39	55	28	8	18	50	198
%	19,7	27,8	14,1	4	9,1	25,3	100

$$X^2 = 11,37$$

$$p = 0,044$$

CONCLUZII

Relativ la diferențele semnificative descrise în acest studiu, modul în care ele se pot constitui în indicii utile pentru cercetarea etiologiei criminalității romne este circumstanțiat de câteva aspecte care se cer semnalate:

1. Validitatea răspunsurilor obținute afectează utilitatea epistemică a unor dintre diferențele consemnate. Presupunem că erorile sistematice cele mai extinse au putut afecta întrebările referitoare la familia de proveniență și, mai ales, întrebările de opinie. Tendințele de față, dezirabilitatea socială, au determinat subiecții ne-romi, probabil, să descrie mediul de origine în culori relativ pozitive (de exemplu, în cazul situației financiare a familiei sau a consumului de alcool în familie). Este plauzibilă și ipoteza contrarie: romii au îngroșat anumite aspecte negative, proiectând indirect sursele infracționalității prin atribuire externă. Ambele situații ipotetice descriu însă raportări diferențiate față de fenomenul infracțional: romii acuză prietenii și disculpă familia – chiar dacă o proporție foarte mare dintre rudele de gradul întâi sunt și ele implicate în activități infracționale. În plus, ei par să fie specializați în furturi și manifestă o anumită detașare în raport cu instituțiile de control social – în optica lor, majoritatea infracțiunilor nu sunt reclamate organelor de poliție.

Aceste elemente ce arată clar existența unei „culturi delincvente” specifice romilor sunt corelate datelor de ordin factual, care reflectă marginalitatea din care se recrutează infractorii romi: mulți frați, părinți neinstruiți, școlarizare precară însoțită de eșecuri, ocupații cu prestigiu inferior și mai ales lipsa oricărei ocupații, situație financiară percepută ca slabă și consum de alcool endemic. Lipsa dotărilor caracteristice unui confort modern standard este neîndoiește efectul direct al conjuncției factorilor enumerați anterior.

2. În ciuda pletorii de diferențe semnificative dintre romi și ne-romi, nu trebuie uitate caracteristicile pentru care nu se înregistrează diferențe. Observăm că majoritatea variabilelor asociate semnificativ naționalității privesc elemente ale

apartenenței socio-demografice, diferențele semnificative în cazul întrebărilor de opinie fiind mult mai rare. Ipoteza noastră este că, în ansamblu, ponderea foarte mare a rromilor în eșantionul de infractori studiat se explică prin marginalitatea lor în spațiul social. Lipsurile materiale și excluderea pe care o suferă pot provoca acte de încălcare a legii (am văzut că rromii sunt specializați în furturi) care să fie simultan susținute de o cultură, de un sistem de justificări ce face actele infracționale congruente cu propriul sistem axiologic. Aceste argumente sunt valabile și în cazul ne-rromilor, cu restricția că delincvența celor din păturile marginale este suportată într-o măsură mai mică de un sistem de reprezentări adecvat. Cauzele prime ale infracționalității nu sunt, pe de altă parte, transparente din datele referitoare la eșantionul nostru.

3. Faptul că analizele noastre au evidențiat contraste puternice între infractorii rromi și ne-rromi ne avertizează asupra neomogenității fenomenului infracțional. Am putea vorbi chiar despre o delincvență tipică rromilor, căreia nu i se aplică același scenariu de analiză ca și în cazul românilor sau al maghiarilor. În consecință, cauzele acestor genuri diferențiate ale criminalității trebuie căutate separat.

CĂSĂTORIA ETNIC MIXTĂ ȘI DILEMELE EI

LILY RAIN

Căsătoria mixtă, una din formele manifeste ale relațiilor diferitelor grupuri sociale, are o semnificație deosebită ca indicativ al acestor relații și ea constituie un mijloc pentru a stabili legături sigure între grupuri. În cazul căsătoriei mixte din punct de vedere etnic, caracteristicile căsniciei ca asociație biologică-socială implică două consecințe. În sfera biologică sau mai degrabă antropologică, în măsura în care grupurile etnice se deosebesc, nu numai prin caracteristici culturale, ci și prin acelea antropologice, căsătoriile mixte, prin urmările pentru posteritate, duc la întrepătrunderea, contopirea sau dispariția acestor deosebiri. Istoria este plină de exemple de fuziune și contopire biologică a diferitelor popoare, iar căsătoriile mixte au fost singurele mijloace de realizare a acestui proces.

Importanța și consecințele lor sociale se găsesc sub influența caracteristicilor unei anumite societăți în care ele sunt cuprinse și ale caracteristicilor grupurilor ai căror membri intră în astfel de căsătorii. Într-o societate în care scara de prestigiu și de putere socială a diferitelor grupuri – clasă, status, situație juridică, profesională – coincide oarecum cu împărțirea sub raport etnic, căsătoriile mixte vor fi proporțional mai puțin frecvente și vor constitui, nu atât un mijloc de asociere, cât un mijloc de ridicare socială pentru membrii grupurilor care ocupă o treaptă inferioară pe această scară. În cazul egalității sociale a grupurilor etnice, ceea ce înseamnă lipsa diferențierii sau diferențieri reduse sub o serie de aspecte care ar putea să influențeze căsătoria, astfel de căsătorii vor constitui expresia cea mai ridicată a asociației individ-grup și cel mai temeinic indicator al apropierii diferitelor grupuri. Frecvența căsătoriilor mixte, structura și stabilitatea lor pot să indice statusul unui grup etnic într-o societate, gradul legăturilor sale subiective și obiective cu un alt grup, adaptarea sau izolarea sa la un cadru social mai larg, părerile sale despre sine ca grup și importanța pe care membrii săi o atribuie atât propriei lor existențe etnice cât și celei străine.

În analiza relațiilor dintre diferitele grupuri sociale s-a considerat, în mod explicit, acceptarea căsătoriilor mixte ca reprezentând gradul maxim de apropiere între ele și de aceea, de fapt, căsătoriile mixte sunt potrivite pentru analiza realității sociale.

Cel mai mare număr de căsătorii sunt contractate între membrii aceluiași grup, ceea ce este de înțeles.

Interesează care sunt influențele, efectele sesizabile ale depășirii barierelor endogamiei de grup etnic asupra desfășurării vieții de familie și asupra vieții întregii comunități.

Existența acestor forme de viață este ea oare consecința firească a unui îndelungat proces de apropiere între naționalitățile care conviețuiesc în aceleași așezări sau este efectul unei carențe de parteneri potențial eligibili într-o perioadă dată din viața comunității? Este ea o formă care potențează armonizarea unor interese de grup, aduce un plus de cunoaștere și de înțelegere reciprocă?

În comparație cu căsătoriile care sunt omogene în raport cu profesiunea, reședința sau calificarea școlară, căsătoriile omogene din punct de vedere etnic sunt mult mai frecvente. Înseamnă oare că apartenența etnică este mai importantă când se contractează o căsătorie decât caracteristicile privind educația sau profesiunea unui individ? Ce înseamnă în general pentru căsătorie apartenența etnică? Cărui element constituțional al apartenenței etnice i se datorește această importanță, care anume caracteristici ale individului, ce influențează căsătoria, se împletesc și se combină cu cele etnice și care li se opun?

Hotărârea de a intra într-o căsătorie etnic mixtă poate fi influențată – și este – de o serie de caracteristici individuale – economice, profesionale, religioase, ca și etnice, cum ar fi limba, morala, obiceiurile și normele culturale, conștiința apartenenței etnice și semnificația care este atribuită acesteia.

Putem spune deci că societatea umană atribuie statusuri și roluri care, pe măsură ce sunt interiorizate de indivizii umani, devin etape în construcția unei identități recunoscute social.

Identitatea individului uman include apartenența moștenită (la o națiune) sau obținută prin procesul de socializare. Interesează mai puțin ce este identitatea decât cum se manifestă ea în diverse contexte.

Deci, căutare și respectare a unui model cultural, dar și latura complementară, necesitatea de a se diferenția de grupul său de referință, de a se putea defini pe sine nu doar în raport cu un model, dar și ca o individualitate cu trăsături personale, irepetabile.

PERCEPȚIA IDENTITĂȚII ETNICE

Înainte de a prezenta câteva din datele experimentale și interpretarea lor, rezultate din ancheta de opinie efectuată în municipiul Sfântu Gheorghe, vom oferi câteva date despre acest municipiu. Ca oraș, Sfântu Gheorghe este cunoscut din anul 1461, fiind o localitate dispusă în centrul țării și situată la interferența influențelor climatice estice și vestice.

În secolul al XVII-lea, orașul a suferit două mari pustiiri: în 1658 cea a tătarilor, iar în 1661 armata otomană a devastat așezarea, a asediat biserica fortificată, luând în captivitate aproape 1000 de locuitori.

În 1764, ca urmare a introducerii obligativității serviciului militar grăniceresc, orașul a devenit reședința comandamentului regimentului de husari. Cu toate greutățile generate de instalarea instituției grănicerești, au avut loc și schimbări înnoitoare, mai ales în aspectul urban al așezării, care va organiza târgul de primăvară și târgurile săptămânale în actualul perimetru central al orașului.

Populația municipiului Sfântu Gheorghe a crescut o dată cu masiva industrializare, „astfel că în perioada ultimilor 30 de ani s-a triplat, ajungând la 68 359 oameni, conform datelor ultimului recensământ. Dintre aceștia, 32 999 sunt de sex masculin, iar 35 360 sunt de sex feminin”¹.

Redăm în continuare răspunsurile la întrebarea: „*Vă mai simțiți români/maghiari după acești ani de conviețuire? De ce? Prin ce?*”.

Subiecții de gen feminin de origine maghiară au apelat, în definirea identității lor, la dimensiunea culturală, care susțin că nu le-a fost alterată prin acest tip de căsătorie: „suntem un cuplu respectat, mentalitățile pot fi cultivate fără opreliști” (S. Z., 33 de ani); „pot respecta obiceiurile-tradițiile” (Ș. M., 55 de ani); „cum ne naștem așa murim” (Ș. M., 57 de ani); „nici partenerul de viață și nici societatea nu mă împiedică să mă simt maghiară” (G. I., 46 de ani); „nu s-a alterat nimic din ființa mea etnică, sărbătorile religioase se pot respecta, limba o putem vorbi” (D. M., 44 de ani).

În cazul româncelor, interacțiunea celor două modele culturale s-a dovedit a fi sursă pentru un discurs al diferențelor, construirea (păstrarea) identității făcându-se în raport cu străinul; „acum mă simt minoritară” (P. M., 31 de ani, deși era originară dintr-un alt județ multiethnic, unde ne-a declarat că nu a simțit niciodată opoziția dintre etnii); „dincolo de ce am moștenit tradițional, cultural, un partener de viață de altă etnie nu trebuie să te schimbe, mediul social în care ne manifestăm e important, dar nu are dreptul să mă influențeze și nu poate să o facă decât dacă suntem slabi și lași” (S. Z. M., 31 de ani); „cu atât mai mult sunt româncă cu cât maghiarii de aici susțin că noi suntem minoritari, politețea regională fiind descumpănitoare” (F. I., 32 de ani); „mă simt egală din ambele puncte de vedere, trăiesc în România, deci e normal să fiu româncă, să mă pot simți româncă” (D. Ș., 21 de ani).

Deci, soțiile românce localnice se supun codului cultural din județ, dar au ca suport moral în plus, în definirea identității, ideea pământului românesc al țării în care trăiesc și care pare a le oferi o garanție a puterii de păstrare a identității etnice. Celelalte care au contractat o căsătorie etnic mixtă și au venit în municipiul Sfântu Gheorghe par ușor frustrate în raportul de alteritate cu localnicii maghiari; identitatea lor se manifestă, se menține sau impune nu prin apartenența etnică, ci prin starea socială, poziția socială. Am mai menționa faptul că, deși multe cunosc sau înțeleg limba maghiară, nu o vorbesc cu cei cu care coabitează, ceea ce ar putea fi interpretat ca un argument tacit pentru a se categoriza românce.

¹ *Județele și orașele României în cifre și fapte*, Departamentul pentru administrație publică locală, București, 1995, p. 396.

Subiecții de gen masculin intervievați care au contractat o căsătorie mixtă, pot fi caracterizați în mare după informațiile oferite. Cei de etnie maghiară fie că au refuzat să ne răspundă, fie că s-au limitat la definiții de tip etnic a identității: vechimea (înțeleasă nu numai prin gestiunea originilor) și experiența comună ce le-ar da dreptul la împărțirea, în parte, a acelorași valori. De exemplu, au răspuns: „sunt român de limbă (etnie) maghiară și cred că exacerbara etniei e o prostie” (S. Z. I., 35 de ani); „urmez cu respect strămoșii, dar trăim în România, deci trebuie să fim puțin și români” (D. I., 25 de ani); „m-am născut maghiar și nu pot să-mi schimb etnia; deși școala am făcut-o în limba română, tresar la auzul ceardașului; limba maternă o am de la mama, dar în familie vorbim româna, dacă te-ai căsătorit la ortodocși pot spune că sunt român, nu?” (M. I., peste 60 de ani).

Subiecții masculini de etnie română care au contractat căsătorii etnic mixte își definesc tăria identității prin posibilitatea reproducerii modelului cultural, cu toate componentele aferente: „toată ființa mea e românească, crezul meu e românesc, respect mereu sărbătorile religioase” (Ș. V., 53 de ani); „se mențin obiceiurile religioase; lucrurile bune există, se repetă” (M. I., 43 de ani); „religia, cultura, limba, identitatea mea e integră” (M. Gh., 55 de ani); „identitatea mea nu a fost alterată cu nimic, pot muri ortodox” (G. I., peste 60 de ani); „pot vorbi curent românește și o pot transmite prin cultură religioasă; au fost și momente de criză în '90, dar au trecut” (C. I., 35 de ani); „mă simt român prin religie și cred că noi suntem mai români decât cei din alte județe, români mai încuiați” (B. I., 45 de ani); „sunt, mă simt român prin respectarea sărbătorilor religioase și în măsura în care sunt respectat ca român” (S. I., 43 de ani); „viața mea, prietenii m-au ajutat să-mi mențin identitatea” (I. I., 50 de ani); „am o altfel de identitate românească: ca o capră printre oi, dar fac parte din ea, din gruparea românilor, ansamblul spiritual cultivat mă ajută să fiu doar român” (B. Gh., 31 de ani); „prin cultură gândim în spiritul neamului românesc, limba noastră și apartenența la politica minorității românești” (B. I., 50 de ani).

Se poate face următoarea deducție: cuplurile conjugale etnic mixte pe care le-am studiat în municipiul Sfântu Gheorghe reproduc, în mare, situații asemănătoare cuplurilor din alte județe; identitatea etnică/națională apare ca o imagine către sine, determinată de raporturi de negație/distincție față de alteritate, asimilatoare sau indiferență față de străin. Conștiința lor (în special a soților români) e integralistă, deoarece acceptă ideea coabitării mai multor identități naționale într-un spațiu unde locurile comune sunt greu de găsit; și asumativă, deoarece încearcă o formulă de adaptare a altei identități – cu specificitățile ei – la peisajul spațiului comun.

Investigațiile noastre au încercat să surprindă și diversele forme sub care se relevă consacrarea social-culturală a cuplurilor etnic mixte. Iată, concret, care este autopercepția nucleelor conjugale etnic mixte pe care le-am interviuat. La întrebarea: *Credeți că există avantaje/dezavantaje în căsătoria etnic mixtă?* s-a răspuns astfel: „nu pot exista avantaje comparativ cu alte tipuri de mariaje,

contează dramul de noroc” (M. I., 65 de ani); „cunoaștem, prin reciprocitate, două culturi; respectăm ambele tipuri de sărbători religioase, preferăm presa românească în dauna celei maghiare, care e mai proastă calitativ” (S. Z., maghiar, 33 de ani); „avantaj cultural prin cunoașterea altor tradiții cu toate componentele aferente; o genă nouă e benefică; noua generație va cunoaște mai multe culturi” (E. N. I., 31 de ani); „două limbi sunt egale cu două căi de informare, de însușire a două culturi; se pot cultiva mai multe sărbători cu semnificații pozitive dincolo de strictul religios” (M. I., maghiar, peste 60 de ani); „în acest tip de căsătorie văd avantaje culturale sporite și posibilitatea perpetuării, reproducerii modelelor culturale” (E. T. V., peste 60 de ani); „nu am putut învăța maghiara și este un mare dezavantaj în comunicarea spirituală” (I. Fr., 51 de ani); „avantajul/dezavantajul unei astfel de căsătorii depinde și de mediul de manifestare; diversitatea culturală e benefică” (E. M. I., peste 60 de ani).

Un alt set de răspunsuri face apel la categorizare socială și ierarhizare, la imaginarul social al comunității în care trăiesc: „depinde de la caz la caz, avem de învățat o limbă nouă și este un mare avantaj; trăind aici e normal să știi și limba maghiară; copiii pot face școala în două limbi” (B. I., român, 41 de ani); „adaptarea e grea în zonă, maghiarii domină, dar o limbă în plus e benefică” (Ș. U., român, 55 de ani); „ca om modern devenim aici mai toleranți, mai înțelegători, cunoscând pe alții” (B. I., 43 de ani); „copiii cunosc două limbi ceea ce este un mare avantaj (local) pentru integrare socială” (ing. P. E., 31 de ani); „omul se exprimă cel mai bine în limba maternă; dar necunoașterea limbii celor din jur, majoritari, îngreunează comunicarea pe plan social (dacă nu știu maghiara, la un chef nu pot gusta bancurile spuse în această limbă); în plus, există scări de valori comune cu ceilalți deci, ne putem apropia” (M. I., român, 51 de ani); „înțelegerea aduce multe după sine; copiii, dacă vor trăi în zonă, vor avea de câștigat din toate punctele de vedere, o școală mixtă e rentabilă pentru copiii de toate etniile, separarea induce sentimente de separare, frustrare pentru cei mici, consecințele fiind «à la longue»” (S. Gh., român, 43 de ani); „individul care a contractat o căsătorie etnic mixtă e în câștig, funcție de reacția socială; în unele zone, aceste căsătorii sunt privite cu suspiciune; repercusiunile sunt la copii: două culturi, două limbi egal avantajate, dar depinde de evoluția în mediul înconjurător, de percepția individuală, dacă spun că sunt un bun român (indiferent de căsătorie) nu e suficient să cred doar eu asta, ci să fac ceva pentru țară sau locul de existență” (M. Gh., român, 43 de ani).

În continuarea analizei noastre, am aminti faptul că la educarea și formarea descendenților contribuie, în principal, mama, că ea este cea care influențează apariția conștiinței de apartenență la grupul său național. Să vedem opiniile câtorva din partenerile de cuplu din nucleele etnic mixte studiate; majoritatea au subliniat faptul că avantajele căsătoriei mixte se repercutează în special asupra descendenților, cu câștiguri culturale substanțiale.

Aflați la confluența, la contactul a două culturi, copiii unor asemenea familii primesc în mod firesc, fără un efort special – în condiții firești, de armonizare a contrariilor – un plus de cunoaștere. În prezența lor are loc un transfer continuu de valori ale culturii materiale și spirituale a celor două grupuri etnice, care se produce insesizabil, prin acumulări treptate: „avantaj cultural datorită informațiilor multiple, se face simțită apropierea de celălalt” (maghiar, 41 de ani); „acomodarea lingvistică e grea și de aici și relațiile interumane” (român, 31 de ani); „căsătoria etnic mixtă deschide un alt univers, nu am învățat limba maghiară încă, deci mă simt handicapată; un copil a fost botezat ortodox, celălalt reformat, apoi am gândit că spre maturitate se vor simți deosebiți ca doctrină și l-am rebotezat și pe celălalt” (româncă, 33 de ani); „în general, doar avantaje; așa putem cunoaște și alte culturi și putem dobândi comportamente culturale corecte; descendenții, pot cunoaște de mici și pot învăța să gândească și în altă limbă și cultură; dorința oricărei mame este de a-i cunoaște copilul limba maternă; în privința credinței religioase, nu cred că e necesar să se impună o credință alteia, iar convertirile nu sunt onorabile” (româncă, 31 de ani).

Au fost înțelese și funcțiile externe ale familiei mixte care trebuie exercitate astfel ca să se poată permite încadrarea vieții de familie în ansamblul activităților sociale: „între colegi m-am simțit bine, avem prieteni comuni, respectăm cele două tipuri de sărbători; socialmente te poți simți realizat, copiii mei au făcut școala aici în maghiară, dar i-am învățat atât de bine românește încât au intrat imediat la facultate” (român, 50 de ani); „e o experiență interesantă, dacă există bunăvoință, înțelegere, toleranță până la adaptare, apoi urmează câștigul social-economic-cultural al copiilor, care, cu cât cunosc mai multe, pe mai multe căi, cu atât mai bine” (S. Z., maghiar, 31 de ani); „deși există rețineri sociale, cuplul mixt este privit altfel, uneori chiar admirativ, pentru curajul celor care au încercat; în societatea de aici te realizezi însă mai ușor ca maghiar” (M. I., maghiar, 45 de ani); „ori cunosc engleza ori maghiara, tot un câștig se cheamă; limba țării e româna, apoi vine cea locală, cum e cazul la noi, apoi trebuie o limbă internațională, căci nu se știe când ai nevoie și nu e bine să te simți umil” (Z. S., român, 31 de ani).

O privire generală asupra declarațiilor subiecților investigați ne conduce la ideea depășirii homogamiei etnice și religioase, dar apropierea de cea socială.

Evidența căsătoriilor religioase, a convertirilor cu această ocazie sugerează faptul că oamenii pot fi toleranți în credințele lor generale cu privire la acceptabilitatea căsătoriei interetnice și interreligioase, endogamia (rasială), etnică și religioasă continuând să funcționeze doar în calitate de practici culturale menite a îngusta câmpul de eligibilitate a unui partener marital.

Homogamia socială se crede că duce la granițe compatibile pentru că promovează homogamia culturală, similarități între parteneri, în termenii valorilor majore de viață, ai rolurilor pe care le așteaptă în căsnicie și ai intereselor comune.

Totuși, dincolo de declarațiile celor intervievați, sunt o mulțime de familii etnic mixte ce nu mai acceptă a fi identificate. Unii nu mai sunt dispuși să recunoască tipul de căsătorie contractat, alții se tem pur și simplu să comenteze. Probabil că autopercepția lor este negativă din motive sociale (care nu fac obiectul cercetării noastre).

Căsătoriile etnic mixte se pare totuși că nu șterg frontierele etnice și subzistă datorită, în parte, supunerii cuplurilor neomogene etnic la regulile hipergamiei din societatea în care trăiesc.

Pentru a analiza datele experimentale obținute în urma investigațiilor din cea mai mare comună a județului – Zagon – ar fi necesar un preambul teoretic referitor la specificul actului căsătoriei de-a lungul timpului, în satul ardelean, cu precădere la comportamentul matrimonial față de căsătoriile mixte.

Actul căsătoriei din satul românesc transilvan de la mijlocul secolului trecut a fost un fenomen cu largi implicații sociale.

Am distinge două tipuri de atitudini:

A. la nivelul discursului etnico-identitar al intelectualilor vremii;

B. la nivelul mentalului colectiv.

Instituția căsătoriei, pe parcursul orânduirii feudale, a fost un sector de viață socială influențat profund de biserică. Până la începutul secolului al XX-lea, la sat, căsătoriile au fost de tip endogam. Autarhia unor comunități, izolarea geografică față de mediul urban au favorizat perpetuarea multor tradiții și prejudecăți față de fenomenul mariajului. Mentalitatea comunităților viza o homogamie geografică, dar mai ales una culturală și socială, care relua și prelungea pe prima. O prejudecată întâlnită în mediul rural viza evitarea, cât mai mult cu putință, a căsătoriei în afara comunității. Interesul personal și prejudecățile interferau, respingând aproape toți străinii care apăreau în cadrul satului. În astfel de împrejurări, se înțelege de ce endogamia socio-profesională a rămas multă vreme modelul marital predominant.

Endogamia specifică mentalității populare avea prioritară interdicția de ordin etnic în selecția maritală. Dar, așa cum a scris academicianul Vl. Trebici, „pentru vremurile când destinul nostru ca popor era pus în cumpănă, interdicția etnică înceta de a mai fi o prejudecată, ci o virtuală intuiție istorică. Masele largi au luptat pentru păstrarea ființei etnice atât din punct de vedere cultural, cât și antropologic. Informațiile etnografice redau numeroase forme de luptă, pasivă sau violentă”².

Dincolo de realitatea etnografică, ajungem la discursul identitar românesc, interesând reprezentările sociale (imaginarul politic și social) cu funcție de menținere a coeziunii interne a unei societăți și nu „ideologia” doctrinară (reflexivă).

² Vladimir Trebici, *Demografie și etnografie*, Editura Științifică și Tehnică, București, 1986, p. 242.

Pentru Sabin Manuila, populația rurală înseamnă rezervorul demografic, deci elementul de conservare a națiunii. „Dacă privim problema demografică a orașelor și satelor sub raport național, ajungem la concluzia că satele, fiind rezervorii de energie biologică a națiunilor, au menirea de a păstra puritatea etnică a națiunilor... Politica de Stat... trebuie să urmărească un singur scop... să împiedice prin toate mijloacele asimilarea sau desnaționalizarea populației rurale, care imigrează spre orașe...”³

Sabin Manuila apreciază venirea contingentelor de imigranți români la orașe ca „folositoare și umană”, explicând al doilea atribut: „nu atinge drepturile altor națiuni. Tendința de conservare a propriilor noastre elemente nu poate fi considerată ca îndreptată împotriva altor națiuni...” Mai mult, ilustrul istoric-demograf sublinia că „românii au talentul de a asimila părți din popoarele cu care se învecinează și în același timp sunt foarte rezistenți față de tendințele de desnaționalizare, fie naturale, fie artificiale, ale altor popoare”⁴.

Credința în rezistența la deznaționalizare se baza mai ales pe aprecierea generală că mulțimea națiunii, majoritatea ei țărănească, poartă înscrisă această tendință în trăsăturile sale intime și specifice. G. Bariț, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” (1838–1861, Brașov), face apel la mentalitatea tradițională. Țăranul român „nu poate suferi pe fiii săi ca să-i vadă corciți nici măcar cu îmbrăcămintea”, cu atât mai puțin, putem completa, sub raport etnic. De aceste argumente de natură etnografică se leagă tema tezei purității etnice a românilor, bazată pe un comportament matrimonial discriminatoriu față de căsătoriile mixte.

Petru Maior scrie că „și astăzi oamenii poporului românesc atâta se feresc de a se căsători cu muieri care nu sunt românce, cât foarte rare sunt între ei acele întâmplări ca român să-și ia muiere de altă limbă (...) Această fire a românilor mi se pare a fi una din cauzele (pricinile) care (...) fece pururea (...) să-și țină românii limba sa”⁵. Puțin mai târziu, Damaschin Bojincă aduce argumentul endogamiei populare: „experiența ne învață cum că arar se află adevărat român să ia muiere de alt neam, tocma și din ghintele cele cu sine de o lege, ba încă nici într-alte sate bucuros caută sieși muiere, zicând: să-i ști vița și sămânța”⁶. Valorizarea negativă a căsătoriilor mixte devenea punct vulnerabil al rezistenței naționale.

Încă din timpul politicii de prozelitism catolic a Mariei Tereza, când „prin căsătorii cu nemțoaice și unguroaice se stinge neamul românesc”, se urmărea deznaționalizarea românilor prin trecerea lor la greco-catolicism. Uniții își renegau naționalitatea și confesiunea, își luau soții străine, sperând astfel la un status social

³ Sabin Manuila, *Evoluția demografică a orașelor și minorităților etnice din Transilvania*, Editura „Cultura Națională”, București, 1929, p. 16.

⁴ *Ibidem*, p. 16.

⁵ Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Editura „Albatros”, 1970, p. 106.

⁶ Damaschin Bojincă, în *Scrieri. De la idealul luminilor la idealul național*, Editura Facla, Timișoara, 1978, p. 203.

benefic. „Unde ai văzut un rumân unit să ieie o rumână? Dară acela ce va face care se leapădă nu numai de rumâni, ci și de biserica lor? Unul ia o unguroaie, altul o nemțoaie și așa mai încolo. Spune-mi acuma ce vor fi pruncii acelora, când nici muierea lui, nici altcineva nu știe că el e rumân? (...) Oare pruncii acestora fi-vor rumâni?”⁷.

Studiile demografice având ca sursă statisticile confesionale de până în 1850, apoi recensămintele oficiale demonstrează faptul că în Transilvania, în mediul rural, populația românească întotdeauna a fost elementul majoritar, cu excepția celor trei județe secuiești: Ciuc, Odorhei și Trei Scaune. Iată ce scrie G. Gopa Liseanu: „Statisticile confesionale din județul Trei Scaune din anii 1733 și 1760 constată existența Românilor în 97 de comune, astăzi în 30 comune nu se mai află nici un Român, în 38 comune populațiunea românească este mult scăzută și numai în 22 comune creșterea este normală”⁸.

„Secuizarea Românilor s-a făcut, mai întâi, în epoca regilor arpadieni, a regilor angevini și a Corvineștilor, prin catolicizarea clasei conducătoare, a nobililor – statul, pe vremea aceea, nu era un stat național unguresc, ci un stat bisericesc, un stat clerical, regii fiind reprezentanții papalității –, s-a făcut apoi, în al doilea rând, în epoca principilor ardeleni, când elementul românesc a fost ostracizat și scos din rândul națiunilor din Ardeal, prin Unio trium nationum și mai târziu prin legile draconice ale lui Verböczy, și s-a făcut în al treilea rând, în urmă, în ultimele secole, prin maghiarizare forțată”⁹.

„Prin urmare, după cum constată autorul, Secuizarea Românilor s-a făcut pe diferite căi și cu diferite metode. Lovitura s-a dat mai ales celor două bastioane ale românismului din Ardeal, bisericii și școalei”¹⁰.

Dar iată ce s-a petrecut și pe cale naturală, cum scria, în memoriul său către „Gazeta Transilvaniei” în 1887, poetul român ortodox Nicolau Puianu: „în cele trei decenii din urmă ale secolului trecut, comunele locuite de români de rit ortodox, risipite pe văile și șesurile comunelor secuiești, sub presiunea necurmată a împrejurărilor nefavorabile, ba chiar apăsătoare, încetul cu încetul și-au pierdut caracterul românesc, amestecându-se tot mai mult cu elemente străine prin căsătorii mixte”¹¹.

Una din cele mai mari comune și poate dintre cele mai vechi din județul Covasna este Zagon. Cronica vorbește despre ea că ar exista din anul 1200 și că primele așezări omenești ar fi fost la aproximativ 3 km mai jos de comuna de astăzi. Locuitorii comunei erau crescători de vite, iar pășunile au atras și

⁷ Bodea Comelia, *Moise Nicoară și rolul său în lupta pentru emanciparea națiunilor religioase a românilor din Banat și Crișana*, Tipografia Drecezana, Arad, 1943, p. 365–366.

⁸ Gopa G. Liseanu, *Secuții și secuizarea Românilor*, București, 1932, p. 8.

⁹ *Ibidem*, p. 59–60.

¹⁰ *Ibidem*, p. 39.

¹¹ *Memoriu către domnu Aurel Mureșianu*, p. 8.

năvălitori tătari, din cauza cărora românii au fost nevoiți să se mute în partea de jos a comunei, în adâncul pădurilor. Ciobanul Zaharia Pârveu din Săcelele Brașovului, cu turma lui mare, a fost atras de pășunile din partea locului, unde s-a instalat și a ctitorit biserica ortodoxă românească de azi (aproximativ 1300-1400). În satul Păpăuți, aferent comunei, există ca monument istoric această biserică de lemn. Inițial au existat cam 61 de familii cu aproximativ 250 de credincioși. Potrivit unor date culese de la cei mai bătrâni locuitori ai comunei, prima școală românească confesională a fost înființată în jurul anului 1560. Este știut că secuii colonizați în sud-estul Transilvaniei în secolele XII-XIII au găsit aici populația românească dispersată în toată regiunea, deci și în Zagon. La recensământul din 1850, comuna Zagon era notată cu 6 etnii (români, maghiari, secui, sași, germani, țigani, alte naționalități) pluriconfesionale (ortodocși, greco-catolici, romano-catolici, reformați), însumând cam 4 636 suflete¹². După datele recensământului din 1992, primăria comunei ne-a declarat că există doar două etnii: români – 2 505 și maghiari – 2 889, țiganii se revendică români. După confesiuni, în ordine crescândă: catolici – 320, ortodocși – 2 498, restul fiind reformați – 2 545.

Să urmărim concret, în comuna Zagon, dacă mai sunt viabile sau nu, dacă coexistă ori au fost eliminate elementele mentalității populare cu privire la căsătoria etnic mixtă.

Investigațiile noastre au înregistrat existența căsătoriilor etnic mixte în localitate și, după spusele subiecților intervievați, ele au existat întotdeauna.

Tabelul 1 indică, timp de o generație (30 de ani), procentul familiilor constituite etnic mixt din numărul căsătoriilor înregistrate pe această perioadă (date oferite de primăria Zagon).

În opinia localnicilor, căsătoria mixtă nu mai este privită ca instrument de alterare a purității etnice. La întrebarea: „*Credeți că există avantaje sau dezavantaje în astfel de tipuri de căsătorii? Care ar fi ele?*”, iată câteva răspunsuri ale subiecților masculini: „dacă știi mai multe limbi e un fapt de mândrie; pentru băieți mai ales, e util la stagiul militar să nu bâlbâie în limba țării; dacă va pleca apoi să lucreze dincolo de comună, ce ar face doar cu maghiara?” (K. D., 55 ani, maghiar); „copiii din astfel de căsătorii sunt mai deștepți, pentru că învață, până la engleză, franceză, o altă limbă locală cu care pot citi, pot vorbi, gândi, au mintea mai antrenată, exersată de mici” (K. G., 44 ani, maghiar); „copiii sunt în câștig dacă sunt crescuți în dragoste și respect pentru fiecare etnie; eu am fost respectat în toată comunitatea; dacă rămâi în perimetrul comunei e bine să știi ambele limbi, iar dacă îi depășești hotarul e o rușine să nu cunoști limba țării, deci ...” (S. C., 61 ani, român).

¹² *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei, București, 1967.

Tabelul 1

Situație privind căsătoriile mixte în perioada 1967–1997 (11 sept.)

Nr. crt.	Anul	Nr. căsătoriilor	Căsătoriile mixte
1	1967	32	3
2	1968	34	2
3	1969	40	3
4	1970	35	2
5	1971	37	6
6	1972	38	2
7	1973	44	2
8	1974	38	2
9	1975	42	2
10	1976	38	3
11	1977	33	4
12	1978	46	3
13	1979	50	5
14	1980	33	1
15	1981	39	0
16	1982	29	3
17	1983	20	1
18	1984	27	2
19	1985	29	2
20	1986	22	2
21	1987	26	3
22	1988	45	4
23	1989	31	2
24	1990	36	3
24	1991	39	5
26	1992	47	6
27	1993	37	4
28	1994	39	2
29	1995	20	0
30	1996	36	3
31	1997	20	3

Răspunsurile acestea, ca și cele următoare, dovedesc erodarea mentalității tradiționale privind interdicția matrimonială pe considerente etnice. Căsătoria mixtă e abordată ca imagine și reprezentare socială cu implicații pozitive, în majoritatea cazurilor.

Altă categorie de răspunsuri vizează armonia interioară a cuplului etnic mixt și consacrarea social-culturală ca dovezi de reușită: „dacă e înțelegere, atunci chiar greutățile de un fel sau altul pot să pară avantaje, pentru că le poți depăși” (G. R., 44 ani, maghiar); „cine acceptă o astfel de căsătorie nu trebuie să fie naționalist și

astfel nu va apare nici o problemă” (C. S. O., 47 ani, maghiar); „dacă e o reușită căsătoria, atunci cei din jur te văd cu ochi buni, iar la noi nu e ca la oraș (unde te poți pierde), sunt mulți cu ochii pe tine, ești mai ușor sancționat de comunitate și nici unul din membrii cuplului nu vrea să-și supere coetnicii” (Sc. Zs., 23 ani, român); „dacă prima mea căsătorie cu maghiara mea a fost un eșec, a doua e o bucurie, chiar dacă ceilalți din comună mai glumesc și spun că prea cântă găina” (T. K., peste 60 ani, maghiar).

Deci, din punct de vedere sociologic, libertatea opțiunilor matrimoniale de genul celor evocate nu e obligatoriu să modifice convingeri și comportamente aferente vreunei etnii, nici chiar – cum vom vedea în continuare – confesiunea, în calitate de factori de identificare națională. Ca un leit-motiv apare ideea reușitei prin copii, ca beneficiari legitimi ai transferului și interacțiunii celor două modele culturale. Naționalismul trebuie evitat cu orice preț, iar în familie trebuie inhibitate pornirile ce pot dezvolta o personalitate de tip etnocentric.

Răspunsurile soțiilor din cuplurile etnic mixte au fost pline de substanță, nedovedind vreo prejudecată, ci, dimpotrivă, o viziune pragmatică, modernă asupra vieții în ansamblu și lejeritate, îngăduință, referitor la mariajul mixt: „speri lucruri frumoase când căsătoria e reușită, iar dacă nu, oricum, cred că e o prostie să dai vina pe etnic” (G. M., 41 ani, maghiară); „e o experiență deosebită, iar dacă oamenii se iubesc și se respectă, atunci aceste sentimente se răsfrâng și asupra elementelor definitorii ale etniei celuilalt; copiii pot ști mai multe și pot fi educați de mici să nu fie naționaliști” (D. K., peste 50 ani, româncă); „în particular e una (fie bine, fie rău, motivația nu e de natură etnică), iar în societate e alta; etnia devine vulnerabilă funcție de statut (depinde și de mărimea comunității în care trăiești), de cum te impui, ce impui (aici aș sublinia felul în care îți crești copiii)” (B. D., 55 ani, româncă); „dacă e o reușită în plan personal, atunci se poate lupta pentru un statut de respectat” (R. M., 34 ani, româncă); „copiii rezultați din astfel de căsătorii sunt mai reușiți decât cei obișnuiți, au și un câștig cultural prin limbă” (P. V., 33 ani, româncă); „căsătoria de acest fel cred că e un câștig, datorită numelui românesc de familie; cunosc limba țării, deci nu suntem de răs; băiatul meu va fi liniștit în armată, pentru că va cunoaște româna și nu va fi umilit ca alți recruți” (M. I., 44 ani, maghiară); „la noi în sat nu-i nici un bai să iei de bărbat pe cineva de alt neam; n-am auzit la noi în comună nici o căsnicie mixtă să se destrame, ba dimpotrivă (oricum, nu din acest motiv)” (R. M., 23 ani, româncă); „după legea nescrisă a locurilor acestea, căsătoria mixtă e privită ca ceva obișnuit, firesc, de aceea nu se poate pune problema dezavantajelor, nici măcar religioase (ne descurcăm și cu regulile bisericesti)” (S. Z., 25 ani, maghiară); „copiii pot câștiga cel mai mult, exceptând cazul în care, doar din neglijența unuia din părinți, să nu învețe și cealaltă limbă; comunitatea te acceptă, te respectă după felul cum știi să te descurci, nu după limbă, etnic; pot compara manifestări culturale precum nunta, pe care o consider mai «colorată» la români, mai spectaculoasă, mai atrăgătoare” (S. A., 55 ani, maghiară).

Următoarea întrebare încearcă să surprindă elementele de definire a identității culturale, fie etno-lingvistic, fie religios, și eventuala ordine de priorități. *Vă mai simțiți maghiar/român? De ce? Prin ce?* s-au obținut răspunsuri precum: "Prin tradiție" (K. L., 25 ani, maghiar); „Nu se poate schimba ce am moștenit” (R. G., 41 ani, maghiar); „Tradiția, obiceiurile se respectă de ambele părți, iar ce am moștenit e sfânt” (Cs. G., 47 ani, maghiar); „Sângele apă nu se face!” (H. G., 56 ani, român); „Nu mai simt nimic special” (M. A., 41 ani, român); „Dacă nu mi-am uitat limba maternă, am putut să o transmit, înseamnă că am putere etnică” (K. G., 41 ani, maghiar); „Ereditar, cultura mea e preponderent românească; deși cunosc bine limba maghiară și cultura etnicilor din jurul meu, deși sunt căsătorit cu o maghiară, copilul mi s-a părut firesc să-l declar român” (Sc. Zs., 23 ani, român); „Nu văd de ce căsătoria să-mi schimbe identitatea; în comună sunt 60% maghiari, deci, nu mă pot pierde, iar dincolo de asta, trăiesc în România și e firesc să cunosc și limba română la fel de bine (sunt om de afaceri deci... înțelegeți?!)” (R. I., 26 ani, maghiar); „Dacă n-ar fi politica ce-și bagă nasul până și în biserică și în viața de toate zilele, ar fi mai liniște, ne stârnește în prostie” (55 ani, maghiar); „Nu mă las de neamul meu orice ar fi; deși cânt în corul bisericii catolice, sunt vornic la toate nunțile, indiferent de etnie”. Se subliniază ideea inutilității reluării diferitelor momente (evenimente) istorice care pot incrimina o etnie sau alta: „A uita și a ierta e omenesc, a te tot răzbuna în numele unor momente revoluate, e contraproductiv, inutil și înseamnă a perpetua o stare de neliniște, neîncredere, tensiune. Atunci la ce sfătuim copiii? Să se tot răzbune pentru moși, strămoși? Urâțim istoria și astfel zguduim demnitatea oricărei etnii” (S. Cz., 61 ani, român).

Să vedem care sunt opiniile subiecților de gen feminin: „Dacă pot ceti, vorbi (gândi) în maghiară, plus îmi pot face rugăciunea în maghiară, atunci... de ce să mă plâng?” (G. M., 41 ani, maghiară); „Veșnic! Religia mi-o pot respecta cu sfințenie iar dacă nu sunt onorabilă aici, atunci nici în altă parte, cu altă religie, nu aș face față” (M. I., 44 ani, maghiară); „Așa m-am născut, respectăm ambele religii cu sărbători” (P. V., 33 ani, româncă); „Nu m-am născut aici, deci, româncă rămân, sfintele sărbători se onorează altfel” (R. M., 34 ani, româncă); „Moștenirea spirituală, sărbătorile religioase sunt respectate de ambele părți, dar mai mult înclinăm spre cele maghiare” (Cs. R., 41 ani, româncă); „Trăiesc într-o comunitate preponderent maghiară, deci nu mă pot pierde, am biserică, ziar, TV în limba maghiară, iar soțul le are pe ale lui; dar ni le recunoaștem și respectăm reciproc” (S. Z., 25 ani, maghiară); „Nici eu nu mai știu ce sunt” (A. M., peste 61 ani, româncă); „Dacă așa sunt, așa voi muri!” (B. D., 55 ani, româncă); „Așa m-am născut și e dreptul meu, în țara mea să nici nu mă întreb dacă poate să mi se schimbe identitatea, sau să se clatine, chiar dacă m-am căsătorit cu un maghiar” (R. M., 23 ani, româncă); „în plan particular e mulțumitor, dar socialmente, după '89 am fost acuzată că mi-am românizat soțul”; amintește de imixtiunea politicului, care pentru moment a însemnat în comună culpabilizarea celor căsătoriți cu persoane de altă etnie și numirea lor „vâtròs” (adică adepti ai Vetrei Românești!) (T. R., 57 ani, româncă); „Interiorul nu se poate

modifica în urma actului căsătoriei" (N. M., 51 ani, maghiară); „Da, prin faptul că cei apropiați îmi iubesc și respectă etnia și nu am opreliști de nici un fel în a mă manifesta" (S. A., 55 ani, maghiară); „Cu «sufletul românesc care nu moare», gândirea, datinile, obiceiurile cele mai simțite tot în românește sunt" (R. V., 47 ani, româncă).

În concluzie, la acest final de etapă în cercetarea fenomenului căsătoriei mixte, putem aprecia că, în condițiile date ale arealului geografic Covasna, căsătoria etnic mixtă, fie homogamă, fie heterogamă de ordin geografic, cultural și social, nu aduce prejudicii etnicității, nici identității membrilor unui cuplu astfel constituit.

În mediul rural se constată o erodare a mentalității tradiționale a endogamiei, alegerea partenerului nu se mai reduce la satul de reședință și la satele învecinate. În mentalul colectiv s-a instalat ideea acceptării unui alt nivel cultural cu beneficiarii legitimi – copiii. Dovada de reușită este consacrarea socială și respectul dobândit în comunitate.

Pentru comunitatea urbană, se respectă pe undeva tendința generală a societăților moderne de acest fel, în sensul diminuării ponderii căsătoriilor homogame și creșterea ponderii căsătoriilor între parteneri cu caracteristici socio-culturale diferite.

Ariile de alegere a partenerilor s-au lărgit datorită intensificării mobilității sociale, a raporturilor economice și culturale, universul exogamic facilitând compatibilități noi între modelele familiale locale și extralocale. Și aici, avantajele căsătoriei mixte sunt repercutate asupra descendenților. Poziția socială impune, iar experiența comună înseamnă adesea valori comune.

Sperăm că utilizarea nuanțată a informațiilor ce ne vor fi accesibile în cercetările noastre vor fi în măsură să contribuie la cunoașterea științifică a realității fenomenului căsătoriei etnic mixte.

GEPOLITICA ROMÂNEASCĂ ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

VLADIMIR TREBICI

1. În istoria preocupărilor geopolitice în România, perioada cea mai semnificativă este cuprinsă între anii 1937–1944, reprezentată mai ales de geograful Ion Conea (1902–1974), istoricul Gheorghe I. Brătianu (1898–1953) și sociologul Anton Golopenția (1909–1951). Spiritele tutelare sunt mai vârstnicii Nicolae Iorga (1871–1940) și Simion Mehedinți (1869–1962). Preocupările geopolitice sunt însă mult mai vechi. Putem vorbi de o preistorie a geopoliticii. Încercarea de constituire a acesteia ca disciplină se înscrie însă în perioada interbelică, în anumite condiții istorice și geografice ale epocii, dar și în cadrul evoluției istoriografiei și geografiei, ca discipline teoretice, cu puncte de contact cu disciplinele respective din Germania. Examinarea acestor evoluții permite identificarea diferențelor specifice în raport cu geopolitica germană (Friedrich Ratzel, Rudolf Kjellén și Karl Haushofer). Se va putea astfel deduce specificul geopoliticii românești.

2. Situate în partea de sud-est a Europei, teritoriul și populația României au cunoscut o evoluție marcată de momente semnificative. În momentul Unirii Principatelor (Muntenia și Moldova) în 1859, suprafața a fost de 123 335 kmp, iar numărul populației se ridică la circa 8 500 000 locuitori. În 1913, suprafața ajunge la 137 903 kmp, prin dobândirea Dobrogei. În urma primului război mondial, se creează România Mare prin redobândirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Maramureșului, Basarabiei și Bucovinei, confirmate prin pacea de la Versailles; suprafața devine 295 049 kmp, iar numărul populației se ridică la 18 057 028 (1930). Suprafața și populația României se dublează. În urma celui de-al doilea război mondial, România pierde 56 705 kmp (Basarabia, Nordul Bucovinei, ținutul Herța, Basarabia și Cadrilaterul Dobrogei). La 1 ianuarie 1997 numărul populației României a fost de 22 581 862, iar suprafața 238 391 kmp, cu 94,7 locuitori pe kmp.

În fiecare subperioadă, ținând seama de condițiile istorice, accentul era pus pe anumite probleme:

a. Până în 1918, când România avea un teritoriu de 137 903 kmp, principalul obiectiv era redobândirea de la Monarhia austro-ungară a *Transilvaniei* (inclusiv a Crișanei, Maramureșului și Banatului) și a *Bucovinei*, precum și a *Basarabiei*, din partea Rusiei țariste. Această revendicare era prezentă în politica externă a Vechiului Regat (Muntenia, Moldova și Dobrogea). Opinia publică, societatea civilă a României, românii din provinciile înstrăinate susțineau aceste revendicări. Să amintim că populația Vechiului Regat se cifra la 7 234 920 (recensământul din

19 decembrie 1912), din care românii dețineau 91,3%, iar persoanele aparținând religiei ortodoxe circa 93%. În termenii geopoliticii de mai târziu, statul român, omogen din punct de vedere național și cel al religiei, nu se suprapunea „neamului”. Raportat la teritoriul actual, un număr de peste 5 milioane se aflau în afara granițelor țării.

b. În urma păcii de la Versailles, suprafața României Mari ajunge la 295 049 kmp, iar numărul populației se ridică la 18 057 028, cu o densitate de 61,2 locuitori la kmp. Frontiera statului se mută spre apus și spre est, dar pe teritoriul statului se constată prezența semnificativă a minorităților naționale. La recensământul din 1930, românii reprezentau 71,9% din populația totală, iar minoritățile naționale, al căror efectiv numeric se ridică la 5 075 704, dețineau 28,1% din total. Principalele minorități naționale erau: ungurii (1 425 597), germanii (745 421), evreii (728 115), ucrainenii (582 115), rușii (409 115), țigani (262 501), bulgarii (366 384), turcii (154 772). Pe provincii istorice, proporția românilor era următoarea:

România	71,9%	Transilvania	57,6%
Oltenia.....	97,5%	Basarabia.....	56,2%
Muntenia.....	93,4%	Banat.....	54,4%
Moldova.....	89,3%	Bucovina.....	44,5%
Crișana-Maramureș	60,7%	Dobrogea.....	44,2%

Sub raport confesional, populația de religie ortodoxă reprezenta 72,6%, religia greco-catolică – 7,9%, romano-catolică – 6,8%, mozaică – 4,2%, reformată-calvină – 3,9%, evanghelică-luterană – 2,2%.

Pentru statul român a apărut o problemă nouă, cea a minorităților naționale. Dar nu a fost singura. Între 1919 și 1940 este de înregistrat mișcarea revizionistă din partea Ungariei, având ca obiectiv redobândirea Transilvaniei; a doua acțiune era din partea Uniunii Sovietice privind reanexarea Basarabiei. Respectivele mișcări din afara Statului Român aveau aderenți în interiorul țării, printre cei care militau pentru desprinderea unor teritorii din România.

c. În vara anului 1940, România pierde succesiv Nordul Bucovinei, ținutul Herța și Basarabia, anexate de U.R.S.S. Apoi, Transilvania de Nord, atribuită Ungariei, în urma Arbitrajului de la Viena și Cadrilaterul, atribuit Bulgariei. Suprafața totală a teritoriilor desprinse a fost de aproape 100 000 kmp, cu o populație de circa 6,8 milioane, din care circa aproape 50% populație românească.

d. În 1941, ca urmare a celui de-al doilea război mondial, teritoriile anexate de U.R.S.S. sunt recâștigate de România, pentru o scurtă perioadă (1941–1944); Transilvania de Nord este retrocedată României în 1944, dar U.R.S.S. reanexează Basarabia, Nordul Bucovinei, ținutul Herței. Bulgaria păstrează Cadrilaterul. Situația consfințită de pacea de la Paris (10 februarie 1947) înseamnă o suprafață de 238 381 kmp. Deci pierderea României este de 56 668 kmp. Rămân în afara granițelor Statului Român câteva milioane de români. Aceștia li se adaugă minoritățile românești din Iugoslavia, Ungaria, Bulgaria, alte țări din Peninsula Balcanică.

La recensământul din 1992, la o populație de 22 810 035 românii dețineau 89,5% din populația totală, iar minoritățile naționale, al căror efectiv se ridică la 2 400 000 persoane, dețin 10,5%, cea mai importantă numeric fiind cea maghiară.

3. Acesta este contextul istoric și geografic al României în secolul al XX-lea, care poate ajuta la înțelegerea apariției *geopoliticii* în România și a preocupărilor generale ale istoriei, geografiei, etnogeografiei, politologiei, sociologiei din această perioadă.

Ideile-forță au fost: *unirea teritoriilor românești*, înstrăinate în decursul istoriei; *demonstrarea vechimii românilor* și a *continuității* poporului român, din timpurile etnogenezei (daci și romani); demonstrarea că leagănul etnogenezei poporului român a fost *Transilvania*; apoi s-au adăugat și alte idei, în funcție de situația istorică concretă, de raporturile cu statele vecine și cu Marile Puteri.

Oamenii de știință români au intrat în contact cu geopolitica și cu geografia politică, chiar de la începuturile acestora, în Germania. Este locul să amintim că numeroase personalități ale culturii și științei din România și-au făcut studiile la universitățile din Germania. Vom aminti pe Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu, A. D. Xenopol, dar ceea ce este surprinzător este faptul că o bună parte din ei au studiat la Universitatea din Leipzig, acolo unde a fost profesor Friedrich Ratzel (1844–1904). Tot aici au fost profesori și alte mari personalități ale timpului. Iată pe românii care au obținut doctoratul la Universitatea din Leipzig în domeniile care ne interesează în prezentul studiu: C. Rădulescu-Motru (1868–1957), în 1893, cu Wilhelm Wundt, N. Iorga (1871–1940), în 1893, cu Karl Lamprecht, Simion Mehedinți (1867–1962), în 1899, cu Friedrich Ratzel, Sextil Pușcariu (1877–1948), în 1899, cu Gustav Weygand, Dimitrie Gusti (1880–1955), în 1904, Virgil Madgearu (1887–1940), în 1911, iar ultimul, Anton Golopenția (1909–1951), în 1963, cu prof. Hans Freyer. Prin urmare, un istoric, un geograf, doi sociologi, un psiholog, un lingvist, un economist, personalități care au avut o contribuție originală la dezvoltarea culturii românești.

Nu avem căderea să facem considerații de filosofie a culturii, dar vom aminti de teza lui Lucian Blaga – el însuși doctor al Universității din Viena – potrivit căreia cultura germană a avut o funcție de cataliză pentru cultura română. Cei amintiți mai sus atestă adevărul acestei afirmații: preluând multe elemente ale științei germane, ei le-au aplicat la condițiile din România și le-au dezvoltat creator. Desigur, nu negăm influența culturii franceze.

Simion Mehedinți, părintele geografiei moderne în România, a fost primul care l-a făcut cunoscut în România pe Fr. Ratzel și aceasta, chiar în anul morții profesorului (1904). De altfel, S. Mehedinți a popularizat teoria, conceptele și metodele lui Fr. Ratzel: antropogeografie, geografia politică („o antropogeografie aplicată la geografia statelor”), spațiul („der Raum”), poziția („die Lage”), granițe („die Grenzen”), spațiul vital („der Lebensraum”), punctul central („der Mittelpunkt”), Europa Centrală („Mitteleuropa”). Dacă S. Mehedinți nu a preluat

ideea „spiritului popoarelor” („Volksgeist”) a lui Herder, în schimb și-a însușit concepția lui Fr. Ratzel privind determinismul geografic și rolul populației în interpretare malthusiană și organicistă. S. Mehedinți a introdus noțiunea de dimensiune etnografică, foarte importantă pentru realitățile din România. Discursul său de recepție la Academia Română are drept titlu „Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale” (1920). De altfel, în acest discurs el se declară „profesor de geografie și etnografie”, așa cum, mai târziu, discipolul său și succesorul la catedră, C. Brătescu, purta titlul de „profesor de geografie și antropogeografie”. S. Mehedinți cunoștea teoria lui Rudolf Kjellén – primul care a folosit termenul de „geopolitică” (1900) și a folosit, într-un studiu din 1914, expresia de „geopolitică”. Iată titlul: „România în marginea continentului. O problemă geopolitică românească și europeană”; reluat în 1914, cu titlul „Frunteria României spre Răsărit”. După Unirea cea Mare, când România revenise la granițele ei istorice, S. Mehedinți a caracterizat teritoriul ei ca fiind „rotund ca o medalie”.

Discipolii și urmașii lui S. Mehedinți – numeroși, unii deveniți celebri – au dezvoltat ideile maestrului lor. Cum România nu avea, după 1918, pretenții teritoriale și nu nutrea ambiții expansioniste, eforturile oamenilor de știință – istorici, geografi, politologi, demografi – se concentrău pe problemele majore ale drepturilor istorice ale poporului român asupra teritoriului României Mari, asupra continuității vieții sale în acest spațiu, asupra rolului statului român în această regiune. Nu spusese N. Iorga că România este „un stat de necesitate europeană”?

În acest context, s-a acordat mare importanță caracterului munților Carpați și al migrației. Considerați de către unii istorici și geografi maghiari drept graniță naturală spre Est, Carpații, în concepția oamenilor de știință români, erau „coloana vertebrală a României”, iar Transilvania era declarată „inima poporului român”. Teza – nefundată – a istoricilor maghiari că Transilvania și-a schimbat structura etnică (în defavoarea elementului maghiar) prin imigrarea masivă a românilor veniți din Sudul Dunării și din Principatele Române extracarpatică a fost combătută de oamenii de știință, care au demonstrat cu date că, de fapt, a avut loc o sistematică emigrare a românilor din Transilvania spre Țara Românească și Moldova și chiar spre răsărit de Nistru. Studiile lui Ion Conea și Anton Golopenția pe această temă sunt clasice și își păstrează integral actualitatea.

Geopolitica română, așa cum o circumscriem anilor 1937–1944, avea de răspuns unor provocări majore: revizionismul maghiar și imperialismul sovietic. Este locul să menționăm că preocupările ei erau strâns legate de politica externă și internă a României. Dacă pe plan intern preocuparea principală era consolidarea politică, economică, culturală a României Mari (celebrul „sinergism național”), pe plan extern, România, ca țară mijlocie situată într-un context geopolitic parțial avantajos, trebuia să militeze pentru menținerea echilibrului zonal, ca și a celui european. Așa se explică atașamentul României față de Liga Națiunilor, precum și încercările succesive de a crea Mica Antantă și Înțelegera Balcanică. Apariția și

afirmarea celui de-al treilea Reich, politica sa teritorială urmărind asigurarea „spațiului vital”, au adus elemente noi. Între cele trei spații tradiționale – cel german din nordul Europei, romanitatea din sudul Europei și slavismul venit din Est –, România, ca singura insulă latină dintre aceste blocuri aflate în competiție, avea o situație decisivă. Politica externă încerca să adapteze România la această situație în rapidă schimbare.

Dacă se face afirmația că „citorul geopoliticii românești” este Ion Conea (1902–1979) se ignoră faptul că teoria lui Rudolf Kjellén a fost făcută cunoscută cu un an mai înainte de către *Anton Golopenția (1909–1951)*. Faptul se datorează și împrejurării că teza de doctorat a lui A. Golopenția (Leipzig, 1936), nu fusese tradusă în limba română (nici astăzi, ea nu este cunoscută cititorilor români). Intitulată „Informația conducerii statului și sociologia tradițională”, la bibliografie întâlnim lucrările lui R. Kjellén, *Der Staat als Lebensform* (1917) și *Grundriss zu einem System der Politik* (1920). În aceeași lucrare A. Golopenția citează pe reprezentanții statisticii descriptive germane A. L. von Schläzer (*Theorie der Statistik*, 1804) și A. F. Lueder (*Kritische Geschichte der Statistik*, 1817). Și nu este întâmplător acest lucru.

Pentru A. Golopenția, statul, ca „formă de viață” (R. Kjellén), are o importanță fundamentală. Asigurarea unei informări complete și rapide („buletin meteorologic”) i-ar permite acestuia să-și exercite eficient funcțiile. De altfel, în același an, 1936, A. Golopenția publică un studiu cu privire la contribuția științelor sociale la conducerea politicii externe.

Sociolog, statistician și demograf, colaborator apropiat al profesorului D. Gusti și al școlii monografice de la București, A. Golopenția vine spre geopolitică cu conceptele „*Sociologiei Națiunii*”. În centrul ei se situa studiul realității sociale românești, în vederea reformei sociale. Viziunea lui A. Golopenția era diferită întrucâtva de cea a lui Ion Conea. Caracteristic este faptul că A. Golopenția nu a încercat să dea o definiție a geopoliticii. Studiul său, inclus în cartea colectivă *Geopolitica* (1939), poartă titlul *Însemnări cu privire la definirea preocupărilor ce poartă numele de geopolitică*. Și aici principala referință se face la R. Kjellén, în special la *Teoria empirică a Statului*. Acceptă teza acestuia cu privire la stat ca „o formă vie”, întruchipată – spune A. Golopenția – prin unitatea indisolubilă dintre țară, studiată de geografia politică, neam și populație, studiate de raseologie și demologie (un termen folosit în Germania pentru demografie, *n.n.*), structura economică, structura socială și guvern, reglementate prin legislație și studiate de drept, de economie, de sociologie, de politică. O sinteză deci a unei realități în mișcare într-un spațiu geografic în care se găesc „vecinii” și în care se întretaie „liniile de forță” ale Marilor Puteri. A. Golopenția consideră că felul în care definește I. Conea (1937) geopolitica înseamnă că aceasta este o știință geografică. A. Golopenția îi lărgeste cadrul, punând accent pe dimensiunea socială și economică.

Reține atenție teza lui A. Golopenția privind importanța cunoașterii situației românilor în afara granițelor statului român. Acești „consângeni” – după expresia lui A. Golopenția – pot deveni un liant puternic cu patria-mamă. Ei trebuie să se bucure de ocrotirea Statului Român. Semnificativ este faptul că A. Golopenția, împreună cu C. Constante, ne-au dat monografia *Români din Timoc* (3 vol.). Ideile lui A. Golopenția sunt astăzi de deosebită actualitate ținând seama și de legea minorităților naționale și de reglementările internaționale. Mai târziu, A. Golopenția avea să ne dea studii fundamentale privind structura etnică a populației românești; a participat ca expert demograf-statistician, la Arbitrajul de la Viena (1940) și la Conferința de Pace de la Paris (1946–1947).

Cel care s-a preocupat cel mai mult de geopolitică a fost *Ion Conea*, declarat, într-o comunicare științifică din 20 martie 1997, „ctitor al geopoliticii românești” (P. Deică, 1997). Geograf, istoric și sociolog (monografia sa *Clopotiva* este considerată exemplară de către Henri H. Stahl), Ion Conea a publicat câteva studii geopolitice fundamentale, începând cu cel apărut în revista „Sociologie românească” (1937). Studiile sistematice care au urmat arată că Ion Conea și-a construit geopolitica sa, în mod coerent, definind-o, circumscriindu-i obiectul și precizându-i metoda. Printre primii din România, el reia ideea „mondializării” sau a „globalizării”: înmulțirea populației, creșterea densității, ocuparea spațiilor libere, situația țărilor mici, presiunea statelor mari. Geopolitica – în concepția lui I. Conea – este viața politică planetară explicată în determinarea sa geografică. Importanța ei este atât de mare, încât – recomandă I. Conea – oamenii de știință și diplomații ar trebui s-o învețe, dar nu numai ei, ci și oamenii de Stat și regii. Ideea educației geopolitice – afirmată și de Gheorghe I. Brătianu – este un element principal. În zilele noastre ea are un analog în educația ecologică. Lui I. Conea îi datorăm și studiul *Destinul istoric al Carpaților*, în care combate tezele revizionismului maghiar cu privire la rolul Carpaților: hotarul de răsărit pentru maghiari, coloană vertebrală pentru români. Din concepția sa de „mondializare” se desprinde și viziunea lui I. Conea privind Europa viitoare. Să mai spunem că în argumentarea geopolitică a lui I. Conea se folosesc cu competență toponimia și geografia istorică, dar și lingvistica și sociologia, domenii pe care le stăpânea perfect.

Ion Conea a fost printre inițiatorii revistei „Geopolitică și geoistorie”, avându-i drept comilitoni pe istoricul Gheorghe I. Brătianu, pe doctorul Sabin Manuila, statistician și demograf, pe economistul-sociolog Mircea Vulcănescu, pe sociologul, demograful și statisticianul Anton Golopenția. Revista a apărut doar trei ani (1941–1944). În „Cuvânt înainte” (vol. I, 1941) găsim programul acestei publicații. După ce sunt amintite câteva definiții („geopolitica este știința fenomenului internațional, urmărit și explicat în determinarea lui geografică” sau „este disciplina care se ocupă cu studiul statelor, al bazelor lor teritoriale, al extinderii lor posibile în spațiu, al forței lor de expansiune”, se arată importanța și actualitatea geopoliticii în România – aflată în plin război și cu Transilvania amputată – dându-se următoarea caracterizare: „Suntem, prin poziția noastră pe

glob, dar și prin cele ce poartă fața sau ascund măruntaiele pământului nostru, ca o stână carpatică la un vad de lupi. Ciobanii, drept aceea, trebuie să aibă ghioagă bună toți și... să doarmă cât mai puțin". Ce ecouri trezește o asemenea declarație în rândul celor de astăzi, când se discută despre NATO, integrarea europeană, zone de interes geopolitic și geostrategic? În limbajul de astăzi al oamenilor de știință, diplomaților, militarilor din România, expresia de „geopolitic” și „geostrategic” a recăpătat o frecvență neobișnuită.

4. Geopolitica din România a încetat în 1944. În perioada totalitarismului comunist această disciplină a fost izgonită din cărți, ca fiind considerată „rasistă”, „imperialistă” etc. Cât privește soarta oamenilor de știință care s-au ocupat de geopolitică, soarta lor a urmat destinul tragic al intelectualilor români: Anton Golopenția a murit în închisoarea Jilava (1951), Mircea Vulcănescu a avut un sfârșit tragic în închisoarea Aiud (1952), Gheorghe I. Brătianu și-a găsit sfârșitul în închisoarea din Sighetu-Marmației (1953), dr. Sabin Manuila a reușit să se salveze fugind din țară (1948), Ion Conea a fost îndepărtat din învățământ și din activitatea științifică, a mai putut publica câte ceva, în perioada 1964–1974.

Readucerea acestor mari personalități în memoria celor de astăzi nu este numai o pioasă datorie. Reeditarea operei lor, începută după 1989, pune în lumină o concepție originală a geopoliticii, de cel mai mare folos, deopotrivă, pentru oamenii de Stat ca și pentru oamenii de știință, întru mai buna înțelegere a prezentului și viitorului României.

BIBLIOGRAFIE

1. ION CONEA, ANTON GOLOPENȚIA, M. Popa-Vereș, *Geopolitica*, Craiova, 1939.
2. ANTON GOLOPENȚIA, *Die Information der Staatsführung und die überlieferte Soziologie*, Tipografia Johann Göts Sohn, Brașov, 1936 (Teză de doctorat la Universitatea din Leipzig, 27 noiembrie 1936).
3. SABIN MANUILA, *Studiu etnografic asupra populației României*, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1940.
4. „Geo-politica și geo-istorie”, *Revistă Română pentru Sud-Estul european*, volumele I, II, III, 1941–1944, București.
5. *România. Atlas istorico-geografic*, Editura Academiei, București, 1996.
6. VLADIMIR TREBICI, *Geopolitica și demografia în România: Anton Golopenția (1909–1951)*. Discurs de recepție, Editura Academiei, București, 1940.
7. ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU și alții, *Sociologia și geopolitica frontierei*, vol. 1 și vol. 2, Editura Floarea Albastră. București, 1995, în special vol. I, Cap. V. (Geopolitica românească și fenomenul frontierei).
8. IONEL NICU SAVA, *Școala geopolitică germană*, Editura Info-Team, București, 1997.
9. PETRE DEICĂ, *Ion Conea – Ctitor al geopoliticii românești*, Comunicare la sesiunea științifică și Institutului de geografie al Academiei Române, 20 martie 1997.

EUGEN EHRLICH – FONDATOR AL SOCIOLOGIEI DREPTULUI

DR. IANCU FILIPESCU

Eugen Ehrlich este considerat în mod unanim unul din întemeietorii sociologiei dreptului. Astfel, Dimitrie Gusti afirmă că Eugen Ehrlich a ocupat un loc de onoare în știința juridică, fiind un spirit viu și creator¹, iar George Gurvitch afirma că în „sociologia dreptului” cea mai interesantă și cea mai elaborată este lucrarea unui sociolog austriac – Eugen Ehrlich².

Cu toate acestea, personalitatea și opera lui E. Ehrlich este puțin cunoscută la noi, după cum nici sociologilor din străinătate nu le este cunoscut faptul că acesta a publicat o serie de studii în limba română, în „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială” și nu știu nici de existența textului conferinței ținute la Institutul Sud-Est European (12 și 19. 12. 1920), cu titlul „Despre dreptul viu”, text publicat în „Neamul Românesc” de Nicolae Iorga în numerele din 29–31 decembrie 1920 și 1–6 ianuarie 1921.

Din aceste motive, vom face o prezentare succintă a biografiei și ideilor sociologice ale acestei ilustre personalități.

1. DATE BIOGRAFICE

E. Ehrlich s-a născut la 14 septembrie 1862, în orașul Cernăuți. Studiile superioare le-a urmat la Viena, unde în anul 1895 a obținut abilitarea în dreptul roman. Activitatea didactică și cea științifică a desfășurat-o, începând cu anul 1897, la Universitatea din Cernăuți, mai întâi ca asistent, iar din anul 1901, ca profesor de drept roman. A fost decan al Facultății de Drept și apoi rector al acestei universități. Cu ocazia numirii sale în funcția de rector, E. Ehrlich a ținut discursul inaugural cu o disertație intitulată: *Die Tatsachen des Gewohnheitsrechts*³. A primit titlul de doctor honoris causa al Universității din Gröningen (Olanda). După

¹ D. Gusti, *Sociologia militans*, vol. I, București, 1934, p. 146.

² La noi în țară, în mod deosebit, opera juris-sociologului E. Ehrlich a fost analizată de Dan Banciu în *Sociologie juridică*, Editura Hyperion, 1995, pp. 40–42. Una din primele încadrări ale lui E. Ehrlich în sociologia românească îi aparține lui C. Vlădescu – Răcoasa în *La sociologie en Roumanie*, publicat în „Revue internationale de sociologie”, XXXVII, nr. 1–2, 1929.

³ G. Gurvitch, *Problemes de la sociologie du droit*, în *Traité de sociologie*, tome II, 1960, p. 191. Tot G. Gurvitch a făcut o prezentare sintetică a sociologiei dreptului al lui E. Ehrlich în *Elements de sociologie juridique*, Editions Mouton, Paris, 1940, p. 125–133.

³ *Die Feirliche Inauguration des Rektors der K. K. Franz Josephs Universität in Czernowitz. Studienjhar*, 1906, pp. 27–66.

prăbușirea Imperiului Austro-Ungar, se stabilește la București, obținând cetățenia română. De asemenea, el devine membru al Institutului Social Român, condus de D. Gusti. Cu puțin timp înainte de numirea sa ca profesor al Universității din București, moare, după o operație nereușită, la Viena, la 2 mai 1922.

Dintre operele sale amintim: *Beiträge zur Theorie der Rechtsquellen* (1902); *Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft* (1903); *Das lebende Recht der Völker der Bukowina. Fragebogen für das Seminar für lebendes Recht* (1913); *Grundlegung der Soziologie des Rechts* (1913); *Die Erforschung des lebenden Rechts* (1911); *Die juristische Logik* (1918); *Memoriomania generalilor* (1920); *Sfârșitul unei mari împărății* (1921); *K. Marx și chestiunea socială* (1922).

Unele dintre primele caracterizări ale personalității și operei acestui savant, le găsim la Dimitrie Gusti: „Preocupându-mă în cel mai înalt grad problema (dreptului obișnuielnic – n. n. – I. F.), am găsit în minunata bibliotecă a Seminarului criminalistic, două lucrări mai vechi de Eugen Ehrlich, apărute una în 1902, *Beiträge zur Theorie der Rechtsquellen* și alta în 1903, cu titlul programatic *Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft*, în care autorul găsește că problema fundamentală a dreptului viu și extralegislativ se concentrează în așa-zisul *Gesellschaftsrecht* (dreptul societății), opus atât dreptului statal cât și dreptului creat de tribunale (*Gerichtsrecht*) și a doctrinei (*Juristenrecht*). Mulți ani după această descoperire bibliografică și teoretică, am avut ocazia să întâlnesc pe E. Ehrlich în condiții foarte penibile pentru el. În calitatea mea de decan al Facultății de filosofie și litere a Universității din București, după prăbușirea Imperiului Austro-Ungar, Eugen Ehrlich (prin desființarea Universității, unde profesa) m-a vizitat, solicitându-mi concursul pentru a relua catedra. Eu am luptat energic pentru a i se da lui Ehrlich acest drept, ca unul care știa limba română, pe lângă că era un savant remarcabil. Am avut însă continuu opoziția unui profesor, care din motive politice îi era teamă că Ehrlich ca profesor [...] nu-i va da votul [...] la alegerile de senator universitar. În felul acesta am putut cunoaște de aproape și aprecia personalitatea lui Eugen Ehrlich: erudiția și originalitatea sa, vioiciunea spiritului și optimismul atitudinii sale, împletite cu umor, care nu-l părăsea în nici o ocazie⁴.

2. SOCIOLOGIA DREPTULUI ȘI „DREPTUL VIU”

Constatând discrepanța dintre dreptul civil austriac și mozaicul de norme cutumiare, după care se conduceau, în fapt, popoarele cuprinse în Imperiul Austro-Ungar, E. Ehrlich afirmă: „Centrul de greutate al dezvoltării dreptului în epoca noastră, ca în toate epocile, nu rezidă nici în legislație, nici în știința juridică sau în jurisprudență, ci în societatea însăși”⁵. Există, prin urmare, un *drept al societății*,

⁴ D. Gusti, *Opere*, vol. V, Editura Academiei, București, 1971, p. 197–198.

⁵ E. Ehrlich, *Grundlegung der Soziologie des Rechts* (Vorrede), München – Leipzig, 1913.

opus atât dreptului etatic, cât și dreptului creat în tribunale sau al doctrinei juridice. „Codul nu este decât legea care, după cum am demonstrat în *Sociologia dreptului*, nu conține, în general, decât regula care servește ca bază a hotărârii judiciare (*Entscheidungsnorm*) ce este o formă secundară, derivată și târzie a dreptului, cuprinzând numai o mică parte din el, și anume aceea care interesează, în primul rând, pe jurisconsultul de meserie, din care cauză e considerată de acesta ca *dreptul întreg*”⁶. Dincolo de dreptul formal-positiv, care acoperă numai stratul superficial al realității juridice, se află dreptul viu, care este dreptul societății (*Gesellschaftsrecht*). Acesta reprezintă stratul profund al vieții sociale. Ca atare, el nu poate fi cunoscut și înțeles decât pe baza investigațiilor sociologice de teren. Deci, sociologia dreptului trebuie să înceapă cu cercetarea „dreptului viu”. „Dacă vreți să constatați principiul «naționalității dreptului» – spunea E. Ehrlich la conferința ținută la Institutul Sud-Est European (1920) – nu trebuie să vă mărginiți la acea regulă a hotărârii judiciare, căci *dreptul trebuie privit în raport cu societatea, în care s-a desfășurat acea viață națională, deci trebuie studiat principiul pe care se bazează constituirea societății*”⁷ (subl. n. – I. F.). Constituirea societății are ca temei proprietatea. „Principiul pe care se bazează alcătuirea societății stă într-un raport intim cu starea economică și socială și prin aceasta cu viața națională”⁸. În cazul societăților agrare, principiul proprietății reiese din modul de întreținere a pământului.

Dreptul cutumiar reprezintă forma principală de manifestare a *dreptului viu*. Astfel, după izvoarele de drept roman, în fruntea familiei se găsește un „pater familias”, un șef al familiei. „Când am venit în Cernăuți, acum treizeci de ani, am găsit o situație care m-a mirat mult. Aici, la țărani români, tatăl trecea drept singurul proprietar al veniturilor familiale și nu numai a celor moștenite sau donații, ci și a celor câștigate prin muncă. Când un copil se angaja în serviciu la Cernăuți, tatăl venea în fiecare lună pentru a-i lua salariul [...], dacă se întâmpla ca acesta să nu consimtă a-i ceda salariul, tatăl se înfuria, socotindu-se jefuit de drepturile sale. Dar cazurile de rezistență multiplicându-se în ultimii ani, n-am mai auzit de acest vechi obicei”⁹. Așadar, ne aflăm în prezența unei vechi organizări juridice a vieții familiale. Ea corespunde vechii gospodării românești. „În vechea economie domestică, fiecare membru al familiei contribuia prin munca sa la fondurile familiei, din care trăia el însuși; nici un membru nu cumpăra nimic, nu vindea nimic, nu avea nevoie de bani, căci găsea totul în familie. Atât cât tatăl a zălogit serviciile copilului unui proprietar sau vecin din apropiere, așa fel încât copilul să nu se depărteze de casa unde găsea cele necesare, obiceiul a existat”¹⁰.

⁶ E. Ehrlich, *Despre dreptul viu*, în „Neamul Românesc”, 29 decembrie 1920, p. 2.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, 30 decembrie 1920, p. 2.

¹⁰ *Ibidem*.

De îndată ce „copilul a fost angajat la oraș, legăturile cu ai săi s-au rupt, iar vechiul obicei a devenit acum irațional, a mai persistat câțva timp, prin forța inerției, dar el s-a desființat ca o consecință a destrămării tradiționalei organizări familiale. Cu toate acestea, a mai rămas o urmă din această trăsătură caracteristică. Aici membrii familiei lucrează în comun și consumă împreună produsul muncii lor. Se poate zice că în familia țărănească există încă o comunitate de bunuri”¹¹.

E. Ehrlich a constatat, pe baza cercetărilor de teren, existența dreptului cutumiar, cu forme specifice și la alte etnii din Bucovina: „alcătuirea proprietății funciare la sate, constituirea familiei, contractele, testamentele arată deosebiri remarcabile”¹² între ele.

Contractul reprezintă o altă componentă a „dreptului viu”: „În organizarea socială de astăzi, contractul este cel mai puternic instrument. Dacă dreptul de proprietate servește ca bază, contractul e forța motrice care pune mașina în mișcare”¹³. Organizarea muncii în marea proprietate funciară, în industrie, case de comerț, restaurante, cafenele se întemeiază pe contract: „Există contracte cu inginerii, impiegații, lucrătorii, ucenicii, servitorii, iar dacă proprietarul nu va vrea sau nu poate să-și administreze singur proprietatea, face contract cu arendașul. Afară de acestea, toate întreprinderile moderne: carteluri, trusturi se bazează pe contract. Există apoi o organizare contractuală a muncii în sindicate și contractul tarifelor. Schimbul de bunuri se face printr-o serie de contracte de cumpărare și vânzare”¹⁴. Contractul de vânzare este elementul esențial al marii organizații de economie națională. El este strâns legat de contractul de credit. „Dar dacă cercetăm codicele în vigoare, nu vom găsi decât câteva urme din toate acestea. Aceasta este ușor de înțeles, dacă ne amintim că codicele sunt făcute pentru trebuințele practice ale jurisprudenței, deci nu conțin decât ceea ce reprezintă vreun interes practic pentru jurisconsult”¹⁵. Dar regulile cuprinse în cod nu sunt totdeauna în acord cu organizarea societății. „Din cauza tendinței de unificare a dreptului, așa de obișnuită la legislatori, s-au produs multe conflicte, căci ei au trecut peste raporturile reale ale vieții economice și sociale, neținând seamă că regula urmată în viață nu poate fi unificată, după cum s-ar putea cu regula deciziei juridice, făcându-se un cod unic”¹⁶. Cauza acestor conflicte își află originea în faptul că juriștii nu cunosc „dreptul viu”, că jurisconsultii „se mulțumesc cu tot ce este scris, în special cu dreptul roman, fără a se interesa de ce se întâmplă în viață”¹⁷. Or, în viață se găsește organizarea socială în vigoare, pe care o exprimă „dreptul viu”. *Dreptul viu* „trebuie studiat, însă nu cercetând textual, unde nu vom găsi nimic, ci

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, 5 ianuarie 1921, p. 2.

¹³ *Ibidem*, 1 ianuarie 1921, p. 2.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, 2 ianuarie, 1921 p. 1.

¹⁷ *Ibidem*.

căutându-l acolo unde există, în sate, orașe, în câmpii, păduri, mine, fabrici, uzine, case de comerț, bănci, iar pe urmă să studiem documentele”¹⁸. Aceasta înseamnă să ne cunoaștem țara. „Dar a cunoaște țara nu înseamnă a cunoaște numele orașelor, vârfurile munților, ci a cunoaște starea societății. Pentru aceasta dreptul viu este indispensabil, căci el ne arată adevărata alcătuire a societății și adevărata manifestare a vieții naționale”¹⁹. Cunoașterea acestuia se realizează prin cercetări sociologice la teren. În acest sens, E. Ehrlich a înființat în anul 1905, *Seminarul de „drept viu”*.

3. SEMINARUL DE CERCETARE A „DREPTULUI VIU”

Metodologic, Eugen Ehrlich a plecat de la convingerea că așa cum sociologia trebuie să se întemeieze pe datele cercetărilor empirice, tot așa sociologia dreptului trebuie să pornească de la investigarea pe teren a „dreptului viu”. Pentru a studia viața normativă a colectivităților, respectiv a obiceiurilor, a cutumelor, a practicilor acestora, E. Ehrlich a înființat la Universitatea din Cernăuți, Seminarul de „drept viu”. El a întocmit și un chestionar, pe care l-a publicat în anul 1913, cu titlul: *Das Lebende Recht der Völker der Bukowina. Fragebogen für das Seminar für lebendes Rechts*. La alcătuirea acestuia, Ehrlich a utilizat ca model chestionarul realizat de croatul Bogisic, discipol al lui Savigny, pentru studierea cutumelor slovenilor. Chestionarul, alcătuit de Ehrlich, se afla la îndemâna oricărui student interesat de cercetarea de teren a „dreptului viu”. „În timpul vacanței – preciza Ehrlich – fiecare avea ocaziunea să răspundă la chestiunile privitoare la constituirea familiei la sate, la dreptul funciar, contracte, la dreptul de succesiune. După aceea, am făcut excursii pentru a vizita pășunile la sate. Rezultatele au fost foarte interesante. Fiecare pășune avea dreptul său real și particular. În urma lucrărilor făcute de studenți, dintre care cele mai de valoare au fost ale d-lui Cotlarciuc*, care s-au tipărit, am făcut o colecție sistematică de documente, care din nenorocire a fost distrusă în timpul războiului”²⁰.

Seminarul avea atât o finalitate științifică, cât și una pedagogică: „Este, desigur, imposibil de a instrui pe tinerii juriconsulți în așa fel încât să cunoască toate științele care pot veni în chestiune în cercetările juridice. Dar se poate forma o metodă de învățământ, care să dezvolte în ei capacitatea indispensabilă pentru a se regăsi în toate încercările vieții. Dacă mă veți întreba care sunt calitățile prețuite de

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, 6 ianuarie 1921, p. 2.

* Din informațiile primite de la academicianul Vladimir Trebici, este vorba de viitorul profesor de la Facultatea de Teologie a Universității Cernăuți, Nicolae (numele de mirean) Nectarie Cotlarciuc (1875-1935), mitropolit al Bucovinei (1932-1935), erudit teolog, apreciat până astăzi de istoricii austrieci și germani. Amănunte în: prof. dr. Mircea Păcuraru, *Dicționarul teologilor români* (1996).

²⁰ *Ibidem*.

mine ale unui jurisconsult, vă voi răspunde că nu vor fi nici istețimea, nici finețea spiritului, care este atât de mult lăudată, nici înțelegerea istorică [...] și încă mai puțin pătrunderea filologică [...], ceea ce apreciez sunt ochii care văd și urechile care aud. Eu cer unui jurisconsult ca să știe să întrebuințeze simțurile și sarcina cea mai grea a învățământului juridic este de a educa simțurile în acest scop. Este un mare rău că nu ne servim în a învăța dreptul decât din hârtie și cărți. Hârtie întrebuințăm la cursurile universitare, hârtie la seminarii, hârtie la examene [...]. Studentului i se cere știință nu apercere. *Seminarul de «drept viu» este sortit de a remedia acest inconvenient și până acum scopul a fost atins. Îndată, după prima lecție, întreaga mentalitate a elevilor mei s-a schimbat. Nimeni nu se mai ocupă de texte și de interpretările lor, dar, unul îmi vorbea despre un obicei ciudat din satul său, altul de o învoială care i-a fixat atenția, un al treilea despre vreo obligație bizară. Abstracțiile goale și generalizațiunile nebuloase dispar. Dreptul devine concret, precis, simțitor, perceptibil, căci elevii încep să învețe a-și întrebuința ochii și urechile lor*²¹ (subl. n – I. F.).

În locul deducției, utilizate de juriștii formalști, E. Ehrlich propune ca metodă de bază *inducția*, ce pornește de la datele empirice ale dreptului viu. Din acest punct de vedere R. Pound avea dreptate când încadra opera lui E. Ehrlich în *jurisprudența sociologică*²².

Seminarul de „drept viu” a constituit o veritabilă unitate de cercetare științifică de teren a fenomenelor juridice, precum cele ale „supraviețuirilor” dreptului cutumiar. Pe această cale viitorii judecători căpătau cunoștințe solide de drept local, pe care le puteau, apoi, utiliza în situațiile în care legislația prezenta lacune.

4. CÂTEVA CONSIDERAȚII CRITICE

Ca și alți reprezentanți ai „dreptului liber”, E. Ehrlich a afirmat existența unei pluralități de „drepturi”. Ele se dezvoltă spontan și „pașnic”, de către voințele individuale și colective (grupurile sociale) în opoziție cu dreptul statal. Max Weber îi reproșează lui Ehrlich faptul că nu a înțeles specificitatea punctului de vedere juridic în raport cu cel sociologic²³. În același timp, M. Weber afirmă că „Ehrlich, între alții, a insistat cu dreptate în prezentarea modului în care instituțiile romane au trebuit să se debaraseze în întregime de caracterul lor național și să atingă sfera abstracției logice; dreptul roman, el însuși, a trebuit să fie idealizat, sub forma dreptului logic just”²⁴. Acest proces este intim legat de constituirea Imperiului Roman.

De asemenea, Geza Kiss susține necesitatea afirmării specificității dreptului în raport cu perspectiva sociologică asupra dreptului. În studiul *Drept și sociologie*,

²¹ *Ibidem*, 6 ianuarie 1921, p. 1.

²² R. Pound, *Introduction to E. Ehrlich, Fundamental Principles of Sociology of the Law*, 1936.

²³ M. Weber, *Sociologie du droit*, Paris, P. U. F., 1986, p. 117.

²⁴ M. Weber, *op. cit.*, p. 201.

acesta scria: „Expunerea noastră pune în lumină adevărul, care se găsește în teoria lui Ehrlich. Luând în considerare variabilitatea și complexitatea fenomenelor sociale, care formează elementele constitutive ale dreptului, având în vedere, mai ales, că dreptul se schimbă în legătură cu transformarea obiceiurilor sociale. Aceasta este numai o parte a domeniului și scopului științei dreptului pozitiv. Ar fi o exagerare prea mare să considerăm cercetarea acestor fenomene sociale ca *scopul* și *esența* dreptului”²⁵. Prin urmare, „dreptul trebuie să rămână drept, iar aplicarea dreptului să fie operă specială juridică, prin care cazurile concrete ale vieții practice să fie judecate pe baza normelor existente, ale legii”²⁶.

Ceea ce rămâne durabil din opera lui E. Ehrlich este, în principal, afirmarea însemnătății cercetărilor empirice pentru fundamentarea sociologiei dreptului. Din acest punct de vedere, opera lui E. Ehrlich a fost receptată pozitiv de către membrii Școlii Sociologice de la București, mai ales a celor care studiau „supraviețuirile” dreptului cutumiar din satele tradiționale românești. În acest sens, H. H. Stahl scria: „A mai avut înrâurire asupra mea și prilejul de a afla câte ceva despre *sociologia juridică* de la Eugen Ehrlich, considerat pe bună dreptate creator al acestei discipline. Tratatul lui de bază, mai puțin cunoscute la noi, sunt totuși retipărite azi în America, socotite încă deschizătoare de drumuri. Ehrlich, profesor la Universitatea din Cernăuți, e cel dintâi jurist care a făcut cercetări asupra dreptului obișnuielnic românesc din Bucovina, pe calea chestionarelor, deci cu o metodă mai «sociologică» decât cea folosită în aceeași vreme de către istoricul George Popovici”²⁷.

²⁵ G. Kiss, *Drept și sociologie*, în „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială” anul III, nr. 1, aprilie 1921, p. 23–24.

²⁶ G. Kiss, *art. cit.*, p. 10.

²⁷ H. H. Stahl, *Amintiri și gânduri...*, Editura Meridiane, București, 1981, p. 20–21.

SATUL ȘI ȚĂRANUL ÎN SISTEMUL SOCIOLOGIC AL LUI DIMITRIE GUSTI*

VIRGILIU CONSTANTINESCU-GALICENI

„Știința satelor, înlăturând simplele bune intenții și încercările răzlete sau întâmplătoare, va cere și postula pentru România o cultură și o politică proprie geniului național”.

Punctul prim și punctul ultim în cercetarea sociologică a lui Dimitrie Gusti îl constituie omul, atât ca ființă generică, precum și ca ființă istorică, omul care se manifestă în interior prin „iubirea de sine”, iar în exterior, prin „simpatie”, prin „simțământul de teamă și respect” și prin „trăirea de religiozitate”. În fondul său profund, omul este un complex dialectic de „egoism” și „altruism”, de „realitate de sine” și a celorlalți, realitate din care decurge existența societății și a istoriei însăși.

Ca ființă voluntară și ca purtător de scopuri motivaționale, omul – în concepția lui Gusti – acționează pentru împlinirea trebuințelor lui materiale și spirituale, producând tipuri de „manifestări” de „sine”¹, dar și tipuri de „ordin societal”, în care se află originea existenței istorice și prin care se realizează producerea societății însăși. Obiectivarea, ca realizare a socialului, precum și trecerea de la idee la reificare – în doctrina gustiană – reprezintă un rezultat al voinței motivate, adică este efectul „cauzalității provocate în mod voluntar”². Funcția ei (adică a voinței) este una propulsivă, aceea de a dinamiza neîncetat acțiunea umană și de a o orienta spre obiective ce trebuiesc finalizate. Orice manifestare ce propune o înfăptuire viitoare este dotată cu un sens voit. Proiectele, ca și idealurile umane trec în real numai prin voință. Aceasta induce și susține procese ale devenirii și face posibilă înaintarea neîncetată, de la ceea ce este la ceea ce poate fi, de la potențial la real. Într-o astfel de stare, voința dobândește o funcție teleonomică și se manifestă într-un rol de creații anticipate. Pentru punerea în funcțiune a mecanismelor creației și pentru actele de înnoire ontologică – după

* Comunicare prezentată în plenul Congresului mondial de sociologie rurală, în ziua de 28 iunie, 1996, la București.

¹ D. Gusti, *Sociologia monografică ca știință a realității sociale*, studiu introductiv la Traian Herseni, *Teoria monografiei sociale*, București 1936, p. 34.

² *Ibidem*.

Dimitrie Gusti – voința declanșează anume „lanțuri cauzale”³ și transformă neîncetat teoreticul în practic și invers, practicul în teoretic. Acești doi termeni „stau într-un raport de strânsă solidaritate”⁴ și se desfășoară într-o complementaritate profund dialectică, în baza căreia ei își schimbă locul și își găsesc temei unul în celălalt. „Practica socială – nota Dimitrie Gusti – este o realizare de scopuri. Scopul – adaugă sociologul – este însă, în același timp, anticiparea reprezentativă a unui rezultat de obținut prin acțiune și realizarea acestei anticipări, care nu se poate face decât printr-o serie de mijloace. Scopul anticipat devine astfel o cauză progresivă, adică mobilul unei cauzalități a mijloacelor necesare realizării lui, scopul realizat fiind ultima verigă a lanțului cauzal compus din aceste mijloace”⁵.

Omul – în doctrina gustiană – acționează în virtutea unui scop, care mobilizează energiile și iterează mișcările necesare împlinirii lui. Un atare scop se elaborează înainte de a se manifesta, iar investirea lui într-un lucru reprezintă o regenerare de resurse.

Prin conștientizare, ca și prin plasarea lui în perspectivă, scopul se transformă în proiect, iar proiectul este purtător de ideal. Sinteză de date, dar și premisă a acțiunii, idealul implică norme și statuează reguli. „Legislatorul suprem al conștiinței și al practicii – scria sociologul – este idealul”.

Idealul – adăuga el – este principiul progresului, el este izvorul de splendoare și bogăție al vieții, imprimând și dirijând activitatea pe care, în același timp o măsoară și o precizează, după cum se aproprie sau se îndepărtează de realizarea lui. În acest fel – conchide gânditorul român – printr-o nouă dispoziție și realizare a valorilor se construiește o anumită arhitectonică socială („omnium aliarum arhitectonica”, după terminologia medievală)⁶.

Acest „omnium aliarum arhitectonica” este – conform concepției lui Dimitrie Gusti – rezultatul obiectivat al unor succesiuni de scopuri voite, precum și efectul unor idealuri care au propulsat resorturile motivaționale ale acțiunii omului. Realitatea lui, a acestui „omnium aliarum arhitectonica”, constă dintr-o perpetuă creație și transformare a idealurilor, a scopului și a voinței. Esența lui este una dialectică, neputând fi judecat după criteriul unor forme fixe și nici nu devine relevant dacă-l apreciem în baza unor indicatori de ordin static. Dimpotrivă, ca rezultat, dar și ca forță, precum și ca linie de mișcare continuă, „omnium aliarum arhitectonica” implică noi deschideri și determină noi adaosuri, atât în orizontul ontologic, cât și în cel gnoseologic. E drept că – după Dimitrie Gusti – există și structuri de efect condensat, care plasează elementele de conținut în scheme relativ

³ Dimitrie Gusti, *Opere*, vol. III, Taxele stabilite, Comentarii, Note de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, Editura Academiei, București, 1970, p. 17.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Op. cit.*

fixe și conferă sistemului social nu numai stabilitate și nici numai o stare continuă egală cu sine, ci și un fel interesant de imobilism și rigiditate. Ca urmare a unei îndelungi funcționări de sine și datorită faptului că unele mecanisme se repetă continuu, unele entități se așază în forme fixe de ordine interioară și devin – o dată cu trecerea timpului – pattern-uri relativ osificate. Ele – după Dimitrie Gusti – au și rolul de a se transforma în tradiție, dar și de a se tipiza, ori de a fi stil sau normă.

Indiferent însă de factura fixă a unor structuri și cu tot caracterul static al unor componente ale mediului social, ele toate sunt produse ale unor acte voite și se revendică în complexe cauzale de tip teleologic. Nu există – după Dimitrie Gusti – nici o acțiune care să nu fie declanșată de o voință subiectivă și nici să se plasese în afara unui obiectiv ce se urmărea a fi materializat. „Orice voință – nota marele sociolog – se îndreaptă către un scop și este determinată cauzal de el”, „voința dă tuturor ideilor și sentimentelor omenești putere de realizare socială. Unitatea socială, o dată realizată, aceeași voință o întărește și o dezvoltă neîncetat prin însuși mecanismul ei teleologic”. „Voința este – în viziunea gustiană – un principiu dinamic pus în slujba anumitor scopuri”⁷. Ea nu se consumă în mod arbitrar și nici nu se desfășoară haotic, fără vreo indicație și fără un anume postulat.

Însoțită de „cunoștință” despre ceea ce se impune a se face și în baza unui sistem de atitudini, voința facilitează „triumful vieții sociale asupra celei vegetative” și determină teoria să creeze „o făptură reală” după chipul și asemănarea ei. Mai mult chiar, dacă „cunoștința se transformă în voință datorită judecăților de valoare”⁸ și „dacă acestea din urmă execută voința”, atunci voința condiționează actul „producerii de social” și face teoria să realizeze o transcendere în practică. „Teoria socială – preciza Gusti – creează din nou, în mod intelectual, o făptură reală, ea este o recapitulare intelectuală a practicii și o practică socială virtuală. Iar practica socială este o teorie aplicată, creând în mod real, de fapt, creația intelectuală, dând astfel naștere unei noi realități sociale. Există deci o teorie a practicii, după cum există și o practică a teoriei”¹⁰, toate având la bază voința și toate fiind lanțuri cauzale de esență voluntară. Însăși societatea poate fi definită „ca totalitate autonomă motivată de voință” și „ca totalitate sintetică a oamenilor care trăiesc conștient laolaltă și desfășoară ca manifestări de voință: o activitate economică și o activitate spirituală, reglementate etico-juridic și organizate politic, condiționate cosmic, biologic, psihic și istoric”¹¹.

Dar, deși condiționat atât din punct de vedere cosmic, cât și biologic, socialul – în versiunea gustiană – nu este „o realitate «obiectivă în înțelesul viziunii»,

⁷ D. Gusti, *Opere*, vol. I, Studiul introductiv de Ovidiu Bădina, texte stabilite și note de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, Editura Academiei, București 1968, p. 270.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Op. cit.*

¹⁰ *Op. cit.*

¹¹ D. Gusti, *Opere*, vol. II, p. 27.

întrucât nu este o substanță sau o forță în spatele individului sau alături de el"; totodată el nu este o ființă mistică deasupra individului și nici doar o simplă sumă, o simplă reunire de indivizi, ci o unitate reală, actuală, o realitate de o modalitate specială¹², al cărui caracter specific și a cărei natură sunt date de către „voința socială” și de către caracterul teleologic al activității omului.

Delimitându-se de teoria fizicalistă a lui Auguste Comte, dar și de cea organicistă a lui Herbert Spencer, sociologul român urmărește să construiască o doctrină de factură genetică asupra socialului și e preocupat de două obiective complementare și anume: relevarea esenței creatoare a voinței și acreditarea rolului transformator al cercetării monografice.

Fiindcă, în concepția sa, atât sub aspect genetic, cât și sub altul, funcțional, voința nu este un epifenomen și deci nu este un efect al unor cauze organice. Dimpotrivă, ca fundament ontologic al voinței și ca purtător al ei material, Gusti indică „unitățile sociale”, care, „prin asociere”, formează „unități de voință”, iar prin „manifestări” determină procesul de „socializare”.

Unitățile sociale sunt cercetate de către mentorul școlii monografice printr-o concepție sistemică, aceea a raportului dintre parte și întreg, care a avut ca paradigmă analitică un enunț latin, potrivit căruia „Partes non habent proprium esse, sed sunt per esse totius” și care s-a regăsit în raportul dialectic dintre teoretic și empiric. Fiindcă și de această dată, Dimitrie Gusti a pornit de la experiențele științifice întemeiate pe cercetările faptice, care i-au prilejuit descoperirea unor „forme variate ale realității sociale”¹³ și care – în fond – nu erau altceva decât elemente ale unui tot. Pe acestea, el le-a numit „unități sociale”, un termen care și-a dobândit – scria sociologul – consacrare prin întrebuintarea lui în formularea problemei centrale a Congresului al XIV-lea internațional de sociologie rurală din București, care este tocmai „unitatea socială” ilustrată prin sat și oraș¹⁴ (și care, din păcate se ține acum, adică după cizeci și cinci de ani).

Unitatea socială – în concepția gustiană – se constituie și ea ca sistem, un sistem de gradul al doilea în raport cu societatea integratoare, sistem ce există ca: totalitate de „relații, acțiuni și reacțiuni” ale membrilor care o compun¹⁵, determinând atât a simțire comună, cât și o acțiune omogenă.

Și la baza unităților sociale, ca și în cazul socialului ca atare, D. Gusti așază voința, care le dă sens și care motivează manifestările grupului comunitar. De fapt, unitățile sociale – în viziunea sa – o dată realizate, se supun acelor mecanisme teleologice și ascultă de aceleași principii de voință, fără însă „a-și pierde specificitatea lor”¹⁶ și fără a fi „nivelate” prin presiunea întregului. Dar, din punctul

¹² D. Gusti, *Opere*, vol. II, p. 27.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Opere*, vol. III, p. 308.

¹⁵ *Opere*, vol. I, p. 335.

¹⁶ *Opere*, vol. I, p. 270.

de vedere al aceleiași relații, adică a relației dintre parte și întreg, sociologul relevă și reversul situației la care ne-am referit anterior, precizând că „unitatea mai mare nu este o simplă cantitate, o mărime ori o sumă a unităților mai mici, ci este o unitate calitativ nouă, cuprinsă în unitățile componente și cu o semnificație deosebită de acestea”¹⁷.

Printre unitățile sociale – deși în aparență modest¹⁸ și tot aparent cu un coeficient de valoare restrânsă – Gusti menționa satul, pe care-l considera ca „profund și bogat”¹⁹, ca „marele rezervor de unde se primesc și se alimentează energiile constructive ale țării”. „Nu este sat – preciza marele sociolog – care să nu fi trimis scriitori ai națiunii și statului sub toate formele și în toate chipurile. Mitropoliți, episcopi și alte fețe bisericești, generali, ori ofițeri, avocați, doctori, arhitecți și așa mai departe, – cei mai mulți sunt tineri ai satelor noastre”²⁰. El (adică satul) este „un microcosmos național”, cu „un zbucium intens” și cu „un freamăt palpitant”. În baza cercetărilor monografice și în virtutea unei „ideologii științifice”, satul este evaluat de către sociolog – drept „sanctuarul unde s-a refugiat și se păstrează manifestarea de viață a poporului românesc”, el este „sinteza neamului”, este „încarnarea unei vieți românești într-un colț minuscul al umanității.” „Printr-o tenacitate panteistă – scria Dimitrie Gusti – satul este purtătorul raporturilor metafizice ale națiunii cu veșnicia. În adâncimea satului luminează încă taine nepătrunse și nebănuite, adevărurile pe care le răspândește formează cel mai nimerit simbol al științei națiunii, o știință nouă, care se bazează pe o enciclopedie de științe, pentru că satul cuprinde o enciclopedie”.

Satul – în doctrina gustiană – are o experiență emblematică, aceea a unui „eon” național. Prin el, adică prin sat, națiunea își află propria-i identitate, și-și conferă legitimitate istorică. Aceasta, întrucât ruralul – în viziunea sociologului român – vine din adânc de timp și se situează înlăuntrul societății românești, „exprimând legea ireductivă a lucrului” și conferind poporului român „dreptul” de a fi în lume.

„Firea specifică și însușirile neamului românesc, scoase în evidență în modul cel mai precis prin studiul satelor – scria sociologul – formează legitimitatea existenței noastre culturale în istorie și dreptul de a trăi politicește deosebit și cu toată demnitatea alături de state și popoare mai mari ca număr”²¹.

¹⁷ *Opere*, vol. I, p. 356.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*: „În unitatea socială ce pare atât de modestă și de superficială”.

²⁰ Scria Dimitrie Gusti – „și în realitate este atât de profundă și bogată, că în satul românesc, există bunăoară atâtea și atâtea unități sociale mai mici, ca: neamul, familia, gospodăria, biserica, școala, primăria, cârciuma, vecinătatea, cooperativa, ceata de feciori, ceata de copii, ceata de fete, hora, șezătoarea, ș.a.m.d., care fac parte integrantă din întregul satului, deși, fiecare, ca parte, este un întreg de sine stătător” (op. cit).

²¹ D. Gusti, *Opere*, vol. I, p. 334.

Fiindcă, satul a dat românului privilegiul de a ființa în elementul lui ireductibil și i-a oferit posibilitatea de a-și avea propriul lui prototip ontologic. Toponimiile, isoglosele, eroii eponimi, precum și caracterul unic al morfologiei mediului geografic, au generat anume modele culturale și au produs arhetipuri specifice de factură națională. Atari arhetipuri sintetizează întregul areal sătesc și au polarizat toate energiile lui creative. Nu există parte a complexului sătesc în care să nu se găsească semne ale arhetipului dat și – de asemenea – nu întâlnim conduită care să nu fie afectată în vreun fel de către caracterele arhetipale. Prin forța lor de atracție ca și prin funcția lor de selectare a mesajelor din mediu, arhetipurile rurale au păstrat „firea nealterată a națiunii” și i-au dus în veac însemnele ei distinctive. Ele au stimulat acel complex de factori constructivi, care se înscriu în structurile specifice fiecărei localități în parte și-i consolidează poziția ei în spațiu, dar și în timp. Cultivând pământul („cultura agri”) și întrebuițând un fragment din mediu pentru a se organiza, satul românesc – în gândirea lui Dimitrie Gusti – s-a dezvoltat în interior, adică endogen, protejându-se față de intruziunile din exterior și apărând legea locului în care ființează. În felul acesta, satul este o realitate unitară cu o structură în sine duală: de o parte natura, de alta cultura.

Lucrând după ordinea firii și conformându-se legilor ei, satul se plasează în structurile cosmice care-l înconjoară și se situează în prelungirea cauzalității acestora. Din atari motive, în concepția lui Gusti, satul nu face altceva decât să reproducă în procesele lui concrete, cauzalitatea și ritmurile fenomenalității cosmice. Necunoașterea semnelor acesteia, precum și abaterile de orice fel de la legitățile ei obiective, determină dereglarea acțiunii umane și produc efecte cu caracter disfuncțional. De fapt, așa cum relatea sociologul și așa cum realitatea însăși a probat-o, ruralitatea n-a stat niciodată în raport de opoziție absolută față de mediul ambiant și nici n-a încercat să se desprindă de contextul geografic în care s-a organizat. Dimpotrivă, comunitatea rurală a trebuit să asimileze „raționalitatea” naturii și nu se putea întemeia altfel decât pe suportul arhetipurilor acesteia. Într-un fel, „atitudinea” (ca să ne exprimăm astfel) a ruralului față de cadrul cosmic a fost și este una de „coabitare” și de „concreșcență”, realizându-se un acord de fond a ființelor și a „lucrărilor” cu universul natural și prelungindu-se cauzalitatea cosmică în cea sociologică.

Potrivit tipologiei cadrelor efectuată de către Gusti și în consens cu importanța pe care o au acestea pentru dinamica comunităților omenești, locul de prim rang – între cele patru spețe – revenea cadrului cosmic. Acesta – după sociologul român – conține în sine sursele materiale utile și necesare satisfacerii trebuințelor biologice ale omului. În același timp, același cadru cosmic se constituie și ca fundament al unităților sătești, fiind baza lor de început, precum și suportul lor de susținere și dezvoltare în timp. Nu poate fi gândită organizarea vreunei comunități rurale și nici o habitatie optimă a acesteia fără un mediu natural favorabil și fără o sumă suficientă de resurse indispensabile existenței organice.

Din atari motive, satul și locuitorul său trebuiau să dezvolte raporturi de asociere la fenomenalitatea cosmică și să-i cultive resorturile ei fizice. Nici ignorarea legităților care o guvernează și nici opoziția absolută față de procesele care-i sunt specifice nu asigură starea de normalitate a ruralului. Dimpotrivă, trăind încadrat într-un fragment de mediu și ducându-și existența într-o neîncetată apropiere a elementelor aflate în acesta, ruralul a trebuit să realizeze un mod anume de „comprehensiune” a rețelei de raporturi cauzele ce-l definesc și să acționeze în consens cu direcțiile de mișcare ale acestora. Într-un fel, cauzalitatea naturală – prin intermediul activității productive – se transferă și se înrolează în cauzalitatea socială. Cu toate acestea, societatea rurală – în concepția lui Dimitrie Gusti – nu este numai natură, dar o mare parte din activitățile ei se desfășoară asupra naturii și – prin urmare – trăiește și se dezvoltă pe seama acesteia. Mai mult chiar, prin structura lui corporală, ca și prin geneză, omul însuși comportă o realitate de esență naturală²². De aici Gusti, deducea cel de al doilea cadru al sistemului său de gândire, numindu-l cadru biologic și căruia i-a conferit un loc apreciabil în cercetările sale monografice și în raport cu care a atras în echipe specialiști consacrați în domeniu. Fiindcă, pentru mentorul Școlii Sociologice de la București, însăși alimentația nu comportă numai determinante de ordin biologic și – deci – ea nu se referă exclusiv la o funcție de esență fiziologică²³.

Alimentația era o problemă complexă, decurgând dintr-o educație agricolă, pentru „o mai bună întrebuințare și rentabilitate a lotului de pământ” și vizând „ridicarea standardului de viață țărănească cu treziri de noi trebuințe, care iarăși nu se poate produce decât prin ridicarea culturală totală a vieții țărănești”. „În acest fel – conchidea Dimitrie Gusti – cu o cultură mai dezvoltată și având nevoi mai numeroase și mai variate, țărănul va produce mai mult, pentru a și le satisface, având o stare culturală și economică mai înfloritoare, țărănul va putea să-și îmbogățească alimentația, iar alimentația mai abundentă și rațională va aduce după sine, împreună cu crearea celorlalte condiții de igienă, o sănătate superioară”²⁴.

Afirmarea noastră ca neam, însă, ca și renașterea națiunii române – după Dimitrie Gusti – se puteau împlini atât prin intermediul satului, cât și prin acela al țărănului.

Ca și pentru înaintașul său, care a fost Ion Ionescu de la Brad, și pentru Dimitrie Gusti, țărănul însemna „însăși țara”. Fiindcă, în concepția gustiană, țărănul s-a aflat la baza celei mai importante unități sociale, care este satul, și deci a fost „ființa istoriei” naționale. Fixat într-un anume spațiu și identificându-se cu acesta, țărănul a fost omul pământului și într-un fel a realizat o psihologie telurică.

²² „Trebuia să ținem seama și de factorul biologic – scria D. Gusti. Căci, fără îndoială, de faptul că omul este în primul rând o ființă biologică se vor resimți toate manifestările lui ulterioare, de la viața psihică elementară până la complexele de valori sociale sau culturale” (Opere; vol I, p. 422–423).

²³ D. Gusti, *Opere*, I, p. 437.

²⁴ *Ibidem*.

El și-a plămădit un model de experiență ireductivă și și-a desfășurat existența în interiorul spațiului locuit, pe care l-a cultivat și l-a apărât cu sacrificiul suprem. Acel spațiu a fost al lui sau „a fost el”, transfigurând „pământul” în „trăire de sine”, „iar ideea împlinirii cultului său” s-a imaginat în legătură cu simbolul pământului. El a căutat să înțeleagă „ritmurile cosmice” și „a ascultat de legile acestuia”²⁵, respingând ceea ce era străin de loc și „apărând ființa de neam”. De aici apariția unei psihologii retractile față de ceea ce venea din afară, precum și un spirit de „angoasă” față de străini: „Țăranii – preciza Dimitrie Gusti – privesc cu oarecare neîncredere pe orașeni, de aceea cântăresc fiecare vorbă și fiecare gest al cercetătorilor până se conving de intențiile lor dezinteresate”²⁶.

Dar, Dimitrie Gusti n-a gândit nici satul și nici pe țărani numai ca obiect al cercetării și nici numai ca „fapte sociale”. Situațiile lor istorice, precum și rosturile lor în raport cu țara au făcut temeiul „științei națiunii” și au constituit elementul programelor de investigație ale echipelor monografice. Gândindu-le ca expresii ale identității noastre etnice și privindu-le ca elemente permanente ale românității în timp, Gusti a militat pentru elaborarea unei „politici” de reformă socială, ca și pentru realizarea unei „pedagogii sociale”, cu care să se creeze „un ethos nou” și „să deșteptăm o conștiință și o credință nouă: credința în menirea lui de țaran, conștiința de răspunderea lui de țaran față de satul din care face parte”²⁷. Mai mult încă, el trebuia ridicat la rangul de cetățean al țării, nu numai prin obligațiile fiscale și nici numai în condiții de război, ci ca om al pământului, deci ca producător de istorie. Vocația lui în timp era aceea de păstrător de patrimoniu etnic și – prin urmare – devenea apărătorul autenticului românesc. Aceste însușiri însă, se manifestau în mod empiric, prin legătura organică cu pământul și printr-un tip tenace de psihologie eroică, „fiind necesară însă o cultivare a spiritului de responsabilitate civică”, precum și o implicare premeditată în destinul național. Aceste scopuri profunde – după Dimitrie Gusti – nu se puteau finaliza de la sine și nici nu se puteau gândi în afara unui program prin care țăranul să-și conștientizeze menirea și să descopere că e la înălțimea unui destin național. Pentru o astfel de întreprindere și pentru a ridica și consolida viața țărănească²⁸, Dimitrie Gusti invoca rolul „elitelor conducătoare”²⁹ elite care să învețe pe țaran „ce este igiena, sănătatea, cultura, cooperarea și producția, gospodăria; să-i învețe apoi să citească, să cânte, să danseze jocuri românești; să-i ducă în excursii, în gospodării model, ori

²⁵ „Un sat – nota D. Gusti – se dezvoltă într-un mediu, sub înrăurirea unor anumite forme de relief, unei anumite constituții a solului, unei anumite formații biogeografice, față de care el cedează adaptându-se pasiv sau reacționează devenind el însuși agent de transformare, imprimând pecetea genului său de viață, socializând sau umanizând peisajul” (*Opere*, I, p. 420).

²⁶ *Op. cit.*, p. 391.

²⁷ *Op. cit.*, p. 391.

²⁸ D. Gusti, *Opere*, III, p. 192.

²⁹ *Op. cit.*, p. 206.

instituții economice și culturale, într-un cuvânt, să le formeze personalitatea țărănească, să-i obișnuiască cu deprinderi noi și apoi să-i trimită în sat pentru a pune în practică tot ce au văzut și învățat³⁰.

Într-un program de „pedagogie socială”, ca în „organizarea culturii poporului”, Dimitrie Gusti insista asupra valorii privind însemnătatea „școlilor superioare sătești”, considerate ca „învățământ supraprimar” și necesare „să pregătească elementele pe care să se rezeme acțiunea de ridicare materială și morală a păturii țărănești³¹. Destinația acestor personalități era aceea a dezvoltării și „desăvârșirii profilului de personalitate a țărănului”. Atât personalitățile sociale, cât și „școlile superioare sătești” aveau o finalitate comună, aceea de a forma „conștiința comunității de soartă”, precum și de a realiza „conștiința de sine” și „conștiința valorii comunitare”.

„Școlile superioare sătești” însă – în viziunea întemeietorului mișcării monografice – nu erau simple copii ale modelului danez elaborat de către Grundtvig și nici nu erau un transplant mecanic al formei austriece de tip „Volksheim”, ci erau gândite ca instituții specifice românești, „adaptate nevoilor” corespunzătoare „satului și țărănului român” și menite „să satisfacă trebuințe naționale și de stat, ce sunt caracteristice numai societății românești de la țară³². Pentru a implementa însă în sate cultura adecvată acestora și pentru a asigura transformarea cunoștințelor în valori personale de cultură, se impunea o acțiune de cunoaștere a „poporului însuși” și a firii lui particulare, efectuată prin cercetările monografice și prin construirea căminelor culturale. Fiindcă, „a cunoaște țara, este cel mai bun mijloc de a o servi³³, iar monografia, deși dominată „de o ideologie sever științifică” și având o construcție „a realului sintetic”, avea valoarea unui „act de credință³⁴ și se afirma ca un instrument de apărare față de „eroarea și falsificarea înțelegerii juste și totale a socialului românesc³⁵. Pentru aceasta, trebuia înființată „știința satelor” și care – de fapt – era identică cu „știința națiunii” și care va cere și postula pentru România o cultură și o politică proprie „genului național³⁶, dar îi vor conferi acestuia simbolul lui de valoare și demnitate. „Știința națiunii întemeiată pe știința satelor – scria Dimitrie Gusti – deschide vaste orizonturi și speranțe, dovedind că românii nu sunt un popor minor, că statul românesc și cultura națională nu sunt un capriciu, ori o improvizație a istoriei universale³⁷.

Tezele sociologului român însă nu privesc numai latura constatativă a fenomenului rural și nici nu se opresc exclusiv asupra momentului de intenție, ci

³⁰ *Op. cit.*, p. 207.

³¹ *Op. cit.*, p. 210.

³² D. Gusti, *Opere*, p. 182.

³³ *Opere*, vol I, p. 334.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Op. cit.*, p. 465.

³⁶ *Op. cit.*, p. 336.

³⁷ *Op. cit.*, p. 334–335.

transced într-o finalitate acțională și devin bază a unei reforme sociale: „Știința națiunii – adăuga marele sociolog – va acționa orice mișcare de prefacere în bine a țării, descoperind condițiile și puterea de viață și formând conștiința de sine a nației; conștiința că nu suntem o cultură și un stat cu forme de viață luate după cele din Apus, cu o viață socială, economică, culturală, ci un adevărat popor, pe care nimeni nu are dreptul a le lăsa la o parte și a le desconsidera”³⁸.

Doctrina de sociologie generală a lui D. Gusti, ca și cea de sociologie rurală au o rezonanță profundă în starea actuală a națiunii române. În fața marilor orientări postdecembriste și în procesul dificil de opțiune strategică privind modelul de evoluție viitoare a țării, apare ca inevitabilă prezența „elitelor” sociale și a „personalităților carismatice”, care să ridice voința românească la rangul de „paradigmă” și să itereze tendințele de dezvoltare într-o mișcare centripetă, în opoziție cu cele centrifuge.

Modelul acestei strategii – așa cum ar spune Dimitrie Gusti – se cere să fie de sorginte autohtonă, iar la înfăptuirea lui trebuie să participe toate energiile naționale care sunt credincioase țării și recunosc „arhetipul românesc”. Din atari motive, marele sociolog român aparține în egală măsură atât istoriei, cât și contemporaneității, atât trecutului, cât și prezentului, evocându-l nu ca pe un simbol și nici ca pe o „pildă” de altădată, ci ca pe mentor și ca pe o „arhivă” de învățăminte utile procesului de reconstrucție românească.

³⁸ *Op. cit.*, p. 338.

MONOGRAFIA JURIDICĂ METODĂ DE CERCETARE A SOCIOLOGIEI DREPTULUI

ION VLĂDUȚ

Sociologia dreptului și-a dobândit statutul de disciplină științifică prin conturarea unui obiect propriu de cercetare, prin stabilirea unui set particular de metode de investigare a fenomenelor juridice și prin utilizarea unui aparat conceptual specific. Așa după cum constata Renato Treves, sociologia dreptului „se prezintă astăzi ca o disciplină unitară și prin uniformitatea metodelor utilizate”¹.

Sociologia dreptului a făcut și face apel la metodele științelor sociale: metoda logică, metoda istorică, metoda tipologică, metoda comparativă, metoda statistică, metoda teleologică, metoda modelării etc.

Dar cel mai mult, această tânără disciplină s-a orientat spre metodele sociologice generale, făcând apel la observația sociologică, ancheta, analiza de conținut, sondajul de opinie, experimentul sociologic, scalarea atitudinilor, studiul de caz etc. Trebuie menționat însă faptul că preluarea metodelor științelor sociale, în general, a metodelor sociologiei, în special, a fost însoțită de adaptarea acestora la specificul realității sociale a dreptului. După cum aprecia reputatul profesor francez Jean Carbonnier, „sociologia juridică a primit mult de la sociologia generală, a cărei «fiică» este. Metodele sale nu sunt în cea mai mare parte [...] decât adaptări ale acestora care deja au fost puse la punct în alte domenii sociologice”². Așa se face că, în investigarea fenomenelor juridice, sociologia dreptului va utiliza un set de metode sociologice adaptate, precum experimentul legislativ sau juridic, analiza sociologică a independenței, sondajul de opinie legislativă etc. După părerea noastră, acestora li se poate adăuga și monografia juridică.

Este îndeobște cunoscut că cele mai valoroase rezultate ale investigațiilor sociale din România antebelică le-au dat cercetările monografice, iar dintre acestea s-au detașat monografiile sociologice realizate în cadrul Școlii Sociologice de la București, inițiată și condusă de prof. Dimitrie Gusti. De fapt, amplele cercetări monografice întreprinse în deceniile trei și patru ale secolului nostru, care s-au înscris ca o contribuție românească de marcă în sociologia vremii, reprezintă punctul culminant al unei vechi tradiții naționale în acest domeniu. Referindu-se la

¹ Renato Treves, *Introduzione*, în *La sociologia del diritto. Problemi e ricerche*, a cura di Renato Treves, Edizioni di Comunità, Milano, 1966, p. 27.

² Jean Carbonnier, *Sociologie juridique*, I.U.F., Paris, 1978, p. 20.

„antecedentele” românești ale acestei mișcări, M. Cernea arată că începuturile ei datează din deceniul șapte al secolului al XIX-lea. Apoi, ele au continuat, cu unele întreruperi sau intensitate diferită, până în anii '70 ai secolului nostru³.

Cercetarea monografică interbelică a unităților sociale, după cum se știe, s-a desfășurat, în principal, pe baza doctrinei (sociologia monografică) și a metodei (monografia sociologică) gustiene, ceea ce a condus la realizarea unor monografii de tip exhanstiv.

Trebuie menționat faptul că, deși cercetarea monografică de tip gustian a avut drept obiectiv de investigație unitățile sociale (în principal satul românesc), așa după cum remarca prof. D. Gusti, „cercetarea vieții juridice forma unul din elementele ei esențiale, în legătură cu întreaga viață socială”⁴.

Dar, în cadrul școlii sociologice gustiene, mai mulți cercetători, excedați de problemele multiple și complexe, de activitatea laborioasă pe care o impuneau monografiile exhaustive, de tip gustian, și preocupați de studiul unor probleme concrete de mare interes, au realizat câteva monografii economice, morale, religioase, muzicale și, nu în ultimul rând, juridice. Astfel, după cum a concluzionat exegeza de specialitate, din înseși reușitele și slăbiciunile monografiei sociologice gustiene, ce avea la bază cunoscuta schemă logico-formală a „cadrelor” și „manifestărilor”, s-au acumulat premisele apariției unor modificări metodologice substanțiale care, în final, au condus la diversificarea tipologică a cercetărilor monografice. Principalele inovații s-au înregistrat pe linia diversificării paradigmelor de cercetare, fapt ce a făcut să apară noi tipuri de monografii: monografia centrată pe o problemă-cheie; micromonografia sau „monografia sumară de sat”; monografia sumară comparativă a unor sate selecționate din diferite zone ale țării; monografia zonală sau regională (cu și fără sat-pilot) și monografia tematică⁵.

Ținând seama de îndelungata tradiție românească în domeniul cercetărilor monografice, dar mai ales de bogata și valoroasa experiență a Școlii Sociologice gustiene, precum și de nevoia acută de date științifice pe care o resimt în perioada de tranziție a agenției operei politice, legislative și administrative, apreciem că metoda monografică, atent revizuită și adaptată exigențelor moderne ale investigației sociale, poate asigura o bună cunoaștere a unor fenomene juridice specifice

³ M. Cernea, *Etapetele cercetării monografice a comunităților rurale în sociologia din România*, în „Revista de Filozofie”, Tomul 20, nr. 9, 1973, p. 10–44

⁴ D. Gusti, *Fragmente autobiografice. Autosociologia unei vieți. 1880–1955*, în: D. Gusti, *Opere*, vol. V, 1971, p. 199.

⁵ P. Caraion, *Profesorul Dimitrie Gusti și Școala sociologică de la București*, în *Sociologia militans*, vol. IV, Editura Științifică, București, 1971, p. 74–121; H. H. Stahl, *Teoria și practica investigațiilor sociale. Cercetările interdisciplinare zonale*, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1975, p. 30–47; M. Cernea, *loc. cit.*, p. 1052–1065; M. Larionescu, *Dimitrie Gusti – fondatorul Școlii sociologice de la București*, în: M. Larionescu (coord.), *Școala sociologică de la București. Tradiție și actualitate*, Editura Metropolis, București, 1996, p. 30–32.

societății românești contemporane. Suntem convinși că, îmbrăcând haina **monografiei juridice**, metoda monografică va putea fi utilizată cu succes în cercetarea fenomenelor de drept. Aceasta presupune revizuirea substanțială a monografiei gustiene în spiritul ingenios promovat de Anton Golopenția în cadrul Institutului Social Banat-Crișana. Avem în vedere o monografie juridică ce se prezintă ca o rezultantă a diferitelor tipuri de monografii practicate în cadrul Școlii sociologice a lui D. Gusti. Este vorba de o monografie *asemănătoare*, în unele privințe, cu cele realizate pe alte „teme”, de D. C. Georgescu, *L'alimentation de la population rurale en Roumanie*, în vol. *La vie rurale en Roumanie*, București, 1939, p. 205-238; A. Golopenția, *Starea culturală și economică a populației din România*, în „Revista de igienă economică”, X, nr. 1-6, 1940, p. 212-263 sau H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, 3 vol., București, 1958-1965, monografii care diferă de cele exhaustive gustiene prin unitatea supusă cercetării, prin obiectul investigației și, în parte, prin paradigma după care s-au desfășurat.

Ca și în cazul monografiilor sociologice realizate în cadrul Școlii sociologice de la București, monografia juridică se va întemeia pe o concepție sociologică. Dacă în cazul monografiilor realizate de D. Gusti era vorba de concepția profesorului asupra realității sociale, în cazul monografiilor juridice avem în vedere concepția carbonnieriștă asupra dreptului. Astfel, profesorul J. Carbonnier consideră că „dreptul nu există decât în societate” și, în consecință, „fenomenele juridice sunt [...] fenomene sociale”⁶. Nici un fenomen juridic nu există însă în stare izolată; totdeauna el se află inserat spațial și temporal – sincron și diacronic – în social, unde interacționează cu fenomenele politice, economice, religioase, morale etc.

Dacă monografia gustiană se desfășura, de regulă, la nivelul unităților sociale, monografia juridică, luând în seamă inovațiile Institutului Social Banat-Crișana, își va putea organiza investigațiile în funcție de nevoi, atât la nivelul unităților sociale (sate, orașe, comune, întreprinderi, instituții etc.), cât și la nivel zonal sau național. În cazul cercetărilor zonale sau naționale, studiul monografic se va realiza pe eșantioane de localități reprezentative pentru fenomenul juridic studiat.

În ceea ce privește obiectul studiului monografic avem în vedere deplasarea investigației de la caracterizarea stării globale (integrale) a unității sociale la cercetarea focalizată a unui fenomen juridic de interes local, zonal sau național.

Întrucât fenomenul de drept nu poate fi cercetat și explicat decât în contextul social în care acesta se manifestă, monografia juridică va urmări analiza cât mai completă a acestuia, dar nu pe baza schemei standard a „cadrelor” și „manifestărilor”, ci după o *schemă originală de categorii investigaționale*. În locul cercetării fiecărui cadru și a fiecărei manifestări a unității sociale ca atare, monografia juridică își propune concentrarea eforturilor sociologiei, științei dreptului și ale celorlalte științe particulare pentru „luminarea” fenomenului juridic ce ne interesează. În felul acesta nu va mai exista o schemă standard, ci pentru

⁶ J. Carbonnier, *Op. cit.*, p. 16.

investigarea fiecărui fenomen de drept cercetătorul va trebui să construiască un instrument de cercetare propriu, cu ajutorul căruia să surprindă „manifestările” fenomenului juridic cercetat și „cadrele” sociale concrete în care acesta funcționează. Configurația acestei scheme va depinde de natura fenomenului cercetat, de scopul investigației ș.a.m.d. În concluzie, monografia juridică nu va mai cerceta unitățile sociale prin manifestările și cadrele lor, ci fenomenele juridice în geneza, structura, dinamica și funcționalitatea lor în contextul fenomenelor sociale (politice, morale, religioase, economice, demografice, culturale etc.) cu care interacționează direct.

Prin monografia juridică va fi, de asemenea, valorificată una din cele mai importante inovații ale cercetării monografice gustiene: constituirea unor echipe de cercetare compuse din specialiști în felurite discipline sociale particulare. Dar, dacă echipele gustiene se constituiau pornind de la schema standard a celor patru cadre și patru manifestări, cele destinate realizării monografiei juridice vor fi formate plecându-se de la schema fiecărei cercetări în parte și vor cuprinde specialiști selecționați în funcție de natura fenomenului juridic studiat (constituțională, penală, civilă, administrativă etc.) și a principalelor fenomene sociale ce reprezintă cauze, condiții sau efecte ale acestuia. Astfel, componența echipei monografice se va schimba de la o cercetare la alta. De exemplu, dacă se monografiază un fenomen juridic, precum avortul, din echipa de cercetare vor trebui să facă parte neapărat și medicii, iar în cazul că se investighează problema moștenirii, prezența lor nu-și află rostul. Desigur, din astfel de echipe nu vor lipsi niciodată nici juristii, nici sociologii. De asemenea, pentru investigarea unui aspect sau altul al fenomenului cercetat se pot constitui subechipe de cercetare.

În aceste condiții, monografia juridică devine opera colaborării științelor dreptului și a sociologiei juridice cu celelalte științe sociale. Inovația gustiană în acest domeniu nu este deloc depășită, deoarece, așa cum remarca reputatul sociolog american de origine română, Mihail Cernea, în ultima vreme specialiștii în științe sociale își demonstrează tot mai mult „utilitatea și eficiența pentru programele de dezvoltare”. De altfel, revigorarea activității de cercetare a vieții juridice de către specialiștii din diferite domenii s-ar dovedi o întreprindere benefică. Aceasta întrucât abordarea monografică a unor probleme juridice semnificative, care necesită intervenție de tip reformator, ar reprezenta un demers util pentru instanțele diriguitoare ale vieții juridice.

Pe linia concepției lui Gusti și a școlii sale sociologice, cunoașterea vieții juridice naționale trebuie să preceadă și să orienteze acțiunea practică de reformare a dreptului, de elaborare a legilor. Nimic nu e mai firesc ca activitatea monografică să-și fixeze programatic drept obiectiv înregistrarea stării funcționale a unei manifestări vitale a națiunii cum este viața juridică. Momentul cognitiv, de radiografiere a vieții juridice românești va trebui să fie urmat de momentul acțional, practic, care pornind de la datele existente, va trebui să edifice o realitate

juridică nouă, proprie statului de drept, cu parametri superiori de adecvare, pe de o parte, la realitățile naționale, iar, pe de altă parte, la tendințele ce se manifestă în viața juridică a lumii contemporane.

Semnificația monografiei juridice rezidă tocmai în aceea că acest tip de cercetare are capacitatea de a realiza o sinteză sociologică a materialului recoltat cu privire la fenomenele juridice respective, de a formula concluzii și de a oferi soluții științific fundamentate instituțiilor chemate să gestioneze astfel de aspecte ale vieții sociale, creând în acest fel premisele unor acțiuni reformatoare eficiente. Și, nu în ultimul rând, atunci când este cazul, în spiritul sociologiei juridice aplicative gustiene, rezultatele acestor cercetări ajută instanța legiuitoare să legifereze în cunoștință de cauză, în acord cu “țara reală”. Pentru că, așa cum susținea D. Gusti, „nu se poate legifera când nu se știe ce și pentru cine se legiferează, după cum nu se poate gospodări, când nu se știe ce și pentru cine se gospodărește”. Este oare nevoie de mai mult pentru a scoate în evidență necesitatea cercetării monografice a diferitelor fenomene juridice?

În spiritul preceptelor metodologice ale sociologiei gustiene considerăm că recuperarea monografiei sociologice, sub forma monografiei juridice, nu înseamnă renunțarea la celelalte metode de cercetare a vieții juridice, ci numai valorificarea în contemporaneitate a elementelor viabile ale modelului de cercetare monografică.

Argumentele de mai sus, la care pot fi adăugate și altele, ne dau convingerea că recuperarea metodei monografice și includerea ei în setul de metode și tehnici de cercetare ale sociologiei dreptului ar fi o întreprindere benefică. Și poate, așa cum sociologia monografică a reprezentat „marcatorul identitar” al sociologiei românești, în viitor, efortul comun al sociologilor și juriștilor, de lansare și susținere a monografiilor juridice, ar putea conduce la afirmarea internațională a sociologiei românești a dreptului.

⁷ D. Gusti, *Sociologia monografică – știință a realității sociale*, în D. Gusti, *Opere*, vol. I, Editura Academiei, București, p. 327.

DESPRE „DREPTUL VIU”*

EUGEN EHRLICH

Dacă din dorința de a cunoaște dreptul român, vă veți adresa unui jurisconsult, el vă va trimite, desigur, la multe volume, foarte drăguț legate în piele, care vor conține un mare număr de articole.

Cercetându-le, veți găsi cam același lucru ca și în Codicele celorlalte popoare, europene. Pe lângă aceasta, ceea ce e mai important din aceste cărți: Codul civil, nu este altceva decât Codul civil francez, puțin modificat.

Acesta e un fenomen ciudat, mai ales pentru acela care cunoaște curentele moderne în știința dreptului. Căci dreptul, după teoria școlii istorice, care domină de un secol, este opera întregii națiuni, manifestarea spiritului național.

Cum se explică dar că dreptul român și dreptul francez sunt identice aproape în toate punctele esențiale? Ați putea crede că viața națională a României nu s-ar deosebi de viața națională a Franței decât prin cea mică abatere a Codului român de la Codul francez. Însă dacă veți studia arta, muzica, literatura, politica, istoria, veți găsi deosebiri mult mai însemnate.

Fenomenul despre care am vorbit încercă cu atât mai mult pe partizanii școlii istorice, cu cât el nu se prezintă ca un fapt izolat. Căci nu numai România a adoptat Codul civil francez, dar și Belgia, Olanda, Spania, Italia, Lusitania. Multe dintre statele Americii meridionale au făcut același lucru. Și, nu demult, el s-a introdus în câteva cantoane elvețiene și într-o mare parte din Germania. Pe lângă aceasta, a fost adoptat de către popoarele străine: dreptul roman, într-o mare parte a Europei, servind drept lege până în secolul al XIX-lea; Basilicalele în Țările Românești, în secolele trecute; Codul civil german și astăzi în vigoare în Japonia.

Dar, în fața acestei realități, ce devine doctrina „naționalității dreptului”? Poate ea să se mai mențină? Despre aceasta nu mă îndoiesc. Dar înainte de a fi aplicată, ea trebuie aprofundată.

Codul nu este decât legea care, după cum am demonstrat în *Sociologia dreptului*, nu conține, în general, decât regula care servește ca bază hotărârii judiciare (*Entscheidungsnorm*); ea este o formă secundară, derivată și târzie a dreptului, cuprinzând numai o mică parte din el, și anume care interesează, în

* Conferința ținută de Eugen Ehrlich în limba franceză la Institutul Sud-Est European, în zilele de 12 și 19 decembrie 1920. Textul, tradus în limba română de către Eugenia Sachelarie, a fost publicat în „Neamul Românesc” în numerele din 29—31 decembrie 1920 și 1—6 ianuarie 1921. (n.n. I. Filipescu)

primul rând, pe jurisconsultul de meserie, din care cauză e considerată de acesta ca „dreptul întreg”.

Dacă vrei să constatați principiul „naționalității dreptului”, nu trebuie să vă mărginiți numai la acea regulă a hotărârii judiciare, căci dreptul trebuie privit în raport cu societatea în care s-a desfășurat acea viață națională, deci trebuie studiat principiul pe care se bazează constituirea societății.

Regula deciziei, despre care am vorbit mai sus, este în legătură cu alcătuirea societății, dar este așa de depărtată și complicată, încât este imposibil să ajungeți a cunoaște prin ea societatea. Dimpotrivă, principiul pe care se bazează alcătuirea societății stă într-un raport intim cu situația economică și socială și, prin aceasta, cu viața națională.

Constituirea societății are ca bază constituirea proprietății. Iar principiile proprietății reies direct din felul de întrebuintare a pământului.

Popoarele care se ocupă cu vânătoarea sau creșterea vitelor sunt considerate ca niște categorii etnice, dar mai mult decât atât, ele se prezintă și ca niște categorii economice și juridice.

Prin popor vânător se înțelege acela care, fiind lipsit de proprietate particulară, posedă numai câteva veșminte, arme, podoabe și, în unele cazuri, o colibă pentru familie. La acesta, pământul întreg nu aparține nimănui, dar este apărat de toți contra vreunui năvălitor.

Dar prin poporul păstor? Aici se observă o schimbare: proprietatea nu mai e comună, ci familială și compusă din turme, corturi, pășuni, care sunt valorificate după regulile tradiționale, observate cu strictete și ale căror infrațiuni sunt cauzele războaielor înverșunate.

La cele mai vechi popoare din Europa, sistemul agriculturii a fost al celor trei asolamente. Acesta nu s-a adoptat în zona noastră, unde instrumentele erau primitive și cunoștințele despre legile naturii extrem de imperfecte, printr-o alegere arbitrară, ci fiindcă a dat mijlocul cel mai folositor pentru a face față nevoilor de hrană ale unei populații în creștere.

Cu toate acestea, acest sistem nu poate fi considerat numai ca un procedeu tehnic, căci și aici există o categorie economică și juridică.

Pentru jurisprudență, sistemul acesta înseamnă: fermele țăranilor reunite în sate; fiecare fermă compusă din case, staule, grajduri, hambare și grădină formând proprietatea exclusivă a arendașului; împrejurul satului sunt țărinile, al căror teritoriu e împărțit în trei secțiuni. La începutul fiecărui an, după recoltă, se face la fermă reglarea plății pentru fiecare din cele trei secțiuni, mai târziu, perioadele de arendare se prelungesc de la cinci la zece ani și, tocmai ca în evul mediu, țărinile rămân fermelor care le-au cultivat, după ultimele împărțiri care au avut loc. Ele încep a se transmite prin moștenire și devin în urmă înstrăinabile, bineînțeles numai în condițiile dreptului feudal, căruia i se supun de obicei. Dincolo de țărină mai există: o pășune comună, o pădure exploatată în comun, un heleșteu, mine, pe care fermierii se făceau stăpâni.

Cele trei secțiuni ale țarinei sunt întrebuințate, rând pe rând, una pentru semănăturile de toamnă, alta pentru cele de primăvară, a treia se întrebuințează ca pășune, tot așa celelalte două după recoltă.

Au existat întotdeauna autorități care să judece procesele și să controleze ordinea stabilită a exploatării.

După cum am văzut, ferma și grădina au aparținut familiei, țarinile, atât cât au ținut diviziunile periodice, au fost proprietate comună, după ce ele au dispărut, devin proprietăți particulare ale familiei arendașului. Dar, în regulamentele la care se supun, rămân urmele vechiului drept comun. În sfârșit, pășunile, pădurile, heleșteiele, minele, care sunt exploatate în comun, sunt supuse obștei și regulamentelor sale.

Acestui sistem îi urmează acela al rotației roadelor. El corespunde unei tehnici agricole raționale bazată pe rezultatele științelor naturale. Acest sistem rațional și științific era nepotrivit cu dreptul regimului celor trei asolamente, cu succedarea culturii în cele trei canoane obligatorii, cu regulamentele, cu dreptul de trecere, cu controlul autorității. Din această cauză, savanții agricultori, care l-au fondat pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, au cerut de la început o reformă agrară, adică desființarea tuturor restricțiilor care proveneau din regimul celor trei asolamente, de asemenea și altele mai stânjenitoare, care se bazau pe dreptul feudal.

Această reformă, care avea ca scop eliberarea de pământ și din iobăgie, a fost săvârșită întâi în Franța, prin revoluție, și apoi în statele centrale și nordice ale Europei, în prima jumătate a secolului al XIX-lea; iar în Rusia și România în al șaiszecilea an din secolul trecut.

Dar, din nenorocire, acum lipsește acea corespondență tacită, care mai înainte se forma subconștient, căci reforma e o adoptare intenționată după deliberări, din care cauză a fost foarte incompletă și a avut ca urmare o criză agricolă, care continuă și astăzi.

Dezvoltarea industriei mari a pricinuit constituirea proprietății funciare. Fabrica e o categorie economică și în același timp juridică. Pe măsură ce se dezvoltă industria, multe din regulile dreptului de proprietate trebuie modificate, și aceasta se face adeseori nu prin legislație, ci prin dreptul convențional.

Aș putea vorbi despre proprietatea funciară, păduri, mine, ape, construcțiile orașelor, dar ar fi prea mult. De aceea, trec la dreptul familiei.

După izvoarele de „drept român”, în fruntea familiei se găsește un „*pater familias*” care era nu tatăl, ci șeful familiei. Tot ceea ce intra în familie îi aparținea. Fiica, dacă se mărita, putea să rămână în familia sa, sau să fie primită în familia soțului său, sau a șefului soțului său. Prin iscusința sa, șeful familiei își însușea averile dobândite de supuși în așa fel că acestea deveneau proprietatea sa.

Când am venit în Cernăuți, acum treizeci de ani, am găsit o situație care m-a mirat mult. Aici, la țărani români, tatăl trecea drept singurul proprietar al veniturilor familiale și nu numai al celor moștenite sau donate, ci și al celor

câştigate prin muncă. Când un copil se angaja în serviciu la Cernăuți, tatăl venea în fiecare lună pentru a-i lua salariul. Patronii obișnuiau să depună banii la Casa de economie pentru a nu mai fi supărați, dar atunci tatăl cerea libretul. Dacă se întâmpla ca acesta să nu consimtă a-i ceda salariul, tatăl se înfuria, socotindu-se jefuit de drepturile sale. Dar cazurile de rezistență multiplicându-se, în ultimii ani n-am mai auzit de acest vechi obicei.

Așadar, la această odraslă a poporului românesc se găsea nu de mult încă o urmă a vechii organizații familiale. Ea presupunea o constituire economică și juridică corespunzătoare.

În vechea economie domestică, fiecare membru al familiei contribuia prin munca sa la fondurile familiei, din care trăia el însuși, nici un membru nu cumpăra nimic, nu vindea nimic, nu avea nevoie de bani, căci găsea totul în familie. Atât cât tatăl a zălogit serviciile copilului unui proprietar sau vecin din apropiere, așa încât copilul să nu se depărteze de casa unde găsea cele necesare, obiceiul a existat. Dar îndată ce copilul a fost angajat la oraș, legăturile cu ai săi s-au rupt, vechiul obicei, devenit acum nerațional, a mai persistat câțva timp, prin forța inerției, dar el s-a desființat ca o consecință a descompunerii tradiționalei organizări familiale. Cu toate acestea, a mai rămas o urmă din această trăsătură caracteristică. Aici, membrii familiei lucrează în comun și consumă împreună produsul muncii lor. Se poate zice că în familia țărănească există încă o comunitate de bunuri.

Să vorbim acum despre familia unui lucrător modern. Bărbatul și femeia câștigă pâinea lor, lucrând în fabrică. O parte din salariu le servește pentru a acoperi cheltuielile menajului, restul pentru trebuințele lor particulare. În Europa, de obicei, copiii, de la vârsta de paisprezece ani, lucrează și ei în fabrici; din salariu plătesc hrana lor, părinților. Băieții de la paisprezece ani își petrec timpul mai mult în afară de casa părintească. Fetele rămân în familie până se căsătoresc. În comun ei nu au decât locuința, mobila și munca femeii gospodine, înainte de a pleca și după ce se întorc de la fabrică. Organizația familiei unui lucrător modern se deosebește de organizația familiei țărănești.

În jurisprudență și economie politică, contractul este tratat ca un mijloc pentru a se arăta în drept voința individuală a părților. Aceasta e prea puțin.

În organizația socială de astăzi, contractul este cel mai puternic instrument. Dacă dreptul de proprietate servește ca bază, contractul e forța motrice care pune mașina în mișcare.

În trecut, pe lângă contract erau și alte organizații sociale care jucau acest rol. Astăzi, viața noastră economică se desfășoară în trei faze: producția, schimbul și consumul bunurilor. Bunurile sunt produsele agriculturii și industriei.

În trecut, mai ales în Evul Mediu, producția și consumul nu erau așa de separate ca astăzi, economia domestică producea cea mai mare parte din cele de trebuință omului. În economia domestică lucrau membrii familiei, șerbii și sclavii. Din această organizare primitivă n-au mai rămas decât puține urme în familia țărănească, unde

producția nu este așa de separată de consum. Exceptând aceste resturi ale unei vechi ordini, organizarea muncii în marea proprietate, industrie, casele de comerț, restaurante, cafenele este bazată pe contract. Există contracte cu inginerii, impiegații, lucrătorii, ucenicii, servitorii, iar dacă proprietarul nu va vrea sau nu poate să-și administreze singur proprietatea, el face contract cu arendașul. Afară de acestea, toate întreprinderile moderne: carteluri, trusturi, se bazează tot pe contract.

Există apoi o organizare contractuală a muncii în sindicate și contractul tarifelor. Schimbul de bunuri se face printr-o serie de contracte de cumpărare și vânzare. Contractul de vânzare este cel mai esențial element al marilor organizații de economie națională, care caută bunurile unde se găsesc și le dirijează unde este nevoie. El e strâns legat de contractul de credit. Obiectul creditului nu sunt banii, ci bunurile productive: mașini, instrumente, materie primă. Banii servesc ca intermediar, căci atunci când nu sunt avuții, nu se poate cumpăra nimic. Nici un șurub din marea mașină socială nu se poate cumpăra fără contract. Iată ce se înțelege prin alcătuire economică și socială.

Dar dacă cercetăm Codicele în vigoare, nu vom găsi decât câteva urme din toate acestea. Aceasta este ușor de înțeles, dacă ne amintim că Codicele sunt făcute pentru trebuințele practice ale jurisprudenței, deci nu conțin decât ceea ce prezintă vreun interes pentru jurisconsult. Despre contract nu se vorbește în Cod decât în două articole. Iar regulile cuprinse în cod nu sunt întotdeauna în acord cu organizarea societății. Ele adeseori se depărtează dinadins, pentru motive de ordin moral și politic, englezii au interzis Indiei „Sutra”, după cum la noi s-au interzis duelurile și jocurile de noroc, care totuși mai există.

Dar au fost și motive mai puțin rezonabile: Napoleon, fiind corsican, deci neavând asupra situației femeii idei prea franceze, a introdus în Cod un articol, prin care femeii măritate îi lipsește aproape în întregime capacitatea de a săvârși ceva. Ea nu poate să vândă, să cumpere, să doneze fără consimțământul soțului său.

Din cauza tendinței de unificare a dreptului, așa de obișnuită la legislatori, s-au produs multe conflicte, căci ei au trecut peste raporturile reale ale vieții economice și sociale, neținând seamă că regula urmată în viață nu poate fi unificată, după cum s-ar putea cu regula deciziunii judiciare, făcându-se un cod unic. Dar cauza principală este că nu se cunoaște „dreptul viu”, în care trăiesc jurisconsultii, autori de codice. Ei se mulțumesc cu tot ce este scris, în special cu dreptul roman, fără a se interesa de ceea ce se întâmplă în viață.

Dacă veți cerceta Codicele din acest punct de vedere, veți găsi tratate pe larg materii care existau în dreptul roman, și astăzi figurează, fără a avea vreo importanță.

Este o mare deosebire între dreptul scris și „dreptul viu”, care reprezintă organizația socială în vigoare. Legea, dacă vrea, poate să oprească sau să pedepsească o manifestare a dreptului viu, dar se întâmplă întotdeauna astfel: duelul persistă, cu toate că a fost interzis, bineînțeles că el nu se consideră ca un furt, o crimă, o fărădelege sau delict, ci ca o instituție socială recunoscută sau aprobată.

În general, actul care este în dezacord cu dreptul scris nu e protejat și e declarat fără drept. Noi am văzut că, în Bucovina, țaranul român reclamă pentru sine salariul fiului său. Aceasta e în contradicție cu Codul civil austriac, după care tot ce câștigă copilul îi aparține.

Conflictul dintre dreptul scris și cel viu e evident; femeia franceză, cu toate că o oprește Codul, vinde, cumpără, donează zilnic, fără consimțământul soțului. Însă, într-un act oficial, ea are nevoie de această aprobare.

Aceste contradicții supărătoare sunt înlăturate câteodată și de judecători. Astfel, tribunalele franceze caută să mențină actele femeii măritate, presupunând o autorizare tacită a soțului.

Dar nu e vorba numai de această contradicție destul de rară; punctul principal este că din tot ce formează organizația economică și socială a țării, numai o mică parte poate fi cuprinsă în lege. Viața e prea imensă, prea complexă ca să poată fi cuprinsă în scris, după cum nici fluviul nu poate fi închis într-un iaz, în care dacă pătrunde ceva, nu este torentul viu, ci apa moartă, care nu intră niciodată multă.

Făcând abstracție de toate acestea, veți vedea că alcătuirea societății se schimbă în fiecare zi, în fiecare moment, slova rămâne însă neschimbată. Gândiți-vă numai la noile raporturi juridice create prin industria electrică, prin noi feluri de societăți, contracte nemaipomenite mai înainte.

Pentru ca jurisprudența să săvârșească un acord între dreptul scris și cel viu, trebuie să găsească noi forme juridice, alte regulamente, alte subterfugii, dacă le preferă. Pentru aceasta, dreptul viu trebuie studiat, însă nu cercetând texte, unde nu vom găsi nimic, ci căutându-l acolo unde există: în sate, orașe, câmpii, păduri, mine, fabrici, uzine, case de comerț, bănci, iar pe urmă să studiem documentele. Se cunosc foloasele pe care le-au adus documentele științei, ceea ce e ca documentele moderne să fie supuse la un studiu tot atât de aprofundat ca și documentele istorice.

Am căutat să pun în practică această teorie, formând Seminarul de „drept viu”, la Universitatea din Cernăuți, acum 15 ani. Am completat un chestionar, pe care l-am tipărit, așa ca era la îndemâna fiecărui student. În timpul vacanței, fiecare avea ocazia să răspundă la chestiunile privitoare la: constituirea familiei la sate, dreptul funciar, contracte, dreptul de succesiune. După aceea, am făcut excursii pentru a vizita pășunile la sate. Rezultatele au fost foarte interesante. Fiecare pășune avea dreptul său real și particular.

În urma lucrărilor făcute de studenți, dintre care cele mai de valoare au fost ale domnului Cotlarciuc, care s-au tipărit, am făcut o colecție sistematică de documente, care din nenorocire a fost distrusă în timpul războiului.

Poate mă veți întreba la ce servește studiul dreptului viu. Eu vă voi răspunde că utilitatea lui este incontestabilă pentru știința dreptului, legislație, jurisprudență, învățământ.

Mai întâi pentru știință, eu cred că trebuie să ne cunoaștem țara. Dar a cunoaște țara nu înseamnă a cunoaște numele orașelor și vârfurile munților, ci a cunoaște starea societății. Pentru aceasta, dreptul viu este indispensabil, căci el

arată adevărata alcătuire a societății și adevărata manifestare a vieții naționale. Vă voi da o probă: știți că dreptul primitiv era strict național, ceea ce înseamnă că era strict legat cu persoana care nu putea fi judecată decât după dreptul național. Dreptul roman era dreptul cetățenilor romani: „jus proprium civicum Romanorum”. Au existat supuși romani care nu aveau dreptul de cetățeni, dar acestora nu li se aplicau „jus civile”, ci „jus gentium”.

În imperiul lui Carol cel Mare, fiecare individ era judecat după dreptul națiunii sale, după dreptul franc, burgund sau roman, dacă era roman sau preot, căci biserica trăia după dreptul roman: „ecclesia vivit lege Romana”.

Aceasta e perioada dreptului personal; ea a fost continuată de perioada dreptului teritorial, existent și astăzi. Dreptul teritorial este bazat pe regula deciziei, despre care am vorbit. Când cercetăm adevăratul izvor al dreptului și al constituirii sociale, vechiul principiu al „naționalității dreptului” apare într-o splendoare antică.

În Bucovina, unde sunt nu mai puțin de opt națiuni, și anume: români, ucraineni, germani, evrei, armeni, unguri, slavi, țigani, alcătuirea proprietății funciare la sate, constituirea familiei, contractele, testamentele arată deosebiri remarcabile.

Noi vedem că dreptul personal, așa cum îl găsim în pragul istoriei dreptului, este pierdut și, prin urmare, înlocuit cu dreptul teritorial, căci în mijlocul unei societăți moderne trebuie să ne coborâm de la superficialitatea dreptului, reprezentată prin regula de decizie, la realitatea lui, care este organizarea socială. În curând ne vom putea da seama de ce în secolele trecute dreptul era personal: regulile de decizie, după cum am arătat în *Sociologia dreptului*, erau opera legislației, jurisprudenței sau științei. Ele au existat la începutul civilizației într-un număr restrâns, căci științele pomenite mai sus erau în momentul apariției. De aceea, tribunalele erau silite a-și scoate deciziile din starea concretă a omului, care era un nobil, un om liber, un sclav sau un șerb; constituirea concretă a familiei din situația concretă a fondurilor, care au fost create prin contractul de cumpărare sau de donație.

Acestea sunt tocmai lucrurile pe care le avem în vedere când studiem „dreptul viu”. Acestea sunt mai personale decât regula de decizie, abstractă și generalizată, care poate fi formulată fără a avea în vedere relațiile concrete sau poate fi adusă de aiurea.

Trebuie să considerăm chestiunea și într-o altă lumină: se știe că guvernele cheltuiesc în prezent foarte mulți bani pentru a avea o statistică exactă, căci ea este baza administrației, legislației, pe lângă serviciul ce îl aduce științei. Însă, adeseori, m-am întreat ce valoare au datele statistice dacă nu se ia cunoștință de relațiile juridice pe care se compun. Când aflu că într-o țară proprietatea funciară a fost grevată cu 400 de miliarde, aceasta nu îmi spune nimic, căci natura ipotecii depinde, mai ales, de conținutul titlului. Ar fi imposibil și în același timp inutil de a

înșira toate titlurile. În fiecare țară există un mic număr de tipuri: cinci, șase, cel mult zece, pe care le putem clasifica și numerota. Se poate face același lucru cu celelalte părți ale statisticii.

A zice că există atâtea proprietăți, cu o întindere de cinci sau zece hectare etc. sau că atâtea hectare au pământ arabil, loc de pășune, păduri este prea puțin, căci trebuie să se cunoască situația juridică a proprietății funciare, felul de achiziție, prin cumpărare, contract, căsătorie sau succesiune, dreptul real, obligațiunile foarte complicate ale pășunilor, pădurilor etc.

Studiul dreptului viu este indispensabil pentru legislație. Astăzi ea plutește în aer, abstractă, fără cunoștința faptelor empirice: dacă vreunul este strâmtorat din cauza cizmei sale, el cere o lege care să interzică cizmele prea strâmte. Legislația fiind cea mai importantă funcție într-un stat modern, ea trebuie să fie bazată pe cercetările științifice ale faptelor vieții sociale.

Am arătat că cifrele statistice sunt insuficiente atâta timp cât nu cunoaștem faptele juridice la care se raportează. Deci, dreptul viu trebuie să le procure.

Administrația juridică întâmpină aceleași greutăți. În toată Europa se aude plângerea că judecătorii sunt străini de viață (*Weltfremdheit der Richter*), pe care o înțeleg foarte puțin.

Aici este locul de a ne întreba prin ce mijloc vor ajunge s-o înțeleagă mai bine. Acum 106 ani ajungeau s-o înțeleagă mai bine. Acum 106 ani ajungeau la aceasta cu destulă ușurință, prin exercițiul meseriei lor. Atunci relațiile dintre oameni erau clare, simple, aproape identice în țara întregă.

Când un judecător rămânea zece ani în funcția sa, devenea ceea ce se poate numi un priceput în afacerile juridice: aceasta nu înseamnă că el cunoștea mare lucru din „dreptul viu”, dar cunoștea destul pentru a face o bună impresie. Astăzi însă viața a devenit atât de complicată și de variată, încât cunoștințele care ne vin inconștient din neamul în care trăim nu ajung.

Pentru a decide într-o chestiune, trebuie să aprofundăm toate secretele bursei, pentru a dezlega o alta, vom avea nevoie de chimia alimentară, pentru a rezolva o a treia, avem nevoie de economia forestieră.

Judecătorii, care simt imposibilitatea de a cunoaște toate ramurile vieții, cu care profesiunea lor îi pune în contact, se lasă în grija experților. Dar dacă judecătorul nu poate controla pe expert, nu el, ci expertul este acela care hotărăște procesele, iar deciziei juridice care rezultă îi lipsesc toate garanțiile de care este înconjurată prin drept și constituție.

În acest moment, am ajuns la punctul esențial, care a fost pentru mine punctul de plecare, când am fondat Seminarul meu pentru cercetarea „dreptului viu”.

Eu, prin acesta, n-am urmărit numai un scop științific, ci și un scop pedagogic. Este, desigur, imposibil de a instrui pe tinerii juriconsulți în așa fel încât să cunoască toate științele care pot veni în chestiune în certurile juridice. Dar se poate forma o metodă de învățământ care să dezvolte în ei capacitatea indispensabilă pentru a se regăsi în toate încurcăturile vieții.

Dacă mă veți întreba care sunt calitățile prețuite de mine ale unui jurisconsult, vă voi răspunde că nu vor fi nici istețimea, nici finețea spiritului, care este atât de mult lăudată, nici înțelegerea istorică, care va fi foarte necesară pentru a descifra inscripții egiptene, dar care se poate părăsi în practica judiciară, și încă mai puțin o pătrundere filologică pentru a simți fiecare interpelație în *Digestele* lui Justinian; ceea ce apreciez sunt ochii care văd și urechile care aud.

Eu cer unui jurisconsult ca el să știe să-și întrebuițeze bine simțurile, și sarcina cea mai grea a învățământului juridic este de a educa simțurile în acest scop.

Este un mare rău că nu ne servim pentru a învăța dreptul decât de hârtie și cărți. Hârtie întrebuițăm la cursurile univesitare, hârtie la seminarii, hârtie la examene.

Profesorul de medicină arată candidatului ceva la microscop și îl întreabă ce vede, dacă tânărul nu vede nimic e greșeala lui, deci nu va trece examenul. Sau dacă candidatul, punând urechea pe pieptul bolnavului, nu aude nimic, este tot greșeala sa, deci nu va trece examenul.

Dar profesorul de drept nu are autorizația de a face candidatului o întrebare la care nu s-ar putea răspunde fără ajutorul celor cuprinse în cărți. Studentului i se cere știință, nu apercere.

Seminarul de drept viu este sortit a remedia acest inconvenient și până acum scopul a fost atins.

Îndată după prima lecție, întreaga mentalitate a elevilor mei s-a schimbat. Nimeni nu se mai ocupa de texte și de interpretările lor, dar unul îmi vorbea despre un obicei ciudat din satul său, altul de o învoială care i-a fixat atenția, un al treilea despre vreo obligație bizară.

Abstracțiunile goale și generalizările nebuloase dispar. Dreptul devine concret, precis, simțitor, perceptibil, căci elevii încep să învețe a-și întrebuița ochii și urechile lor.

DESPRE STATUTUL STRUCTURAL ȘI FUNCȚIONAL AL CULTURII

NADIA STAHOVSKI

Se știe că, în literatura de specialitate, conținutul unor concepte fundamentale cu care lucrează științele socio-umane este controversat. Orice dicționar de sociologie ne oferă tabloul „pluralismului” semantic al unor concepte fundamentale cum sunt: *structura socială*, *instituția*, *cultura* și, mai nou – *globalizarea*. Astfel, termenul *structură socială* este definit, în antropologia socială și sociologie prin termenul de *instituție*, al cărui câmp semantic nu este clar conturat nici măcar în cadrul unei școli. În etologie, termenul de *structură socială* este folosit pentru desemnarea raporturilor dintre indivizi – animale sau dintre grupuri formate după criterii biologice (vârstă și sex).

Cultura – un concept de cea mai mare importanță atât pentru înțelegerea motivației comportamentului uman, cât și pentru descifrarea funcționării întregului social – este „prea amorf, confuz și pur și simplu contradictoriu”. Principalele cauze ale acestei situații sunt următoarele: 1. Termenii referitori la unul și același fenomen s-au format în diferite domenii de cunoaștere, în epoci istorice diferite, pentru a satisface nevoi teoretice și practice diferite. Ca atare, ei au migrat în timp și spațiu socio-cultural dintr-un domeniu de investigație în altul, unde s-au încărcat cu alte conotații, în funcție de școală și de disciplină. Acest sincretism semantic a fost facilitat de lipsa unui model teoretic al întregului social, în care este integrat fenomenul cercetat și care ar fi recunoscut de reprezentanții diferitelor științe socio-umane. De exemplu, termenul *instituție* a fost preluat de juriști ai epocii moderne din dreptul roman și folosit în filosofia dreptului (Willms B., 1971), de unde a migrat în sociologie și etnologie, cu conotații noi. 2. Complexitatea fenomenelor socio-umane ce permite abordarea lor din diferite perspective și crează iluzia că, pentru „cercetarea concretă”, nu ar fi mare nevoie de un model teoretic al întregului și că ar fi suficiente – deci adecvate obiectului – „teoriile contextuale”. Absența unui model teoretic al întregului social ca un *sistem de referință recunoscut* în diversele științe socio-umane a generat *diferența limbajelor* cu care sunt descrise aceleași fenomene¹.

¹ În sociologie s-a încetățenit termenul de rol, pentru a desemna variația comportamentului uman în diferite împrejurări instituționale. Din păcate, termenul sugerează o intenționalitate, o nuanță de artificialitate, de „joc”. În același timp, în antropologia culturală se folosește termenul de „pattern comportamental”, care este mai organic legat, după părerea noastră, de natura socială a omului.

În ceea ce privește conceptul de *cultură*, acesta are două câmpuri semantice principale, fiecare cu propriul domeniu de origine, propria-i istorie și propriul său limbaj. Unul este alimentat de etnologie, antropologia socială și cea culturală, iar celălalt este elaborat de teoreticieni și istorici ai artelor, religiei, filosofiei, științei, de culturologi. Primul produce o mulțime de definiții [4], iar al doilea se întemeiază pe reprezentarea generală despre cultură ca un domeniu de activitate spirituală creatoare. Aceste câmpuri au, totuși, în comun, presupuziția tacită că, în cadrul întregului social, ar exista o serie de fenomene care au anumite funcții, chiar dacă sfera lor de manifestare – cea a *culturii* – este controversată. Există, însă, poziții care neagă existența unei asemenea sfere, în care cultura să se poată distinge. Acestea identifică în general, cultura cu socialul, ca un rezultat al activității umane [1], sau cu creativitatea.

Avem convingerea că este nevoie de un *model teoretic conceptual operațional² dezideologizat* al întregului social aplicabil în analiza atât a societăților complexe contemporane, cât și a celor neliterate, tribale, întrucât ambele aparțin aceleiași clase de sisteme – clasei sistemelor sociale. Un astfel de model ar permite precizarea conținutului a o serie de concepte (ca structura socială, instituția, cultura). El ar crea un sistem criterial unitar de referință, care să fie operațional în toate științele socio-umane, precum și o bază pentru unificarea, în oarecare măsură, a limbajului. Toate acestea sunt necesare pentru eficiența comunicării ~~între~~ diversele școli. Acest model ar oferi posibilitatea de a contura conținutul conceptului „cultură”, statutul obiectiv structural și funcțional al culturii. Studiul de față propune o încercare în această direcție.

Despre modelul teoretic al analizei sistemice. Demersul propus se poate realiza cel mai bine, în opinia noastră, pornind de la modelul teoretic sistemic elaborat de sistemistul american S.Optner [10], pentru soluționarea problemelor economice și optimizarea funcționării instituțiilor și firmelor. Au existat destul de multe încercări de a folosi conceptele sistemice pentru construirea modelului teoretic al macrosistemului social [16]. Variantele prezentate de acest autor necesită unele considerații impuse de evoluția abordărilor sistemice. În anii '60-'80, abordările sistemice ale societății se bazează pe definiția general-abstractă a sistemului în termenii teoriei mulțimilor. Fiind prea abstractă, în timp, aceasta s-a dovedit a fi insuficientă pentru investigarea aspectelor structurale și funcționale ale sistemelor neliniare, supercomplexe, multinivelare, instabile, ale macrosistemului social și subsistemelor sale. Respectiv, ele s-au dovedit a fi inoperante în cercetarea concretă, nemaivorbind de investigația secțiunii diacronice a acestor sisteme.

² Pătrunderea metodelor de modelare matematică și în domeniul științelor socio-umane nu înlătură următoarea problemă: „folosirea metodelor formale nu devine eficientă decât atunci când în procesul de formalizare se aleg noțiuni clare, explicite, în calitate de concepte de bază, precum și de concepte care indică reguli de formare a construcțiilor complexe” (Vasiliev P.V., 1994). Există părerea că, un sistem cu cât este mai complex, cu atât va fi mai mare ruptura dintre apariția concepției calitative și modelul matematic.

Abordările sistemice, structuraliste (or, conceptul de *structură* nu are sens fără cel de *sistem*) din sociologie au stârnit criticile vehemente ale „umanștilor”, fiind negată însăși posibilitatea și eficiența abordării sistemice globale a societății, precum și caracterul de *sistem* al realității sociale [16]. Criticile de acest gen se alimentau atât din cunoașterea insuficientă a realizărilor mișcărilor sistemice, cât și din limitele modelului aplicat. Nivelul reprezentărilor sistemice în științele socio-umane a determinat și disputa dintre descrierea structuralistă („structuralism”) și cea funcționalistă („funcționalism”) a sistemelor sociale. Nivelul de astăzi al elaborărilor teoretice în domeniul studiului sistemelor dinamice neliniare instabile prezintă această problemă în alți termeni. Concepția lui J. von Neumann asupra pragului de complexitate [3] diferențiază două stări calitativ deosebite, din punct de vedere structural și funcțional, ale unui sistem complex, dar și două modalități posibile ale descrierii acestuia. Lucrările matematicienilor A.N. Kolmogorov și K. Gödel confirmă concluzia lui von Neumann privind criteriul de alegere și valoarea de conținut a acestor descrieri. Pentru sistemele simple este mai eficientă abordarea funcțională (deci, descrierea directă în termeni funcționaliști), pe când pentru comportamentul sistemelor complexe este mai eficientă descrierea indirectă, mediată, prin descrierea structurii care realizează acest comportament. Acesta este un fapt metodologic important, bazat pe echivalența plenitudinii ambelor moduri de descriere și neechivalența lungimii (simplității) descrierii [3]. Ambele modalități de descriere trebuie, însă, să se sprijine pe un model teoretic calitativ explicit al sistemului, al celui social în cazul nostru.

Elaborările din domeniul sistemelor complexe neliniare au precizat conceptul de structură care, în majoritatea cazurilor, a fost definit tot în termenii teoriei mulțimilor ca un raport invariant dintre elementele sistemului. Precizarea reunește – și operaționalizează – abordarea structurală și funcțională; în această perspectivă, structura este văzută ca o „caracteristică a organizării interioare a sistemului care determină modalitățile de comportare (adică, de funcțiile – nota ns.) a acestuia în diferite condiții în timp diferit” [13]. Pe de altă parte, sistemele complexe – atât vii, cât și cele sociale – se dezvoltă și structura lor se modifică. Ce au comun, din punct de vedere structural – dacă este să ținem cont de definiția lui Vasiliev – un trib de vânători (culegători) din bazinul Amazonului și societatea postindustrială? Descrierea specificului structural al clasei de sisteme de care ține sistemul studiat are o importanță hotărâtoare pentru operaționalizarea modelului teoretic al acestuia.

Modelul conceptual calitativ al analizei sistemice elaborat de Optner permite precizarea tocmai a structurii fundamentale – invariante – a sistemului dinamic în genere. Modificarea structurii fundamentale poate da naștere unei noi clase de sisteme. Astfel, modificarea structurii fundamentale a sistemului biologic a generat o nouă clasă de sisteme – cele sociale. Conceptul de structură este legat, de regulă, de ideea stabilității organizării și comportamentului sistemului într-un interval de timp determinat. Termenul „structură fundamentală” este menit să desemneze un raport intern invariant în toate modificările sistemului dat în timp. Identificarea

mecanismului și limitelor *modificărilor organizării* (deci, ale dezvoltării) *sistemului în condițiile invarianței structurii fundamentale* constituie o problemă implicită și necesită un demers special.

Modelul sistemic elaborat de S. Optner are o serie de avantaje, din punct de vedere al prezentului demers. 1. El este creat pe baza studiului funcționării unor subsisteme ale macrosistemului social, ce pot fi considerate ca aparținând clasei sistemelor sociale. Autorul își definește modelul din perspectiva menirii acestuia de a construi o *reprezentare veridică a lumii reale*. 2. Este un exemplu de descriere structurală a unui sistem funcțional. Or, sistemele funcționale pot fi definite sistemic ca „bazate pe principiul transformării stimulilor de intrare, venind din mediul exterior, în secvențe de ieșire augmentate de structura legăturilor inverse (feedback). Astfel de sisteme nu sunt „compuse” din elemente; ele corespund integralității din paradigma sistemică” [13]. 3. Sistemul este definit din perspectivă dinamică: categoria fundamentală a modelului este aceea de *proces*. Procesul de bază reprezintă și *criteriul* de separare a unui sistem de mediu (sau de sistemul supraordonat), precum și de identificare a legăturilor structurale externe și interne ale sistemului. În cercetare el reprezintă implicit un criteriu pentru „decompoziția naturală” a obiectului complex de cercetare, a sistemului în subsisteme. 4. Toți termenii modelului sunt definiți riguros sistemic, adică, raportat la un ansamblu referențial de criterii de conținut. 5. Conform precizării lui S. Optner, modelul ajută la soluționarea „problemelor mari calitative” slab structurate. Astfel de probleme apar într-un sistem atunci când structura și elementele (am spune mai exact: *componentele structurale*) acestuia, condițiile și finalitățile (scopurile) nu sunt cunoscute decât parțial. Or, acesta este cazul „problemei” culturii. Pentru astfel de probleme, metoda lui S. Optner „dispune de un set de tehnici care *ușurează detectarea structurii*” [10], (subl. ns.). 6. În sfârșit, este foarte important faptul că „unul și același set de termeni poate fi folosit pentru descrierea atât a sistemelor foarte mari, complexe, cât și a celor foarte mici, simple” [10]. Este logic să tragem de aici concluzia că „setul de termeni” al unui astfel de model teoretic este aplicabil și în „detectarea” structurii macrosistemului social.

Specificul sistemelor sociale. În lipsa spațiului necesar demonstrației, postulăm că sistemul social se caracterizează prin ansamblul de sisteme supraindividuale și suprapopulaționale³, materiale și spirituale (unelte, instituții, așezări, limbă, pattern-uri comportamentale, științe, arte, filosofie etc.) pus în mișcare, *procesat de populație*. Ele sunt artificiale și supraindividuale în sensul că sunt create de oameni și se transmit din generație în generație. Au apărut și s-au dezvoltat ca un mijloc de supraviețuire al speciei *Homo Sapiens*. Sistemele din acest ansamblu servesc în mod direct sau indirect, producției bunurilor materiale și spirituale minim necesare reproducerii speciei umane

³ Supraindividuale în sensul că nu au fost create de un individ sau de o populație după un plan prestabilit, ci s-au format în procesul istoric îndelungat, prin contribuția mai multor generații. Fiecare om apărut pe lume (și generație) le găsește „gata făcute”.

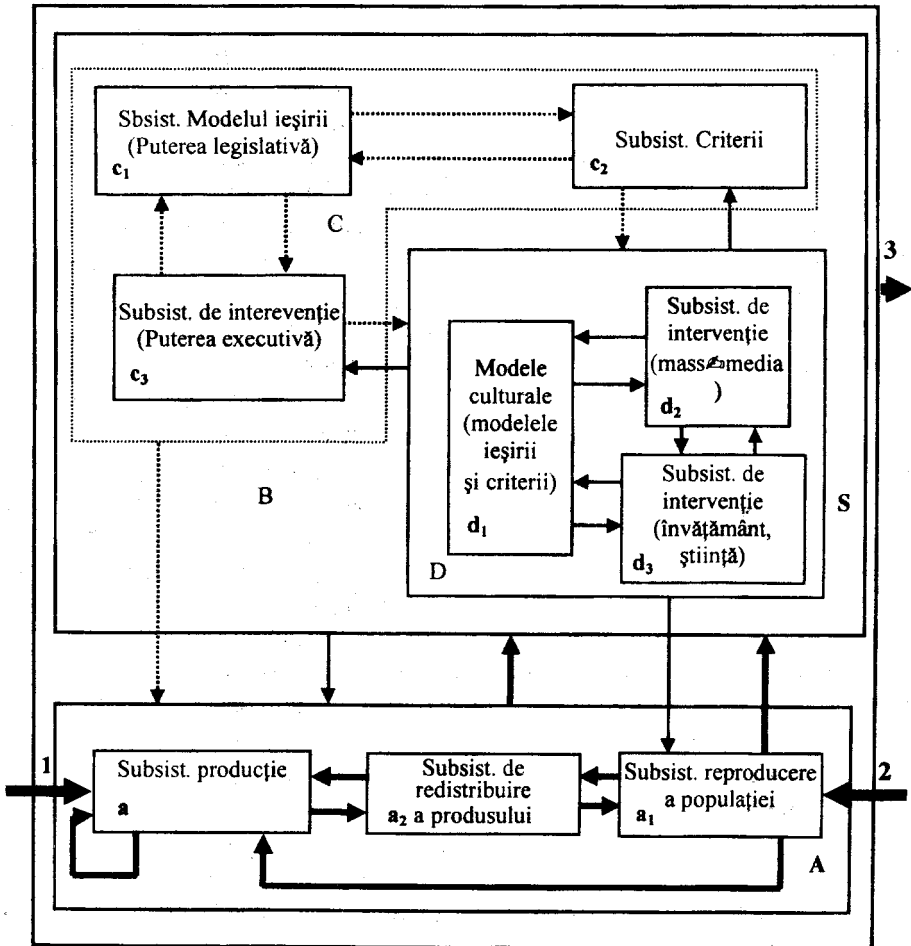
la un nivel numeric care să îi asigure supraviețuirea. (Facem abstracție, aici, de alte finalități și funcții ale ansamblului în discuție, dobândite și dezvoltate de-a lungul istoriei). Vom considera ca proces de bază al sistemului social *procesul integrat de producție și de reproducere a populației*. Spre deosebire de reproducerea fizică a indivizilor în sistemele biologice, reproducerea în sistemele sociale are ca finalitate *socializarea*. Adică, formarea, la indivizi, a unor însușiri necesare pentru îndeplinirea funcției lor de *procesori* în diferite subsisteme ale sistemului social, în cadrul relațiilor nebiologice. Ni se pare util să insistăm asupra funcției principale, a „rolului” individului uman în sistemul social. În perspectiva dinamică asupra sistemului social, omul nu este un „element” al acestuia. Făcând abstracție, aici, de alte funcții și activități ale omului, precum și de scopurile sale, omul îndeplinește în sistemul social *funcțiile procesorului* (*processor* - lb. engl.). După S. Optner, procesorul este „transformatorul repartiției spațio-temporale a energiei” [10]. În sistemul social, omul (populația) este cel ce îndeplinește această funcție. În plus, în sistemul social, el este izvorul acelei „energii libere”, despre care vorbește I. Prigojine și care generează destabilizarea și restructurarea unui sistem dinamic neliniar. Procesorul activează intrarea (input), transformând-o în ieșire (output). În producție, rolul acesta este îndeplinit și de mașini. S. Optner folosește într-un loc sintagma de „procesor uman” pentru un caz particular al raportului om-mașină. Privit cu atenție, însă, omul își dezvăluie rolul de procesor universal, de „procesor al procesorilor”, în vreme ce mașinile sunt procesori specializați, creați pentru transformarea tipurilor particulare de energie. Funcționarea lor depinde de energia omului. Omul-procesor poate fi privit ca un sistem bio-social polifuncțional cu mai multe finalități (scopuri), pe care le conștientizează și le ordonează (dar le și creează). Numărul „programelor” activității sale, deși supus restricțiilor obiective și subiective, este destul de mare. El poate interveni în programul de activitate și de comportament prescris de instanțele reglatoare, poate devia de la acesta, sau acționa după un program propriu. Deci, are o **anumită marjă de libertate**. Or, funcționarea macrosistemului social și a tuturor subsistemelor sale (inclusiv a celor tehnice) depinde în *întregime* de activitatea umană. Iar motivația comportamentului uman este condiționată nu numai de caracteristicile personalității sale, inclusiv de parametri fiziologici și de înclinațiile psihologice, după cum susține S. Optner, dar și de interesele individuale și de grup, precum și de modelele culturale.

Modelul calitativ structural-funcțional al macrosistemului social. În cele ce urmează, se face o încercare de a aplica modelul lui S. Optner pentru a preciza structura macrosistemului social ce a dezvoltat toate componentele structurale. Se înțelege că această precizare nu poate fi decât simplificatoare, schematică, dar suficientă pentru realizarea obiectivului pe care și-l propune studiul de față. Pentru modelul său conceptual, sistemistul american a recurs la categorii ale ciberneticii: *intrare, ieșire, feedback; cutia neagră* este înlocuită cu conceptul de *proces*, despre care există anumite informații, fie chiar și incomplete. Structura procesului de reglare (conducere; Optner folosește termenul „*control*”) cu ajutorul *conexiunii inverse* este concretizată

pentru sistemele sociale prin introducerea unor noțiuni ca *modelul ieșirii, ieșire reală, restricție, verificarea concordanței, (test of consistency), modelul intervenției* (intervention). Termenul de *proces* este specificat ca *proces de bază*.

În continuare, se face o încercare de a organiza și interpreta la nivel foarte abstract informația accesibilă nouă din domeniul istoriei, sociologiei și antropologiei sociale, pe baza modelului analizei sistemice. În lipsa spațiului necesar realizării acestui obiectiv în toată amploarea lui, ne vom concentra asupra categoriilor fundamentale: *procesul de bază și reglarea prin conexiune inversă*. Din această abordare a rezultat schema nr. 1, care se referă la o societate care și-a diferențiat *componentele structurale*. După cum se va vedea mai jos, ea este valabilă și pentru societățile cele mai mici (tribale, neliterate).

Schema nr. 1

Legenda

S – macrosistemul social; componentele sale structurale;

A – procesul de bază cu subsistemele: a – subsistemul producției, a₁ – subsistemul reproducerii populației, a₂ – subsistemul redistribuirii produsului;

B – subsistemul reglării (conducerii) cu ajutorul conexiunii inverse, cu subsistemele:

C – subsistemul reglării exterioare: c₁ – subsistemul modelului ieșirii (puterea legislativă), c₂ – subsistemul criteriilor (resursele materiale și umane, interese de clasă, modele culturale, mai ales ideologii etc.), c₃ – subsistemul intervenție (puterea executivă);

D – subsistemul reglării interne: d₁ – subsistemul modelelor ieșirii procesorului și criteriilor (modele culturale), d₂, d₃ – subsistemele de intervenție (învățământ, științe, mass-media);

— — — — — 1 – fluxul de informație socială codificată în modele culturale;

— — — — — 2 – fluxul de informație socială codificată în legi, instrucțiuni, decrete etc.;

— — — — — 3 – fluxul de materie, energie, procesori (forța de muncă: oameni instruiți pentru producția materială și spirituală);

— — — — — 2 – intrări amestecate (radiațiile cosmice, modificările climatei, epidemii, cataclisme etc.)

— — — — — 3 – ieșirea macrosistemului (starea);

Am încercat să arătăm că sistemul social reprezintă un ansamblu de sisteme supraindividuale (și suprapopulaționale) materiale și spirituale, procesat de populația umană. Acest ansamblu servește, în mod direct sau indirect, producției de bunuri minimum necesare reproducerii speciei la un nivel numeric ce i-ar asigura supraviețuirea. (Facem abstracție, aici, de finalitățile și funcțiile ansamblului în discuție, dobândite și dezvoltate de-a lungul istoriei). Acest „mijloc de supraviețuire” are, deci, ca proces de bază, un proces integrat de producție și de reproducere a populației (subsistemul A, schema 1). Spre deosebire de reproducerea fizică a populației din sistemul biologic, reproducerea populației în sistemul social are puternice *finalități și caracteristici nebiologice*. Științele socio-umane le numesc *socializare*. Scopul socializării este *formarea indivizilor umani în vederea îndeplinirii funcției lor de procesori în diferite subsisteme ale macrosistemului social, în cadrul interrelațiilor nebiologice*. Tocmai în totalitatea unor astfel de însușiri se manifestă ceea ce se numește „natura socială” a individului uman (și a speciei *Homo Sapiens*), precum și natura socială a reproducerii populației.

Producerea mulțimii de obiecte necesare satisfacerii nevoilor tot mai diversificate ale populației este un proces colectiv. Chiar în forma sa cea mai simplă, el generează diviziunea muncii, adică o contribuție calitativ diferită a participanților direcți și indirecti. La rândul său, diviziunea muncii este *generatoare de sistem* nu numai în sensul stratificării și restructurării relațiilor interumane, conform nevoilor sale, după criterii nebiologice, dar și în sensul că, dând naștere problemei repartiției produsului (și criteriilor acesteia), diferențiază însuși procesul de bază.

„Soluția” problemei repartiției a constat, deci, în apariția celui de-al treilea subproces (subsistem) al procesului de bază (a₂ din schema 1), care realizează repartiția produsului. Formele concret-istorice ale acestui subsistem sunt variate, și la fel de variată este și organizarea lui internă, dar *funcția* sa în ansamblul macrosistemului este *invariantă*. Lucrările etnologilor și antropologilor descriu bogăția formelor de repartiție a produsului în societățile preliterate, unde nu au

existat niciodată „piață” sau bani și nici obiecte cu funcția de echivalent în schimbul produselor. Forme ale repartiției ritualice sunt descrise, printre alții, de B. Malinovsky [8] și M. Herskovits [2]. Comerțul, precum și sistemul de impozite etc., sunt forme complicate de distribuire a produsului în societățile cu forme dezvoltate de proprietate privată sau de stat asupra mijloacelor de producție. Potențialul structurant al criteriilor de repartiție (problematice necesită investigații concret-istorice) crește o dată cu numărul categoriilor populației care nu participă direct la procesul de producție și o dată cu evoluția formelor proprietății.

În schema 1 este prezentată structura procesului de bază (A) a macrosistemului social (S), în care sunt defalcate trei subprocese integrate, trei subsisteme mari. În societățile literate, fiecare subsistem este foarte complicat, fiind studiat de discipline speciale. Desfășurarea „normală” a procesului de bază trebuie să aibă drept rezultat menținerea populației la un nivel numeric suficient pentru ca aceasta să își îndeplinească funcția de procesor, adică să supraviețuiască. Este evident că raportul dintre aceste componente care au, fără îndoială, niște indicatori cantitativi și calitativi pentru fiecare tip de societate pe diferitele lor trepte de dezvoltare, determină starea de echilibru a sistemului social. Iar starea de echilibru poate fi considerată, dacă ar fi să folosim un termen antropomorf, ca „scop” al funcționării oricărui sistem dinamic, finalitatea sa obiectivă.

În sistemele dinamice suficient de complexe, această tendință spre echilibru se asigură prin diferențierea unui *subsistem de reglare* care se numește, în ceea ce privește societatea, *formă de putere sau de guvernare*. În sistemele pentru care S. Optner a creat modelul conceptual de analiză sistemică este vorba de *reglare* (conducere) *cu ajutorul conexiunii inverse*. Ea este descrisă în termeni definiți sistemic, și anume: 1. *ieșire* - un rezultat real al funcționării sistemului; *starea sistemului* este și ea considerată *ieșire*; (3 în schema 1); 2. *Modelul ieșirii sistemului* (c_1) - rezultatul dorit sau finalitatea preconizată a funcționării sistemului (în cazul de față se au în vedere scopurile formulate de oamenii-procesori ai subsistemului de reglare); el se construiește ținând seama de constrângeri (constraints); 3. *verificarea concordanței (test of consistency)* - compararea lui c_1 cu 3 prin aplicarea criteriilor sau standardelor funcționării sistemului (c_2); 4. *Stabilirea și evaluarea* - interpretarea diferenței cantitative și/sau calitative dintre c_1 și 3; 5. Pe baza acestei evaluări se elaborează *modelul de intervenție* - model al „măsurilor”, modificărilor în procesul de bază sau în parametrii sistemului. Scopul acestui proces coerent de conexiune inversă, controlat în fiecare verigă, este, în cazul sistemelor analizate de S. Optner, modificarea procesului în curs de desfășurare, în vederea înlăturării disfuncțiilor pentru a păstra indicatorii de ieșire sau a-i îmbunătăți. Fiecare componentă structurală (subsistem de gradul 1 al macrosistemului) are propriul său subsistem de reglare și, prin urmare, criteriile și standardele sale trebuie să fie corelate cu cele ale altor subsisteme și cu criteriile subsistemului de reglare ale macrosistemului. Altfel, spune S. Optner, sistemul funcționează în condiții contradictorii, ceea ce poate duce

la distrugerea legăturilor structurale. Se pare că starea contradictorie este obișnuită pentru sistemele sociale, exprimând caracterul lor instabil. Mai multe probleme, afirmă Optner, sunt generate de un context contradictoriu, iar unele din cele mai mari realizări ale oamenilor au rezultat din situații imposibile [10].

Tuturor componentelor modelului prezentat li se pot evidenția, în societate, realități corespunzătoare. Acolo, însă, ele se prezintă într-un mod foarte specific - nu întotdeauna coerent, dar deseori funcțional deformat și contradictoriu. Această particularitate constituie unul din izvoarele instabilității sistemelor sociale și este *direct legată de poziția specifică a omului ca procesor în sistemul social*.

Înainte de a schița, aproximativ, verigile conexiunii inverse în realitatea empirică a vieții sociale, a unui sistem supercomplex, ierarhic organizat, trebuie precizat un aspect important pentru macrosistemul social, dar pe care sistemistul american îl ia în discuție numai în ceea ce privește reglarea procesului tehnologic și a procesorului tehnic (mașina): este vorba de două tipuri de reglare prin feedback, existente în sistemele vii și în cele sociale. În ceea ce privește sistemele vii, diferențierea dintre reglarea internă și cea externă o face biologul american T. Waterman în cadrul analizei proceselor biochimice din celulele vii. În fond, este vorba de raportul dintre mecanismele de reglare ale diferitelor nivele ierarhice ale procesului de bază al unui sistem [14]. Cu toate deosebirile dintre un sistem viu și unul social, caracteristica lor comună o constituie nu numai existența a două tipuri de reglare, dar și funcțiile lor: reglarea internă activează, maximalizează procesul, pe când cea exterioară îi impune limite, restricții.

Subsistemul de reglare a macrosistemului social. În sistemul social dezvoltat, *funcțiile reglării exterioare* (C în schema 1) sunt îndeplinite de conducerea societății prin acte normative codificate (cărora le sunt subordonate acte normative particulare), respectiv, prin legi. Ele reglementează prerogativele puterii, drepturile și îndatoririle diferitelor categorii sociale față de puterea politică și instituțiile politice și sociale (și invers), relațiile de proprietate etc. În mare parte, acest control este strict, fiind exercitat prin constrângere. Se poate spune că reglarea exterioară asigură o coerență destul de strictă funcționării componentelor structurale ale sistemului social și controlul asupra societății - a raportului dintre diferite categorii sociale (de procesori). Ea elaborează „modelul ieșirii”, formulând scopurile în conformitate cu raportul de forță dintre clase. Se pare că reglarea externă s-a diferențiat din unicul tip de reglare realizat prin ritual, într-un sistem relativ autonom, o dată cu apariția proprietății private asupra mijloacelor de producție.

În sistemele sociale, obiectul *reglării interne* îl constituie oamenii - procesorii, motivația comportamentului lor. Astfel, reglarea internă era prima formă de coordonare a comportamentului ființelor care pot lua - și iau - decizii în privința sensurilor și finalităților activităților lor, adică, dispun de un potențial de libertate. De fapt, problematica *reglării interne este problematica mecanismelor concrete ale operaționalizării conceptului de libertate*. Reglarea internă conectează finalitatea dinamicii individualității la dinamica sistemului supraindividual, influențând, din

interior, motivația comportamentului uman. În macrosistemul social, aceste tipuri de reglare sunt legate între ele, dar ele pot fi „dezacordate” în epocile de instabilitate a sistemului. Fiecare are un specific funcțional și se schimbă, în procesul istoric, cu viteze diferite.

Reglarea exterioară este legată de formele de guvernare și de modul de producție, în timp ce *structura mecanismelor reglării interne* conturează *statutul structural și funcțional al culturii*.

Așadar, cum arată feed-back-ul în realitatea empirică a societății? Ceea ce S. Optner numește *modelul ieșirii* este, în macrosistemul social, un fenomen complex, neomogen, într-o anumită măsură condiționat istoric, dar și cu aspecte de permanență. La formarea lui participă cel puțin 3 tipuri de legături de constrângere: 1. *rezultanta raporturilor de forță* dintre diferitele categorii sociale, interesele lor economice și politice; 2. *resursele materiale și umane* ale societății, poziția geopolitică, conjuncturile economice, politice, militare externe etc. Ponderele acestor factori variază în funcție de perioada concret-istorică în evoluția unei societăți; 3. *modelele culturale*, care exprimă reprezentările societății date despre sine, despre menirea și locul său între alte popoare, despre rolul structurilor puterii și relația lor cu „poporul”, normele etice, valori și idealuri etc. Este vorba de ceea ce este legat de aspectul de permanență a modelului ieșirii unui tip concret de societate, cu rădăcini istorice foarte adânci și cu funcții ideologice în sensul cel mai larg al cuvântului. În totalitatea criteriilor care acționează în subsistemul reglării, un loc însemnat este ocupat de criteriile cantitative. O mare parte din criterii nu este, însă, cuantificabilă și este foarte greu de conceptualizat, având, deseori, efecte imprevizibile, după cum o arată evoluțiile economice, politice și militare chiar din secolul XX.

Modelul ieșirii este definit de Optner ca *scopul operaționalizat* al structurilor de conducere. Una din particularitățile importante ale formării modelului ieșirii în macrosistemul social, comparativ cu descrierea făcută de S. Optner, constă în faptul că aici există și posibilitatea unei *rupturi* dintre finalitatea, „scopurile” sistemului – tendința imanentă spre echilibru – și scopurile procesorilor subsistemului de conducere, ale structurilor de putere. Se pare că acest tip de ruptură este, mai degrabă, o regulă în istorie și constituie un izvor esențial de instabilitate a sistemului social. Echilibrul dinamic al unui sistem înseamnă funcționarea în condiții de concordanță (*consistency*) a parametrilor sistemului cu indicatorii intrărilor și ieșirilor intermediare (ale subsistemelor). Dar modelele ieșirii realizate de oamenii „puterii” atât pentru macrosistem, cât și pentru subsistemele sale contravin, adesea, mulțimii de modele de ieșire *posibile în mod real* și care pot asigura echilibrul *dinamic* pentru sistemul dat în condițiile date.

Astfel de neconcordanțe sunt cauzate – în afară de interesul de clasă sau de grup – de extrem de marea complexitate a sistemului social: o serie de constrângeri nu sunt sesizate de putere sau nu sunt evaluate pe măsura importanței lor. În plus, modelul ieșirii sistemului social are un caracter prea general, deși conține în componența sa concret istorică datele cantitative. Dar dacă gradul de generalitate a

modelului ieșirii crește și, prin urmare, modelul ieșirii devine incapabil să acționeze în procesele intermediare de legătură, riscul unei intervenții neadecvate crește [10]. De aceea, intervenția de la care se așteaptă un efect al conexiunii inverse se dovedește, adesea a fi cauza conexiunii directe, ceea ce duce la acumularea disfuncțiilor, la creșterea instabilității.

Trăsăturilor modelului ieșirii sistemului social – cauzele instabilității sale – li se adaugă complexitatea și neomogenitatea *criteriilor de concordanță* (consistency), funcționarea sistemelor de evaluare de diferite tipuri. În societatea reală, la nivelul macrosistemului, o operațiune completă de verificare a concordanței, coerentă, logic organizată, există mai degrabă ca un țel ideal. Disfuncțiile sistemului se manifestă în proporții mai mari sau mai mici la diferitele niveluri ale sistemului, iar rezultatele intervenției direcționate – adesea imprevizibile sau nedorite – se manifestă deseori acolo unde sunt așteptate cel mai puțin.

Acea stare a sistemului social care se află sub control total, în care indicatorii ieșirii reale coincid cu cei ai modelului, iar disfuncțiile sunt neutralizate astfel încât indicatorii revin la starea inițială, se numește, de regulă, *stagnare*. Într-o astfel de stare au funcționat vreme îndelungată societățile arhaice; se pare că prin această stare au trecut – pe anumite perioade – mai toate societățile. În tradiția gândirii europene, termenul de *stagnare* are o încărcătură semantică axiologic peiorativă, deși criteriile progresului ce ar însoți dezvoltarea sistemului social sunt controversate.

Din cele de mai sus reiese că factorul principal de instabilitate a sistemelor sociale este procesorul uman, caracterizat, în primul rând, printr-o *varietate extremă* și crescândă a tipurilor de personalitate. Cea mai simplă uniune proto-umană nu ar putea supraviețui, dacă nu s-ar asigura cu un mecanism special de reglare a comportamentului membrilor speciei în direcția coeziunii. Un mecanism neinstinctual, respectiv mai flexibil, decât cel instinctual dar care ar impune autorestricții comportamentului individului uman. Acesta este *mecanismul reglării interne*, având ca finalitate păstrarea funcționalității sistemului și, implicit, supraviețuirea populației.

Statutul structural (ontologic) și funcțiile culturii. Tocmai *mecanismul reglării interne* este cel care conturează statutul structural și funcțional al culturii. În etnologie, antropologia socială și culturală conținutul conceptului de *cultură* cuprinde, de obicei, tradițiile, limba, arta, religia, normele morale, obiceiurile, pattern-urile comportamentale, ritualurile, știința; în funcție de autori, se mai adaugă și stilurile de gândire etc. [4]. Toate aceste caracteristici sunt descriptive, empirice, redundante. Astfel, dacă *pattern-ul comportamental* reprezintă o *schemă structurală a unui act comportamental*, atunci obiceiurile, ritualurile, nu sunt altceva, decât ansamblurile unor astfel de acte: mișcări, pronunțarea formulilor verbale, poziții corporale, gesturi, mimici etc., cu o finalitate concretă, bine definită. Configurațiile lor complexe se păstrează în memoria unei categorii speciale de oameni, sau se codifică în sistemele de semne. Tradiția, în acest caz, reprezintă *transmiterea* din generație în generație a unor astfel de acte și ansambluri de acte. Sensurile acestor

termeni se exprimă, de fapt, într-unul singur – *modelul comportamental*. El cuprinde toate actele comportamentale ale oamenilor – atât din domeniul relațiilor interumane, cât și din cel al mânăirii uneltelor și obiectelor în sens mai larg.

Termenii de *model*, *modelare*, au căpătat la sfârșitul secolului XX sensuri care le transformă într-un instrument specific al investigațiilor în cadrul abordărilor sistemice în general, al analizei sistemice în special. În cadrul unor astfel de investigații, *modelul* reprezintă, după cum se știe, un *construct*, deci, un artefact, un analog care imită din perspectiva aleasă de investigator organizarea sau/și funcționarea unei categorii de obiecte sau procese și este utilizat în cercetare ca reprezentant al acestora. Modelele se reconstituie din „originalul” lor empiric în urma unor proceduri complexe de abstractizare. Amintim că modelul ca atare are funcții de: *etalon* după care se reproduce fenomenul modelat; *normă*, adică spațiul-diapazon în ale cărui limite este posibilă variația parametrilor fenomenului modelat, fără a se afecta identitatea sa (structura sa fundamentală); o *formă specifică de codificare a informației*. Modelul cultural mai are o funcție majoră – cea de *criteriu axiologic* în aprecierea faptelor și operelor umane. Modelul cultural este o noțiune care se folosește tot mai mult în antropologie, fără ca virtuțile sale cognitive să fie evaluate la justa lor valoare. Din perspectiva adoptată în studiul de față, termenul *model cultural* reunește toate câmpurile semantice ale conceptului de cultură. Din punct de vedere structural, model cultural reprezintă o verigă (un subsistem) în *reglarea internă a comportamentului uman prin conexiune inversă*, și anume, un fel de *model al ieșirii pentru omul-procesor* care reprezintă, la rândul său, un sistem complex. În plus, modelele culturale fac parte din subsistemul criteriilor mecanismului de reglare al macrosistemului. Acesta este *statutul structural al culturii* în macrosistemul social.

Conceptului de *model cultural* îi corespunde o realitate concret-istorică eterogenă, dar cu două funcții de bază *invariante*: una se referă la păstrarea și transmiterea informației sociale cu privire la forma unei activități materiale sau spirituale, precum și la raporturile interumane în diferite sfere ale vieții sociale. În acest sens, ansamblul de modele culturale reprezintă un sistem de coduri de informație socială prin care se impregnează atât conștiința cât și inconștientul indivizilor din populația dată. Cea de a doua funcție a ansamblului de modele este de a acționa ca un sistem de criterii conform cărora se corectează (prin diferite mecanisme) devierile de la comportamentele „instituționalizate” care depășesc limita marjei de variabilitate admisă de societatea dată. Deci, este vorba de o funcție reglatoare, de control. Ansamblul modelelor culturale cuprinde: 1. Multimea *modelelor comportamentale ce reglează relațiile interumane* în toate subsistemele macrosistemului (de vârstă, sex, profesionale, de grup, dintre reprezentanții diferitelor categorii sociale etc.) precum și modele-imagini ale comportamentului subiecților; 2. Ansamblul de modele ale *obiectelor* pe care le produc oamenii, precum și ale *uneltelor* și ale proceselor de producție – „tehnologii”); 3. *Limba*, diferite limbaje și semne ca mijloace de comunicare precum și *diferitele sisteme de*

semne ca mijloace de codificare, păstrare și transmitere a diferitelor categorii de informație; 4. *Modele ale percepției* oamenilor, obiectelor, timpului, vieții, lumii în general; modele ale *percepției estetice*, în special. Forma percepției variază de la etnos la etnos, înăuntrul etnosului, în diferitele perioade istorice și constituie factorul comun al diferitelor stiluri artistice ale fiecărui popor; 5. Chiar emoțiile, simțămintele, *trăirile* oamenilor, sunt mediate de anumite *modele*: iubirea cavalerilor medievali, iubirea romantică în epoca modernă, obsesia sexului în societatea postmodernistă, iubirea țaranului patriarhal, ura-vendeta etc; 6. Existența diferitelor *stiluri de gândire* din diferite epoci, precum și unitatea structurală a conținutului ideilor și conceptelor folosite, ne permit să vorbim despre *modele cognitive în general, ale gândirii în special*. Noțiunea de *paradigmă* elaborată în epistemologie are, de fapt, tangență cu *modelul cognitiv*, precum și cu *modelul de gândire*, ea fiind creată pe baza istoriei cunoașterii științifice. În această enumerare nu este abordată problematica simbolurilor și a comportamentului simbolic, ele făcând parte din modelele culturale și se referă la structura internă, funcționarea și schimbarea lor. Ansamblul modelelor culturale este interiorizat, însușit de oameni în procesul de socializare. Din momentul nașterii, el pătrunde, „modelează” toate manifestările activității lor vitale. O anume parte din ansamblu „coboară” în subconștient și, posibil, după cum consideră reprezentanții curentului *socio-biologist*, intră în zestrea genetică a omului. Ea realizează ceea ce A. Leroi-Gourhan [5]: a denumit „impregnare stilistică” a ființei umane, a vieții și activității sale. Este evident că modele nu există în afară fenomenelor concrete cu care sunt concrescute decât fiind abstractizate de oameni printr-o analiză a acestor fenomene. Numai în acest sens modelele culturale pot fi considerate drept construct.

Cultura, însă, nu poate fi privită doar ca o „totalitate” a modelelor culturale. Este necesar să privim ansamblul de modele culturale ca un întreg integrat. O analiză specială ar descoperi aici atribute de *sistem*. În afară de „unitatea stilistică” internă a modelelor culturale dintr-un ansamblu se pot distinge *modele cu caracter integrator*, modele ale ființării cosmice, naturale, sociale ale omului (modele mitologice, religioase, filosofice). Ele sunt însoțite de reprezentări despre sensul, scopul și valoarea vieții umane. Tradițional, ele se numesc *viziuni asupra lumii* (*Weltanschauung*) și astăzi fac obiectul mitologiei, religiei și filosofiei. În realitatea socială, modelele culturale sunt „întrupate” în fenomene și acte materiale, spirituale și psihologice dându-le formă tuturor manifestărilor vieții socio-umane. De aceea este atât de greu de definit conceptul de cultură, pornind de la o realitate cu totul neomogenă, în care „cultura” este omniprezentă.

Analiza sistemică ușurează sesizarea statutului structural și funcțional al culturii ca un *întreg* dinamic de categorii principale (lista poate fi detaliată) de modele integrate în macrosistem social: *comportamentale, tehnice și tehnologice, cognitive, de comunicare, informaționale*, modele ale *percepției și simțirii* integrate în reprezentări—modele ale universului natural, social, uman ca întreg. Ca atare, respectiv ca o anumită componentă a subsistemului de reglare, ca o realitate

obiectivă, supraindividuală, *cultura conservă și transmite* ansamblul informației sociale, reglatoare a comportamentului uman. Ea are, deci, o *funcție stabilizatoare*, modelând activitatea vitală a omului–procesor în macrosistemul social. În această calitate, ea cere, probabil, o elaborare a unui tip special de abordare sistemică, ce ar reuni analiza sincronică cu cea diacronică. Cultura societăților arhaice este mai omogenă, întrucât diferențele de statut al indivizilor sunt legate nu de un alt mod de viață, ci de un sistem de tabu-uri și privilegii de tip ritualist. În procesul istoric, în condițiile diferențierii populației după modul de viață, apar diferențieri și „variațiuni pe temă” a unor categorii de modele culturale. Dezvoltarea sistemului social implică și schimbarea, diferențierea interioară a ansamblului modelelor culturale: unele dispar (cel mai repede dispar și se schimbă modelele tehnice și tehnologice), unele se modifică, se complică (modele ale universului, ale lumii, cele estetice etc.), altele „coboară” în subconștient. După cum se știe, cele mai „longeve” sunt modelele culturale legate de structurarea ciclului vieții, ele fiind legate de *continuarea* spiței și prosperitate; modele ale percepției vieții, lumii și percepției de sine. Adică *modele care stau la bază identității etnice*. Aici găsim și cele mai arhaice rămășițe ale modelelor culturale legate de ritualurile trecerii: nașterea, căsătoria, moartea. Culturile contemporane sunt neomogene, sincretice și reunesc de regulă și modele contradictorii – cum ar fi modelul universului al unui om religios și cel pe care îl făurește știința.

Cultura trăită emoțional. Complexitatea fenomenului cultural constă mai ales în aceea că el are două chipuri, două „forme de existență”: cea obiectivă, despre care am vorbit mai sus, dar și cea *subiectivă, la nivelul conștiinței și al inconștientului oamenilor-procesori*. Interiorizarea modelelor culturale nu este o impregnare uniformă a unor forme neutre pe psihisme omogene. Ele sunt pline de semnificații vii și mișcătoare, interiorizate de diferite tipuri psiho-fizice ale individualității umane, formând astfel personalitatea și suferă influența *dominantei emoționale* a acesteia. Această întrupare emoțională subiectivă a culturii – *trăirea* – este legată de rolul specific al emoțiilor în motivația comportamentului uman. *Trăirea emoțională* determină în anumite condiții de instabilitate socială *interpretarea* sensurilor și semnificațiilor modelelor culturale ca o însușire specifică a psihismului uman. Rolul ei imens în viața socială, în general, și în procesul socializării, în special, a fost consemnat de spiritele cele mai pătrunzătoare dintre etnologi și etnografi. Ceea ce G.I. Malțev a considerat a fi esențial în cultura tradițională, este valabil pentru orice tip de cultură: ansamblul „schemelor și etaloanelor tradiționale” ale expresiei este „îndreptat printr-o altă latură a sa – esențială – spre ansambluri complexe de reprezentări populare latente care nu apar întotdeauna la nivelul conștiinței, aparținând subconștientului și inconștientului. Actualizarea modelului activează aceste straturi profunde și este trăită la nivelul emoțiilor” [9]. Latura emoțională care conferă viață și activism modelelor culturale își trage seșa din complexul de senzori individualizate, modelate. Sensurile, semnificațiile sunt legate și de reprezentările generale integratoare, dar și de experiența individuală. După cum se știe, informația

codificată în sistemul de semne și modele culturale este polisemantică, are câmpuri de sensuri și, deci, de semnificații, adică, ea este *principal interpretabilă*.

Trăirea emoțională a modelelor culturale pe de o parte adâncește impregnarea psihismului uman, întărește funcția conservatoare de sensuri a acestora. Pe de altă parte, atunci când condițiile socioeconomice amenință însăși viața umană, tot trăirea emoțională este cea care determină devierea de la modele existente, reinterpretarea sensurilor lor. Are loc reinterpretarea sensurilor lor pentru a motiva modificarea comportamentului. Deci, cultura trăită *manifestă o dimensiune și o funcție nouă în sistemul social, o funcție destabilizatoare*. Devierea poate afecta un anumit subsistem (economic, familial, artistic, științific etc.) al macrosistemului social sau macrosistemului însuși. În aceste din urmă condiții au loc modificările aproape ale tuturor modelelor culturale. Cele mai rezistente la impactul destabilizator al culturii trăite, s-au dovedit a fi acele modele care stau la baza a ceea ce se numește identitate etnică. Un număr considerabil (condiționat istoric) de grade de libertate în alegerea comportamentului, a activității, în general, caracteristic omului-procesor, îi determină, deci, capacitatea potențială și reală de a devia de la modelele culturale. Aici, în cultura trăită, se găsește potențialul creației, în general: orice act de creație are la bază o deviere mai mare sau mai mică a trăirii, activității, de la sensurile modelului interiorizat. Ca atare, ea este „cauza ultimă” a dezvoltării sistemului social. Funcția modelului cultural de păstrare și transmitere a informației este, astfel, *concreșcută cu cea de creare a informației noi*⁴.

Despre structura socială. Precizarea statutului ontologic al culturii și funcției ei în sistemul social este implicită conceptului de *structură socială*. În sociologie și antropologia socială și culturală, structura socială este definită, de cele mai multe ori, prin conceptul de *instituție socială*. Iar acest din urmă termen este tâlmăcit când ca un ansamblu al regulilor (normelor) de control social asupra comportamentului uman, când ca forme organizatorice stabile ale activității oamenilor, ce s-au constituit de-a lungul istoriei. Diversele definiții ale instituției pornesc de la sensul cuvântului latin *institutum*. Trebuie amintit că semantica acestuia se fondează pe teoria contractului social, implicit, pe presupuziția existenței unei „stări naturale” lipsite de legi, de „cultură”, de establishment, ordain, custom organisation etc. În realitate, însă, după cum se știe, o astfel de stare nu a existat niciodată. Întrucât nu există și nu a

⁴ Teoria culturii ca generator al informației noi, schițate aici, se intersectează cu concepția semiotică a culturii expusă de J. Lotman și colaboratorii săi. După părerea noastră, însă, înțelegerea culturii ca un semiosis, ca un sistem de texte din limbaje diferite, îngustează, într-o anumită măsură, ființarea culturii. Este logic ca o astfel de viziune să ducă la definirea culturii ca „intelect colectiv”. Apariția „informației noi” (creativitatea, în limbaj tradițional) concepută ca interacțiune a textelor, „traducerea” textelor dintr-un limbaj în altul se referă, credem, la interpretarea modelelor culturale obiectivate în artă, religie, știință. „Cultura trăită” (modelele culturale interpretate, trăite emoțional) este, de fapt, generatoarea informației noi. Or, acest nivel de cultură „subiectivă” nu poate fi exprimat în termenii concepției semiotice. Încercările de a interpreta imaginea ca semn încă nu sunt convingătoare. De altfel, „trăirea” modelelor nu se reduce la dinamica imaginilor. În afara modelului semiotic rămâne și nivelul subconștient al „intellectului colectiv”, fără care nu poate fi înțeles un palier masiv al culturii.

existat niciodată o activitate umană, care să nu facă parte, direct sau indirect, dintr-o „organizație”, sau nu ar fi, într-un fel, „organizată artificial”, termenul *instituție* este aplicabil tuturor activităților din cadrul sistemului social. Dacă societatea este privită ca un sistem de instituții, nu este clar ce fel de raporturi și între ce fel de instituții pot fi considerate *invariante*, adică, *structurale*.

Modelul conceptual al analizei sistemice permite abordarea problemei dintr-o altă perspectivă. El oferă posibilitatea de a concretiza reprezentarea sistemică generală a *structurii* pentru clasa sistemelor sociale. În schema nr. 1 sunt prezentate, de fapt, subsisteme ce pot fi numite *componente structurale de bază* ale sistemului social cu *funcții și raporturi principale invariante*, subordonate funcționării stabile ale acestuia (în condițiile unor valori date ale parametrilor sistemului), echilibrului său dinamic. Fiecare componentă structurală se caracterizează prin: 1. tipul de organizare a propriului proces de bază; 2. organizațiile speciale care reglează (controlează) acest proces; 3. totalitatea oamenilor-procesori („categoria socială”). 4. sistemul de reguli, instrucții, norme, legi care reglează aspectul tehnologic (în sens larg) al procesului, precum și relațiile dintre oameni atât în cadrul componentei date, cât și cu alte componente structurale (reglarea externă). 5. un sistem de modele culturale, care formează *textura semnificațiilor* prin care *omul își interpretează experiența și își direcționează activitatea* [12]. Ar fi logic ca *raporturile funcționale dintre componentele structurale*, având ca finalitate echilibrul dinamic al macrosistemului, să fie privite ca *legături structurale ale macrosistemului social*. Folosirea actuală a conceptului de instituție are, în lumina prezentei analize, un sens mai degrabă metaforic.

Fiecare subsistem – componentă structurală a macrosistemului – reprezintă, la rândul său, un sistem complex, având propriul său proces și propria organizare a mecanismelor de reglare. De-a lungul istoriei, *se modifică organizarea fiecărei componente* – începând cu procesul și terminând cu subsistemul de reglare – dar *funcțiile lor de bază* rămân invariante. Ele asigură *integritatea și identitatea sistemului social* în procesul continuu al schimbării.

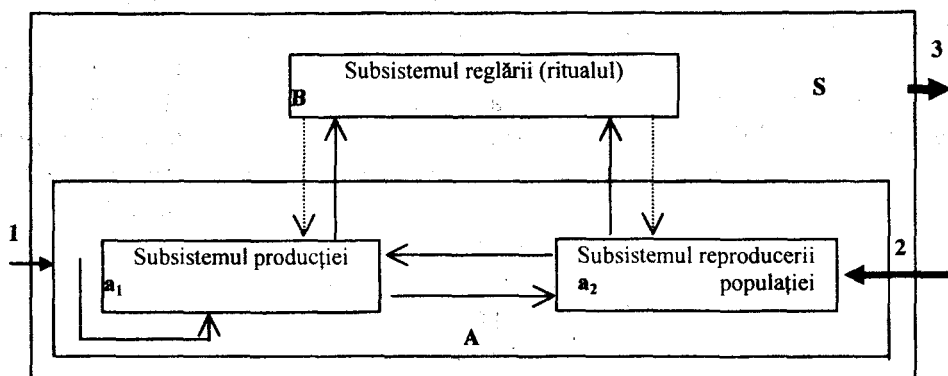
Stratificarea populației depinde de rolul concret al categoriilor sale ca *procesori în diferite componente structurale* (și în subsistemele lor). Așadar, *structura socială* – sau *structura sistemului social* – poate fi definită ca un *ansamblu de raporturi funcționale invariante între componentele structurale de bază ale sistemului, având ca finalitate păstrarea sau restabilirea la un alt nivel organizatoric a echilibrului dinamic al macrosistemului*. Varietatea tipurilor de organizare a societăților este rezultatul multiplelor „crize”, al destabilizării și reechilibrării la un alt nivel de organizare a sistemelor sociale concret-istorice. Destabilizarea este provocată, după cum s-a mai spus, de activitatea oamenilor-procesori care au o marjă determinată de libertate. Activitatea destabilizatoare este o reacție a elementului dinamic (procesorii) la presiunea unor factori sociali sau naturali. Reacția constă, în natura ei, în devierea de la modelele existente, stabilizatoare ale procesului de bază. Dacă factorii de control nu reușesc să restabilească echilibrul existent, *societatea trece într-o altă stare*, apare un *alt tip de societate*. Aceasta nu înseamnă că se

modifică structura sa fundamentală. Se diferențiază componentele structurale, se schimbă *organizarea proceselor*, a componentelor și a *raporturilor* dintre acestea (subsistemelor de legătură), dar nu și cea a funcțiilor lor; structura de bază rămâne invariantă, detectabilă în toate tipurile de societăți. În modelul analizei sistemice au fost surprinse acele caracteristici ale sistemului social, care și-au găsit, mai târziu, expresia în teoria sistemelor neliniare instabile.

În lumina celor expuse cu privire la structura sistemului social, se poate preciza sensul termenului de *instituție* ca o parte constitutivă a componentei structurale: *instituții* pot fi numite organizațiile care reglează (controlează) diverse procese din componentele structurale ale macrosistemului. Precizarea permite operaționalizarea termenului de instituție, îl face „să lucreze” în cercetarea concretă.

Structura socială a societăților preliterate. Schema nr.2 prezintă modelul conceptual al sistemului social care și-a dezvoltat componentele sale structurale de bază. Poate fi ea valabilă pentru societățile simple, arhaice? Astfel de societăți, descrise până acum de etnologi și antropologi, sunt societăți cu grad de complexitate diferit. În general, ele se disting prin caracterul puțin diferențiat al componentelor structurale. Dar toate funcțiile de bază ale acestora dintr-o societate cu structură diferențiată sunt îndeplinite de componentele structurale nediferențiate dar polifuncționale ale societăților preliterate. La nivelul dat de abstractizare, schema structurală a societății preliterate (tribale) ar arăta astfel:

Schema nr. 2

Legenda

- S – macrosistemul social (tribul);
 A – procesul de bază, cu subsistemele: a₁ – Subsistemul producției, a₂ – Subsistemul reproducerii populației;
 B – subsistemul reglării;
-
- 1 – intrare (materii prime);
  - 2 – intrări amestecate;
  - 3 – ieșirea macrosistemului (starea);
  - fluxul de procesori, materie, energie;
  - ... fluxuri de informație socială (modele culturale).

Procesul integrat de bază este puțin diferențiat, mai puțin diferențiat fiind și subsistemul de reglare. În schimb, el este polifuncțional: *ritualul* îndeplinește

funcția tuturor subsistemelor din subsistemul de reglare (atât externă, cât și internă) din societățile cu structura de bază dezvoltată. Modelul ieșirii este dat de reprezentările totemice sau mitologice. Ansamblul modelelor culturale care îndeplinesc și funcțiile criteriilor este și el interiorizat prin ritual. V.W. Turner arată că impregnarea, interiorizarea modelelor prin ritual este mai pregnantă, fiind concrecută cu o puternică emoție comună [12]. Tot ritualul, arată el, este cel care realizează intervenția, acțiunea, menită să restabilească comportamentul care tinde să devieze de la modelele existente. S-ar părea că stabilitatea societăților mici preliterate (până la întâlnirea cu civilizația europeană) este determinată, printre altele, și de acest tip de reglare.

Lucrările etnologilor și antropologilor pot ilustra cu prisosință faptul că două componente structurale au îndeplinit, în societățile preliterate toate funcțiile componentelor unei societăți dezvoltate și că dezvoltarea *sistemului social* a constat în diferențierea, formarea configurațiilor organizate *specializate*, menite să îndeplinească o funcție dintr-un mănunchi funcțional al unei componente structurale nediferențiate. O ilustrare în acest sens ar depăși, însă, atât spațiul, cât și scopul demersului de față.

Precizarea statutului ontologic (structural) și a funcțiilor culturii oferă punctul de plecare în precizarea conținutului la o serie de alți termeni. Astfel, ceea ce se numește cultura materială și spirituală, reprezintă realizarea, „materializarea”, ipostazele, existența concretă a modelelor culturale; valoarea reprezintă tot ce este creat de om (sau natural), care corespunde modelelor culturale ale societății date etc. Interpretarea dată conținutului conceptului de cultură și funcției acesteia în structura socială poate avea o anumită aplicabilitate metodologică. În primul rând, ea reunește diferitele câmpuri semantice ale termenului, conturează statutul ontologic al culturii. În al doilea rând, precizarea funcției culturii în structura socială poate servi drept bază pentru elaborarea metodologiei cercetărilor real interdisciplinare (și nu multidisciplinare), în vederea *soluționării problemelor sociale concrete*, mai ales în societățile postcomuniste. Modelul macrosistemului social (eventual perfecționat) poate fi operaționalizat spre a oferi o bază în crearea teoriilor medii și, mai departe, în organizarea cercetării fenomenului concret, atât în secțiunea sa sincronică, cât și în cea diacronică. El permite decompoziția „naturală”, „firească” a obiectivului complex de cercetare interdisciplinară, evitând ruperea lui din contextul său (cum fac sociologia, economia, psihologia socială etc.) O astfel de metodologie ar oferi baza teoretică unitară pentru concentrarea eforturilor diverselor științe socio-umane, în vederea împlinirii dezideratului pe care îl implică afirmația lui R. Linton, făcută la mijlocul secolului nostru: *individul, societatea și cultura sunt atât de strâns integrate, iar acțiunea lor este atât de continuă*, încât cercetătorul care încearcă să se ocupe de una dintre aceste teme fără a se referi la celelalte două ajunge, curând, într-un impas[6].

BIBLIOGRAFIE

1. GEHLEN, A., *Der Mensch*, „Athenäum”, Frankfurt am Mein, 1971.
2. HERSKOVITS, M. J., *Economic Anthropology. The Economic Life of Primitive Peoples*, New York, 1968.
3. IABLONSKY, A. I., *Metodologhiceskie voprosâ analiza slojnih sistem*, în „Sistemnâe issledovanija”, 1984, „Nauka”, Moskva, 1984.
4. KROEBER, A. L. și KLUCKHOHN C., *Culture*, New York, 1963.
5. LEROI-GOURHAN, A., *Le geste et la parole*, vol. II, Ed. Albin Michel, Paris, 1964.
6. LINTON, R., *Fundamentul cultural al personalității*, Editura Științifică, București, 1968.
7. LOTMAN, JN. M., *Simvol v sisteme kulturi*, în *Trudi po znakovâm sistemam XXI*, Tartu, 1987.
8. MALINOWSKY, B., *Tribal Economics In The Trobriand*, în *Tribal And Peasant Economics*, The Natu-ral History Press, N. J., 1965.
9. MALȚEV, G. I., *Tradiționnâe formul russkoi narodnoi neobriadovoi liriki*, „Nauka”, Leningrad, 1989.
10. OPTNER, S. L., *Systems Analysis for Business and Industrial Problem Solving*, ew Jersey, 1965.
11. SCHELsky, H., *Zur soziologischen Theorie der Institution*, în *Zur Theorie der Institutionn* Bertels-mann Universitätsverlag, Düsseldorf, 1970.
12. TURNER, V., *Simvol i ritual*, Gl. Redakțija vostočnoi literaturî, Moskva, 1983.
13. VASILIEV, P. V., *Metodologhicheskij analiz teoretiko-mnojestvennogo i teoretiko-kategorialinogo podhodov k osnovaniam sistemnâhissledovanij*, în *Ustojcivosti i neustojcivosti telostnâh struktur - predmet sistemnogo issledovanija*, R.A.N., Institut Sistemnogo Analiza, Moskva, 1994.
14. WATERMAN, T. H., *Systems Theory and Biology - View of a Biologist*, în *Systems Theory and Biology*, N. Y., 1968.
15. WILLMS, B., *Femktion - Rolle - Institution*, Bertelsmann Universitatsverlag, Düsseldorf, 1971.
16. ZAMFIR, C., *Structura gândirii sociologice*, Editura Politică, București, 1987.

EVENIMENTELE DE LA TÂRGU-MUREȘ

SIMONA MARINCU

În perioada ianuarie-mai 1997 am realizat un studiu bazat pe analiza de conținut a celor două cotidiene locale din Târgu-Mureș, „Cuvântul Liber”, respectiv „Népújság”, cercetând materialul publicat în perioada 23 decembrie 1989-17 martie 1990. Principalul scop al cercetării noastre este surprinderea modului în care cele două ziare locale au reflectat realitatea social-politică premergătoare conflictului interetnic.

Având în vedere că materialul cercetat se întinde pe o perioadă redusă în timp, am renunțat la eșantioane, realizând analiza de conținut a materialului publicat în perioada sus menționată pentru 129 de numere, 65 ale cotidianului „Népújság”, respectiv 64 aparținând ziarului „Cuvântul Liber”. Astfel, pașii urmați în radiografierea articolelor din cele două ziare s-au derulat după cum urmează: identificarea materialului de analiză, documentarea științifică, formularea bazei teoretice a cercetării, stabilirea unităților de analiză, operaționalizarea conceptelor (construcția categoriilor și subcategoriilor), codificarea, colectarea și înregistrarea datelor, tabularea și realizarea anexelor, interpretarea rezultatelor și întocmirea raportului de cercetare [Babbie E., și Chelcea S., 1985].

Ca unități de analiză am ales articolul (unitate de context), tema (unitate de înregistrare) și suprafața în cm^2 (unitate de numărare). Unitățile de înregistrare constituie categoriile corespunzătoare acelor subiecte pentru care cele două cotidiene au alocat o pondere semnificativă din punctul de vedere al scopului urmărit pe parcursul cercetării (vezi tabelul 1).

Discursurile centrate pe aceste unități de analiză au fost întemeiate de cele două ziare prin patru tipuri de emițători ai mesajului [Gamson W. A., Modigliani A., 1989], codificați astfel: 1. *instituții* (partide politice, asociații, organisme guvernamentale din țară și din străinătate, armata, biserica, poliția, instituții de învățământ, agenții de presă etc.); 2. *personalități* (liderii celor două comunități etnice); 3. *opinia cititorilor* (părerile cititorilor publicate în ziar); 4. *redacția* (articolele redactorilor).

În urma parcurgerii inițiale a materialului cercetat, s-a conturat un model cuprinzând patru perioade, identificate în funcție de reflectarea în cele două ziare a câte unui subiect dominant, corespunzător uneia din subcategoriile de analiză. Astfel, în prima perioadă cele două cotidiene au consacrat spațiul disponibil în principal „Revoluției în comun” (subcategoria A1) – element afectogen consensual.

În a doua fază discursul se menține în jurul revoluției, apărând însă și o temă secundară: problema învățământului (categoria „Revendicări” B), axată în principal pe separarea școlilor „Bolyai Farkaș” și „Papiu Ilarian” – problema manifestă-pilot (subcategoria B6). Această subcategorie preia prima poziție în cadrul celei de a treia perioade, iar problema secundară devine apelul istoric (categoria C). Deși în a patra fază domină apelul la istorie – element afectogen cu funcție de separare – constatăm o dispersie a celorlalte teme abordate.

Tabelul 1
Categoriile și subcategoriile de analiză

A	REVOLUȚIE
A1	Revoluția în comun
A2	Martirii revoluției
A3	Participanții la revoluție
A4	Dimensiunea afectiv emoțională

B	REVEDICĂRI
B1	Reprezentativitate
B2	Autonomie și autodeterminare
B3	Inscripții bilingve
B4	Problema limbii de predare (lb. oficială vs. lb. maternă)
B5	Limba în administrație și justiție
B6	Separarea școlilor
B7	Problema Institutului de Medicină și Farmacie (I. M. F)
B8	Drepturi în general

C	APELUL LA ISTORIE
C1	Integritate teritorială
C2	„Suferințe din trecut”
C3	Asimilare (“opression psychosys”)
C4	Simboluri, evenimente, personalități istorice
C5	Conștiința de «noi»

D	ALTELE
D1	Reprezentanții celeilalte comunități
D2	Reprezentanții propriei comunități
D3	Problema ajutoarelor din străinătate
D4	Raporturi româno-maghiare
D5	Comunicate, apeluri, declarații
D6	Adunări, întruniri, demonstrații
D7	Valori democratice

După punctul culminant al campaniilor de presă – acțiuni ziaristice planificate și desfășurate într-o perioadă de timp determinată – ele se diferențiază în trei tipuri: a. campanii de presă declanșate de evenimente deosebit de importante, inedite, punctul culminant situându-se la începutul campaniei; b. campanii de presă periodice, la care punctul culminant este plasat în a doua jumătate a duratei de desfășurare a campaniei; c. campanii de presă generate de evenimente anterioare planificate, care au punctul culminant la sfârșitul acțiunii ziaristice. În cadrul studiului efectuat, am întâlnit primele două tipuri de campanii de presă.

Caseta modulară a cercetării o reprezintă constituirea imaginii de sine, respectiv a imaginii celuilalt. Din acest motiv, am considerat temele destinate comunității române din ziarul „Cuvântul Liber” ca fiind referitoare la *Ego*, iar cele consacrate comunității maghiare din același ziar ca fiind referitoare la *Alter*. Răsturnând paradigma, temele destinate comunității maghiare din cotidianul „Népújság” se referă la *Ego*, iar cele în care se vorbește despre comunitatea română sunt teme referitoare la *Alter*.

Tipurile de discursuri utilizate în tratarea subiectelor destinate relațiilor dintre români și maghiari sunt de două feluri. Pe de o parte, cele două cotidiene au apelat la un discurs apreciativ (favorabil – neutru – defavorabil) în raport cu categoriile de analiză; pe de altă parte, în anumite cazuri, atât ziarul „Cuvântul Liber” cât și ziarul „Népújság” au folosit un discurs militant (ofensiv – neutru – defensiv) față de temele abordate.

În momentul încercării de concretizare a drepturilor minorității maghiare, formulate și acceptate (în general) la revoluție, încep să funcționeze stereotipuri care, alăturate apelului la istorie, polarizează comunitățile celor două etnii măbind distanța socială dintre ele. Prejudecățile de orice natură, în cele mai multe cazuri dau naștere la stereotipuri. Diferența dintre realitate și percepția acestei realități alimentează aceste prejudecăți (ca în exemplul clasic în care, dacă trei oameni afirmă despre cineva că e beat, acela înclină să creadă că trebuie să renunțe la băutura). Raportul dintre realitatea și perceperea ei este foarte bine surprins de către teorema lui Thomas – una din teoremele clasice ale teoriei sociologice. Dacă oamenii definesc o situație ca fiind reală atunci această situație este reală prin consecințele definirii ei ca reală [Ion Ungureanu, 1990]. Am pornit de la această teoremă fiindcă nu considerăm evenimentele de la Târgu-Mureș ca fiind străine de conținutul ei. În altă ordine de idei, construcția propriei identități se face prin apelul la simboluri de identificare, astfel încât se delimitează mai clar granițele dintre *in-group*, grupul față de care se dezvoltă imaginea de sine și *out-group*, grupul față de care se dezvoltă imaginea celuilalt. Aceste simboluri de identificare generează în același timp tipuri diferențiate de coeziune, în conformitate cu ipoteza „frustrare-agresare”. Dacă un organism este blocat sau împiedicat în realizarea scopurilor propuse, el tinde să se întoarcă în mod agresiv împotriva sursei de frustrare percepută astfel [Wieviorka, 1994]. În acest sens, întoarcerea împotriva sursei de frustrare e demonstrată de invocarea, pe de o parte, a atenției la integritatea teritorială (în rândul românilor), iar pe de altă parte, temerii de asimilare (în rândul maghiarilor). Prejudecățile formate în decursul secolelor se amplifică în momentele de criză de identitate, cum a fost și perioada de după evenimentele din decembrie 1989.

1. EVIDENȚIEREA REVOLUȚIEI ÎN COMUN

În perioada imediată de după revoluția din decembrie 1989, ziarele locale din Târgu-Mureș s-au aliniat tendinței generale din presa românească de atunci, astfel

Încât subiectele dominante s-au constituit în jurul evenimentelor care au avut loc între 16 și 22 decembrie 1989. O trăsătură aparte ce caracterizează discursul cotidianelor târgumureșene a reprezentant-o sublinierea unității prin care s-au desfășurat mișcările revoluționare. Aici a fost pusă în evidență participarea concomitentă la revoluție a tuturor grupurilor etnice, religioase, socio-profesionale din localitate. În conformitate cu această observație, am selectat patru subcategoriile corespunzătoare subiectelor despre revoluție.

Tabelul 2
Frecvențele și suprafețele subcategoriilor din cadrul categoriei „Revoluție”

A	REVOLUȚIE	Frecvență		Suprafață (cm ²)	
		„Cuvântul Liber”	„Népújság”	„Cuvântul Liber”	„Népújság”
A1	Revoluția în comun	30	13	635,4	375,02
A2	Martirii revoluției	9	9	532,8	911,5
A3	Participanții la revoluție	3	3	68,24	367,2
A4	Dimensiunea afectiv emoțională	2	7	10,6	316,2

Cumulate, cele patru subcategorii ne dau imaginea fidelă a preocupării celor două cotidiene față de această problematică.

Tabelul 3
Frecvența și suprafața categoriei „Revoluție” (A)

Frecvență		Suprafață (cm ²)		% Suprafață	
„Cuvântul Liber”	„Népújság”	„Cuvântul Liber”	„Népújság”	„Cuvântul Liber”	„Népújság”
44	32	1247,04	1970,85	9,98	11,2

Din cele 76 articole (în total) consacrate categoriei „Revoluție” (A), în mod normal 97,72% sunt favorabile acestui subiect. Atâta timp cât subcategoria „Revoluția în comun” (A1) a dominat coloanele cotidianelor locale, ziarul „Cuvântul Liber” a format în primul rând imaginea celeilalte comunități preponderent în mod favorabil, în timp ce cotidianul „Népújság” a alocat spațiu disponibil în primul rând construirii imaginii comunității maghiare. Ca o consecință a acestui fapt, prezentarea favorabilă a comunității maghiare în ambele cotidiene a permis conturarea, formularea și chiar acceptarea într-o formă generală a revendicărilor exprimate de către reprezentanții etniei maghiare.

2. REFLECTAREA ÎN PRESĂ A ÎNCERCĂRII DE CONCRETIZARE A UNOR REVENDICĂRI ALE COMUNITĂȚII MAGHIARE

Înainte de polarizarea manifestă față de problema revendicărilor, primele atitudini nefavorabile față de „Alter” au apărut în jurul problemei distribuirii „Ajutoarelor din străinătate” (D3) în rubricile rezervate cititorilor (un titlu de

genul: *Unii sunt mai egali ca ceilalți!*). Prima încercare de particularizare a drepturilor comunității maghiare gravitează în jurul separării școlilor „Bolyai Farkaș” și „Papiu Ilarian” (subcategoria B6). Până în acest moment atitudinile față de revendicările pentru „drepturile generale” (subcategoria B8), vag formulate sunt preponderent favorabile (formulări de tipul: „frăție”, „împreună”, „prietenie”, „solidaritate” etc). Datele arată că discursul apreciativ al „Cuvântului Liber” față de „Drepturi în general” (B8) este în proporție de 64% favorabil, 20% defavorabil și 16% neutru.

Revenind la problema școlilor, acest subiect intră în actualitate în data de 18 ianuarie 1990. Din acest moment se declanșează o campanie de presă evenimentială (cu punctul culminant în prima parte a campaniei), astfel încât, după ce am întâlnit o raportare consensuală a celor două ziare față de revoluție, apare pentru prima oară un subiect care inițiază controverse. Ziarul „Cuvântul Liber”, din totalul articolelor destinate „separării școlilor” (B8) (41 articole, însumând 1818,44 cm²), ia o poziție defavorabilă în proporție de 77,26% din această suprafață (exemplificări din text: „unora li s-a urcat 'democrația' la cap”, „dacă suntem frați, atunci să fim”, „cui folosește?”) în timp ce cotidianul „Népújság” se raportează favorabil („pentru reînnoirea învățământului de limbă maghiară!”) la aceeași problemă în proporție de 48,17% (dintr-un total de 1286,2 cm²).

Totodată, se atașează și un discurs militant față de aceeași temă. În problema separării școlilor (B6), ziarul „Cuvântul Liber” folosește un discurs militant ofensiv, cu tentă naționalistă, fără a preciza explicit refrenul („cuiburi șoviniste, naționaliste, aici mâncăm românește, dincolo ungurește?”), în proporție de 39%, iar discursul defensiv („nu separându-ne învățăm să trăim mai bine împreună”, „cer ca și copiii mei să li se asigure aceleași drepturi”) și neutru este de 26%, respectiv de 35%. În comparație, discursul cotidianului „Népújság” este structurat astfel: 8% ofensiv („vrem universitate Bolyai, vrem școală Bolyai!”, „vrem școlile noastre!”), 13 defensiv („suntem maghiari din România”) și 79% neutru.

Se observă faptul că, relativ la „separarea școlilor” (B6), „Cuvântul Liber” folosește într-o măsură mai mare discursul militant (64,62%) decât „Népújság” (21,83%), cotidian a cărui prudență transparentă explică într-o oarecare măsură conștiința de minoritar etnic și modalitățile de exprimare ale acesteia.

Cu excepția „separarea școlilor” (B6), celelalte subcategorii din cadrul categoriei „Revendicări” (B) ocupă suprafețe mai mari în „Népújság” decât în „Cuvântul Liber”.

Datele evidențiază tendința de refugiu în problemele *in-group*-ului [Shibutani T., 1986], în cadrul comunității maghiare și preocupările acesteia pentru soluționarea revendicărilor formulate de reprezentanții săi. Suprafața totală alocată categoriei „Revendicări” (B) se repartizează astfel: „Cuvântul Liber” – 3331,67 cm² și „Népújság” – 5703,91 cm².

Tabelul 4
Frecvențele și suprafețele alocate subcategoriilor din cadrul categoriei „Revendicări” (B)

	Frecvență		Suprafață (cm ²)		REVENDICĂRI
	„Cuvântul Liber”	„Népújság”	„Cuvântul Liber”	„Népújság”	
B1	13	16	347,87	616,9	Reprezentativitate
B2	14	11	162,71	250,86	Autonomie și autodeterminare
B3	5	12	166,71	647,24	Inscripții bilingve
B4	15	24	302,33	971,6	Problema limbii de predare (lb. oficială vs. lb. maternă)
B5	9	6	92,32	168,3	Limba în administrație și justiție
B6	41	29	1818,44	1286,27	Separarea școlilor
B7	4	15	198,51	1029,86	Problema Institutului de Medicină și Farmacie (I.M.F.)
B8	17	21	242,74	732,89	Drepturi în general

Cele mai mari diferențe între cele două ziare, atât în ceea ce privește suprafața, cât și în privința frecvenței articolelor se constată în cazul subcategoriilor „Problema IMF” (B7), „Limba de predare” (B4) și „Inscripții bilingve” (B3). Cu alte cuvinte, două mari subiecte atrag atenția: problema învățământului și problema limbă maternă versus limbă oficială.

Tabelul 5

Suprafețele (cm²) corespunzătoare revendicărilor referitoare la problema învățământului și a limbii materne versus limba oficială.

		„Cuvântul Liber”	„Népújság”	Prevalența
Învățământ	B6	1818,44	1286,27	+532,17
	B7	198,51	1029,86	-831,35
Limba oficială vs.	B3	166,71	647,27	-480,56
Limba maternă	B4	302,33	971,6	-669,27

Sesizăm o defalcare a revendicărilor comunității maghiare în „Népújság”, în timp ce „Cuvântul Liber” se limitează la sublinierea problemei și la luarea unei atitudini favorabile și defavorabile, respectiv ofensive și defensive față de subiectele în cauză. Să vedem ce spun rezultatele în acest sens: ca reacție la categoria „Revendicări” (B) – este vorba despre revendicările minorităților maghiare – discursul militant al cotidianului „Cuvântul Liber” este ofensiv (ex.: „Utilizarea limbii maghiare în instanțele judecătorești și locale ale puterii de stat nu poate fi acceptată”, „să se respecte cu fidelitate” ș.a.) într-o proporție de 33%, defensiv 15% și neutru 52% față de „Népújság”, unde discursul militant este ofensiv doar într-un procent de 4%, defensiv 6% și neutru 90%. Menționăm faptul că discursul militant a fost nul în cazul subcategoriilor „reprezentativitate” (B1), „Autonomie și autodeterminare” (B2), „Inscripții bilingve” (B3) în ziarul „Cuvântul Liber”, respectiv „Reprezentativitate” (B1), „Autonomie și autodeterminare” (B2), „Inscripții bilingve” (B3) și problema „limbii de predare”

(B7) în cadrul căreia am înregistrat în cotidianul „Cuvântul Liber” un discurs ofensiv de 100%, chiar dacă suprafața alocată acestui subiect e relativ mică (198,51 cm²). Statistica de mai sus întărește punctul de vedere menționat deja în analiza temei principale „separarea școliiilor” (B6) și anume că ziarul „Népújság” evită discursul militant, atitudine corespunzătoare unei coeziuni de tipul „frustrat-victimă”. În măsura în care sunt relevante, datele ne arată că discursul defensiv (6,07%) în „Népújság” e folosit de două ori mai mult decât cel ofensiv (3,75%) față de subcategoria B6, situație ce se inversează în „Cuvântul Liber”, unde discursul ofensiv (33,16%) aproape că îl dublează pe cel defensiv (14,61%), ceea ce trădează caracteristicile unei conștiințe de tipul „agresat-lezat”.

Merită o atenție aparte și evidențierea rangurilor pe care le dețin subcategoriile din categoria B, în funcție de frecvența articolelor.

Tabelul 6
Rangurile pe care le dețin subcategoriile din cadrul categoriei „Revendicări” (B) în funcție de frecvență

		„Cuvântul Liber”	„Népújság”
B6	Separarea școlilor	1 (41 art.)	1 (29 art.)
B8	Drepturi în general	2 (17)	3 (21)
B4	Problema limbii de predare	3 (15)	2 (24)
B2	Autonomie și autodeterminare	4 (14)	7 (11)
B1	Reprezentativitate	5 (13)	4 (16)
B5	Limba în administrație și justiție	6 (9)	8 (6)
B3	Inscripții bilingve	7 (5)	6 (12)
B7	Problema I.M.F.	8 (4)	5 (15)
	Total articole	(118)	(134)

Ca o preconcluzie, putem afirma că ziarul „Cuvântul Liber” înregistrează mai multe evidențieri (frecvențe) ale articolelor, în timp ce „Népújság” face mai multe analize (domină suprafața) în raport cu problemele concrete, palpabile, apărute la nivelul relațiilor interetnice, și anume problema revendicărilor comunității maghiare.

Media suprafeței ce revine unui articol din cadrul categoriei „Revendicări” (B) este de 28,23 cm² la „Cuvântul Liber” și de 42,56 cm² la „Népújság”.

Cu riscul de a ne repeta, vom sublinia faptul că la Târgu-Mureș ziarul „Cuvântul Liber” a filtrat realitatea, astfel încât problema centrală din sfera raporturilor româno-maghiare a constituit-o separarea școlilor „Bolyai Farkas” și „Papiu Ilarian”, ceea ce ne poate face să credem că atunci când o problemă locală îndeplinește următoarele două condiții: 1. e pusă pe prim plan și 2. polarizează două comunități, ea poate sta la baza unui conflict latent [Shibutani T., 1986]. Forma manifestă a acestuia poate să apară în urma transferului de discurs de pe latura actualității concrete pe dimensiunea elementelor afectogene, în cazul nostru „Apelul la istorie” (C).

3. FUNCȚIA AFECTOGENĂ A APELULUI LA ISTORIE

În momentul în care campania de presă evenimentială destinată subiectului „Bolyai Farkas” – „Papiu Ilarian” atinge punctul culminant, se intensifică evidențierea în cele două ziare a acelor teme care ne-au determinat să alegem alte cinci subcategorii de analiză în discuție.

Tabelul 7
Frecvențele și suprafețele subcategoriile în categoria „Apelul la istorie” (C)

	Apelul la istorie	Frecvență		Suprafață (cm ²)	
		„Cuvântul Liber”	„Népújság”	„Cuvântul Liber”	„Népújság”
C1	Integritate teritorială	18	0	333,06	0
C2	„Suferințe din trecut”	15	3	248,15	24,82
C3	Asimilare („opression psychos”)	2	24	9,81	1532,42
C4	Simboluri, evenimente, personalități istorice	32	14	1415,66	2104,18
C5	Conștiința de „noi”	9	19	264,27	1032,97
	Total	76	60	2270,95	4694,39

O asemănare evidentă cu categoria „Revendicări” (B) se observă din modul de a privi temele de către cele două ziare. Diferența absolută dintre numărul de apariții a subcategoriilor e nesemnificativă (16 în favoarea ziarului „Cuvântul Liber”) însă ne întâlnim din nou cu dublarea suprafeței la ziarul „Népújság”.

Media suprafeței ce revine unui articol din cadrul categoriei „Apelul la istorie” (C) este de 29,88 cm² la „Cuvântul Liber” și de 78,27 cm² la „Népújság”.

În timp ce în „Cuvântul Liber” apelul la istorie se naște din supralicitarea subiectelor „Integritate teritorială” (C1), „Suferințe din trecut” (C2) și „Simboluri, evenimente și personalități istorice” (C4), ziarul „Népújság” acordă o atenție mai mare temelor „Problema asimilării” (C3), „Simboluri, evenimente și personalități istorice” (C4), respectiv „Conștiința de «noi»” (C5). Subiectul comun, dar în același timp polarizator este corespondentul subcategoriei C4, astfel încât discursul naționalist al ambelor ziare se concentrează în jurul propriilor simboluri istorice, preponderent locale la „Népújság”, respectiv generale în „Cuvântul Liber”.

Tabelul 8
Rangurile pe care le dețin subcategoriile din cadrul categoriei „Apelul la istorie” (C) în funcție de suprafață (cm²).

	Apelul la istorie	„Cuvântul Liber”	„Népújság”
C4	Simboluri, evenimente, personalități istorice	1 (1415,66)	1 (2106,18)
C1	Integritatea teritorială	2 (333,06)	5 (0)
C5	Conștiința de „noi”	3 (266,27)	3 (1032,9)
C2	Suferințe din trecut	4 (248,15)	4 (24,82)
C3	Problema asimilării	5 (9,81)	2 (1532,42)
	TOTAL SUPRAFAȚĂ	(2279,95)	(4696,38)

Primul aspect interesant îl constituie apariția discursului militant defensiv în ziarul „Cuvântul Liber” pe lângă subcategoria „Suferințe din trecut” (C2) cu referiri la trecutul austro-ungar din Transilvania totalizând următoarele procente: 0% ofensiv, 64% neutru și 36% defensiv. Prezența discursului defensiv caracterizează într-o anumită măsură o atitudine apropiată unei comunități cu o conștiință de tipul „frustrat-agresat” [Shibutani T., 1986] relativ la un trecut necontrolabil. Discursul ofensiv e totuși prezent, însă în cadrul subiectului „Integritate teritorială”, ce se manifestă prin trimeri la un presupus pericol extern, subliniindu-se importanța unității naționale (67,01% din suprafața subcategoriei C1).

Ne concentrăm în continuare atenția asupra subiectelor principale din „Népújság” referitoare la istorie. În cazul subcategoriei „Conștiința de «noi»” (C5), „Népújság” vorbește favorabil în proporție de 100% despre acest subiect, manifestând latent un complex de superioritate (conștiința unui nivel de cultură și civilizație mai ridicat decât a celeilalte comunități) față de un procentaj de 75% întâlnit la „Cuvântul Liber”. Reluând ipoteza de la care am pornit, întoarcerea împotriva sursei de frustrare (Wieviorka M. 1994) e demonstrată de invocarea temerii de asimilare (în rândul maghiarilor), confirmată în mare măsură de decalajele majore surprinse în cele două cotidiene locale față de aceste subiecte. Discursul apreciativ al cotidianului „Népújság” legat de „Problema asimilării” (C2), de exemplu articole despre „tehnologia asimilării noastre” (a maghiarilor n.a.) prezintă următoarele procente: 82% defavorabil, 14% favorabil și 4% neutru. Atât „Cuvântul Liber” cât și „Népújság” evită să abordeze tema frustrantă a celeilalte comunități, supralicitând în schimb propria frustrare, alimentând-o, pe de o parte, cu un discurs ofensiv-agresiv, iar pe de altă parte, cu un discurs defavorabil-agresiv față de „Alter”

Tabelul 9

Frecvențele, respectiv suprafețele corespunzătoare temelor frustrante din cele două ziare.

	Frecvență		Suprafață (cm ²)	
	„Cuvântul Liber”	„Népújság”	„Cuvântul Liber”	„Népújság”
C1	18	0	333,06	0
C2	2	24	9,81	1532,42

„Cuvântul Liber” – „Integritate teritorială” (C1)

„Népújság” – „Problema asimilării” (C3)

În privința asimilării, cotidianul „Népújság” folosește pentru prima oară discursul despre „Alter” (comunitatea română) într-o proporție mai mare, spre deosebire de ziarul „Cuvântul Liber”, al cărui discurs, deși este ofensiv în proporție de 67% față de subiectul „Integritatea teritorială”, evită să-l atașeze în mod manifest imaginii despre „Alter” (comunitatea maghiară).

4. ALTE ASPECTE ALE REALITĂȚILOR DINTRE CELE DOUĂ COMUNITĂȚI

În categoria „Altele” am introdus acele subcategorii care sunt semnificative din punctul de vedere al cercetării, dar nu au putut constitui, fiecare în parte, o categorie particulară. Astfel, din materialul parcurs, subcategoria cu cea mai

ridicată frecvență de apariție este „Raporturi româno-maghiare” (D4) – situație oarecum anticipată de noi – ambele cotidiene acordându-i cea mai mare atenție. În ceea ce privește ziarul „Népújság”, această subcategorie are rangul doi (în timp ce în ziarul „Cuvântul Liber” se păstrează același rang unu), aflându-se în urma subcategoriei „Simboluri, evenimente, personalități istorice” (C4) în care apar articole legate de istoria, arhitectura și personalitățile locale.

Tabelul 10
Frecvențele și suprafețele subcategoriilor din cadrul categoriei „Alte” (D).

D	ALTELE	Frecvență		Suprafață (cm ²)	
		„Cuvântul Liber”	„Népújság”	„Cuvântul Liber”	„Népújság”
D1	Reprezentanții celeilalte comunități	52	15	1645,40	435,63
D2	Reprezentanții propriei comunități	29	27	553,26	1362,17
D3	Problema ajutoarelor din străinătate	5	4	143,90	151,03
D4	Raporturi româno-maghiare	70	46	2319,00	2019,56
D5	Comunicate, apeluri, declarații	15	17	630,53	643,41
D6	Adunări, întruniri, demonstrații	7	6	148,42	276,70
D7	Valori democratice	7	16	151,81	404,73
	TOTAL	185	131	5592,32	5293,23

Acestor din urmă articole li s-au alocat suprafețe mari (articole gen „serial” apărute în paginile suplimentare culturale), fapt care explică rangul întâi al acestei subcategorii.

Spre deosebire de „Cuvântul Liber”, ziarul „Népújság” are o poziție favorabilă în mai mare măsură față de acest subiect, ceea ce poate fi corelat cu condiția de minoritate a populației maghiare, adică, în percepția lor, o mai bună dezvoltare a raporturilor româno-maghiare ar putea grăbi procesul de concretizare a revendicărilor „mult râvnite”. Aceasta înseamnă că valorile democratice, raporturile interetnice bune, toleranța, egalitatea în drepturi etc. sunt percepute de fapt ca garanții de realizare a revendicărilor. Acest lucru este relevant și prin faptul că subcategoria „Valori democratice” (D7) ocupă o suprafață mult mai mare în cotidianul „Népújság” (404,73 cm²) față de „Cuvântul Liber” (151,81 cm²), diferența demonstrând interesul mai mare al comunității maghiare pentru realizarea acestor valori, valori care servesc la legitimarea revendicărilor lor. La rândul lor, aceste revendicări, sunt percepute de cealaltă parte ca privilegii, ceea ce generează un sentiment de „agresat-lezat”, care are ca rezultat considerarea modurilor de realizare a revendicărilor-privilegiilor comunității maghiare ca un potențial pericol pentru integritatea teritorială (ipoteza „fustrare-agresare” [Shibutani T., 1986]). Faptul că în cotidianul „Cuvântul Liber” 29,42% din suprafața totală acordată categoriei „Alte” (D) o reprezintă subcategoria „Reprezentanții celeilalte comunități” (D1) și 9,89% sunt acordate subcategoriei „Reprezentanții propriei

comunități” (D2), față de doar 8,23% și respectiv 25,73% destinate aceluiași subcategorii de ziarul „Népújság”, arată că ziarul de limbă română este „preocupat” mai mult de reprezentanții comunității maghiare („Alter”) decât de reprezentanții propriei comunități („Ego”), pe când ziarul de limbă maghiară „dedică” un spațiu mai mare reprezentanților propriei comunități („Ego”) decât reprezentanților comunității române („Alter”).

Tabelul 11
Frecvența și suprafața subcategoriilor D1 și D2

	Frecvență		Suprafață (cm ²)	
	„Cuvântul Liber”	„Népújság”	„Cuvântul Liber”	„Népújság”
D1	52	15	1645,40	435,63
D2	29	27	553,26	1362,17

Continuând ideea, realizarea (obținerea) în practică a revendicărilor comunității maghiare este deci percepută ca periculoasă, determinând în „Cuvântul Liber” o reacție defavorabilă despre sursa lezării, adică despre „Reprezentanții celeilalte comunități” (D1), în sensul că Uniunea Democratică a Maghiarilor din România (UDMR) e confundată în mod direct cu etnia maghiară, fapt ce se aseamănă cu identificarea Uniunii Vatra Românească, în paginile ziarului „Népújság”, cu naționaliștii români .

DISCURSUL APRECIATIV AL CELOR DOUĂ COTIDIANE FAȚĂ DE
SUBCATEGORIA „REPREZENTANȚII PROPRIEI COMUNITĂȚI” (D2).

Un alt aspect îl constituie și faptul că în construirea și definirea identității proprii, cotidianul „Cuvântul Liber” apelează la grupul exterior (out-group), delimitându-se de acesta pentru generarea coeziunii de grup. În cazul comunității maghiare, construirea propriei indentități se realizează prin apelul la reprezentanții propriei comunități (D1), adică 25,37%, cât și la patriotismul local, la personalități locale, la istoria locală a orașului (C4), elemente care sunt supraliciteate pentru a evidenția „posesia” în trecut a orașului de către maghiari. În acest sens, ziarul „Népújság” comunică luările de poziție, punctele de vedere ale personalităților comunității maghiare, totodată acordând spațiu larg activităților, evenimentelor și acțiunilor legate de UDMR. Un alt aspect al ponderii acestui procent (25,73%) îl reprezintă și cauza pentru care se apelează la reprezentanții propriei comunități, deoarece majoritatea luărilor de poziție și a punctelor de vedere emise de reprezentanții comunității maghiare sunt legate de problemele în care minoritatea maghiară s-a simțit într-un fel sau altul frustrată, iar sursa frustrării (puterea, majoritatea românească) este privită ca un „agresor”, astfel ajungând să se complacă în rolul de victimă (agresat), rol care îi „îndreptățește” revendicările ei „juste” (afirmație de tipul: „În comunism, Noi maghiarii am suferit mai mult decât Voi românii!”) [Fowler R. 1991].

DE CE ALTER/EGO?

De ce „Alter/Ego târgumureșean”? Primul motiv îl constituie polarizarea studiului în jurul a câte două elemente de analiză, astfel încât *două* ziare au contribuit la confectionarea imaginii a două comunități prin intermediul a *două* limbi, „împărțite” aproape uniform în Târgu-Mureș (aprox. 50%–50%), aceste elemente fiind de fapt purtătorii atributelor de „Alter”, respectiv de „Ego” și viceversa. Aceasta a reprezentat sursa de inspirație pentru alegerea unei grile metodologice, în cadrul căreia, în ziarul „Cuvântul Liber”, „Alter” semnifică tot ceea ce aparține de „Ceilalți” (comunitatea maghiară), iar „Ego” tot ceea ce aparține de „Noi” (comunitatea română), în timp ce, în cotidianul „Népújság”, „Alter” e tot ce îi caracterizează pe „Ceilalți” (comunitatea română), „Ego” reprezentând discursul despre „Noi” (comunitatea maghiară). Nu în ultimul rând, dincolo de aceste aspecte, intenția noastră a fost și de a surprinde un alter-ego ascuns al identităților specifice celor două comunități etnice târgumureșene, încercând să sfidăm maxima lui Wittgenstein: „Trebuie să taci despre ceea ce nu poți să vorbești”!

Primele semnale nefavorabile față de „Alter” sunt filtrate pe marginea distribuirii ajutoarelor din străinătate (subcategoria D3) de către ziarul „Cuvântul Liber” în data de 11 ianuarie 1990, prin intermediul difuzării unor luări de poziții ale opiniei cititorilor. Sunt vizați în special reprezentanții comunității maghiare (Biserica Romano-Catolică și cea Protestantă). Într-o oarecare măsură, aceste articole pregătesc terenul pentru problema manifestă-pilot „separarea școlilor” (B6), fără a exista încă o interdependență între cele două subcategorii de analiză. Problema separării școlilor „Bolyai Farkas” și „Papiu Ilarian” este un subiect care ascunde o situație a cărei rezolvare echitabilă pentru cele două părți este aproape imposibilă. Fiind vorba despre o situație conflictuală disjunctivă se reproduce, de fapt, modelul unui joc cu sumă nulă, în sensul că unul poate să câștige numai cât pierde celălalt. Adică, separarea școlilor pe principiul limbii exclusive de predare ar fi ameliorat temerile de asimilare în rândul comunității maghiare însă ar fi produs intensificarea temerilor de atentare la integrarea teritorială în rândul românilor. Inversând lucrurile, în cazul în care s-ar fi menținut situația de dinainte de 1989, aceasta ar fi evitat extrapolarea în rândul românilor a tendințelor separatiste pe latura temerilor pentru integritatea teritorială, dar ar fi amplificat temerile maghiarilor în jurul problemei asimilării. Astfel, s-a cristalizat o situație tipic-conflictuală locală, care implica mult mai multe aspecte latente (stereotipuri, temeri, prejudecăți) decât se observau la prima vedere [Gamson W. A. & Modigliani A., 1989].

În momentul în care apare discursul defensiv, prin care se apară diferite interese colective ale celor două comunități, se incriminează automat acțiunile celuilalt, ceea ce generează implicit „schimburi de reîncredințare” (Shibutani T., 1986). Aceste schimburi de reîncredințare sunt elementele unor discursuri bifurcate

corespondente celor două ziare: unul de tip local, care face apel la un trecut târgumureșean – cu evenimente, personalități istorice și literare (specific cotidianului „Cuvântul Liber”). Discursul ziarul „Népújság”, care formează o coeziune centrată pe spiritul „Târgu-Mureșului de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea” (un fel de patriotism local prezent în mod manifest), este concomitent un discurs naționalist latent deoarece este centrat doar pe viața socio-culturală a maghiarilor, considerând acel trecut ca fiind un trecut preponderent maghiar. Analizând discursul cotidianului „Cuvântul Liber”, acesta atașează articolelor destinate „Apelului la istorie” (C) o tentă militantă (în principal ofensivă), care, raportată fiind la comunitatea maghiară trădează un discurs de asemenea naționalist.

Aceste două tipuri diferențiate de discurs generează formarea unor conștiințe polarizate în rândul celor două comunități etnice. Coeziunile corespondente acestor conștiințe nu dispun de puncte tangente între români și maghiari, în sensul că lipsește potențialitatea consensului în abordarea comună a acestor puncte tangente (probleme polarizatoare ale opiniei publice).

Ambele comunități se percep reciproc ca surse de frustrare, respectiv de agresare, în raport cu integritatea teritorială, pe de o parte, și asimilarea, pe de altă parte. Cele două etnii își construiesc coeziunile proprii prin fundamentarea lor pe sursele de frustrare externe. Se conturează astfel două tipuri de autoidentificare. Astfel, „Népújság” contribuie la autoidentificarea maghiarilor în situația de victimă, în timp ce „Cuvântul Liber” amplifică imaginea de majoritate lezată. În ceea ce privește heteroidentificarea (construirea imaginii celuilalt), ambele cotidiene intermediază o percepție a *out-group*-ului în postura de sursă de frustrare, împotriva căreia cele două comunități se întorc în mod agresiv, fiecare din ele cu încărcătura specifică unei conștiințe de lezată, respectiv de victimă. Acest fapt conduce la consolidarea a două tipuri de coeziune impermeabile, una în raport cu cealaltă, care mărește automat distanța socială dintre comunitatea românească și cea maghiară.

Discursul ziarului „Cuvântul Liber” este preponderent militant, în timp ce „Népújság” folosește în special discursul apreciativ.

În altă ordine de idei, „Cuvântul Liber”, „se remarcă” prin **evidențierea problemelor** astfel încât, totalul frecvențelor de apariție a subcategoriilor e mai mare decât în cazul celuilalt ziar, 423 respectiv 357. În ceea ce privește ziarul „Népújság”, acesta se preocupă într-o mai mare măsură de **analiza subiectelor**, ceea ce explică diferența totalului de suprafață pentru subcategoriile de analiză (17664,4 cm² – „Népújság”, față de 12473,9 cm² – „Cuvântul Liber”).

Pe parcursul analizei am luat în considerare ponderea acelor articole care sunt reacții la articolele din celălalt ziar local. Astfel, 10,87% din articolele „Cuvântului Liber” și 14% din cele ale ziarului „Népújság” sunt reactive. Nonreactivitatea preponderentă a celor două cotidiene (în medie peste 87%) subliniază selectivitatea comunicării.

Repartizarea frecvențelor, pe subcategoriile de analiză a emițătorilor de mesaje este redată în tabelul 12.

Tabelul 12
Repartiția pe subcategoriile de analiză a emițătorilor de mesaje în funcție de frecvență.

Frecvența	„Cuvântul Liber”	Emitător	Népújság	Frecvența
120	28,37%	Instituții	19,05%	68
92	21,75%	Personalități	7,54%	27
87	20,57%	Opinia citit.	23,25%	83
124	29,31%	Redacția	50,24%	179
423	100 %		100 %	357

Se relevă că anii postbelici, până la revoluția din decembrie 1989, privau în mod egal atât pe români, cât și pe maghiari de drepturile universale ale omului. Aceste drepturi universale reprezintă pentru comunitatea maghiară prima sursă a legitimării unui discurs militant, diferit de cel al părții române. Pe măsură ce soluționarea problemelor cotidiene pare din ce în ce mai neverosimilă, accentul pus pe „trecuturi” devine din ce în ce mai evident. Această perioadă este cea a apelului la istorie. În acest sens, în a treia fază am încercat să arătăm felul în care presa locală activează trecutul, gazetarii maghiari subliniind mai ales „târgumureșenismul” din prima jumătate a secolului, apelând la **istoria locală** (perioadă în care maghiarii erau majoritari în oraș), în timp ce ziarul „Cuvântul Liber” face apel la **istoria națională**. Dacă revoluția a redus aparent distanța socială dintre românii și maghiarii târgumureșeni, apelul la „istoriile” diferite, prin intermediul receptării neuniforme a drepturilor și revendicărilor minoritare, a favorizat starea conflictuală de mai târziu.

MAJORITATE, MINORITATE

I. Simbolul. Așadar, primele probleme serioase apar o dată cu încercarea de concretizare a revendicărilor comunității maghiare din Târgu-Mureș, cu alte cuvinte, o dată cu hotărârea guvernamentală din 18 ianuarie 1990, conform căreia liceul „Bolyai Farkas” și liceul „Papiu Ilarian”, începând din 1 septembrie 1990, vor funcționa exclusiv ca licee cu limba de predare maghiară, respectiv română. Publicarea hotărârii guvernamentale în ziarul „Népújság” este urmată de o precizare despre o hotărâre a Consiliului Județean Mureș al Frontului Salvării Naționale din data de 19 ianuarie 1990, conform căreia separarea școlilor intră în vigoare la data hotărârii CJFSN Mureș. Această hotărâre pe plan local, publicată în presă, a fost primul eveniment care a generat reacții opuse în „Cuvântul Liber” începând din data de 20 ianuarie 1990, dată la care debutează de fapt a doua perioadă, a cărei caracteristică principală o constituie analiza controversată în cele două cotidiene a revendicărilor formulate de către comunitatea maghiară.

Între această dată și ziua de 9 februarie 1990 (când a fost suspendată hotărârea guvernamentală inițială) devine transparent discursul ofensiv al „Cuvântului Liber”, care lasă loc în paginile sale protestelor venite din partea opiniei publice românești, unităților de învățământ (profesori și elevi), Uniunii Vatra Românească, unor personalități ale orașului și, bineînțeles din partea redactorilor ziarului, fiecare din aceste categorii de emițatori ai mesajelor atacând nu numai hotărârea de separare a școlilor, ci și pe potențialii autori ai separării (UDMR, elevii și profesorii maghiari), cu alte cuvinte comunitatea maghiară.

Astfel, ne aflăm în situația aparent paradoxală a unor reacții negative vizavi de niște drepturi inițial acceptate în perioada imediat următoare revoluției, adică faza aceluși consens aparent despre care am mai vorbit. Atributul de „aparent” descrie situația în care valorile democratice „cucerite” împreună prin „învingerea dușmanului comun” erau analizate prin presă la început doar la nivelul discursului utilizat de către cele două ziare. Ziarul de limbă maghiară „Népújság” va continua legitimarea discursului său prin valorile democratice trecând la particularizarea unor revendicări bazate pe acele valori, în timp ce „Cuvântul Liber” rămâne doar la clamarea lor generală.

În acest timp, „Népújság” publică articole prin care sugerează o stare generală de satisfacție privind soluționarea unei părți a revendicărilor (construindu-și legitimarea prin apelul la valorile democratice europene), precum și potențialitatea unei concretizări a întregului pachet de drepturi formulate anterior. Totodată, cotidianul de limbă maghiară lasă impresia unei poziții de expectativă după data de 9 februarie, când suspendarea hotărârii de separare a școlilor refrustrează comunitatea maghiară care, continuând să legitimeze revendicările sale prin valorile democratice europene, va trece de la enunțarea și revendicarea drepturilor în plan teoretic, la reflectarea planului acțional (de la manifestații și greve ale elevilor, până la marea demonstrație din 10 februarie 1990 – demonstrația tăcută cu lumânări și cărți pentru școlile maghiare, acțiune percepută de partea română ca o demonstrație de forță). Demonstrația din 10 februarie a reprezentat totodată și punctul culminant al acțiunilor revendicative.

Separarea școlilor este, de altfel, subiectul cel mai disputat, în această perioadă ambele cotidiene alocând suprafețe mari articolelor despre această problemă (1818,44 cm² – „Cuvântul Liber” și 1286,27 cm² – „Népújság”). Acesta este și motivul principal pentru care am ales această temă ca *problemă manifestă pilot*. Considerăm chestiunea separării liceului „Bolyai Farkas” o problemă care a reprezentat un simbol pentru ambele comunități. Dacă în perioada dintre 23 decembrie 1989-18 ianuarie 1990 în cotidianul „Népújság” revendicările au apărut în diverse forme și direcții (reprezentativitate, inscripții bilingve, problema limbii de predare, separarea școlilor, problema IMF), în următoarea perioadă, revendicarea liceului „Bolyai Farkas” va fi simbolul tuturor revendicărilor comunității maghiare. Dar în mod paradoxal, dacă în ziarul de limbă maghiară

chestiunea separării liceului va însemna simbolul revendicărilor comunității maghiare, în ziarul de limbă română acesta va deveni tot un simbol, numai că de data aceasta un *simbol negativ*, adică *separarea ca separatism*. Încercând să fim expliciti, separarea liceelor ar fi însemnat pentru comunitatea maghiară garanția realizării tuturor revendicărilor formulate anterior, necesare pentru a scăpa de fricile din trecut, în special de teama de asimilare. Iar pentru comunitatea românească, separarea (via separatism) ar fi însemnat un pas în drumul către atentarea la integritatea teritorială. Cu acestea am intrat în chestiunea cea mai fierbinte a problemei, amintind cele două teme sensibile pentru cele două comunități.

2. Trecutul. În cercetarea noastră, am intitulat partea care se referă la această problemă „funcția afectogenă a istoriei”. Intenția noastră a fost de a surprinde rolul jucat de către apelurile la istorie, constant practicate de către ambele cotidiane. La această categorie, în ambele ziare, simbolurile, evenimentele și personalitățile istorice ocupă primul loc (1425,66 cm² – în „Cuvântul Liber” și 2106,18 cm² în „Népújság”). Diferența constă în „istoriile” la care se face apel.

„Cuvântul Liber” folosește simbolistica istoriei naționale, cu un discurs naționalist agresiv, evocându-se mai ales evenimentele și sărbătorile naționale, care au un substrat ce ascunde conflictele anterioare dintre români și maghiari, sau dintre români și fostul Imperiu Austro-Ungar: 1 Decembrie 1918, răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan, dictatul de la Viena, atrăgând adeseori atenția asupra modului în care românii și-au apărat și și-au cucerit drepturile naționale, dar mai ales asupra potențialității repetării unor astfel de evenimente. Sunt utilizate expresii de genul: „vigilență”, „conștiință națională”, „prudență”, „jignire la adresa poporului român” etc.

Ziarul „Népújság” va apela în schimb la simbolistica locală, la patriotismul local la un trecut preponderent maghiar al orașului, prin scrieri despre istoria sa din primele decenii ale secolului și despre personalitățile celebre ale locului, despre clădirile vechi din oraș, trimitând indirect către existența unui posibil „târgmureșenism”. Acest „târgmureșenism”, în schimb, se află într-un conflict latent cu unele realități existente, pricinuite de schimbările survenite în cadrul structurii etnice în ultimii douăzeci de ani, actualmente populația românească și cea maghiară împărțindu-se aproximativ egal (proporție net diferită de cea de acum 25 de ani când populația maghiară era majoritară, n.n.). Acest patriotism local apare din când în când și în forma unui naționalism neagresiv, dar cu nuanțe de aroganță, lezând partea populației românești stabilită relativ recent în oraș.

Cele două „istorii” diferite pot fi corelate cu ușurință cu tipurile de naționalisme apărute în trecutul fiecărei comunități.

În prima jumătate a secolului trecut, datorită situației privilegiate a boierimii românești și implicit datorită concepțiilor sale reacționare, datorită lipsei de putere a grupărilor liberale și în final datorită punctelor de vedere variate ale diverselor

grupări naționaliste din Principate, toate acestea au avut un ecou slab în rândul românilor din Transilvania (sau Bucovina și Basarabia). Singurul punct asupra căruia toți românii au fost de acord a fost dorința de unitate națională. Deci la vremea aceea singura formă de naționalism care a putut conta pe sprijinul tuturor românilor era cea care viza unitatea națională. Această formă de naționalism a oferit speranța în succesul final, după 1859, fiind ridicată la rangul de politică de stat, astfel oficialitatea a devenit liderul mișcării naționale. În acest sens, forma pe care a luat-o naționalismul românesc este cea a naționalismului birocratic, unde interesele națiunii sunt prescrise de către cei care guvernează și orice opoziție față de clasa conducătoare constituie un act antipatriotic [P. Sugar, 1969]. Naționalismul va fi identificat nu numai cu națiunea și statul, ci cu guvernământul (conducerea politică).

În perioada totalitară, acest tip de naționalism primește forma *național-comunismului birocratic*, clasa conducătoare atașând unei politici de omogenizare a populației și o politică de asimilare a grupurilor minoritare sau, altfel spus, așa-numitele politici de „unificare” [M. Dogan & D. Pelassy, 1993].

Perioada posttotalitară păstrează unele caracteristici ale totalitarismului. Una dintre ele este și inerția *naționalismului birocratic*. În acest context, orice opoziție vizavi de interesele puterii-națiune, și prin urmare, orice revendicare din partea unui grup etnic dornic să-și afirme identitatea națională, frustrat totodată din cauza câtorva decenii de omogenizare forțată, este interpretată ca un act antinațional. Așa se explică folosirea istoriei naționale ca element consensual unificator în cazul pericolului potențial (revendicările).

În cazul naționalismului maghiar din secolul trecut, acesta a fost privit de către nobilimea maghiară ca o nouă dovadă a corectitudinii credinței lor în singura sursă de legitimare a puterii lor, națiunea identificată cu clasa. Și-au rezervat dreptul de a decide când și pe cine trebuie să admită, și la ce nivel, ca membru în națiunea politică. Ei au considerat participarea în viața politică a țării nu ca un drept, ci ca un privilegiu bazat pe documentele istorice feudale și tradiție. Naționalismul lor a rămas consecvent, exclusiv până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, legat de tradiții și cu conștiința statală. Acesta a fost denumit *naționalismul aristocratic* [P. Sugar, 1996].

Rămășițele sale pot explica aroganța mai sus-amintită. Atitudinile și comportamentul comunității maghiare ca majoritate culturală în orașul Târgu-Mureș (rolul primordial în ctitorirea orașului, istoria orașului, simbolurile vechi care țin în special de comunitatea maghiară) lezează comunitatea românească (aroganța exclusivă a acestor atitudini). Astfel, localismul este cel care primează în cazul apelului istoric în cotidianul de limbă maghiară (de exemplu, una dintre cele mai des amintite perioade de glorie a orașului este epoca în care comunitatea maghiară era majoritară). Toate acestea amplifică sentimentul de minoritate culturală al comunității române din oraș.

În țările totalitare „importanța decisivă a socializării politice” și „simplificarea limbajului politic” sunt două caracteristici esențiale ale procesului de socializare [M. Dogan & D. Pelassy]. Funcționând ca inerție posttotalitară, competiția pentru instrumentele socializării (în principal educația) se intensifică în vederea participării cu o pondere cât mai mare la acest proces. Iese la iveală, astfel, conflictul între încercarea de obținere a instrumentelor de socializare (revendicate pe de o parte, pentru a transmite importanța menținerii identității naționale și pe de altă parte, pentru conștientizarea drepturilor de către partea maghiară), și continuarea evidențierii și perpetuării valorilor și intereselor considerate naționale (de către partea română, în spiritul naționalismului birocratic explicat anterior). Fiind filtrat în presa locală, acest conflict apare ca o competiție pentru mecanismele de socializare și primește forma socializării politice prin mass-media.

Astfel, acest simbol „comun” despre care am vorbit mai sus, începând cu ultima perioadă de analiză, va apare doar prin prisma „trecutului”, scoțând la iveală în special temerile celor două părți. Abordarea aceleiași probleme (simbolul) în variante diferite, scoate la iveală stratificarea verticală în detrimentul celei orizontale, pe dimensiunea etnică.

3. Limbajul. Vom încerca în rândurile următoare să arătăm felul în care stilul jurnalistic filtrează caracteristicile de a dialoga ale celor două ziare din Târgu-Mureș.

Agresivitatea. O minoritate, fie ea etnică, rasială sau confesională are întotdeauna ceva de apărut. Adoptând de fiecare dată strategii de luptă, reprezentanții unei minorități utilizează imperative specifice, de genul: „vom apăra”, „nu vom permite!”, „vom lupta pentru”, „contestăm”, „protestăm”. Cu toate că din punct de vedere semantic verbele de mai sus se împart în „defensive” și „ofensive”, ele au întotdeauna o încărcătură agresivă, nu atât prin forma lor, cât prin reacția pe care o provoacă destinatarului, alimentând acele „schimburi de incriminare” despre care am mai vorbit [T. Shibusani, 1986]. În această ordine de idei, cele două publicații târgumureșene analizate se confundă cu acest stil. Tonul *posesiv* („școala noastră”, „orașul nostru”, „țara noastră”, „biserica noastră”, „profesorii noștri”, „trecutul nostru”, etc), folosit de către ambele cotidiene în mod frecvent, accentuează polarizarea și distanța socială dintre cele două comunități sau mai bine zis dintre cele două minorități.

Poetismul. Deși diferă ca stil, în cele două ziare, înclinația lirică se adresează acelei categorii de cititori, însetată de nostalgia trecutului glorios și panicată de viitor, cu alte cuvinte ne întâlnim cu o psihoză a melancoliei. Același stil poetic (și retoric) se păstrează și în cadrul discursului militant (ofensiv sau defensiv) al celor două ziare. „Cuvântul Liber”: „Cum putem pretinde că ne iubim ca oameni adevărați închizându-ne fiecare în carapacea lui, sticlindu-și sufletul cu tot felul de zorzoane spirituale *zgomotoase*, pescuite din arsenalul rău mirositor al unor minți exaltate”. Ironia (*zorzoane zgomotoase*), metafora (*carapacea*), senzațiile olfactive

(*rău mirositor*), trimiterea psihiatrică (*minți exaltate*) sunt fără nici o îndoială instrumentele unui limbaj cel puțin agresiv. Ziarul „Népújság” fabrică adesea imagini cu trimitere religioasă, utilizând același stil poetic.” Bat clopotele prin cuvinte chemătoare, se aprind împreună luminile a sute de mii de lumânări și se mișcă tumultul încremenit în neputință ani de zile”. Evocarea pericolului potențial („clopot”), memoria și vigilența („lumânări”) sunt mijloacele de acțiune ale unui „tumult” care s-a trezit pentru a-și recâștiga trecutul. Figurile caracteristice discursului retoric, stil specific ambelor cotidiene, sunt necesare pentru a întreține în rândul cititorilor nostalgia, precauția, imaginea luptei. Deasemenea se atașează adeseori religiosul de sentimentul național, multe dintre articole fiind semnate de preoți, care tind să joace un rol în viața socială și politică a orașului.

Proiectivitatea. Un organism frustrat se simte întotdeauna rău (pur și simplu), în pericol, apărându-se uneori de o imagine artificială de dușman, astfel încât adoptă predispoziția de „a crede că în lume se petrec lucruri sălbatice și periculoase; această proiecție exteriorizează impulsuri emoționale inconștiente” [Th. Adorno & co. 1950]. Un eveniment sau un mesaj neutru sau cel mult izolat este interceptat ca un preambul al unei strategii al cărei final ar corespunde unei veritabile catastrofe. Astfel, și cele două ziare au apelat adesea la principiul „cine fură azi un ou, mâine va fura un bou”. „Cuvântul Liber”: „Astăzi-dascălii, mâine-părinții!” „educatori sau instigatori?” etc. „Népújság”: „oare ce e în spatele sloganurilor?” și „cui folosește?”, „tehnologia asimilării noastre”.

Autismul. Conștiința de minoritar reprezintă mentalitatea unui purtător care se simte singur, neînțeles, înconjurat de forțe care-i vor răul, ceea ce duce în final la autoizolare, lamentare și introvertire, având adesea ca simptome adiacente, tendințele distructive [E. Fromm, 1969]. Presa de limbă maghiară din Târgu-Mureș recurge la încercarea de a interioriza problemele, lăsând adesea impresia inutilității exteriorizării cerințelor comunitare, indicatorul cel mai relevant în acest sens fiind frecvența articolelor care tratează problemele proprii, revendicările proprii și nu în ultimul rând lamentările proprii (5703,91 cm² – „Népújság”). În ceea ce privește varianta „românească” a autismului, acesta își are argumentarea inițială în faptul (relevant în mod indirect adesea și în „Cuvântul Liber”) că în primele decenii ale secolului XX populația românească din zonă era preponderent rurală. Prin procesul de industrializare și urbanizare din anii '60-'70 se declanșează fenomenul demografic de emigrare a populației românești dinspre mediul rural spre orașe, astfel încât și la Târgu-Mureș balanța procentuală, înclinată până atunci de partea populației maghiare, s-a echilibrat treptat. Această situație este de fapt o specie a migrării rural-urbane și a problemelor ivite din această cauză, în acest caz căpătând în plus și o nuanță etnică. Noua comunitate românească adoptă o atitudine frustrată față de vechea populație maghiară, care constituie în acest caz grupul de referință.

Perversiunea masochistă. Această caracteristică semnifică oarecum complacerea în postura de minoritar pe care o afișează cele două comunități.

Practic, ne aflăm în situația în care fiecare parte încearcă să profite de sadismul celuilalt, străduindu-se să nu piardă vreun atac sau vreo jignire ce i se adresează. Fiecare parte are practic nevoie de cealaltă, atât pentru a provoca suferință cât și pentru a „profita de ea”. Cel care se simte slab se autoumălește adesea, analizând și complăcându-se îndelung în propriile suferințe, provocate de partea cealaltă. [E. Fromm, 1969]. Asistăm în acest fel la o serie de monologuri paralele inepuizabile. Așadar, dacă prezentul nu oferă destule motive pentru ceartă, trecutul e întotdeauna la îndemână.

Intenția noastră nu a fost de a transforma acest studiu într-o lucrare de sociolingvistică, citatele menționate servind doar pentru a sugera stilul jurnalistic al presei locale, în perioada analizată. Ambele cotidiene utilizează mai puțin informația brută, lăsând mai mult spațiu mesajelor prin utilizarea metaforei, ironiei, tropilor, substantivizării exagerate, abundenței de adjective (etichete).

4. **Temerile.** Percepția realizării revendicărilor unora, ca pericol pentru siguranța celorlalți reflectă o situație similară unei stări competiționale conform unui joc cu sumă nulă, câștigul uneia dintre părți fiind considerat o pierdere de către cealaltă parte, și reciproc. De fapt, principala problemă în ceea ce privește relațiile dintre români și maghiari este că cele două etnii au percepții opuse asupra principalelor probleme discutabile [M. Kivu, 1994]. Astfel, simbolul „comun” se transformă în funcție de memoria trecutului, în rândul românilor reluându-se ideea necesității apărării integrității teritoriale, iar pe de altă parte, revine la suprafață frica maghiarilor față de un plan de asimilare al majorității.

Cele două temeri au corespuns în cadrul cercetării noastre la două subcategorii de analiză, pe care le-am intitulat „Integritate teritorială”, care ocupă o frecvență de apariție ridicată în „Cuvântul Liber” (18 articole), fără a fi analizat în „Népújság” (0 articole), respectiv „Asimilare” (pression psycholosis), prezentă cu 24 de articole în ziarul „Népújság” și doar 2 în „Cuvântul Liber”, fiecare ziar analizând doar tema frustrantă corespondentă propriei comunități. Vom încerca în continuare să explicăm de ce aceste două surse de frustrare sunt de fapt intermediarul dintre simbolurile specifice celor două comunități și tehnicile de descărcare (defulare) ale acestor frustrări. În această ordine de idei am amintit faptul că separarea școlilor devine pentru populația maghiară din Târgu-Mureș un simbol pozitiv tuturor revendicărilor părții maghiare, în timp ce același simbol capătă încărcătură negativă în viziunea românilor, în sensul că această separare a celor două școli, ca eveniment izolat, este percepută ca un separatism continuu. Acest „separatism”, despre care se vorbește în paginile ziarului „Cuvântul Liber” poartă în descrierea dată de articolele publicate și o serie de alte adjective ale aceluiași simbol, perceput negativ: „exclusiv”, „anarhie”, „apartheid”, „destabilizare”, „izolaționism”, „discriminare”. Având deja valoare de simbol, lupta pentru cucerirea lui atrage după sine convingerea că obținerea acestui simbol e de importanță majoră pentru ambele comunități. Astfel, nesatisfacerea revendicării-simbol ar duce, în opinia maghiarilor, la nesatisfacerea revendicărilor

în general, ceea ce în percepția lor ar facilita acel potențial proiect de asimilare, iar în percepția comunității române, un principal mijloc de a pune în pericol integritatea teritorială a României. De menținerea sau pierderea simbolului depinde tipul de conștiință a celor două comunități târgumureșene. Ceea ce atrage atenția este faptul că menținerea sau pierderea acestui simbol coincide în perspectivă celor două comunități cu menținerea sau pierderea principalului mecanism de socializare și anume educația, ceea ce conduce la o competiție pentru dobândirea unei ponderi cât mai mari în cadrul acestui mecanism. Pierderea simbolului aruncă automat în postură de „victimă” populația maghiară, în timp ce populația românească se autoidentifică în situația de majoritate „lezată”. În ceea ce privește heteroidentificarea, ambele părți se percep reciproc ca agresori în raport cu simbolul ce trebuie apărat. Atât poziția maghiară, cât și cea română ne creează o imagine de disconfort, tipic comportamentului unor comunități frustrate, fie acestea victime sau părți lezate (jignite). Corelând aceste tipuri de conștiință cu ipoteza „frustrare-agresare” – dacă un organism este blocat sau împiedicat în realizarea scopurilor propuse, el tinde să se întoarcă în mod agresiv împotriva sursei de frustrare, percepută astfel – putem spune că, pe de o parte, comunitatea română adoptă o atitudine de *frustrat-lezat*, caracteristică, în mod aparent paradoxal, unei conștiințe de minoritar, rezultatul în principal a doi factori: proporția populației maghiare în oraș la acea oră și trecutul minoritar. Ceea ce explică în mare măsură apelul la istoria națională și nu locală, în presa analizată. [Wievorka M., 1994]. Pe de altă parte, comunitatea maghiară recurge la o atitudine specifică de *frustrat-victimă*, izvorâtă din comportamentul unei minorități și amplificată de necesitatea unor revendicări. Aceste conștiințe, pe de o parte de „lezat”, pe de altă parte de „victimă”, sprijinite pe un limbaj agresiv și un comportament frustrat ne determină să ne punem o legitimă întrebare: **Două minorități la Târgu-Mureș?! Nici o majoritate?**

În această ultimă parte vom încerca să argumentăm ipotezele de mai sus cu rezultatele efective ale cercetării inițiale. Nu am vorbit în această lucrare despre o subcategorie de analiză care, atât în „Cuvântul Liber”, cât și în „Népújság” ocupă un loc important. Este vorba despre raporturile româno-maghiare în general (2319 cm² în „Cuvântul Liber” și 2019,56 cm² în „Népújság”). Deși cele două ziare încearcă să ne convingă că relațiile interetnice sunt primordiale, ziarul de limbă maghiară se ocupă mai ales de reprezentanții propriei comunități, în timp ce „Cuvântul Liber” analizează în principal reprezentanții celeilalte comunități, astfel încât ambele cotidiene sunt preocupate de aceeași problemă: ...comunitatea maghiară (!). Întoarcerea spre sine a minorității maghiare se poate explica prin frustrat – victimitatea sa, în timp ce românii se întorc împotriva a ceea ce i-a lezat, etalându-și frustrat – lezarea.

Atât conștiința și comportamentul de victimă, cât și conștiința și comportamentul de lezat reprezintă de fapt două fațete ale aceleiași mentalități frustrate: aceea de minoritar, deși ambele comunități afișează argumente de

majoritar – maghiarii se autoidentifică în postura de majoritate culturală (ceea ce semnifică grupul deținător al valorilor urbane tradiționale târgumureșene), în timp ce partea română accentuează postura de majoritate națională (etică), fiecare argument în parte devine complementar în raport cu cealaltă comunitate. Astfel, justificările succesive ale majorității culturale (comunitatea maghiară) frustrează partea română, aceasta din urmă etalând un comportament de minoritate (evident culturală), în timp ce aroganța majorității naționale (românești) activează comportamentul de minoritar al comunității maghiare. Neputând scăpa de conștiința de minoritar, fiecare parte încearcă să adopte atitudini și comportamente de majoritar. Avem de a face, în mod aparent, cu două majorități (una națională și una culturală), în realitate însă fiind vorba de două minorități. Așadar, două minorități (Alter și Ego în minoritate)? Nici o majoritate?

Aflându-se în situația în care două cotidiane (respectiv două comunități?!) sunt centrate pe o singură problemă: plasarea mentalității și atitudinii de minoritar (frustrat – lezat/frustrat – victimă) pe primul plan, care polarizează cele două părți, se ajunge în final la premisele unui conflict latent, ale cărui forme manifeste depind de activitatea lui [Shibutani T., 1986].

Dintr-o perspectivă, poziția de victimă (prezentată până acum ca fiind un simptom al statutului de minoritar), poate fi interpretată și ca un loc social pentru care se duce o veritabilă luptă. „Nimeni nu vrea să fie o victimă, nu e nimic plăcut în această situație, dar toți vor să fi fost, fără a mai fi: statutul de victimă e obiectul unei aspirații... Situația de victimă îți dă dreptul de a te plânge, de a protesta, de a reclama; și dacă nu vor să rupă orice legătură, ceilalți sunt obligați să satisfacă aceste cereri. E mai avantajos să rămâi în rolul victimei decât să primești o reparație pentru ofensa suportată (dacă ofensa a fost reală), în locul unei satisfacții de moment se păstrează un privilegiu permanent, atenția și recunoașterea celorlalți este asigurată. Nou în zilele noastre este faptul că rolul victimei individuale este revendicat în spațiul public”. [T. Todorov, 1995]. Din punctul de vedere al studiului nostru, putem aminti faptul că o asemenea victimizare colectivă poate fi interpretată ca o urmare a reculului valorilor democratice, astfel încât, poziția de victimă sustrage colectivitatea de la orice responsabilitate socială, rol avantajos, dar pasiv. În cazul comunităților transilvane funcționează adesea renunțarea la indentitatea individuală, ieșind în evidență doar identitatea etnică, astfel încât fiecare membru al comunității maghiare, respectiv române, tinde să se manifeste ca un apartenent docil la grupul care a câștigat în societate statutul de victimă. „Dacă stabilește într-un mod convingător că un anume grup a fost incorect tratat în trecut, i se deschide acum o linie de credit inepuizabilă” [T. Todorov, 1995].

În contextul în care în spațiul geografic al Transilvaniei, ambele comunități (română și maghiară) se sprijină pe această linie de credit, justificându-și permanent comportamentul prin acest mecanism, există potențialitatea, nu doar a neasumării unei responsabilități sociale, dar și cea a unor conflicte viitoare. Astfel,

relațiile interetnice au fost analizate printr-un studiu „evantai” și nu întâmplător am utilizat frecvent repetiția, în special a conceptelor, reluându-le în ipostaze diferite, tocmai pentru a le surprinde esența.

În încheiere, subliniem că acest studiu nu are pretenția unei prezentări exhaustive a relațiilor româno-maghiare reflectate în presa locală, problemă a cărei complexitate nu poate fi analizată într-o perioadă de cercetare de două luni.

Nu considerăm că zierele locale au avut rol direct și determinant în declanșarea evenimentelor de la Târgu-Mureș din martie 1990, însă reflectarea unor evenimente sau probleme locale reale printr-un substrat naționalist latent, a contribuit la apariția atitudinilor și manifestărilor intolerante în ambele tabere, de care s-a profitat ulterior, aspect care face obiectul unor studii de altă natură, cu o altă anvergură decât a celui de față.

BIBLIOGRAFIE

1. ADORNO Th., *The Authoritarian Personality*, Harpel & Row Publishers, New York, 1950.
2. BABBIE, EARL, *The Practice of Social Research*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1992.
3. CHELCEA, SEPTINIU, *Semnificația documentelor sociale*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.
4. DOGAN, MATEI și PELASSY, DOMINIQUE, *Cum să comparăm națiunile*, Editura Alternative, București, 1993.
5. FROMM, ERICH, *Escape from Freedom*, Rinchart and Winston inc., New York, 1969.
6. GAMSON, WILLIAMA și MODIGLIANI, ANDRÉ, *Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: a Constructionist Approach*, University of Chicago Press, Chicago, 1989.
7. POWLER, ROGER, *Language in News. Discourse and Ideology in the British Press*, Routledge, London, 1991.
8. KIVU, MIRCEA, *O abordare empirică a relației dintre români și maghiari*, în Revista de cercetări sociale, anul 1, nr. 4, București, 1994.
9. KRIPPENDORF, KLAUS, *Content Analysis. On Introduction to its Metodology*, Sage Publication Inc. 1980.
10. SHIBUTANI, TAMOTSU, *Social Process*, University of California Press, Berkley, Los Angeles, London, 1986.
11. SUGAR, PETER, *Nationalism in Eastern Europe*, Oxford University Press, Oxford and New York, 1994.
12. TODOROV, TZETAM, *De la cultul diferenței la sacralizarea victimei*, în rev. DILEMA, anul 3, nr. 130, București, 1995.
13. UNGUREANU, ION, *Paradigme ale cunoașterii societății*, Humanitas, București, 1990.
14. WIEVIORKA, MICHAEL, *Spațiul rasismului*, Humanitas, București, 1994.

MIRON GH. GHEORGHE CONSTANTINESCU (1917–1974)

80 DE ANI DE LA NAȘTERE

ȘTEFAN COSTEA

În legătură cu data și locul nașterii există trei variante: *a.* N. 1 dec. 1917, în Odessa – Ucraina (potrivit foii matricole de absolvire a clasei a VII-a a Liceului „Moise Nicoară” din Arad); *b.* 13 dec. 1917, Chișinău – U.R.S.S., (potrivit lucrării „Marquis Who's Who Inc.” – Chicago – S.U.A., pe anul 1975) și *c.* 14 dec. 1917, Odessa – Rusia (potrivit adeverinței de absolvire a claselor V–VIII în anul școlar 1933–1934, la Liceul „Moise Nicoară”, din Arad).

Există date diferite și în legătură cu paternitatea sa. În foaia matricolă, tatăl este menționat ca fiind Constantinescu Gheorghe, de profesiune avocat, iar mama Olimpia, ambii de religie ortodoxă. Informații verbale indică pe geologul, geograful și pedologul Gheorghe Murgoci Munteanu drept tată al lui Miron Gh. Gheorghe Constantinescu, fapt necontestat de acesta. Absolvă cursurile liceale la Arad, la Liceul „Moise Nicoară” în anul 1934. A obținut licența în litere și filosofie – specialitatea sociologie istorică (1938), la Universitatea din București cu teza *Cauzele răscoalei lui Horia*. Doctoratul l-a trecut în primăvara anului 1940 tot la Universitatea București, cu lucrarea *Universitățile sociale și marxismul*. În anii 1939–1940 a participat la cercetările sociologice efectuate de echipele studențești în Argeș, Dâmbovița și Arad. În anul 1941 a fost arestat și condamnat la închisoare pentru activitate comunistă. Eliberat după 23 august 1944, devine redactor șef al ziarului „Scânteia” al P.C.R., până în anul 1948. Între anii 1947–1948 activează ca secretar general al Comisiei de stabilizare și redresare economică, calitate în care a inițiat și coordonat apariția și editarea revistei teoretice „Probleme economice”. Între anii 1948 și 1951, în urma reformei învățământului, a funcționat ca profesor și șef al catedrelor de materialism dialectic și istoric și de istoria filosofiei la Universitatea din București. Între anii 1952–1956 a activat ca șef de sector la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. În perioada 1957–1958 a îndeplinit funcția de director la Institutul de Cercetări Economice al Academiei R.P. Române după care, între anii 1958–1962 a funcționat ca profesor de economie politică și ca profesor titular de istorie la Institutul de perfecționare a cadrelor Didactice din București. În 1966, o dată cu reluarea învățământului și cercetării sociologice, a

devenit profesor și coordonator al Secției de sociologie a Facultății de Filosofie a Universității din București, rămânând profesor de sociologie la această secție până la dispariția sa, în anul 1974. Concomitent cu activitatea didactică și științifică a avut și activitate managerială de vârf în domeniul învățământului și cercetării științifice, îndeplinind funcții de ministru adjunct, director general și ministru al învățământului în perioada 1955–1957, 1965–1969 și 1969–1970; președintele Consiliului de conducere și lector al Academiei „Ștefan Gheorghiu” între anii 1971–1972 și președinte al Academiei de Științe Sociale și Politice între anii 1970–1972. În toată activitatea sa a îmbinat munca didactică și științifică, cu activitatea politică, începută în anul 1932, când a intrat în legătură cu Partidul Comunist, în cadrul căruia a activat ca membru al Comitetului Central, membru al Biroului Politic al partidului, secretar al C.C. al P.C.R. Între anii 1973–1974 a fost președinte al Marii Adunări Naționale a R.S.R. A îndeplinit și o serie de funcții de conducere pe linie de stat, activând ca secretar general al Comisiei pentru reforma monetară și stabilizarea economică (1947), ministru al minelor și petrolului (1948–1949), președinte al Comitetului de Stat al Planificării (1949–1954), vicepreședinte și prim vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (1954–1955 și 1955–1957).

Activitatea de cercetare științifică și-a început-o în anul 1938 în cadrul Institutului Social Român, ca membru al echipelor monografice studentești, participând la cercetările consacrate monografierii și tipologierii unor unități sociale rurale, din plasa Dâmbovnic jud. Argeș și din jud. Arad. În cadrul acestor cercetări a urmărit procesul de sărăcire în Oarja, structurile economice și sociale și unele aspecte ale migrației rurale din Bogați, jud. Dâmbovița, Șerpreuș și Corbești-Pietriș, jud. Arad.

După întreruperi determinate de rațiuni extraștiințifice (condamnarea la închisoare în perioada ianuarie 1941–23 august 1944, angajare în activitatea politică, 1945–1957), și-a reluat activitatea științifică în domeniul științelor economice și istoriei (1957–1965), după care s-a angajat din nou în cercetări cu caracter sociologic, centrate, în principal, pe investigarea proceselor sociale (îndeosebi a procesului de urbanizare) și de restructurare socială (structura de clasă în perioada de după cel de al doilea război mondial, integrarea socială a tineretului, dezvoltarea învățământului și educației naționale) concomitent cu preocupări pentru problemele teoriei, metodologiei, metodelor și tehnicilor de investigație sociologică și de istoria sociologiei românești. O coordonată a activității lui Miron Constantinescu în domeniul sociologiei a reprezentat-o insistența constantă pentru crearea sistemului instituțional adecvat, necesar promovării acesteia. În acest sens sunt de notat acțiunile desfășurate de el pentru crearea și impulsivarea permanentă a activității Centrului de Cercetări Sociologice al Academiei și a Secției de Sociologie ca secție distinctivă în cadrul Academiei de Științe Sociale și Politice, precum și înființarea secțiilor de sociologie la Universitatea din București și de sociologie la centrele universitare din Cluj și Iași și în cadrul Academiei „Ștefan Gheorghiu” (1967, 1968 și 1972). În anul 1968 a creat, în cadrul Ministerului

Învățământului, Laboratorul sociologic al învățământului, ca formație voluntară de cercetare a problematicii sociologice a sistemului național al educației și învățământului, formație devenită ulterior unitate bugetară și interdisciplinară a Universității din București. În aceeași perioadă a stimulat crearea unor unități similare și în celelalte universități și institute de învățământ superior precum și în afara acestora. Acționând, deasemenea, pentru reluarea tipăririi publicațiilor sociologice, asigurând apariția, începând cu anul 1972, a revistei de sociologie „Viitorul Social” (devenită ulterior și de politologie), care a apărut fără întrerupere, până în anul 1990*. O preocupare constantă a manifestat și pentru promovarea relațiilor științifice internaționale în domeniul sociologiei, coordonând și stimulând activitatea Comitetului Național de Sociologie (creat în anul 1964) pentru reprezentarea sociologilor români în străinătate. În acest context, a asigurat participarea a peste 100 de specialiști români la cel de-al VII-lea Congres Mondial de Sociologie de la Varna – Bulgaria din anul 1970 și la alte manifestări științifice internaționale. La acest congres a fost ales vicepreședinte al Asociației Internaționale de Sociologie, calitate în care a participat intens la pregătirea celui de al VIII-lea Congres Mondial de Sociologie care a avut loc la Toronto – Canada, în anul 1974, la care nu a luat parte decedând cu câteva zile înainte de începerea lucrărilor Congresului.

Potrivit propriei mărturisiri, Miron Constantinescu a aderat „de la primele cercetări făcute în anii studenției” și până la sfârșitul activității sale la „concepția sociologică dialectică materialistă” înregistrându-se în preocupările sale științifice o continuitate și consecvență de care el era mândru. Potrivit acestei concepții, el considera că societatea este o „totalitate vie” de natură bio-psiho-socială, multiplu structurată, constituită, în primul rând, din existența socială, primordială, și conștiința socială, care reflectă această existență, și dintr-un ansamblu de fapte, fenomene, relații și procese sociale care iau naștere în cadrul uneia sau mai multor colectivități umane. Fiecare din aceste componente ale realității sociale ocupă un loc și îndeplinesc anumite funcții în ansamblul sistemului social. „*Faptele sociale* apar ca momente, uneori ca momente nodale ale vieții sociale, ale desfășurării existenței sociale”. „Nu toate faptele sociale au aceeași pondere în dezvoltarea realității, adică există o diferențiere obiectivă intrinsecă între faptele sociale”. Criteriul de diferențiere a importanței lor în viața socială este însemnătatea obiectivă pe care o au pe „direcția dezvoltării societății”.

Împletite în curgerea și mișcarea permanentă a vieții sociale, faptele sociale „se grupează în complexe ansambluri de fapte sociale, [pe care] le denumim *fenomene sociale*.” Acestea aparțin realității obiective, se constituie în elemente constitutive ale acesteia și se caracterizează prin mișcare continuă, care se produce după anumite legi ale dezvoltării în cadrul unei unități mari din care fac parte,

* Din 1990 revista de sociologie a apărut cu titlul „Sociologie Românească” până în 1996, când va apărea într-o nouă formulă editorială și cu titlul „Revista Română de Sociologie”.

respectiv, a unei formațiuni social-economice ale cărei „elemente, momente, complexe, componente” sunt. Ele apar ca rezultat al unei acțiuni sau împletirii unor acțiuni sociale, au o amploare diferită (în raport cu numărul oamenilor care participă la aceste fenomene), precum și durate diferite de timp, o cauzalitate complexă, diferită de „cauzalitatea din restul naturii”. Se desfășoară în cadrul unei interdependențe complexe dintre oameni, grupurile și colectivitățile umane, clasele sociale sau alte unități sociale. În raport cu faptul social, „fenomenul social condiționează îndeosebi activitatea dezvoltării vieții sociale, curgerea ei, iar faptul social exprimă momentele de discontinuitate”, care, de fapt, sunt și ele momente ale „continuității istorice”.

Și faptele și fenomenele sociale se produc în cadrul complexului de relații sociale, care sunt și „economice, juridice, psihologice, culturale” etc. Deci, cu toate că relațiile de producție sunt hotărâtoare în dezvoltarea societății, ele nu epuizează complexul relațiilor sociale existente în orice tip de societate.

Constituind o vastă rețea, relațiile sociale, aflate într-o dinamică permanentă, se interpun între indivizii izolați și natură, acționând ca o forță colectivă a oamenilor care definește modul și eficiența acțiunii lor asupra naturii.

Ca atare, relațiile sociale sunt, în primul rând, *relații materiale*, întrucât ele reglementează modul „de organizare a raporturilor dintre oameni în procesul de producție” a bunurilor necesare traiului fiecărui membru și al ansamblului membrilor societății.

Modurile de organizare a acestor relații, caracterul și calitatea lor sunt diferite în funcție de: gradul și nivelul de dezvoltare a forțelor productive, care determină nivelul productivității și al diviziunii muncii, diferențierea socială, avuția claselor sociale; forma de proprietate asupra mijloacelor de producție; alcătuirea, structura de ansamblu a lor, în cadrul unui organism unitar și specific. Reunite într-un ansamblu unitar, structurat organic, aceste relații constituie *structura sau infrastructura economică* a societății care, exprimând tocmai activitatea colectivă a oamenilor pentru asigurarea traiului lor într-o anumită etapă a dezvoltării lor în relațiile cu natura, au un rol determinant în viața socială. În care, pe lângă această structură există o *suprastructură* constituită din „ansamblul relațiilor juridice, politice etc.” care, la rândul ei, influențează dezvoltarea economică și socială, prin mecanisme specifice ale diferitelor formațiuni social-economice ce fac posibile și realizările, inițiativele, actele de voință și afirmarea ideilor, atât în activitatea economică cât și în activitatea generală a oamenilor. Aceste realizări conduc la „afirmarea rolului subiectului istoric, al oamenilor care își fac singuri istoria în condițiile date, dar și modificate de ei, ținând seama de legile obiective”.

Procesele sociale, o altă componentă esențială a societății „sunt complexe de fenomene, cu un fir esențial, conducător în desfășurarea lor, cu o anumită direcție a desfășurării”, având o sferă de cuprindere mai largă decât fenomenele sau faptele sociale. Între caracteristicile acestora se situează și durata lor lungă și o constanță anumită în dezvoltare, „raport esențial, în lumina căruia se exprimă însuși

procesul". Deci, procesele sociale sunt legate „de timp, de devenire, de curgere, de transformare”, ceea ce implică modalități și *sensuri* ale desfășurării lor, în cadrul direcției generale a dezvoltării societăților în care ele se produc.

Concluzia generală a unei asemenea abordări a realității sociale este aceea că societatea este produsul acțiunii reciproce a oamenilor, al colaborării lor, în condiții determinate, ale cărei fundamente le reprezintă relațiile materiale, care constituie baza tuturor relațiilor dintre oameni, întrucât ele sunt „*formele necesare în care se realizează activitatea lor materială, socială ori individuală*”. Societatea este o realitate dinamică, în cadrul căreia anumite moduri de producție reunesc în chip specific forțele productive și relațiile de producție structurate în „baza materială tehnică a societății” și cea „social-economică” care formează o totalitate, respectiv „orânduirea social-economică”. Sensul general al devenirii sociale este trecerea de la societatea capitalistă la societatea socialistă și comunistă. Iar această devenire se realizează de-a lungul istoriei, potrivit schemei marxiste generale a succesiunilor formațiunilor (tipurilor) clasice ale societății, dinspre comuna primitivă, sclavagism, feudalism, capitalism, spre socialism. În această privință, pornind de la manuscrisul lui Marx, cunoscut sub numele de *Rohentwurf*, în care sunt analizate formele precapitaliste ale dezvoltării societății, și îndeosebi, modul asiatic (oriental) de producție, Miron Constantinescu consideră că, pe lângă tipurile clasice ale dezvoltării, trebuie admisă existența și a unei formațiuni sociale, pe care a denumit-o „orânduire tributală”, ca o formațiune „socio-economică de sine stătătoare, având ca premisă comunitatea de trib și fiind caracterizată prin:

- proprietatea comună, din care derivă unitatea dintre agricultură, creșterea vitelor și meșteșugurile;
- apartenența avuției sociale comunității înglobante (din care s-a născut ulterior statul);
- perceperea de tribut;
- existența unei categorii socialsuprapuse, exploatoare, ceea ce generează contradicții între comunități și o astfel de grupă socială exploatoare (care se accentuează o dată cu apariția statului).

Prin toate aceste elemente, „orânduirea tributală” apare a nu fi orânduirea comunei primitive, fiind bazată pe exploatare, și nici nu se confundă cu orânduirea sclavagistă sau feudală.

Introducerea în dezbatere a acestei probleme este realizată în scopul de a vedea dacă, nu cumva, au fost posibile și alte căi de dezvoltare socială, decât cea „magistrală” unilinară, de la comuna primitivă, sclavagism, feudalism, capitalism – specifică societății occidentale, în care s-a născut capitalismul.

Aplicând această teză la analiza dezvoltării societății românești, Miron Constantinescu pledează împotriva caracterului implacabil al succesiunii unilinare, de la sclavagism la feudalism, admitând posibilitatea unor abateri de la această succesiune și existența a două mari tipuri sociale inițiale: cel al comunei primitive și cel al orânduiri tributale, legate între ele prin filiațiune istorică. Pentru

aprofundarea problemei, a schițat și un set de principii metodologice, pe baza cărora să se poată întreprinde cercetări viitoare, în vederea clarificării problemelor insuficient investigate ale istoriei noastre sociale. Acestea sunt componentele care exprimă *conținutul realității sociale*, care „cuprinde, atât existența socială cât și conștiința socială”, care este o realitate, întotdeauna istoricește determinată, atât teritorial cât și în timp.

Societatea astfel înțeleasă constituie obiectul de studiu al *sociologiei*, ca știință socială autonomă, distinctă atât de filosofie, cât și de celelalte științe sociale. Sociologia „ca știință a relațiilor sociale, a totalității și ansamblului relațiilor sociale, a structurilor și proceselor sociale, a acțiunilor și luptelor sociale este o știință prospectivă și prognostică”. Deși sociologia are același subiect cu celelalte științe sociale – societatea – ea se distinge de acestea „prin modul de abordare al problemelor, unghiurile de vedere, sistemul de referință specific” precum și prin obiectivele studiului societății. În consecință „...sociologia nu este numai o știință descriptivă și analitică, ci este o știință sintetică, prospectivă și prognostică”. (M. Constantinescu, *Cercetări sociologice, 1938–1971*, p. 273). Ea nu este o enciclopedie a științelor sociale și nici nu are pretenția de a-și subsuma celelalte științe sociale. Dar, se întemeiază, în principal, pe economia politică științifică fără de care „ea nu poate exista” și are „relații importante cu toate celelalte științe sociale fără a se substitui acestora și fără a accepta din partea acestora vreo încercare de substituire”. Deci, sociologia este o știință care „are propriul ei câmp de acțiune, propriile metode de investigație și propriile țeluri, propriul profil”. Ca atare, ea se distinge de materialismul dialectic și istoric, care este „concepție filosofică și metodologică asupra dezvoltării generale a societății”, dar este legată de acesta, întrucât el „servește drept călăuză pentru toate științele sociale și istorice”.

Ca știință socială particulară, sociologia are mai multe funcții, dintre care, pe prim plan se situează funcția de autoanaliză socială, funcție critică, aplicativă și pragmatică. Funcția cea mai importantă a sociologiei este „funcția critică, menită să examineze critic datele realității sociale; din această examinare critică trebuie să rezulte *problemele* care agită această realitate și care trebuie soluționate de către factorii de conducere”, la care se adaugă cea privitoare la *proгноza și elaborarea soluțiilor* necesare pentru rezolvarea diferitelor probleme sociale. Cu toate acestea „discuțiile în jurul obiectului, metodologiei și naturii acestei ramuri a științei nu sunt încheiate”.

Organic corelată cu concepția teoretică generală despre societate și sociologie este și *concepția metodologică* a autorului, întemeiată pe ideea fundamentală potrivit căreia temelia metodologică a cercetării sociologice a realității sociale o reprezintă materialismul istoric și „aplicarea consecventă a dialecticii materialiste la cercetarea fenomenului social”. Această perspectivă metodologică implică: analiza concretă a fiecărui fenomen „privit în toate legăturile, conexiunile sale, în evoluție, cu desprinderea, însă, a trăsăturilor fundamentale”, respectiv, cercetarea „multilaterală și completă a fenomenelor, a complexității faptelor realității concrete”.

Ea reclamă, deasemenea, indispensabilitatea ca în cunoașterea socială să se pornească de la „faptele precise ale realității”, „nu de la diverse puncte de vedere perimate”; acordarea atenției necesare *datelor statistice*, ca o componentă necesară a cercetărilor, *metodei* sau *datelor* anchetelor și a grupajelor pentru prelucrarea materialului statistic primar, inclusiv a *grupărilor tipologice*, precum și *analizei grafice* a datelor.

Una din exigențele cardinale ale metodologiei cercetării o constituie realizarea unei distincții între „faptele sociale ce aparțin existenței sociale și reflectarea acestora în conștiința socială” pentru că numai pe această bază se poate realiza deosebirea dintre veridicitatea sau neveridicitatea cunoașterii și se pot adopta metode și tehnici adecvate de investigație științifică.

Cercetarea multidisciplinară și interdisciplinară apar ca necesități inerente investigației sociologice care se desfășoară, în principal, în echipe complexe, ce impun „conexarea viziunilor particulare ale tehnicilor, orchestrarea lor în vederea unei reflectări cât mai relevante și conclusive”.

Pentru el, „metoda economiei politice” formulată de Marx, poate fi pe drept cuvânt considerată și metodă a sociologiei. Acesta arată că „pentru elaborarea unor cercetări și lucrări științifice trebuie să pornim de la *concretul dat, imediat* să trecem la abstractizări, la *determinările abstracte* pentru a reconstitui apoi *concretul înțeles, concretul gândit*, care servește ca premisă a acțiunilor umane”. Evident „sunt necesare completări, nuanțări, diversificări și amplificări continue în aparatul conceptual sociologic cu care lucrăm... De aceea considerăm necesară elaborarea unei epistemologii sociologice marxiste”.

În același timp, trebuie luată în considerare și realitatea că „*nici o cercetare nu se poate dezvolta fără a fi călăuzită de o ipoteză științifică preliminară, pusă sub semnul întrebării (ca ipoteză) și însoțită de aparatul conceptual, de acel sistem de noțiuni, concepte, categorii... de o metodă de gândire și o concepție care să permită cercetătorului să formuleze rezultatele cercetării sale asupra vieții sociale, să cuprindă însăși desfășurarea vieții sociale*”. Aceasta presupune, în mod concret, ca „studiul realității sociale..., faptele sociale să fie analizate distinct, ca momente separate ale scurgerii istorice. Acest lucru este posibil pentru că, corespunde și unei realități obiective. Dar această discontinuitate este și ea un moment al continuității istorice”.

Întrucât faptele și fenomenele sociale sunt realități extrem de complexe, cunoașterea lor reclamă ferm, nu numai descrierea lor, ci pătrunderea în profunzimea acestora și descoperirea esenței lor, a relațiilor dintre ele și, în primul rând, a celor cauzale și a legilor pe baza cărora ele există.

În concordanță cu concepția sa teoretică și metodologică în sociologie, Miron Constantinescu a desfășurat și o serie de cercetări sociologice concrete, atât înainte de cel de-al doilea război mondial, cât și în perioada 1965-1974. Tematica acestor cercetări a fost multiplă și diversă, cuprinzând în principal: procesul de sărăcire în Oarja-Argeș; procesul de îmbogățire în Bogații din Dâmbovița;

investigarea monografică a Serpreușului și Corbeștilor din jud. Arad (toate incluse în volumul *Dâmbovicul, o plasă din județul Argeș și 60 de sate...* publicate de A. Golopenția și Dr. C. Georgescu); exodul rural în România în perioada 1937–1939; procesul de urbanizare în trei zone cu nivel de dezvoltare urbană incipientă (Vaslui), în curs de urbanizare (Slatina–Olt) și ridicat (Brașov); sociologia învățământului și educației, în special a învățământului ca sistem național de educație, precum și de ergonomia învățământului; integrarea socială a tineretului; aplicarea teoriei grafelor în procesele de industrializare și urbanizare din România; istoria sociologiei românești; stadiul de dezvoltare al sociologiei în perioada anilor '60 și '70, precum și perspectivele dezvoltării sale viitoare.

Este vorba despre o altă tematică extinsă reflectând dimensiunile activității și operei lui Miron Constantinescu care, deși amplă, practic ea nu s-a încheiat într-un sistem de sociologie propriu-zisă. Opera lui are însă o coordonată doctrinară și ideologică precisă – marxist-leninistă – permanent și consecvent afirmată de autor. Dacă sub raport teoretic și metodologic ea poartă, atât marca „virtuților”, cât și pe cea a „avatarurilor” doctrinei urmate, una din contribuțiile majore ale lui Miron Constantinescu la dezvoltarea sociologiei românești o reprezintă eforturile sale, concretizate în multiplele componente ale sistemului instituțional al sociologiei românești contemporane, care a permis reluarea învățământului, cercetării, publicațiilor și relațiilor internaționale în acest domeniu după aproape un sfert de secol de întrerupere și de interzicere administrativă a sociologiei din țara noastră.

BIBLIOGRAFIE

- Cercetări sociologice, 1938–1971*, București, Editura Academiei, 1971;
Cercetări sociologice contemporane (coord.), București, Editura Științifică, 1966; *Integrarea socială a tineretului* (sub. red.), București, Editura Științifică, 1969; *Sociologie generală – Probleme. Ramuri. Orientări.* (coord.), București, 1970; *Introducere în sociologie*, București, Tipografia Universal, 1972;
 MIRON CONSTANTINESCU, H.H. STAHL, *Pocesul de urbanizare în R.S. România, Zona Slatina–Olt*, București, Editura Academiei, 1970;
Gândirea sociologică din România – Note de curs (în colab.), București, (Centrul de multiplicare al Universității București), 1973.

BIBLIOGRAFIE CRITICĂ DE REFERINȚĂ

- CONSTANTINESCU, VIRGIL, UNGUREANU, ION, *Teorii sociologice contemporane*, București, Editura Didactică, 1985;
 CONSTANTINESCU, VIRGIL, *Orientări teoretice și afirmări doctrinare în cadrul școlii monografice de la București*, în vol. *Școala sociologică de la București. Tradiții și actualitate*, București, Editura Metropol, 1996;
 GOLOPENȚIA, ANTON, *Activitatea Seminarului de sociologie din București în „Sociologie Românească”*.

AXIOLOGIA MEDICALĂ A DEPENDENȚEI DE ALCOOL

DR. MIHAI C. TEODORESCU

Creșterea vertiginoasă a consumului de alcool pe tot globul în ultimele decenii constituie o veritabilă plagă socială. Alcoolul este un drog nociv favorizând numeroase boli de natură cardio-vasculară, digestivă, infecțioasă și neuropsihică, determină alterarea relațiilor familiale, absenteism profesional, accidente de circulație și pagube imense în economia națională. El este un autentic „diavol” ce nu se identifică cu fapta de a consuma sporadic băuturi alcoolice, care nu are nimic patologic în ea însăși – așa cum vom arăta în cele ce urmează – ci reprezintă instigatorul ascuns al transformării tendinței spontane de a te destinde cu o băutură alcoolică, ca un impuls accidental, într-un stereotip hedonic al unui scop uman deviat, care polarizează existența, constituind o patimă a trupului. Alcoolismul cronic nu l-am încadrat în cadrul patimilor de nutriție, care se explică prin supraalimentație, ca țintă naturală modificată artificial de către om, originată în trebuința organică, firească de a consuma alimente cu rol plastic și energetic pentru organism¹. Spre deosebire de hrană, care este un bun material cu funcții fiziologice deosebit de importante pentru organism – a cărui căutare exclusivă pentru a produce plăcere generează patima de nutriție – alcoolul nu are nici un rol pozitiv în organism în afară de acela de a da o desfătare, euforie trecătoare. El nu are rol plastic în organism, adică nu este asimilat în structura biologică vie a corpului și nu are nici o funcție energetică. Are doar un efect psihologic aparent de potențare a forței, deoarece în realitate scade capacitatea de muncă și atenție. Din aceste motive consider că patima beției este distinctă de patima de nutriție, constituind un păcat aducător de boală, având trăsături specifice care îl diferențiază de alte forma sub care poate să se ascundă „diavolul” patimilor trupești de nutriție sau reproducere.

Chiar dacă alcoolul nu reprezintă o trebuință fiziologică în sens organic, adică nu are absolut nici o semnificație biologică pozitivă, totuși există o dispoziție naturală pentru alcool, de natură pur psihologică, specifică numai speciei umane. Băuturile alcoolice sunt consumate încă din cele mai străvechi timpuri în aproape toate societățile omenești și pe orice meridian al globului terestru. Perfecționarea, în ultima vreme, a tehnicilor de cercetare genético-moleculară a pus în evidență o genă predispozantă pentru alcoolism, ceea ce explică faptul că purtătorii acesteia

¹ Dr. Mihai C. Teodorescu, *Axiologia medicală a patimilor de nutriție și reproducere*, „Revista Mitropolia Olteniei”, Sf. Arhiepiscopie a Craiovei, nr. 1, 1997.

au nevoie de un efort suplimentar de voință pentru a se vindeca de beția cronică. Richard Dawkins, profesor la Universitatea din Oxford, susține că informația biologică din ADN (acid dezoxiribonucleic) aparține Ființei Universului² și se exprimă în natura vie prin procesul transmiterii caracterelor în succesiunea generațiilor, asemănător curgerii unui râu care se ramifică în râuri mai mici – fapt exprimat metaforic în *Vechiul Testament* prin cuvintele: „Și din Eden ieșea un râu, care uda raiul” (*Facerea*, cap. 2, verset 10). Ideea că acest râu genetic udă raiul relevă aici un tâlc, care, prin plasticitatea sa rezumă concentrat ipoteza că gena alcoolismului nu constituie un râu organic, adică sămânța din care se naște „diavolul alcoolismului” nu are o natură ontologică: gena alcoolismului udă și ea raiul, alături de celelalte gene instituite de Dumnezeu. Așadar, ea reprezintă doar posibilitatea unei însușiri organice, firești, care favorizează ispita, face parte din ordinea natural legică a ființei umane - așa cum a fost lăsată de Creator. Sf. Vasile Cel Mare afirmă: „Este cu neputință să lucrezi binele dacă mai întâi nu te-ai îndepărtat și n-ai fugit de rău”³. Coexistența, în genomul unor indivizi umani, a genelor contradictorii, predispozante ale răului (alcoolismul, agresivitatea, înfrângerea) și ale binelui (talentul, vocația profesională) se pare că este menită să stimuleze voința și rațiunea, dorința de a lupta pentru a înfrânge obstacolele. Pentru multe personalități marcante ale vieții social-politice sau culturale, desăvârșirea morală prin cumpătare și ascensiunea în viață au fost o luptă câștigată împotriva impulsului lăuntric pentru viciu⁴. Posibilitatea răului moral, șansa de a cădea în păcat, exprimă voința liberă a omului și opțiunea sa între mai multe alternative, fiind un proces natural și firesc. În *Epistola Sobornicească a Sf. Apostol Iacov* găsim scris în cap. 1, verset 13: „De la Dumnezeu sunt ispitele”. Tentația alcoolului nu este un râu în sine și cu cât această tentație este mai mare, mai puternic înrădăcinată genetic în firea noastră, cu atât trebuie să ne încordăm energiile pentru a ne apăra de patima beției - un veritabil „diavol” care ne poate cuprinde treptat în stăpânirea lui.

A devălui realitatea diavolului alcoolismului înseamnă să dăm acestuia adevărata lui înfățișare. Se impune mai întâi să eliminăm falsele primejdii legate de el. Consumul ocazional, sporadic, chiar dacă merge uneori până la starea de intoxicație acută, nu reprezintă o patimă trupească. Dimpotrivă, dacă este băut frecvent și timp îndelungat, se cantonează în celule (devine otrăvă potențială) ajungându-se treptat la instalarea unei dependențe fizice și psihice. Numai în această postură alcoolul devine un Dușman care ne acaparează, iar efortul de a ne desprinde de el devine dificil deoarece alcoolul rămas intracelular pretinde în

² Richard Dawkins, *Un râu pornit din Eden*, Editura Humanitas, București, 1995.

³ Protos Ioasaf Popa, *Generalități despre patimi, virtuți și metode comune de îmbunătățire duhovnicească*, în „Ortodoxia”, Revista Patriarhiei Române, anul XLII, nr. 4, 1990, p. 139.

⁴ Mihai C. Teodorescu, *Valorile vitale și morale în practica medicală*, Editura Progresul Românesc, București, 1996, p. 111.

mediul extracelular o cantitate echivalentă pentru a calma excitațiile psihice declanșate de semnalele membranelor celulare dereglate morbid prin diferența de concentrație moleculară caracteristică intoxicației cronice (toxicomania alcoolică). Ingestia alcoolului restabilește pentru un moment echilibrul de membrană dintre cantitatea dinăuntru și dinafara celulei, însă accelerează treptat degradarea biologică și psiho-socială a subiectului.

Patima beției reprezintă un important factor de risc pentru gastrita cronică, ulcerul duodenal și ciroza hepatică. Statistica medicală arată că jumătate din pancreatitele cronice, cu recăderi, le fac consumatorii de băuturi alcoolice⁵. Infecțiile genito-urinare și tuberculoza au o incidență crescută la alcoolici. Efectul nociv asupra sistemului nervos se manifestă prin tremurături ale mâinilor, scăderea memoriei și apariția unor boli cum ar fi: delirium tremens, psihoza Korsakoff și polinevrita membrelor inferioare. Asupra mușchiului inimii alcoolul acționează prin hipertrofia lui, ceea ce va duce până la urmă, la apariția insuficienței cardiace. El favorizează impotența sexuală, iar produșii de oxidare ai alcoolului metilic (așa zisul alcool denaturat folosit ca dezinfectant) atacă retina. Creșterea în ultimii ani a frecvenței alcoolismului la femei a determinat o creștere a procentului de avorturi spontane, malformații congenitale și copii născuți cu debilitate fizică, microcefalie și hidrocefalie⁶.

Așadar, consumul abuziv al alcoolului duce la o degradare biologică, la propria distrugere. În *Vechiul Testament* sunt scrise următoarele cuvinte: „Vai de cei ce disde-diminează aleargă după băuturi îmbătătoare; vai de cei care până târziu seara se înfierbântă cu vin” (Isaia, cap. 5, verset 11). Biserica Creștină nu se opune consumului ponderat al băuturilor alcoolice cu ocazia unor evenimente ca: naștere, botez sau căsătorie, însă interzice categoric transformarea acestuia într-o obișnuință sau patimă trupească. Principiul temperanței, al ordinii în viață, al stăpânirii poftelor trupului, inclusiv a beției, îl găsim în numeroase pasaje ale Bibliei: „să nu umblî în desfrânări, în poște, în beții, în ospete fără măsură, în petreceri cu vin mult” (*Întâia Epistolă Sobornicească a Sf. Apostol Petru*, cap. 4, verset 3). Sf. Apostol Pavel în Epistola către Romani recomandă: „Să umblăm cuvințios, nu în ospete și în beții, nu în desfrânări și în fapte de rușine” (cap. 13, verset 13).

Prin urmare, „diavolul” patimii beției nu este decât o rea folosire a binelui, a dispoziției naturale, lăsate de Dumnezeu, ca alcoolul să producă plăcere omului. Obișnuința folosirii sale zilnice, întunecă rațiunea și devine mai puternică decât vigilența. Patima beției pune stăpânire pe om ca o dorință inconștientă care declanșează boală organică și moarte timpurie. Dar „diavolul alcoolismului” nu produce numai *autodistrugere biologică*. Neantul beției neantizează și psihicul, provocând dezagregarea personalității manifestată prin pierderea autocontrolului, scăderea inhibiției exercitată de scoarța cerebrală asupra comportamentului, ceea ce

⁵ C. Stavros, *Droguri concomitente: alcool, tutun, cafea*, Editura Medicală, București, 1989, p. 27.

⁶ *Ibidem*, p. 37.

generează conflicte familiale, divorț, pierderea serviciului sau chiar acte infracționale: accidente de circulație, agresiuni, tentative de crimă ș.a.m.d.

„Diavolul alcoolismului” conduce la *dedublarea personalității*. Sub influența lui dispare modestia – care este o formă a valorii morale. Smerenia este înlocuită cu îndrăzneală jignitoare față de cei din jur, încredere de sine exacerbată, prin care subiectul, deseori își ascunde lașitatea. Bețivul se află cel mai frecvent în imposibilitate de a împlini conduita morală indicată de Sf. Apostol Pavel în *Epistola către Efeseni* (cap. 4, verset 2): „Cu toată smerenia și blândețea, cu îndelungă răbdare, îngăduiți-vă unii pe alții”.

Dependența fizică de alcool modifică adevărata înfățișare a omului. Realitatea „diavolului alcoolismului” îl transformă pe om într-un agent dublu. El găsește diferite motivații pentru a bea, mințindu-se pe el însuși. În unele microgrupuri de distracție sufletul cedează voluptății trupului și se instituie ordinea unei vieți a senzațiilor de plăcere. Conduita de urmare și supunere la regula de a consuma frecvent alcool devine expresia unui conformism social satanic în care antivaloarea alcoolismului capătă o dimensiune socială bine definită. În felul acesta, omul pătrunde în haosul *păcatului*, ale cărui stihii îl țin într-o captivitate care duce în cele din urmă la boală și moarte timpurie. Sf. Apostol Pavel în *Epistola către Galateni* arată cum ne putem izbăvi din robia stricăciunii prin orientare ascendentă a balansului motivațional: „Zic dar. În Duhul să umblați și să nu împliniți pofta trupului” (cap. 5, verset 16): „Iar poftele trupului sunt cunoscute, și ele sunt: pizmuiri, ucideri, beții, chefuri și cele asemănătoare acestora, pe care vi le spun dinainte, precum dinainte v-am și spus, că cei ce fac unele ca acestea nu vor moșteni Împărăția lui Dumnezeu” (cap. 5, verset 21).

A păcătui prin consumul abuziv de alcool înseamnă a te răzvrăti împotriva naturii bio-sociale, a trișa față de ordinea natural-științifică a vieții, a te opune Evangheliei prin intenții hedonice și a accepta fără discernământ vederi mioape ale unor grupuri mici decăzute.

Uneori, starea de ebrietate (beție sau intoxicație alcoolică acută) apare în contextul grupului mic. Influența interpersonală și sugestia colectivă îl poate determina pe individ să-și piardă mentalitatea proprie, asumându-și involuntar non-valorile momentane ale grupului, conduita antisocială a acestuia, săvârșind acte pe care în condiții normale le reprobă conștiința sa morală și nu se împacă cu convingerile sale creștine. Excitabilitatea crescută, emoția necontrolată, scăderea reflexiei critice a gândirii și impulsivitatea caracterizează păcatul comis sub influența băuturii, dar nu se identifică cu „diavolul alcoolismului”. Acesta se ascunde în însuși păcatul – așa cum îl înțeleg predicatorii și moralisții – dar nu reprezintă esența acestuia. În *Vechiul Testament*, scrie: „nu este om drept pe pământ care să facă binele și să nu păcătuiască” (*Eclesiastul*, cap. 7, verset 20). Dacă diavolul s-ar identifica cu fiecare păcat săvârșit, am fi cu mult mai prudenți în a ne feri de el. Doar atunci când păcatul polarizează majoritatea actelor eului, devenind a doua noastră natură, când consumul de alcool pare să se declanșeze de

la sine și fără cenzura moralității, în virtutea unui fel de inerție sau a forței obișnuinței, doar în această împrejurare putem vorbi de „diavolul alcoolismului”. Aceasta exprimă vidul spiritual al unei existențe organizată în jurul plăcerii bahice, ca în jurul scopului ei suprem; ne stăpânește obișnuința alcoolului, pe care am putea-o numi *păcatul habitual* sau aproape păcatul normal. Pentru un individ obișnuit, nestăpânit de „diavol”, alcoolul nu apare ca un scop în sine decât în acele cazuri în care conștiința recoltează neapărat impresia unei deformații, unei *substituții axiologice neîngăduite*, a unei cuprinderi inadecvate a valorii alcoolului. Transformarea axiologică a acestuia, dintr-un mijloc ocazional de desfătare într-o valoare-scop permanentă a vieții, care își subordonează și pune în umbră valorile morale, profesionale și familiale, constituie trăsătura definitorie a patimii beției. Permanența acestei perversiuni senzuale, care modifică profund calitatea vieții, orientând spre inferior opțiunile axiologice fundamentale, caracterizează apartenența subiectului la „diavolul alcoolismului”.

Așadar, „diavolul alcoolismului” nu este însuși alcoolul sau grupurile mici în care a fost statuat obiceiul de a-l consuma frecvent. El nu este o realitate autonomă concretă care trebuie distrusă sau combătută ca un dușman exterior ființei noastre. Prin el însuși, alcoolul este un produs al naturii, aparține ordinii lăsate de Dumnezeu. „Diavolul alcoolismului” – ca patima beției – nu este decât folosirea unui rod bun într-un fel răufăcător, împotriva învățăturilor Evangheliei și a normelor sanogenetice ale practicii medicale. „Diavolul”, ca imagine senzorială, nu este decât un miraj al răului, o proiecție a erorilor noastre în afara noastră înșine, obnubilând în ochii orgoliului nostru figura reală a „diavolului”. El este o *interioritate pervertită*, o travestire a răului în interiorul eului, devenind evaziune axiologică, antivaloare morală.

O expresie involuntară a gândirii ateiste în filosofie și știință o reprezintă poziția subiectivistă potrivit căreia nu există o lume a valorilor; axiologia ar fi alcătuită din propoziții lipsite de conținut teoretic sau cognitiv, care exprimă numai stări emoționale. Potrivit acestui punct de vedere nu mai putem crede nici în Dumnezeu, nici în diavol. Dacă nu există binele, nu există nici răul, nici diavol sau instigator al răului.

Fără îndoială că vom găsi domenii ale vieții sociale în care unele valori au un grad mai mare de relativitate, iar normele lor de concretizare în viața zilnică își pierd conținutul obiectiv. De pildă, regulile unui joc exprimă o pură convenționalitate, nu reflectă un conținut real, la fel prescripțiile unor obiceiuri privind moda, căsătoria, botezul, manierele elegante. Însă temeiul real al valorilor relative din care se desprind aceste norme nu se află în ele însele, ci în afara lor. Dacă vom încerca însă să abordăm direct natura vitală a omului din perspectiva medicinei științifice vom constata condiționarea reciprocă dintre enunțurile (judecățile) descriptive, faptice și enunțurile (judecățile) de valoare, dintre ordinea naturală a științei și ordinea moral-divină. Unii filosofi susțin că axiologia și știința sunt două domenii separate și autonome, că nu se pot deriva enunțuri de valoare din enunțuri de existență, nu se

poate trece, fără sofism, de la „trebuie” la „este” sau invers. Fără îndoială că adepții separării autonome a faptei de valoare sunt îndreptățiți atunci când spun că același enunț nu poate fi în același timp existențial, factual și axiologic, valoric. Apare clar ideea că informația descriptivă despre un fapt și evaluarea lui sunt două acte deosebite ale conștiinței, însă a afirma că ele sunt complet separate și nu se poate trece de la unul la celălalt este contrazis de practica medicală. Când zic: „Consumul zilnic de alcool este cauza bolii organice Y” am formulat un enunț factual, adică descriptiv, verificat experimental în practica clinică. Dacă trăiești repulsia bolii Y și îți exprimi dorința și trebuința de a deveni sănătos, atunci, printr-un act de valorizare cuprinzi, prin dorința ta, forma de sănătate a valorii vitale prin vindicarea bolii organice Y, devenind posibil următorul raționament axiologic cu caracter prescriptiv: „Dacă vrei să dobândești valoarea de sănătate, tămăduindu-te de boala Y, atunci evită alcoolul, considerându-l un rău obiectiv, un diavol”. Este evident că acest raționament nu reglementează conduita pe baza unei convenționalități, că nu mai are caracterul arbitrar al regulilor politice sau cel al jocurilor, ceremoniei, modei, ci el se aplică oricărui individ uman cu predispoziție constituțională pentru boala Y, indiferent de contextul spațiotemporal.

Așadar, între faptă, enunț de existență (de pildă enunțul „consumul zilnic de alcool produce boala Y”) și enunțul de valoare (dorința de a cuprinde valoarea de sănătate prin vindecarea bolii Y) nu este opoziție, ele sunt intercorelate și condiționate reciproc în acțiunea practică a medicului sau bolnavului. Normele de conduită pentru a promova valoarea de sănătate și a evita boala sunt determinate cauzal-științific de fapte empirice stabilite experimental, pe când în viața obișnuită, cotidiană, de cele mai multe ori nu putem stabili o legătură, întemeiată logic, între faptă și valoare. De exemplu, pentru judecata de valoare: „Ion este bun” nu putem găsi unul sau mai multe enunțuri factive care să o întemeieze, căci criteriul informației factive cu privire la conduita morală a lui Ion, este arbitrar și variabil, astfel că, același individ Ion ne apare bun pentru unii și rău pentru alții. În fluxul zilnic al vieții există un hiatus gnoseologic între judecata de valoare și faptele care o susțin, ceea ce în practica medicală științifică nu se întâmplă.

Mai există încă o distincție între faptă și valoare care se referă la felul în care gândirea se orientează asupra lor. Gândirea și procesul senzorio-perceptiv, fiind acte ale cunoașterii, nu pot fi, în același timp, și obiecte ale actului special al dorinței care satisface o trebuință. Atunci când gândirea stabilește o lege sau prin datele senzorio-perceptive constantăm un fapt, încercăm o posesiune intelectuală a ființei obiectului cunoașterii, ceea ce exprimăm prin mijlocul verbal pe care îl numim „judecată” sau „enunț” factual. Același lucru se întâmplă când vorbim în general despre valori, de exemplu: „Valoarea adevărului diagnostic este superioară valorii politice pe care o cuprinde un medic”⁷. Cu totul diferită este împrejurarea

⁷ Această aserțiune poate fi numită, pe bună dreptate, judecată sau enunț despre valoare deoarece cuvintele „judecată” sau „enunț” care i se potrivesc sunt la fel de placide, domoale și indiferente ca în orice judecată sau enunț cu caracter factual-științific sau teoretic-abstract, dar numai și

când formulăm un enunț (judecată) de valoare în care obiectul enunțului este corelativ cu dorința subiectului, astfel încât valoarea însăși este cuprinsă de subiect: „Acest tablou este frumos”. În această situație axiologică, cuvântul „judecată” sau „enunț” nu mai are aceeași coloratură semantică în comparație cu acela prin care se descrie o faptă concretă. Termenul de judecată sau cel de enunț reflectă, în cazul faptei, o stare de lucruri, este un act de cunoaștere perceptiv sau/și de gândire logică care nu antrenează decât intelectul subiectului, pe când conținutul informațional al judecății sau al enunțului, în cazul cuprinderii valorii, face să vibreze energia trebuințelor și dorințelor subiectului, cu o evidentă rezonanță psiho-somatică. Minunile Mântuitorului s-au împlinit prin rostirea unor enunțuri, judecăți de valoare într-un context interpersonal și într-o ambianță socială, ceea ce le-a conferit eficiență terapeutică prin mecanism placebo⁸. Cu toate că a fost folosit același mijloc verbal numit „judecată” sau „enunț”, acesta nu a mai avut, în cazul minunilor, caracterul descriptiv al observației empirice sau constatării teoretice, astfel că în contextul axiologic religios, adică atunci când obiectul valoare implică efectiv dorința și trebuința subiectului, enunțul devine o idee-forță. Acesta este motivul pentru care, în cele ce urmează, termenul de judecată sau enunț l-am păstrat pentru a stabili un fapt științific sau o lege a naturii, iar expresia de judecată sau enunț de valoare am considerat mai potrivit să o înlocuim cu aceea de act al valorizării sau simplu valorizare pozitivă (întemeiată pe dorință, preferință) sau valorizare negativă (bazată pe repulsie).

A denumi prin sintagma „diavolul alcoolismului” patima trupească a beției, înseamnă să valorizezi negativ un comportament uman obiectiv, morbid, care reprezintă o structură profundă a realității, având trăsături tipice pentru o clasă de evenimente. Reflectarea mitică a acestei realități obiective prin intermediul unei imagini revelatoare (balaur, demon roșu înarmat cu trident sau faun cu bărbită de țap și coadă lungă) își atinge ținta de a fi crezută pe cuvânt, datorită ființei sale, fără demonstrațiile sofisticate ale logicii deontice aplicate în medicină și fără argumentele dialecticii. Când rugăciunea celui care vrea să se vindece de patima beției este spusă în biserică, privind Icoana Sf. Gheorghe, el se identifică cu voința acestuia de a birui balaurul patimii trupești, iar efectul înfricoșător al balaurului patimii pronunțat în rugăciune, folosind termenii biblicii încărcăți de psihologie ancestrală, pe care omul civilizat a uitat-o cu spaima subconștientului, are rolul să energizeze repulsia în actul valorizării negative a obiectului morbid (alcoolul, în exemplul nostru). Canibalismul demonic al imaginii bețivului distrus de balaurul alcoolismului ne comunică fiorul metafizic al vremelniceii și zădărniceii patimilor trupești, cu o insistență și o putere de sugestie cum nu e în stare să facă o lecție de educație sanitară sau o emisiune radiofonică pe această temă. Când ni se înfățișează

numai în cazul unui medic care nu a fost pus în situația concretă de a alege și decide între valoarea de adevăr diagnostic și valoarea politică într-un regim dictatorial de tip nazist sau comunist – așa cum deseori s-a întâmplat în unele secții de psihiatrie.

⁸ Mihai C. Teodorescu, *op. cit.*, p. 69.

în ambianța bisericii, cu iconografia corespunzătoare, mitul diavolului are, prin însușirile sale intrinseci, virtutea de a fi în același timp enunț de existență și argument axiologic.

Prin urmare, mitul diavolului reprezintă o încercare de a revela prin mijloace metaforico-alegorice fenomenul real al efectului patogen al patimilor trupești. Însă gândirea mitică nu satisface în întregime explicația acțiunii curative a credinței creștine în bolile cronice degenerative favorizate de patimile trupului. Vindecarea maladiei nu este rezultatul exclusiv al convertirii imagistice a misterului leziunilor produse de patima trupului. Instalarea stării de repulsie pentru alcool în urma actului valorizării negative cuprinse în rugăciune nu se explică exclusiv prin imaginea sugestivă a diavolului, ci implică și ideea unei puteri, care devine un spor de forță lăuntrică. Această putere am analizat-o în cazul vindecărilor prin mecanism placebo, când am arătat că actul valorizării vitale pozitive efectuat într-o ambianță socială de grup mărește eficiența vindecătoare a acțiunii unui medicament⁹. Se ridică acum problema dacă repulsia care definește procesul valorizării negative efectuat în grupul creștin bisericesc nu presupune o forță sau o substanță a cărei existență să legitimizeze obiectiv îndepărtarea subiectului de patima trupească. Am văzut cum, vindecarea bolii prin valorizare pozitivă implicată în minunile de la Lourdes¹⁰, presupune intervenția unor mediatori biochimici și a unor verigi nervoase subconștiente de natură psihoneuroimunologică sau/și psihoneuroendocrinologică. Oare îndepărtarea de patimile trupești – considerate axiologic ca un diavol – nu presupune intervenția unui câmp de forță psihosocială care s-ar institui în grupul creștin din biserică aflat în rugăciune? Celebrul sociolog american Iacob Moreno a insistat asupra importanței elementului irațional, subconștient în determinismul acțiunii relațiilor interpersonale. Observația că există unele componente iraționale în actul de valorizare negativă a patimii efectuat în rugăciunea grupului creștin nu obligă numaidecât la ideea că enunțul de valoare ar fi iluzoriu, că nu ar avea nici un titlu justificativ. Ar fi o greșeală să considerăm că iraționalitatea unui fapt este un argument împotriva existenței reale a faptului.

Așadar, ideea că o rugăciune efectuată în biserică ne poate vindeca de patima alcoolismului reflectă o realitate obiectivă, în ciuda existenței unor resorturi motivaționale iraționale ale determinismului ei. Dar, făcând abstracție de elementele subconștiente colective ale vindecării bolilor, suntem dispuși să conferim un mod de obiectivitate în exercitarea efectului curativ și elementelor raționale ale conduitei grupului creștin. Interiorizarea liber consimțită a preceptelor Evangheliei privind dezrădăcinarea patimilor se face în biserică în condițiile percepției și influenței interpersonale de grup, a existenței unui consens la conduita de acceptare, urmare și supunere la prescripțiile cu caracter ascetic, de redresare a balanței motivaționale de la trebuințele organice inferioare spre cele superioare,

⁹ Mihai C. Teodorescu, *Valorile vitale și morale în practica medicală*, op. cit. p. 65-70.

¹⁰ *Ibidem*, p. 69.

atât de necesare vindecării unor boli degenerative, printre care și alcoolismul cronic. Frecventarea cu regularitate de către bolnavi a întâlnirilor grupului mic creștin, mai ales a Liturghiei duminicale, contribuie la formarea și consolidarea unor obiceiuri sanogenetice prin care sunt prohibite viciile și cultivate virtuțile. Principiile ordinii morale, mai ales cele ale stăpânirii de sine, se implantează afectiv, dobândind atribute ale interiorizării valorii sacralului prin care se depășește simpla convingere teoretică furnizată de educația sanitară laică. Normele de a nu mai consuma alcool, de a evita drogurile, abuzurile alimentare și sedentarismul sunt satisfăcute treptat ca o expresie a eficienței grupului religios prin efectul său energizant de facilitare socială în a face lucrător în noi harul lui Dumnezeu. Presiunea normativă a membrilor comunității creștine în formarea unui tipar de conduită sanogenetică se definește ca un element al procesului de autolămurire crescândă cu privire la existența unei puteri divine vindecătoare care poate să lucreze în omul societății noastre civilizate.

În cele expuse mai sus s-a încercat schițarea unei concepții care să depășească rigiditatea științifică a unei orientări tehnico-metodologice de natură pur medicală sau pur psihosociologică, prin adaptarea ei la terminologia și spiritul teologiei creștine, printr-o conexiune pragmatică. Aceasta se impune cu atât mai mult cu cât în ultimii ani în țara noastră se înregistrează o creștere a frecvenței alcoolismului cronic, psihozelor alcoolice (delirium tremens, sindromul Korsakoff, demența alcoolică, delirul alcoolic), a cirozei hepatice etanolice și altor boli organice favorizate de consumul băuturilor alcoolice. Astfel, alcoolismul cronic crește de la 26,77‰ în 1990 la 44,13 ‰ în 1996, psihozele alcoolice de la 10,64‰ în 1990 la 12,27 ‰ în 1996¹¹. Degradarea biologică a individualității produsă de această boală se asociază cu o infirmitate psihosocială și educațională, o scădere a integrării valorilor spirituale ale civilizației. Decăderea economico-socială din perioada tranziției, starea de insecuritate privind existența cotidiană, șomajul în creștere și alimentația insuficientă determină ca unele persoane cu predispoziție genetică la alcoolism sau cu un temperament labil să caute prin alcool o evadare, un refugiu, care, în cele din urmă, le accentuează marginalizarea socială. Statistica medicală asupra morbidității și mortalității datorate alcoolismului, alături de argumentele medicinei științifice poate reprezenta pentru sociolog, pe de o parte, și pentru preot, pe de altă parte, un semnal și o platformă de unde pot lansa, la rândul lor, campania pluridimensională și interdisciplinară a luptei antialcool.

¹¹ Conform datelor Buletinului Centrului de Calcul și Statistică Sanitară și Documentare Medicală a Ministerului Sănătății.

PARETO ȘI RECUPERAREA UNITĂȚII OMULUI*

COSIMA LARIONESCU

Prima parte a *Tratatului de sociologie generală* este în bună măsură o epistemologie și o teorie a naturii umane. Desfășurarea nu este însă o simplă expunere, ci poate fi privită ca o narațiune. Ca în cazul miturilor ce se cer mereu rețrăite, *Tratatul* începe ca o rejucare a genezei omului secolului al XIX-lea – omul celui mai *nejucăuș* secol de până la el (3).

Omul paretian este dihotomic: el cuprinde în sine un om logic și un om social (2). *Tratatul* este o relatare a cum este văzut omul social de către omul logic. Iar scenariul premergător descrierii este cel al separării celor doi poli înlăuntrul ființei umane. Această rupere este dusă până la capăt în *Tratat*, cu o consecvență implacabilă. Ea este însă temeiul unei noi integrări, care va veni o dată cu sociologia cunoașterii. Această reîntregire este până la urmă *eșecul omului logic* în fața omului social: tendința centripetă a învins-o pe cea centrifugă. Desigur că această aventură nu l-a lăsat pe om neschimbat: cele două jumătăți reunite au format alt întreg decât cel inițial. Efortul de *auto-lipire* a fost dificil – iar *Tratatul* ne ajută să-l înțelegem, oferindu-ne neechivoc *problema* de rezolvat.

Omul logic este omul rațiunii reci – și nu al Rațiunii calde – al logicii, observației și experimentului. Pentru el nu există nimic absolut: legile pe care le descoperă sunt de fapt simple uniformități empirice, și nu au nimic necesar; fenomenele nu au esență, ci numai aparență: metoda urmată în cunoaștere nu este optimă și certă, ci supusă continuu revizuirii. Această conștiință a provizoratului regulilor, a lipsei oricărui absolut (măcar și unul de jucărie!) este principala cauză a *de-ludificării* (sau *seriozizării*, în termenii lui Huizinga) cunoașterii. Orice joc are un set de reguli fixe – convenționale, dar nu mai puțin *absolute* pentru lumea pe care o instituie – (3); ori niște reguli care-și așteaptă continuu schimbarea nu pot genera un spațiu de joc. Nu sunt luate în serios suficient. Relativizarea este un semn implacabil al maturității. Pentru omul logic valoarea supremă este *adevărul*; acesta este un impuls suplimentar spre seriozizare, căci orice joc se joacă pentru sine și nu pentru ceva ce i-ar transcende spațiul (3).

Dacă omul logic este omul minusculilor, omul social este cel al majusculilor. Pentru el, absolutul se ițește deseori în lume. Cunoașterea mai ține încă și de aria

* Lucrare prezentată și premiată cu Marele Premiu la sesiunea de comunicări organizată de Societatea Studenților Sociologi, Universitatea București, secțiunea Eseu, 10–12 mai 1996.

jocului. Polemica este încă o competiție, perfect analogă cu o luptă corp la corp – deoarece teoriile fac efectiv parte din *corpul* susținătorilor lor. Sentimentele, interesele și reziduurile sunt cordonul ombilical prin care teoriile sunt legate de oameni. Pentru omul logic, polemica este rece și nu-i o luptă, ci un monolog prin care el își desființează adversarul, folosindu-se de irezistibilul brici al lui Ockam.

Ruperea omului logic de cel social este fundamental **asimetrică**. Ea nu este recunoscută de ambele părți. *Omul logic* este cel ce l-a respins pe omul social fără chiar ca acesta din urmă să-și dea seama ce se petrece. Omul social îl vede pe cel logic ca fiind la fel ca el; nu sesizează prăpastia. Pentru el știința este Știință: „*Persoanele care practică științele non logico-experimentale nu sesizează de obicei caracterul contingent al științelor logico-experimentale, și raționează ca și cum aceste științe ar avea de asemenea în vedere un «absolut» oarecare, diferit numai de cel al științelor non logico-experimentale*” (6, p. XV).

În schimb, omul logic este perfect conștient de granița pe care el a impus-o. Omul logic practică *delimitarea* prin excelență. El cultivă distanța pentru că stilul lui de cunoaștere este fundamentat pe distincția *subiect-obiect* (cu mențiunea că subiectul nu are voie să fie *subiectiv*, ci dimpotrivă trebuie să fie *obiectiv!*). Este un om analitic – ceea ce nu înseamnă că nu practică și *sinteza*, ci doar că le practică *alternativ*. Omul social le practică *deodată*; el trăiește sub specia lui *împreună*: „*Științele logico-experimentale separă analiza de sinteză. Fiecare dintre ele este în mod esențial analitică (...). Științele non logico-experimentale tind să unească analiza și sinteza, să le confunde (...). Fiecare dintre aceste științe pretinde să cunoască deodată, dintr-o singură lovitură, anumite fenomene (...)*” (6, p. XVI).

Ruperea omului logic de omul social s-a împlinit tocmai în vederea cunoașterii acestuia din urmă.

Paradoxal, principala trăsătură a omului social este **nevoia de logică**. Aceasta poate fi un semn că omul logic nu se poate separa niciodată complet de omul social, că acesta din urmă tânjește continuu după cealaltă jumătate. Derivațiile sunt o **logică pervertită**, la limită, **un joc de-a logica**: „*Grație acestor teorii ceea ce este non-logic apare ca și cum ar fi logic*” (2, p. 369).

Logica nu este sesizată de omul social ca un lucru diferit, *de imitat*; de aceea **nevoia de logică** este o nevoie descoperită în omul social nu de el însuși, ci de omul logic. Acesta s-a uitat la omul social și a văzut că îi este asemănător; omul logic l-a văzut pe omul social ca pe o **caricatură** a lui însuși. Dar dacă două lucruri seamănă, nu înseamnă că unul este originalul și celălalt copia. Ca pură posibilitate logică, este posibil ca ambele să fie copii ale aceluiași lucru. Pareto a surprins această posibilitate afirmând că atât științele logico-experimentale, cât și cele non logico-experimentale sunt manifestări ale reziduuului combinațiilor: „*Omul de știință combină în laborator după anumite reguli, ipoteze etc., uneori la întâmplare. Sunt acțiuni logice. Ignorantul face combinații ghidându-se după analogii puerile, absurde, la întâmplare, fanteziste, de cele mai multe ori. Sunt acțiuni non-logice*” (V. Pareto, citat în 2, p. 379–380).

Omul logic s-a recunoscut deci în omul social. Acesta este singura poartă deschisă între cei doi. Pe ea însă omul social va putea să se apropie de omul logic, pregătind o nouă identitate. Aceasta a venit o dată cu sociologia științei, care a reunificat omul logic și omul social în *omul cunoscător*. Omul social s-a dovedit mai puternic, impunându-și regula: **împreună**.

Din punctul de vedere al omului logic, derivatele erau o cunoaștere a obiectului „impurificat” cu reziduuri: era în același timp o cunoaștere – implicită – a subiectului. Limitele obiect-subiect se ștergeau în *atingere și contopire*, iar acesta era un lucru condamnat din punct de vedere al adevărului. Prima regulă a metodei omului logic era „NU ATINGEȚI OBIECTUL”.

Din punctul de vedere al omului cunoscător, exigența omului logic era de fapt o exigență socială. Interesele și reziduurile nu sunt neapărat o piedică pentru cunoaștere: „... *este foarte posibil să existe adevăruri sau intuiții corecte care să fie accesibile numai unei anumite dispoziții personale sau unei orientări definite a intereselor unui anumit grup. Cosmopolitanismul democratic al burgheziei ascendente a negat valoarea și dreptul la existență a acestor înțelegeri (insights). Astfel a fost revelată o componentă pur sociologică a criteriului adevărului, anume, cerința democratică a egalității acestor adevăruri pentru toată lumea*” (5, p. 167).

Această **recuperare a unității** a avut loc nu doar în planul cunoașterii, ci și în cel al acțiunii – asupra distincției om economic/om social: „*Trebuie să ne întrebăm însă dacă nu cumva omul economic nu doar raționează ci și raționalizează realul și deci dacă acțiunea non-logică nu se întinde și asupra sferei economice (...). Astfel printr-un lucru, putem spune că raționalitatea economică de tip capitalist este doar o formă istorică de raționalizare socială și deci are valabilitate redusă, limitată. Or, în acest caz, raționalismul științei universal-obiective își pierde înțelesul*” (2, p. 393–394).

Mai mult, nu este vorba doar despre o sensibilitate sporită, ci despre instituirea unui nou „obiect” de studiu – care este de fapt zona de intersecție dintre obiect și subiect așa cum sunt ele concepute de omul logic: „*Acestea – (a) reziduurile și (b) derivațiile – compun în om o structură nouă, o sinteză între natură (corp) și spirit (pneuma), iar această sinteză deschide în existență o nouă «regiune ontologică».* Marea curiozitate a acesteia este că nu include știința, pe care o admite doar ca pe o tangentă (...)” (2, p. 393).

Reziduurile sunt de aceeași natură cu ceea ce G. Liiceanu a numit *fondul intim-străin*: o sumă de limite care ne fac posibilă libertatea, ca *libertate gravitațională* (4). În același timp ele deschid un nou câmp de cunoaștere, deoarece sunt o dovadă a existenței unui donator străin care ne-a donat fondul intim-străin.

Cu toate că *homo ludens* pare să se retragă (3) putem spera ca el să supraviețuiască în câmpul cunoașterii. Jocul este un punct de echilibru departe de extreme ca intoleranța sau bășcalia. O dată feriți de ispita seriozității excesive, poate vom reuși să evităm alunecarea spre celălalt capăt.

Dacă am intra într-un joc de aplicare circulară a concepției paretiene, am putea spune că paretianismul lui Pareto ține de zona **persistenței agregatelor**. *Tratatul* este în partea sa de început o cristalizare a distincției logic/social, și această structurare a făcut posibilă ulterior *recuperarea unității* omului cunoscător. „... *instinctul combinărilor face posibilă constituirea unui agregat, dar nu și devenirea lui. Devenirea sau «evoluția» lui e posibilă grație celui alt reziduu, acela al persistenței agregatelor*” (2, p. 384).

Pareto este cel care, retrospectiv privind, a pus problema astfel încât să poată fi rezolvată. Concepția lui este coerentă prin excelență, oferindu-se astfel cunoașterii nu ca o derivație fluctuantă, ci ca un obiect fizic, pipăibil.

BIBLIOGRAFIE

1. ARON, R., *Main Currents in Sociological Thought*, Doubleday and Company, Inc., New York, 1970
2. BĂDESCU, I., *Istoria sociologiei*, Porto-Franco, Galați, 1994
3. HUIZINGA, J., *Homo ludens*, Univers, București, 1977
4. LIICEANU, G., *Despre limită*, Humanitas, București, 1994
5. MANNHEIM, K., *Ideology and Utopia*, Harvest Books, New York, 1964
6. PARETO, V., *Traité de sociologie générale*, Payot & Cie, Paris, 1917
7. SCHUMACHER, E.E., *A Guide for the Perplexed*, Sphere Books Ltd, London, 1980

ANGELA BANCIU, *Istoria vieții constituționale în România (1866–1991)*, Editura Șansa, București, 1996.

Casa de editură și presă ȘANSA S.R.L. a avut ideea merituoasă de a scoate în 1996, în seria lucrărilor de istorie, cartea doamnei Angela Banciu *Istoria vieții constituționale în România (1866–1991)*, care se constituie în sine un eveniment științific pentru specialiștii din domeniu și studenții facultăților de profil, fiind, totodată, un îndreptar pentru publicul cititor interesat de cunoașterea și evoluția istorică a sistemului constituțional din România. Lucrarea reprezintă o încununare a preocupărilor de cercetare a vieții constituționale românești de peste două decenii ale autoarei, care anterior s-au materializat în numeroase studii și într-o lucrare de sine stătătoare despre *semnificația Constituției României din 1923*.

Cartea la care ne raportăm în prezent, prin abordarea problemei constituționale în istoria modernă a României, depășește alte studii și cărți apărute, care s-au limitat la tratarea acestei probleme din perspective reduționiste: istoric și factual; juridic și politico-instituțional. În demersul său teoretic autoarea realizează în lucrare interferența celor trei perspective menționate, propunând „o abordare istorică, jurist-sociologică și culturală a celor mai relevante aspecte teoretice și practice degajate din analiza evoluției problemei și vieții constituționale românești, prin utilizarea unor concepte, date și cercetări aparținând științelor istorice și juridice, sociologiei și politologiei, singurele în măsură să evidențieze împreună sistemul de valori, norme, cutume, practici și uzanțe pe care s-a sprijinit legiuitorul român în elaborarea și aplicarea diverselor acte constituționale pe care le-a cunoscut societatea românească” (p. 13).

Așa cum și-a propus în introducere, lucrarea reușește să descifreze și să explice argumentat evoluția mecanismelor politice, normative și să culturale care au constituit temeiul și, totodată, liantul ce a configurat ordinea socială și constituțională, începând cu cele două constituții ale României din perioada interbelică (1923–1938), cu analiza și implicațiile constituțiilor regimului totalitar comunist din 1948, 1952 și 1965 și oferind, în final, unele repere teoretice, operaționale și practice pentru înțelegerea vieții constituționale românești după decembrie 1989, prin elaborarea și aplicarea Constituției României, aprobată prin referendumul din 8 decembrie 1991.

Lucrarea este structurată pe 7 capitole unde se analizează, din perspectiva unei metodologii logico-istorice, contextul istoric al vieții politice și juridice românești prin care români și-au constituit la mijlocul secolului trecut un stat de drept, bazat pe o ordine constituțională proprie, preluând și încorporând „formele moderne”, după expresia lui Titu Maiorescu, a instituțiilor politico-juridice și administrative ale Europei Occidentale, pe care însă le-a adaptat tradițiilor și specificului vieții economice, sociale și culturale naționale.

În primul capitol este tratată geneza constituționalismului român modern legat de intrarea în vigoare a Constituției din 1866, care consacră regimul monarhiei constituționale ca expresie a sistemului politic democratic în evoluția societății românești. Constituția din 1866, așa cum se subliniază în lucrare, a influențat progresul social, economic, politic și cultural al României „a contribuit la democratizarea treptată a structurilor statului și societății și la formarea spiritului civic al indivizilor”, deschizând spațiul manifestării libertății de opinie în dezbaterile parlamentare și al presei scrise din epocă. Constituționalismul a devenit o formă de gândire și manifestare a unor categorii sociale diverse, determinând, în mod just în opinia autoarei, „apariția și funcționarea partidelor și grupărilor politice în viața României” (p. 39).

Primul capitol se încheie cu analiza nuanțată a corelației dintre sincronism și diacronism, exprimate în forma și fondul Constituției din 1866, care a consacrat în sfera practicii politice și juridice *liberalismul românesc*. Lucrarea evidențiază integrarea liberalismului românesc în coordonatele liberalismului pe plan european, prin care burghezia română și-a afirmat „rolul său istoric” de creare a formelor de guvernare, prin funcționarea instituțiilor democratice, care au asigurat integrarea românilor mai întâi pe plan spiritual și cultural și apoi prin integrarea politică și economică. Un spațiu larg este rezervat analizei teoriei maioresciene a „forme fără fond” care datorită stadiului relativ înapoiat de dezvoltare a României, a creat impresia discrepanței dintre formă și fond, accentuată de practicile tradiționale balcano-fanariote (fraudă și corupție), ce contrastau cu valorile democratice specifice organizării și funcționării statului și administrației de esență europeană.

Aprecierea concluzivă din acest capitol își dovedește valabilitatea deoarece, după realizarea Marii Uniri din 1918, teoria din secolul trecut a „formelor fără fond” în sfera politico-juridică pierduse orice relevanță, întrucât prin Constituția din 1923, liberalismul triumfă prin realizarea votului universal și reformei agrare, iar noile structuri democratice și instituțiile moderne conferă României prestigiul meritat în perioada interbelică din partea Europei Națiunilor.

Capitolele II, III și IV ale lucrării sunt rezervate de autoare analizei constituirii statului național unitar român care și-a găsit consacarea în conținutul și caracterul Constituției din 1923. Subliniindu-se capacitatea oamenilor politici din vechea Românie și a celor din provinciile românești, care s-au reunificat cu ea, de a fructifica, cu inteligență, împrejurările interne și internaționale ale epocii, în folosul întregii națiuni, ceea ce a făcut din România Mare nu o creație artificială, așa cum au încercat și încearcă și astăzi unii nostalgici revizionști, ci un stat modern cu structuri economice, sociale, politice și cu un aport cultural semnificativ în perioada interbelică. În lucrare sunt prezentate și criticate tendințele unor partide, în special țărănesc, național și averescian, de a face din Constituția din 1923 ținta unor atacuri, în scopul lor de a ajunge la putere cu orice preț. Constituția Unificării României Mari, așa cum în mod just se subliniază în lucrare, a fost „liantul politico-juridic al cimentării și sudării teritoriale românești” (p. 48), a fost „pilonul” de apărare a regimului parlamentar împotriva unor tentații dictatoriale și forțe extremiste, precum și față de presiunile revanșismului extern. Cu deosebită subtilitate este analizată situația vieții politice românești după 1927, când moartea regelui Ferdinand și a energicului prim ministru liberal I. I. C. Brătianu, provoacă frământări la nivelul monarhiei prin instaurarea Regenței și la puțin timp, a restaurației lui Carol al II-lea pe tronul României, la care sunt prezentate schimbările declanșate de forțele extremiste și revizioniste ce vor pregăti cea de-a doua conflagrație mondială. În mod just se evidențiază faptul că „presiunile și ingerințele grupărilor de extremă dreaptă și stângă au avut efecte directe asupra condițiilor de elaborare, promulgare și aplicare a constituției în perioada interbelică” (p. 49).

În aceste capitole se realizează, de asemenea, o analiză politologică a principalelor doctrine ale diferitelor partide politice, rezervându-se un spațiu mai amplu expunerii doctrinei neolibérale susținută mai ales de Șt. Zeletin, M. Manoilescu, D. Drăghicescu, I. G. Duca, V. Brătianu și alții, care au văzut legătura indisolubilă dintre doctrina liberală și necesitatea includerii principiilor și valorilor ei în conținutul noii Constituții. De altfel, liberalii au accentuat cel mai mult ideea că noua constituție trebuie să asigure cadrul politico-juridic de consolidare a României întregite după 1918, urmând ca, prin legile ordinare, să permită organizarea și funcționalitatea unitară social-politică și culturală la nivelul societății românești. Constituția din 1923, cu toate că reprezenta interesele economice, dorința de a consolida unirea tuturor românilor și ambițiile burgheziei române liberale, s-a impus „prin prevederile și principiile incluse, ea a servit interesele întregii societăți românești, integrând ideea progresului social pe calea capitalistă și a unității naționale, într-o concepție încheagată, fundamentând și garantând baza legată a apărării și afirmării statului” (p. 84). Totodată, Constituția din 1923 este analizată din perspectiva istorico-politică ca expresie fidelă a raportului real de forțe apărute în spectrul vieții politice din România după 1918. În perioada când a fost în vigoare, așezământul constituțional din 1923 s-a constituit într-un vector de progres și democratizare a structurilor societății

românești. O analiză amplă cuprinde lucrarea cu privire la conținutul Constituției din 1923 referitoare la elementele constitutive ale statului, organizarea și funcționarea puterilor statului (legislativă, executivă, judecătorească) la funcționarea sistemului electoral, organizarea socială, a instituțiilor principale ale statului: armată, finanțe, administrație, etc.

Capitolul IV al lucrării este rezervat analizei evoluției și involuției în viața constituțională a României interbelice, legate de criza dinastică (1927–1930) când regenta marca pe plan politic începutul unei erodări a structurilor tradiționale ale instituției monarhice, care după aprecierea lui Nichifor Crainic, au fost „ani de haos în capul statului” (p. 122). În contextul acestei situații, restaurația din 8 iunie 1930, prin revenirea în țară a prințului Carol al II-lea și urcarea pe tron nu a fost numai „rezultatul acțiunii directe a partidelor și oamenilor politici, ci urmarea logică a manifestării disensiunilor dintre aceste partide, a creșterii tensiunii și confuziei politice”. Venirea lui Carol în țară „aducea, după cum se exprimase N. Iorga, un puternic temperament de inițiativă și dominație” (p. 130), care ulterior va transforma monarhia în centrul polarizator pentru forțele politice ostile parlamentarismului proclamat și consolidat pe baza Constituției din 1923. Între 1930–1938, disoluția formelor constituționale tradiționale și amplificarea extremismelor politice în viața României are repercusiuni directe în funcționalitatea instituțiilor democratice ale statului, inclusiv asupra profilului tradițional al partidelor. În această perioadă asistăm, așa cum se subliniază în lucrare, la disoluția treptată a sistemului parlamentar, la erodarea sensibilă a partidelor politice, paralel cu transformarea monarhiei „având ca rezultat trecerea de la un regim dinastic democratic, sub rigorile Constituției din 1923, la instaurarea unui regim dinastic autoritar, Constituția din 1938 marcând punctul celei mai grave deteriorări a vechiului regim parlamentar constituțional și chiar sfârșitul lui” (p. 142). Apare justificată concluzia autoarei că regimul autoritar monarhic instaurat în 1938 reprezenta, nu numai sistemului parlamentar democratic, dar și o gravă criză politică și morală internă, care s-a dovedit a nu face față problemelor complicate generate de deteriorarea situației internaționale pe plan european.

Partea finală a cap. IV analizează situația României fără constituție, când dezastrul național generat de rapturile teritoriale din vara anului 1940 a condus la lovitură de stat din 4 septembrie 1940. Autoarea evidențiază că în lipsa unui act constituțional, Ion Antonescu, marcat de tradiția constituțională românească, n-a abuzat discreționar de puterile ce-i reveneau, păstrând „într-un regim de dictatură, unele manifestări ce marcau conduita sa democratică și care au influențat, în sens benefic, atât măsurile adoptate în timpul regimului, cât și popularitatea sa” (p. 180). Legislația excepțională pentru starea de război a societății românești, având concursul unor juriști de valoare, a asigurat stabilitatea politică a țării și chiar progresul economiei, acordând intelctualității încrederea necesară. De altfel, în strădania lui de a „legitima” regimul său, Ion Antonescu a utilizat spiritul tradiției constituționale a plebiscitelor, care nu înlocuiau însă, natura dictatorială a puterii și nu puteau justifica suspendarea Constituției și desființarea Parlamentului.

În capitolul V, lucrarea tratează situația vieții politice din România după înlăturarea regimului de dictatură al mareșalului Ion Antonescu la 23 august 1944, când a fost posibilă reinstaurarea Constituției din 1923, prin Decretul regal nr. 1626 din 31 august 1944. Autoarea reușește, într-o formă sintetică, să prezinte împrejurările complexe externe și interne în care se afla România datorită presiunilor exercitate de URSS și partidul comunist care, în final, vor conduce la lichidarea sistemului constituțional tradițional românesc.

Capitolul VI al lucrării abordează totalitarismul comunist din România ca expresie a inovației constituționale, descifrându-se evoluția sinuoasă și contradictorie a structurilor economice, politico-juridice și culturale pe care s-a clădit „socialismul în libertate”, cu „față umană”. Analiza evidențiază că cele 3 constituții ale regimului totalitar comunist, dincolo de imperfecțiunile de tehnică legislativă, au supralicitat *societalul* și au neglijat individualul, indentificând în mod deliberat societatea cu statul și atribuindu-i acestuia rolul de instrument legal de impunere a dictaturii și dominației partidului comunist (p. 199).

Un spațiu distinct acordă autoarea analizei „fetișismului” legislativ și „inflației” normative care s-au manifestat sub imperiul Constituției socialiste din 1965. De altfel, sistemul constituțional al

TRAIAN ROTARIU, PETRE ILUȚ, *Ancheta sociologică și sondajul de opinie*, Editura Polirom, Iași, 1997

Lucrarea *Ancheta Sociologică și sondajul de opinie* a profesorilor Traian Rotariu și Petre Iluț, după cum anunță și titlul, este o realizare remarcabilă de metodologie în domeniul științelor sociale, în sociologie în special. Autorii, reputați specialiști în domeniu, au abordat, în cuprinsul a peste 200 de pagini, problematica deosebit de actuală a anchetei sociologice și a sondajului de opinie, în context mult mai larg metodologic. Lucrarea, care nu își menționează câmpul de adresabilitate, poate fi privită ca o lucrare de reper pentru cercuri largi de cititori: de la studentul care învață ABC-ul metodologiei, până la specialistul care se confruntă frecvent cu probleme de acest fel. Lucrarea este bine documentată cu noutăți din literatura românească și universală (în special franceză și americană), beneficiază de o bogată bibliografie și prezintă avantajul accesibilității.

Capitolul I al lucrării se ocupă de problematica cunoașterii socialului, realitatea socioumană privită din perspectivă sociologică, valențe și limite ale cunoașterii. Relația teoretic-empirică este privită prin prisma „sistemizării rolului activității teoretice în cercetarea sociologică” efectuată de P. Lazarsfeld și a „sintetizării funcțiilor cercetării empirice în dezvoltarea teoriei” a lui R. K. Merton. Din analiza raportului cantitativ-calitativ se constată că aspectul cantitativ îmbracă două forme: de măsurare și de numărare (Yule și Kendall). În ce privește scalele de măsurare calitative, acestea pot fi *ordinale*, când o ierarhie a stărilor este posibilă și *nominale*, atunci când între stări nu se poate stabili o relație de ordine. De altfel, scala nominală este, în fapt, un sistem de clasificare după o caracteristică sau un grup de caracteristici.

Nu trebuie neglijat faptul că „științele sociale sunt esențialmente calitative (iar excesul de zel în a măsura neîncetat ce se poate și mai ales ce nu, este catalogat adesea sub denumirea de *cuantofrenie!*)”.

Capitolul II se ocupă de *Ancheta și sondajul în contextul metodologic sociouman*. În ceea ce privește metodele de investigare a fenomenelor sociale, autorii sunt de părere că „o poziție rațională și cu multe virtuți predictive și explicative este cea care pornește de la constatarea că putem distinge două metode fundamentale: *observația și experimentul*”. Experimentul, specific acelor discipline care se mai numesc experimentale, presupune provocarea unuia sau mai multor fenomene într-o situație controlată. El are la bază schema deterministă a relațiilor dintre fenomene, relații care capătă astfel valențe cauzale. Atunci când faptele empirice, asupra cărora se fac observații, sunt numeroase și creează dificultăți, datele culese prin observație pot fi supuse unui „tratament statistic”, prin care se încearcă tocmai simularea unor situații experimentale. Procedurile statistice, bazate pe corelații (parțiale, regresii) și analogiile lor în cazul caracteristicilor calitative, stabilesc relații între două variabile când celelalte au efect nesemnificativ sau sunt puse în ipostaza de a putea fi considerate constante.

Este de remarcat că, în domeniul științelor sociale, observația va îmbrăca forme diferite de cele practicate în științele naturii, unde cercetătorul este detașat de obiectul cercetării.

În concluzie, științele umane uzează în principal de cinci metode fundamentale de investigare a fenomenelor empirice: *experimentul și observația care cuprinde observația propriu-zisă, analiza documentelor, interviul și ancheta*.

În multe lucrări de specialitate, ancheta și interviul apar ca o singură metodă, vorbindu-se astfel, de interviu structurat, semistrukturat, nestructurat etc. O astfel de poziție pune accent pe ancheta orală, neglijând importanța altor metode precum anchetele realizate prin autocompletare. Autorul face distincție între aceste metode de abordare, pe care le menționează sistematizat.

De asemenea, se evidențiază deosebirile dintre *sondajul de opinie* și *ancheta sociologică*. E de remarcat că sondajele de opinie sunt, într-o societate democratică, nu doar o componentă a cunoașterii socialului, ci o „parte inseparabilă din viața societății și puncte de sprijin pentru strategiile forțelor politice ale societății”.

Capitolul III se referă la construcția chestionarului. Se consideră că întocmirea oricărui chestionar constituie un important instrument de cercetare al fenomenului social, care trebuie adaptat de fiecare dată cercetării avute în vedere, începând cu specificarea clară a problemei de cercetat. Descompunerea complexității fenomenului, după dimensiuni cuantificabile în indicatori, deci în modalități empirice de detectare a prezenței și implicit a intensității unor caracteristici, necesită analize laborioase de operaționalizare a conceptelor.

În Capitolul IV, intitulat *Acuratețea datelor. Erori și surse de erori în anchete și sondaje*, autorii abordează ideea de eroare care „se întemeiază pe supoziția că în procesul de cunoaștere încercăm să evaluăm o stare a unui fenomen, ce se caracterizează printr-o formă de manifestare obiectivă, independentă de subiectul cunoscător, și pe care acesta din urmă se străduiește să o surprindă cu ajutorul percepției directe sau al unuia nedocte de către un set de aparate și instrumente”.

După constatarea inerenței erorii în procesul de cunoaștere, mai ales atunci când el se realizează ca și în științele naturii, prin metode cuantificabile, se face clasificarea firească a erorilor, în erori sistematice, care pot conduce la distorsiuni importante în realizarea cercetării și erori întâmplătoare. După cum se știe, primul tip de erori provine din acțiunea constantă a unui factor perturbator, în timp ce erorile întâmplătoare sunt rezultatul acțiunii unor factori aleatori.

Un concept nou introdus și a cărui estimare este sistematizată după Litwin este acela de *fidelitate*, ceea ce „înseamnă cât de bine un item, un set de itemi, un chestionar sau alt instrument”... „exploarează, surprinde realitatea, în sensul stabilității rezultatelor, al acurateței acestora și al predictibilității stărilor de fapt”.

Sunt interesante, de asemenea, analizele care privesc erorile legate de eșantionare și cele legate de construcția chestionarului. Acestea din urmă pot fi produse de formularea întrebărilor, numărul și ordinea acestora în chestionar, amintind în acest sens celebra judecată a lui Moser, potrivit căreia o anchetă nu poate fi mai bună decât chestionarul ei. Parafrazând aceasta, spunând că „o anchetă orală nu poate fi mai bună decât lotul operațiilor folosite”, autorul are în vedere importanța deosebită a alegerii și instruirii lotului de operatori de teren, și erorile care pot fi generate conștient sau inconștient de aceștia.

Nu în ultimul rând, se trec în revistă și trebuie ținut cont de erorile datorate respondenților, și care țin de sensibilitățile la natura întrebărilor, limite ale naturii umane etc., concluzionând că „majoritatea erorilor ce apar în faza de culegere a informației, prin anchete și sondaje, se produc ca interacțiune a celor trei entități: instrument, operator, respondent”. Or, trebuie avut în vedere că cercetătorul poate controla „direct acuratețea instrumentului, în mare măsură munca operatorilor și numai indirect acuratețea răspunsurilor subiecților...”.

„De aceea, menționează autorii, respondentul nici n-ar fi trebuit trecut drept sursă de eroare, el n-are nici o vină că cercetătorul nu știe ce întrebări să-i adreseze, sau că operatorul nu știe cum să i se adreseze”.

Populație și eșantion este titlul capitolelor V și VI în care autorii se ocupă de principiile de bază ale eșantionării, tipuri de eșantioane, reprezentativitatea eșantionului. Este semnalat faptul că gradul de reprezentativitate al eșantionului depinde, în esență, de caracteristicile populației, de mărimea eșantionului și de procedura de eșantionare folosită. După cum se poate presupune, reprezentativitatea crește o dată cu mărirea volumului eșantionului numai că sporul de reprezentativitate al eșantionului nu este direct proporțional cu creșterea volumului acestuia. Studiul acestui fenomen cu caracter statistic ne arată că reprezentativitatea atinge foarte repede un nivel destul de ridicat, așa încât o creștere suplimentară a numărului de indivizi în eșantion nu mai aduce un spor notabil de reprezentativitate. Graficul acestei dependențe capătă la un moment dat un caracter de

aplatizare. De asemenea, nu este de neglijat faptul că „un eșantion poate fi reprezentativ la nivelul populației, dar subeșantioanele în care el se împarte – și care păstrează proporțiile subpopulațiilor – nu mai sunt reprezentative pentru subpopulațiile corespunzătoare”. De aici se trag apoi concluziile practice care se impun. În continuare sunt trecute în revistă principalele tipuri de eșantioane, caracteristicile acestora, modalități de aplicare în teren, modalități de alegere a personalului și a instruirii acestuia, și care constituie o etapă extrem de importantă în buna desfășurare a cercetării concrete. Capitolul conține o modalitate de construcție a unui eșantion național, structurat pe 9 zone geografice sau arii culturale ale țării. Această construcție este binevenită și reprezintă o alternativă pentru cei care se ocupă cu realizarea de eșantioane de acest tip, și mai ales un model-cadru atunci când există tendința ca principiile statistice ale teoriei selecției, ca și metodologia cercetării în general, să fie eludate. Nu mai puțin interesant este Capitolul VII: *Designul anchetei și prezentarea rezultatelor*.

În final, riscăm o analogie. Căci atunci când autorii afirmă că „în demersurile din câmpul sociumanului, datorită complexității, fluidității și efectelor de interacțiune cercetător-subiect, a te întreba dacă ai aflat ceea ce ți-ai propus să afli este o întrebare princeps”, putem presupune intențiile care au marcat acest efort. În acest sens, după parcurgerea lucrării, a te întreba dacă autorii au realizat ce și-au propus - este o întrebare princeps deoarece răspunsul nu poate fi decât afirmativ.

Petruș Alexandrescu

Michael M. Cernea și Ayse Kudat, (Editori:), *Evaluări sociale pentru o mai bună dezvoltare. Studii de caz în Rusia și în Asia Centrală*, Washington, D.C., The World Bank, 1997.

Publicată sub egida Băncii Mondiale, monografia pe care o recenzăm aduce în atenția specialiștilor și publicului interesat câteva din *instrumentele analitice* (*strategiile de cercetare*), utilizate de sociologi și antropologi pentru a ajuta la „modelarea, orientarea, conținutul și influențarea intervențiilor în scopul dezvoltării finanțate de Banca Mondială” (p. XIX). Asemenea strategii sunt denumite în mod sugestiv „*evaluări sociale*” (*social assessments*) pentru a desemna ghidarea programelor financiare ale Băncii Mondiale de către analizele sociale întreprinse de sociologi și antropologi^{*}, orientate nemijlocit către acțiune și schimbare socială.

Lucrarea își propune să prezinte o serie de studii efectuate cu scopul de a *pregăti* diferitele proiecte de dezvoltare finanțate de Banca Mondială în Rusia și în Asia Centrală.

Partea I-a a lucrării (capitolele 1 și 2) este dedicată problematicii conceptuale, metodologice și operaționale implicată de activitatea de analiză și evaluare socială. În primul capitol, semnat de editori, este examinată, cu precădere, relevanța evaluărilor sociale pentru activitatea instituțiilor care promovează dezvoltarea, printre care și Banca Mondială. Citându-l pe Robert Merton, pentru care procedeele de cercetare utilizate de sociologi și antropologi (în special, observația și interviul) sunt „cel mai des practicate, dar cel mai puțin codificate”, editorii monografiei arată că discrepanța

* În elaborarea acestor strategii, contribuțiile teoretice și practice ale profesorului american de origine română, Michael M. Cernea, au avut o importanță fundamentală. Michael M. Cernea este primul specialist, care a sugerat conducerii Băncii Mondiale ca orice program de finanțare să fie precedat de o analiză socială cuprinzătoare. Această analiză – sublinia el – nu este o simplă evaluare post factum, ci un „pachet de măsuri și programe care au ca scop accelerarea dezvoltării sociale” (Michael M. Cernea, *Despre sociologii Băncii Mondiale*, în „Sociologie Românească”, nr. 5-6/1995, p. 415).

semnalată de Merton se poate detecta cel mai vizibil la nivelul cercetării sociale aplicative aflată în serviciul programelor de dezvoltare. Astfel, cu câteva excepții, metodele de cercetare aplicativă în domeniul dezvoltării sunt încă „insuficient descrise, examinate, discutate și codificate” (p. 3), motiv pentru care monografia își propune, între altele, o dezbateră amplă a utilității principalelor instrumente utilizate în scopuri de evaluare socială de către specialiștii Băncii Mondiale. În Rusia și în republicile din Asia Centrală, de pildă, o dată cu intervenția Băncii în sprijinul procesului de reformă și restructurare economică, a apărut necesară, de la început, o evaluare de ansamblu a contextului social - economic, în care scop sociologiei și antropologiei, angajați sau colaboratori locali ai instituției mondiale finanțatoare, au întreprins mai multe studii evaluative, care au avut un impact deosebit asupra proiectelor de dezvoltare din zonele menționate. Aceste studii, care au devenit „un complement funcțional al analizelor economice tradiționale” (p. 4), fiind utilizate frecvent de panelul de specialiști ai Băncii (conduși de Michael M. Cernea), au avut și au un rol important pentru activitatea de finanțare, pentru cea de management local și, nu în ultimul rând, pentru populațiile afectate de procesul de reformă. Pornind de la necesitatea *codificării* instrumentelor cu caracter evaluativ, editorii prezintă, în continuare, experiența specialiștilor Băncii Mondiale în ceea ce privește alcătuirea și utilizarea unor procedee operaționale, de la precizarea seturilor de variabile sociale care trebuie identificate și până la evidențierea metodologiilor specifice pentru diferite studii evaluative. Intervențiile financiare în scopuri de dezvoltare – par să conchidă autorii acestui capitol preliminar – sunt programe care vizează esențial *dezvoltarea socială* și nu numai *creșterea economică*, iar în acest scop analiza socială evaluativă are o deosebită valoare.

Spre deosebire de primul capitol, elaborat dintr-o largă perspectivă sociologică, cel de al doilea capitol, semnat de Jonathan Brown (șef al unei secții a Băncii Mondiale), este scris din perspectiva unui manager instituțional, care a mandatat evaluările sociale întreprinse în Rusia și Asia Centrală pentru diverse proiecte privind dezvoltarea în domeniul infrastructurii, energiei și mediului ambiant. Situându-se pe poziția „utilizatorului”, autorul își pune problema dacă activitatea de evaluare socială reprezintă, într-adevăr, așa cum afirmă editorii lucrării, o „valoare adăugată” și dacă ea întărește cu adevărat „calitatea de acces” a noilor proiecte de dezvoltare. Studiile evaluative – subliniază autorul –, deși nu sunt încă perfecte, dar pot fi perfectibile, constituie „o încercare constructivă și folositoare”, care ajută anumite compartimente ale Băncii Mondiale să întreprindă „un proces mult mai calificat și mai relevant” de asistență financiară. „Evaluările sociale sunt unul dintre cele mai bune mijloace pentru a face activitatea agențiilor internaționale de dezvoltare mai eficientă, mai relevantă și apreciată cu adevărat de oamenii pe care-i sprijinim” (p. 31).

Partea a II-a a monografiei cuprinde nouă capitole, fiecare dintre ele prezentând câte un studiu de caz evaluativ, referitor la diverse proiecte de sprijin al serviciilor publice din republicile Asiei Centrale (Azerbaidjan, Kazahstan, Republica Kirghiză, Turkmenistan și Uzbekistan) și al procesului de restructurare a minelor carbonifere din Rusia. Ultimul capitol are un caracter mai aparte, fiind dedicat prezentării mecanismelor sociale necesare pentru depășirea situației tensionate din Tadjikistan, ca urmare a războiului civil.

Dat fiind spațiul limitat de care dispunem, prezentăm în cele ce urmează o sinteză a celor mai reprezentative studii de caz, întreprinse de specialiștii Băncii Mondiale, în colaborare cu cei din zonele menționate.

Cel mai interesant studiu*, relevant, de altfel, și pentru situația din țara noastră, ni se pare a fi cel dedicat restructurării *sectorului minier carbonifer* din Rusia, elaborat de Ayse Kudat (manager al Departamentului regional al Băncii Mondiale pentru Orientul Mijlociu, Africa de Nord, Europa și Asia), împreună cu Vadim Borisov (director al Institutului de Cercetări Comparative a Relațiilor de Muncă, din Moscova) și Bulent Ozbilgin (specialist în finanțe internaționale și informatică).

* Acest studiu l-am tradus și este publicat tot în acest număr al revistei.

În concordanță cu programul de asistență al Băncii Mondiale pentru sprijinirea restructurării minelor de cărbune din Rusia, intervențiile finanțate au fost precedate de o serie de acțiuni, care și-au propus ca scop nemijlocit stimularea acelor procese în stare să reducă dificultățile minerilor, familiilor și comunităților în care trăiesc aceștia, pentru a stabili o puternică rețea de protecție socială. La fel ca și în alte țări, inclusiv în România, procesul de restructurare a zonelor miniere afectează numeroși participanți, iar asociațiile sau conducerile din acest sector par nepregătite pentru a reduce sau ameliora efectele inevitabile ale reducerii forței de muncă și închiderii minelor neproductive. Evaluările făcute de specialiștii Băncii Mondiale au arătat că deși, în ultima perioadă, a scăzut cererea pentru cărbune, situația din acest sector a rămas neschimbată. Problemele cele mai presante cu care se confruntă, în prezent, sectorul minier sunt legate de proasta utilizare a subvențiilor de stat (folosite, de fapt, pentru deschiderea a noi mine sau pentru sporirea salariilor și nu pentru amortizarea impactului negativ exercitat de închiderea unor mine asupra forței de muncă disponibilizate), inexistența preocupărilor pentru reconversia lucrătorilor, slaba calitate a actului managerial și paralelismele existente în acest domeniu, rapida deteriorare a serviciilor sociale din zonele miniere, calitatea deficitară a locuirii și infrastructurilor, inexistența unui sistem de informații legate de drepturile minerilor etc.

Pornind de la constatarea acestor probleme, studiul evaluativ întreprins de Banca Mondială asupra restructurării sectorului minier carbonifer din Rusia și-a propus următoarele obiective: *a.* identificarea „actorilor” cheie implicați în procesul de restructurare și stabilirea unui cadru de referință pentru participarea lor adecvată la acest proces; *b.* evaluarea caracteristicilor socioeconomice ale familiilor din zonele miniere; *c.* determinarea modului în care minerii și alți angajați din alte sectoare sunt afectați de restructurarea mineritului și evidențierea așteptărilor lor în ceea ce privește compensațiile și asigurarea protecției sociale; *d.* caracterizarea atitudinilor cu privire la programele de reamplasare sponsorizate de către guvern, care promet locuință gratuită locuitorilor regiunilor din nord, afectați de restructurare; *e.* evaluarea gradului de încredere în diferite instituții sociale; *f.* determinarea modului în care populația afectată de închiderea minelor este de acord cu acest lucru.

Pentru a realiza aceste obiective, din punct de vedere metodologic, au fost efectuate convorbiri cu un mare număr de participanți, în special mineri, familii și comunități de mineri. Au fost realizate, cu acest prilej, câteva mii de interviuri formale și informale sau discuții de grup în mai multe bazine carbonifere, sute de anchete asupra familiilor de mineri, sute de studii de caz ș.a. În plus, au fost consultate numeroase grupuri de acționari locali și s-au purtat convorbiri cu membri ai sindicatelor sau asociațiilor miniere, cu reprezentanți ai conducerilor locale și ai unor organizații nonguvernamentale de sprijin.

Constatările rezultate din studiul evaluativ au confirmat faptul că, în mod general, minerii, familiile și comunitățile în care trăiesc aceștia nu s-au adaptat în mod adecvat procesului de restructurare. Cele mai vulnerabile grupuri, asupra cărora s-au concentrat, cu precădere, analizele evaluative, sunt constituite din pensionari sau muncitori aflați în pragul pensionării, cei care au migrat din alte zone pentru a veni în sectorul minier, femeile și muncitorii care prestează activități complementare celei de miner propriu-zis.

Un alt studiu, care acoperă o problemă deosebit de interesantă, dedicată îmbunătățirii calității vieții în Kazahstan, prin intermediul unor proiecte de ameliorare a rezervei de apă, a rețelei de canalizare și a stării de sănătate, este semnat de Stan Peabody (sociolog, însărcinat din partea Băncii Mondiale cu conducerea unor programe privind terenurile și rezervele de apă), Janis Bernstein (specialistă a Băncii Mondiale în probleme de planificare urbană și control al mediului), Leonid Gurevici (director al Institutului pentru Cercetări în domeniul Științelor Sociale din Alma-Ata), Irina Malkova (director adjunct al institutului menționat), S.I. Ospanov (profesor de sociologie la Academia de Științe din Kazahstan), Ritta Cestti (consultant al Băncii Mondiale în probleme de resurse) și Aysel Kudat (vezi studiul menționat anterior).

Analiza socială evaluativă și-a propus, în acest caz, să se centreze asupra măsurilor necesare pentru remedierea situației economice și sociale dificile din Aralsk și Kazalinsk, două raioane din

Kazahstan, afectate de criza ecologică din bazinul Mării de Aral. Această criză, constând din reducerea progresivă a surselor de apă potabilă și din extinderea treptată a poluării, are un impact negativ asupra sănătății locuitorilor și productivității muncii lor. Având ca scop declarat atenuarea efectelor crizei ecologice din cele două raioane, studiul evaluativ și-a propus mai multe obiective printre care: *a.* identificarea trebuințelor și priorităților populațiilor afectate; *b.* determinarea efectelor socioeconomice și sanitare ale penuriei de apă și ale degradării sistemului de canalizare; *c.* determinarea tendințelor fenomenului de migrație a populațiilor spre alte zone sau regiuni; *d.* evidențierea celor mai importante măsuri (în primul rând, ameliorarea resurselor de apă și îmbunătățirea canalizării) care ar putea încuraja populația să rămână în cele două raioane; *e.* evaluarea modului în care populația aprobă aceste măsuri și este dispusă chiar să plătească costurile lor. Pentru a realiza aceste obiective, au fost întreprinse o serie de studii demografice și etnografice, discuții de grup, anchete în familii, interviuri cu directorii unor întreprinderi, gospodării agricole colective și de stat, toate centrate pe legătura între rezerva de apă, pe de o parte, și oportunitățile economice, starea de sănătate, fenomenul participativ, migrația, pe de altă parte. Constatările studiului au arătat că, în mod general, condițiile economice ale ariei investigate sunt dificile, fiind caracterizate de o rată înaltă a șomajului, sărăcie, subnutriție, stare deficitară în privința sănătății, migrație, incapacitatea întreprinderilor agricole și industriale de a desfășura activitatea în condiții adecvate etc. Aceste dificultăți se datorează, totuși, parțial penuriei de apă și lipsei de facilități sanitare. Lipsesc, în același timp, resursele economice și financiare, la fel ca și condițiile adecvate ale mediului ambiant. În consecință, printre cele mai pertinente măsuri propuse de autorii studiului, se pot menționa: alocarea unor investiții care să permită ameliorarea rezervelor de apă, în mod complementar cu edificarea unor activități aducătoare de venit, inițierea unor soluții generale și particulare care să pună în dependență creșterea productivității muncii agricole, sporirea veniturilor și a necesarului de alimente, ameliorarea resurselor de apă, creșterea gradului de participare a comunităților și a liderilor la punerea în aplicare a proiectelor care au ca scop eliminarea sau reducerea efectelor negative ale crizei ecologice etc.

Un al treilea studiu care ne-a reținut atenția, semnat de Eugen Finkel (sociolog, consultant al Băncii Mondiale pentru țările din Asia Centrală și Orientul Mijlociu) și Helen Garcia (specialist în probleme de planificare și dezvoltare rurală și urbană), se referă la refacerea serviciilor energetice și a rețelei de încălzire din Republica Kirghiză. Obiectivele evaluării au constat, în principal, în analiza modului de utilizare a energiei de către diferite grupuri de populație din mediul rural și urban și în estimarea implicațiilor creșterii costurilor energetice pentru consumatorii casnici. În final, au fost evidențiate elementele de bază ale unei strategii energetice pentru diverse tipuri de familii și a fost proiectată o rețea de protecție socială a acelor gospodării care, neavând decât venituri modeste, nu pot achita în întregime costurile mari ale energiei.

Metodologia evaluării a constat din următoarele activități: interviuri în profunzime, discuții de grup cu consumatorii casnici care au venituri mici și cu reprezentanți ai guvernului sau ai unor organizații nonguvernamentale, analiza datelor rezultate dintr-o anchetă cu privire la energia consumată în gospodăriile din Republica Kirghiză și o altă anchetă întreprinsă asupra a 150 de gospodării din orașul Bișlek având ca scop estimarea posibilităților și acordului populației în privința plății serviciilor în domeniul energetic, inclusiv evidențierea surselor de încălzire utilizate de locuitori. Analiza efectuată a permis consemnarea unor diferențe în ceea ce privește modul de folosire a energiei de către populația investigată, asociată cu trei factori principali: în mediul urban, accesul la energia termică și accesul la cea furnizată de gazele naturale prin intermediul rețelei raionale; în mediul rural, disponibilitatea unor mașini de gătit situată în afara locuinței. În funcție de acești factori, gospodăriile au fost clasificate în grupuri și subgrupuri specifice de consumatori casnici, cei din mediul urban, care au sau nu acces la rețeaua de încălzire raională, care au sau nu acces la gazele naturale, și cei din mediul rural, care dispun sau nu de o plită de gătit în curte. Toate aceste grupuri sau subgrupuri au moduri diferite de utilizare a energiei, un reper cheie pentru analiza datelor rezultate din cercetare. Astfel, spre deosebire de mediul urban sau semiurban, în mediul rural există

posibilități mai mari și mai complexe de utilizare a energiei, datorită variabilității combustibililor folosiți. Pe de altă parte, o mare parte din consumul de energie electrică din ariile rurale nu este plătit de consumatorii casnici din cauza conectărilor ilegale la rețea. În ariile urbane, principala sursă de energie pentru o mare parte din populație (peste 50 %) este rețeaua energetică raională. Această populație este, de fapt, cea mai afectată de creșterea tarifelor, inclusiv a prețului energiei electrice. Pentru a proteja toți acești consumatori, inițiatorii analizei evaluative au propus un program de subvenționare în forma cupoanelor, în sprijinul celor mai vulnerabile și mai sărace categorii de populație. Pentru a asigura succesul acestui program au fost propuse, în mod suplimentar, mai multe măsuri desemnate a asigura participarea publicului, printre care supravegherea, monitorizarea și controlul public al subvențiilor, informarea amănunțită cu privire la principalii beneficiari, la eficacitatea măsurilor adoptate etc.

Dintre alte studii incluse în această interesantă și extrem de utilă monografie, mai pot fi menționate următoarele : evaluarea resurselor viitoare de apă din Baku, a rezervei de apă și a sistemului de canalizare din Uzbekistan, a rețelei de transport public din Așhabat etc.

În ansamblul ei, lucrarea constituie un exemplu sugestiv pentru ceea ce se poate denumi *cercetarea-intervenție* în sprijinul dezvoltării social-umane, prezentând o serie de instrumente și constatări care ar putea servi ca ghid pentru numeroase analize evaluative întreprinse chiar în țara noastră, în această perioadă de tranziție.

Dr. Sorin M. Rădulescu

ALAIN TOURAINE, *Qu'est-ce que la démocratie*, Paris, Ed. Fayard, 1994

Timp de mai multe secole, am asociat democrația eliberării – din închisorile ignoranței, a dependenței – tradiției și dreptului divin, grație rațiunii, creșterii economice și suveranității. Am vrut să punem în mișcare societatea din punct de vedere economic, politic, cultural, să o eliberăm de absolut, de religii și ideologii de stat astfel ca ea să nu fie supusă decât adevărului și experiențelor cunoașterii.

Aveam încredere în legăturile ce păreau a uni eficacitatea tehnică, libertatea politică, toleranța culturală și bunăstarea personală.

De o bucată de vreme, îngrijorarea și frica s-au instalat; societatea eliberată de slăbiciunile ei, nu devine cumva sclava propriei sale forțe tehnice și a aparatului puterii politice, economice și militare?!

Revoluția și democrația se prezintă ca doi rivali în loc ca prima să deschidă calea celei de-a doua.

Ce conținut pozitiv putem da unei idei democratice care să nu fie redusă la un simplu garant contra puterii autoritare? Întrebarea vizează domeniul filosofiei politice dar nu numai. Ea se adresează în aceeași măsură acțiunii celei mai concrete dacă căutăm să combinăm legea majorității cu respectul minorității și anume: cum putem combina obiectivitatea și subiectivitatea cu universul închis de identități culturale; cum putem recompune o lume ce se sfărâmă în bucăți, din punct de vedere social, politic, economic și geografic?

Reconstruirea trebuie să aibă loc mai întâi la nivelul actorului social concret, individ sau grup. A învăța să trăim împreună, cu diferențele ce există între noi, a construi o lume care să fie din ce în ce mai deschisă și care să confere cea mai mare diversitate posibilă, este ideea pe care lucrarea de față se sprijină.

Democrația nu este definită ca triumful universalului asupra particularului, ci ca un ansamblu de garanții instituționale ce permit combinarea gândirii instrumentale cu diversitatea și schimbările libertății.

Democrația, spunea M. Taylor este o politică de cunoaștere a celui alt – este recunoașterea celui alt. Democrația trebuie ferită de două mari pericole: ideologia să se afle în slujba puterii, iar numele ei să poată fi folosit pentru a servi puterii arbitrar și represive.

Cartea de față își propune să ajute la reconstruirea unui spațiu politic și la renașterea convingerilor democratice.

Lucrarea lui Alain Touraine este concepută pe secțiuni: în prima secțiune autorul face o trecere în revistă a ceea ce ideea de democrație reprezintă; a doua secțiune este consacrată istoriei spiritului democratic modern; a treia se referă la cultura democratică, instituții, conflicte de valori și democrație, subiectul și democrația, democrația și justiția; reconstituirea lumii cu referințe la recunoașterea celuilalt, unitate și diferență; a patra este consacrată democrației și dezvoltării.

Cartea este concepută într-un spirit liberal, dezvăluind adevărul spontană a autorului la concepția modernă despre democrație.

După un secol aproape de existență a regimurilor totalitare, este firesc să se ceară mai întâi libertatea politică, limitarea puterii statului și respectul criteriilor proprii de organizare și evoluție a fiecărui domeniu al vieții sociale, economice, familiale, religie, artă etc.

Prea mult timp apelul la omul universal a justificat represiunea popoarelor colonizate, închiderea femeii în sfera vieții private, supunerea copiilor unor educații autoritare care să facă din ei ființe raționale și buni cetățeni, împiedicându-i de a-și pune în valoare apartenența lor la un grup social și cultural particular.

Drumul democrației este foarte îndepărtat de cel al revoluției și al dictaturilor.

Ne întrebăm, trebuie oare renunțat la încercarea de a schimba lumea, de a diminua inegalitățile, de a face să existe mai multă justiție, numai pentru că aceste cuvinte au servit ca ideologie regimurilor totalitare și autoritare?

Nu ne putem dispensa de o concepție pozitivă despre libertate. Dacă democrația nu este decât un sistem de garanții instituționale, cine o va apăra când va fi amenințată?

Dacă societatea nu este concepută decât ca un ansamblu de piețe și proceduri, cine își va risca propria viață pentru a apăra libertățile politice? Cum se pot combina cele două convingeri: nu există democrație fără limitarea puterii și fără căutarea bunăstării?

Democrația este regimul care recunoaște indivizii și colectivitățile ca subiecți, cu alte cuvinte îi protejează și le încurajează voința de a trăi propria lor viață, de a da o unitate și un sens experiențelor lor trăite.

Democrația este mijlocul politic de recompoziție a lumii și a personalității fiecăruia, încurajând întâlnirea și integrarea diferitelor culturi de așa manieră, încât fiecare individ să trăiască cea mai mare parte posibilă din experiența umană.

Iuliana Ursac

ASOCIAȚIA SOCIOLOGILOR DIN ROMÂNIA

Asociația Sociologilor din România este o organizație profesională, nonguvernamentală și fără scop lucrativ, cu personalitate juridică, având ca scop fundamental afirmarea sociologiei ca știință și profesie, precum și afirmarea corpului profesional al sociologilor în viața științifică și în viața publică. Asociația continuă și dezvoltă tradițiile valoroase ale sociologiei românești. **Asociația Sociologilor din România** s-a constituit în anul 1990, prin asocierea liber consimțită a unui mare număr de sociologi și alți specialiști implicați în studierea științifică a vieții sociale, precum și a unor organizații de profil interesate. La data ultimei Conferințe a Asociației, aceasta cuprindea 134 membri. Conferința a hotărât, printre alte modificări de statut, schimbarea denumirii în Asociația Română de Sociologie, denumire ce va fi folosită după notificarea respectivelor modificări la instanța care a dispus înregistrarea ca persoană juridică.

Asociația Sociologilor din România are următoarele obiective de ordin general:

a. susținerea și promovarea afirmării sociologiei, ca știință și profesie, orientată spre cunoașterea sistematică a realităților sociale din țara noastră;

b. sprijinirea participării sociologilor la raționalizarea acțiunii sociale prin:

– oferirea unor informații și cunoștințe de specialitate diferitelor organizații și instituții cu caracter guvernamental, în vederea fundamentării deciziilor în domeniul lor de activitate;

– promovarea prin mijloace științifice și susținerea unor forme de acțiune socială, în cadrul diferitelor comunități și grupuri;

c. sprijinirea formării specialiștilor în sociologie în cadrul învățământului superior de profil, precum și promovarea sociologiei ca disciplină de studiu pe diferite trepte de învățământ (liceal, postliceal, universitar, postuniversitar, doctorat);

d. susținerea activităților destinate difuzării informațiilor și cunoștințelor sociologice în diferite medii sociale și profesionale, în viața publică și culturală a țării, inclusiv prin realizarea de evaluări privind starea societății românești și mersul reformei, analiza problemelor majore cu care se confruntă populația, oferirea de explicații și propuneri pertinente;

e. sprijinirea acțiunilor având ca scop ridicarea continuă a standardelor științifice și profesionale ale membrilor asociației;

f. sprijinirea exercitării profesiei de sociolog în organizații de muncă, corespunzător pregătirii și utilității sociale a sociologilor;

g. susținerea și urmărirea principiului ca exercitarea profesiei de sociolog să aibă la bază o specializare științifică corespunzătoare;

h. sprijinirea specializării sociologilor cu merite deosebite în activitatea profesional-științifică, inclusiv prin facilitarea accesului la burse de studii în străinătate;

i. militarea pentru asigurarea autonomiei cercetării sociologice, în raport cu orientările și interesele diferitelor organizații, instituții și grupuri sociale;

j. promovarea cooperării științifice internaționale în domeniul sociologiei.

Pot deveni membri ai Asociației persoane care aderă la statut, plătesc taxa de înscriere și cotizația stabilite și îndeplinesc una dintre următoarele condiții:

a. sunt absolvenți cu diplomă ai învățământului superior sociologic, chiar dacă, prin efectul reorganizărilor, actul de absolvire nu menționează explicit acest fapt;

b. sunt absolvenți ai altor institute de învățământ superior, dar au desfășurat activitate sociologică recunoscută ca atare sau cercetări sociale de interes sociologic;

c. sunt instituții sau organizații cu personalitate juridică specializate în învățământul și/sau cercetarea de profil sociologic.

Organele de conducere și control ale Asociației sunt:

1. Conferința Asociației;
2. Consiliul Asociației;
3. Biroul Executiv (format din: președintele Asociației, 7 vicepreședinți, un secretar general, un trezorier și 7 membri);
4. Comisia de cenzori.

Asociația este reprezentată în relații cu autoritățile publice, cu alte organizații neguvernamentale, cu membrii săi și cu terțe persoane fizice sau juridice prin președinte sau vicepreședintele desemnat de acesta.

Componența organelor de conducere și control ale Asociației Sociologilor din România alese la Conferință din 31 mai 1997, este următoarea:

Președintele: prof. univ. dr. Ilie BĂDESCU

Consiliul Asociației: Ilie Bădescu, Dorel Abraham, Cătălin Zamfir, Dumitru Sandu, Septimiu Chelcea, Maria Voinea, Ioan Mărginean, Marian Preda, Traian Rotaru, Petru Iluț, Vasile Miftode, Ioan Mihăilescu, Octav Marcovici, Trăilă Cernescu, Dan Banciu, Nicolae Perpelea, Ioan Drăgan, Romulus Dabu, Lazăr Vlăsceanu, Nicolae Bălan, Cornel Constantinescu, Carmen Bulzan, Alfred Bulai, Maria Larionescu, Vintilă Mihăilescu, Bogdan Voicu, Lucian Pop, Dan Dungaciu, Floare Chipea, Elena Zamfir, Ana Balașa, Cătălin Stoica, Cătălin Rizea, Vasile Ghețau, Tudor Rotaru, Lucia Constinescu, Miron Roman, Sebastian Lăzăroiu, George Tibil, Alin Teodorescu.

Biroul Executiv: Ilie Bădescu – președinte, Ioan Mihăilescu – vicepreședinte, Septimiu Chelcea – vicepreședinte, Elena Zamfir – vicepreședinte, Dorel Abraham – vicepreședinte, Dumitru Sandu – vicepreședinte, Petru Iluț – vicepreședinte, Cornel Constantinescu – vicepreședinte, Octav Marcovici – secretar general, Bogdan Voicu – trezorier, Maria Voinea – membru, Maria Larionescu – membru, Ana Balașa – membru, Lucia Constinescu – membru, Ioan Mărginean – membru, Cătălin Zamfir – membru, Dan Dungaciu – membru.

Comisia de Cenzori: Corneliu Cârțână, Andra Lăzăroiu, Livius Manea.

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

nr. 5-6/1997

SUMMARY

REFORM AND RESTRUCTURATION IN MINE INDUSTRY

SORIN M. RĂDULESCU, Elements for an evaluative analysis of restructuration in mine industry in Romania	495
DANIEL SAULEAN, DANIELA PÂRLEA, Restructuration in mine industry. Disposal of labor force in Valea Jiului Coal Field	505
AYSE KUDAT, VADIM BORISOV, BULENT OZBILGIN, Restructuration of mine sector in Russia	519

ANOMIE AND CONFLICT IN ROMANIAN SOCIETY

LIDIA-ELENA CONSTANTINESCU, Equal chances – a desideratum in an androcrate Romania	527
FLORENTINA CĂȚOIU, IULIAN SCHULLER, Contemporary features of suicide phenomenon in children and teenagers	533
FLOARE CHIPEA, ADRIAN HATOS, Etiology of Gipsy criminality - a zonal study	541
LILY RAIN, Interethnic marriage and its dilemmas	553

GEOPOLITICS

VLADIMIR TREBICI, Romanian Geopolitics in interwar period	567
---	-----

SOCIAL THOUGHT

IANCU FILIPESCU, Eugen Ehrlich – founder of sociology of law	575
VIRGILIU CONSTANTINESCU-GALICENI, The village and the peasant in the sociological system of Dimitrie Gusti	583
ION VLĂDUȚ, Juridical monography – method of research in sociology of law	593

RESTITUTIONS

EUGEN EHRLICH, About “the living right”	599
---	-----

CULTURE AND POLITICS

NADIA STAHOVSKI, On structural and functional status of culture	609
SIMONA MARINCU, The Târgu-Mureș events	629

MEDALLION

ȘTEFAN COSTEA, Miron Gh. Gheorghe Constantinescu (1917–1974) – 80 years from his birth	653
--	-----

COMMENTS

MIHAI C. TEODORESCU, Medical axiology of alcoholic dependence.....	661
COSIMA LARIONESCU, Pareto and recuperation of man's unity.....	671

BOOK REVIEWS AND READING NOTES

ANGELA BANCIU, <i>Istoria vieții constituționale în România. 1866-1991 (The History of Constitutional life in Romania. 1866-1991)</i> , Editura ȘANSA, București, 1996 (Gheorghe Radu) (p. 675);	
TRAIAN ROTARIU, PETRE ILUȚ, <i>Ancheta sociologică și sondajul de opinie (Sociological inquiry and opinion poll)</i> , Editura Polirom, Iași, 1997 (Petruș Alexandrescu) (p. 679);	
MICHAEL M. CERNEA, AYSE KUDAT (coord.), <i>Social Assessments for Better Development. Case Studies in Russia and Central Asia</i> , Washington. D.C., The World Bank, 1997 (Sorin M. Rădulescu) (p. 681);	
ALAIN TOURAINE, <i>Qu'est-ce que la démocratie</i> , Editura Fayard, Paris, 1994 (Iuliana Ursac) (p. 685).	

SIGNAL

Romanian Sociological Association.....	687
--	-----

ALPHABETICAL INDEX

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

n° 5-6/1997

SOMMAIRE

RÉFORME ET RÉSTRUCTURATION DANS L'INDUSTRIE MINIÈRE

SORIN M. RĂDULESCU, Éléments pour une analyse d'évaluation du processus de réstructuration de l'industrie minière en Roumanie.....	495
DANIEL SAULEAN, DANIELA PÂRLEA, La réstructuration dans l'industrie minière. La disponibilisation de la main-d'œuvre dans le Bassin Charbonnier de Valea Jiului.....	505
AYSE KUDAT, VADIM BORISOV, BULENT OZBILGIN, La réstructuration du secteur minier en Russie.....	519

ANOMIE ET CONFLIT DANS LA SOCIÉTÉ ROUMAINE

LIDIA-ELENA CONSTANTINESCU, Chances égales - un desideratum dans une Roumanie androcrate.....	527
FLORENTINA CĂȚOIU, IULIAN SCHULLER, Caractéristiques actuelles du phénomène suicidaire chez les enfants et adolescents.....	533
FLOARE CHIPEA, ADRIAN HATOS, L'étiologie de la criminalité des tziganes - étude régionale.....	541
LILY RAIN, Le mariage mixte et ses dilemmes.....	553

GÉOPOLITIQUE

VLADIMIR TREBICI, La géopolitique roumaine à l'époque de l'entre deux-guerres.....	567
--	-----

LA PENSÉE SOCIALE

IANCU FILIPESCU, Eugen Ehrlich - fondateur de la sociologie du droit.....	575
VIRGILIU CONSTANTINESCU-GALICENI, Le village et le paysan dans le système sociologique de Dimitrie Gusti.....	583
ION VLĂDUȚ, La monographie juridique - méthode de recherche de la sociologie du droit..	593

RÉSTITUTIONS

EUGEN EHRLICH, Sur le «droit vivant».....	599
---	-----

CULTURE ET POLITIQUE

NADIA STAHOVSKI, Sur le statut structural et fonctionnel de la culture.....	609
SIMONA MARINCU, Les événements de Târgu-Mureș.....	629

MÉDAILLON

ȘTEFAN COSTEA, Miron Gh. Gheorghe Constantinescu (1917-1974) - 80 ans depuis sa naissance.....	653
--	-----

COMMENTAIRES

MIHAI C. TEODORESCU, L'axiologie médicale de la dépendance de l'alcool	661
COSIMA LARIONESCU, Pareto et la récupération de l'unité de l'homme	671

COMPTES RENDUS ET NOTES DE LECTURE

ANGELA BANCIU, <i>Istoria vieții constituționale în România. 1866-1991 (L'histoire de la vie constitutionnelle en Roumanie. 1866-1991)</i> , Ed. ȘANSA, Bucarest, 1996 (Gheorghe Radu) (p. 675); TRAIAN ROTARIU, PETRE ILUȚ, <i>Ancheta sociologică și sondajul de opinie (L'enquête sociologique et le sondage d'opinion)</i> Ed. Polirom, Iași, 1997 (Petruș Alexandrescu) (p. 679); MICHAEL M. CERNEA, AYSE KUDAT (coord.), <i>Social Assessments for Better Development. Case Studies in Russia and Central Asia</i> , Washington. D.C., The World Bank, 1997 (Sorin M. Rădulescu) (p. 681); ALAIN TOURAINE, <i>Qu'est-ce que la démocratie</i> , Édition Fayard, Paris, 1994 (<i>Iuliana Ursac</i>) (p. 685).	
--	--

SIGNAL

L'Association des Sociologues de Roumanie	687
---	-----

INDEX ALPHABÉTIQUE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE
(ROMANIAN SOCIOLOGICAL REVIEW)

Editors: Romanian Academy and Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological, ideological approaches.
- Published every two months.
- Abstracts and short presentation in English and French included.

Abonamentele din străinătate se primesc la:

RODIPET S.A., Piața Presei Libere, nr. 1, P.O. BOX 33-57, București, România;

Fax: 401-222 6407; Tel: 401-618 5103, 401-222 4126;

ORION PRESS INTERNATIONAL S.R.L., Șos. Olteniței 35-37, Sector 4,

P.O. Box 5-24, București, România, RO-76117, Tel. 401-411 9008,

Tel./Fax: 401-4103983; 401-410 3448.

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistelor apălați la serviciile de abonamente prin oficiile poștale și factorii poștali.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ISSN 1224-9262

“REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE”, serie nouă ANUL VIII, nr. 5-6, p. 493-692, 1997

Lei 7000